

VEDA

DVOMESEČNIK ZA ZNANOST IN
KULTURO

LETO III.

MCMXIII.

ŠTEV. 4-5

Urejajo in izdajajo :

Ivan Prijatelj

(slovstvo, kult. zgodovina,
jezikoslovje)

Bogumil Vošnjak

(pravna znanost, družbo-
slovje)

Karel Ozvald

(filozofija, psihologija,
pedagogika)

Ferdinand Seidl

(prirodoslovje)

Vladimir Knaflič

(politična ekonomija, poli-
tika, tehn. ur.)

Albert Kramer.

VSEBINA ČETRTE IN PETE ŠTEVILKE:

ODGOVORI NA ANKETO O JUGOSLOVANSKEM VPRAŠANJU Str. 311

Dr. Šilović — Dr. Polić — Dr. Vošnjak

Milan Krešić

Dr. Petar Tomić

Rajko Šinek

Dr. N. Z. Bjelovučić

Dr. Vekoslav Kisovec

Dr. Fran Heric

Makso Pleteršnik

Dr. Henrik Tuma

Dr. Karel Slanc

Dr. Anton Dermota

Dr. Milan Rešetar

Dr. ZDENĚK TOBOLKA: Vseslovanstvo (Konec) Str. 385

Dr. ALBERT BAZALA: Problem ličnosti. (Konec) „ 393

Dr. ŠTEFAN SAGADIN: Reforma avstrijske uprave „ 406

Dr. OTON STEHLÍK: Karel Havlíček-Borovský o Slovencih
(Konec) „ 412

Dr. DRAGOTIN LONČAR: † Milan Pajk „ 415

ANDRIJA GAVRILOVIČ: Iz prepiske Antona Aškercera „ 417

IVAN VAVPOTIČ: Jesenske misli ob letošnji »pomladni-
razstavi v Jakopičevem paviljonu „ 430

Slovstvo, umetnost, jezikoslovje, kulturna zgodovina. Niko

Bartulović: Iz srpsko hrvatske književnosti. Emil Adamič: Novi Akordi, XII./3

Ivan Vavpotič: Poglavlja o slovenski umetnosti, II. Ivan Koštiál: Dr. M.

Murko o mohamedanski srbohrvatski epiki. Dr. Oto Stehlík: »Umělecká Be-

seda« v Pragi in Jugoslovani. Filozofija, psihologija, pedagogika.

Pavel Fleré: Reforma učne v delovno šolo. F. V.: Vojaška in srednješolska

vzgoja. K. O.: Milan in Milena. Gledališka predstava na prostem v Divji

Šarki. Pravo in uprava. Dr. Štefan Ságadin: Dr. Leonida Pitamic, Pra-

vica poslanca do dijet. Politika. Albin Ogris: Nekaj novejših prispevkov

h kritiki sodobne demokracije. Politčna ekonomija. Dr. Juraj pl.

Tomičić: Carinsko-politični eseji, I. Vladimir Knaflič: Avstrijska gospodar-

ska zakonodaja 1912. Beležke: (I. Koštiál, Archiv f. slav. Philologie. Dr.

Lokar, Wörter und Sachen (Murko, Schröpfköpfe bei d. Südslaven). Dr.

Vrečko, Revue des Deux Mondes. Dr. Ilešić, Iz Štifterjeve avtobiografije.

Dr. Ozvald, Meminisse juvat; O slovenskem učnem jeziku. Dr. Vošnjak,

Mjesečnik pravnčkoga društva. V. K.: Časopis za zgodovino in narodo-

pisje. Naši Zapiski. Omladina. Danzers Armee-Zeitung. Świat Ślowiański.

(Jugoslovanska resolucija).

Odgovori na „Vedino“ anketo o jugoslovanskom vprašanju.

Sveučilištni profesor **Josip Šilović.**

Sveučilištni profesor **Ladislav Polić.**

Sveučilištni docenat **Bogumil Vošnjak.**

Zagreb, dne 20./3. 1913.

I.

Budući da smatramo Južne Slavene, naime Slovence, Hrvate i Srbe kao jednu etničku i jezičnu skupinu, koja je bila u prošlosti izložena donekle istom historijskom udesu, čini nam se, da iz ove činjenice izlazi ovaj zaključak: Ovi etnički elementi tvore jedan narod u strogo kulturnom smislu riječi, jednu kulturnu naciju.

Nesporno je načelo, da se socialne funkcije države toto genere razlikuje od funkcija naroda. Na svim poljima kulture vidimo, da stečevine kulturnih pokreta prelaze granice pojedinih država. Znanost i kulturni život uopće traži svoj razvoj u organizacijama, kojih poprište ne može biti oblast ove ili one države. Dok su razviti zapadni narodi potpuno odali poštu ovome načelu — tako imaju Nijemci jedan jedinstveni kulturni pokret, premda žive u više država, tako čini Švicarska jednu homogenu državnu zajednicu, premda žive Švicari u ambijentu njemačke, francuske i talijanske kulture — nije kod Južnih Slavena, kojih sve tri grane žive u monarkiji, još postignuta slična kulturna integracija iste etničke skupine. Ipak se mora priznati, da je ovaka razkomadanost istog naroda kao kulturne zajednice u doba, u kojem traži promet i tehnika što uži međusobni spoj, jedna velika zapreka, koja je na štetu etničkoj skupini samoj i posredno također općemu razvoju svjetskih kulturnih sila.

Krivo bi bilo vidjeti u savremenom kulturnom, kao i državnom životu samo centralističke elemente. Uz ovo nastojanje, koje

traži sakupljanje prije razkomadanih sila, ujavlja se u kulturnom životu još jedan smjer, i taj je decentralističkog karaktera.

Smatrajući Slovence, Hrvate i Srbe za jednu cjelinu, ne smijemo zaboraviti, da ovo jedinstvo može tek tada uspješno utjecati na taj društveni organizam, ako se ono i u kulturnom pogledu shvaća u decentralističkom smjeru. Bezuvjetno mora u nekim smjerovima da narodno kulturno jedinstvo bude potpuno provedeno, dok u drugima treba da vlada načelo decentralizacije. Samo kompromis načela kulturne decentralizacije sa onim jedinstva može biti od koristi.

II.

Slovinci, Hrvati i Srbi razvijali su se pod utjecajem historijskih, crkvenih i državnih sila, koje su svakomu od ovih kulturnih tipova dale vlastiti kulturni ambijent. U vrijeme, kad i odvajkada strogo centralizirani narodi goje kulturne osebnosti pojedinih dialekata, bilo bi štetno i nerazumno, ako bi htjeli jugoslavenskoj kulturi dati uniforman karakter.

Jedinstveni književni jezik nije glavni znak naroda, nego u mnogim smjerovima može vladati, što se tiče književnog jezika, raznolikost.

Slovenski jezik, koji se lijepo razvio tijekom druge polovice prošlog vijeka i stvorio svoju literaturu, mora uz južnoslavensko kulturno jedinstvo ostati sačuvan u strukama, u kojima je njegova egzistencija potpuno opravdana. Lijepa će se književnost i u napredak služiti slovenskim jezikom. Slovenski će jezik ostati i jezik javnog života, službeni jezik u kraljevinama i zemljama, zastupanim na carevinskom vijeću. Saobraćaj sa narodom ne može se vršiti inače nego slovenskim jezikom. Lijepa književnost, novine i pučka literatura štampat će se i nadalje u slovenskom jeziku.

Zadaća evolucije i sistematskog upoznavanja Slovenaca sa hrvatskom ili srpskom knjigom bit će, da će se slovenski jezik još u većem opsegu, nego se je to dogodilo tijekom posljednjih decenija, približavati hrvatskomu ili srpskomu, i to na način, koji neće i nesmiye biti na štetu njegovoj individualnosti.

Imade narodnih funkcija, kojima je prvi preduvjet za snažan napredak opsežno jezično područje. Nažalost moramo priznati, da područje slovenskog jezika ne može dati garancija za zdrav i samostalan razvoj znanosti. Obilježje znanstvenog rada jeste, da samo velika narodna skupina i jedinstveni jezik mogu za nj

stvoriti potrebne preduvjete. Stvaranje jednog jedinstvenog znanstva bit će najsavršeniji izražaj našeg budućeg kulturnoga jedinstva.

Kao god što na polju kulture znanost zahtijeva strogu centralizaciju, tako ima na polju materijalne civilizacije jedno drugo poprište, kojega razvoj ima ići jedino u sličnom smjeru: jedinstveni prometni i trgovački jezik za sve Južne Slavene jest jedan neizbježan postulat.

Uz federalizam kulturnih tipova i nekotih decentralističkih narodnih funkcija mora i narodni savez imati svoje zadaće. Ovakve funkcije narodnog saveza su jedinstvo na polju znanosti i jedinstvo trgovačko-prometnog jezika.

Taj narodni savez ima prema drugim i slavenskim narodima tvoriti jednu kulturnu cjelinu. Spram drugih naroda tvore Južni Slaveni jedinstvo, imaju upotrebljavati u prvom redu ime Južni Slaveni i služiti se hrvatskim ili srpskim jezikom. Na znanstvenim kongresima i u socijalnim međunarodnim organizacijama tvore Južni Slaveni monarhije jednu jedinstvenu skupinu.

III.

Kojim sredstvima možemo postići kulturnu integraciju Južnih Slavena? Budući da se Hrvati i Srbi služe istim književnim jezikom, imamo da raspravljamo tek o odnošaju slovenskog književnog jezika spram srpskog ili hrvatskog. Kako Slovenci, Hrvati i Srbi govore jednim jezikom, premda imaju dva književna jezika, može se smatrati polagano, a ipak sistematsko približavanje slovenskog narječja jugoslavenskom književnom jeziku za jedan potpuno prirodan proces. Na svaki način ipak bi bilo štetno i ne bi se smjelo dopustiti, da bi se taj proces pretjerivao, nego prirodni razvoj mora sam o tom odlučiti.

Budući da Hrvati ili Srbi sa Slovencima tvore jedan narod, potpuno je opravdano, da se zahtijeva, da Hrvati i Srbi eliminiraju do mogućnosti sve one riječi, koje su tuđeg orientalnog podrijetla.

Što se tiče znanstvene terminologije, treba, da imaju Slovenci, Hrvati i Srbi istu znanstvenu terminologiju.

Znanstvena zajednička terminologija ima se njegovati u stručnim časopisima, koji neka budu isti za sve Južne Slavene monarhije. Razumije se samo sobom, da u tim časopisima pripočuju Slovenci svoje članke u slovenskom jeziku, dok se oso-

bito mlađja znanstvena generacija me nauči hrvatskom jeziku. Isto načelo vrijedi i za cijelu znanstvenu produkciju. Jedinštveni znanstveni jezik Južnih Slavena ostaje jedna najvažnijih svrha toga pokreta.

Velika je bila misao Štrosmajerova, da stvori jedan znanstveni centar za Južne Slavene, Jugoslavensku akademiju, koja bi trebala da postane i za Slovence središte njihova znanstvenog rada. Smatramo za jednu od najvažnijih zadaća Akademije, da postane zajednička znanstvena institucija Slovenaca i Hrvata.

IV.

Problem jest, kojim se sredstvima može stvoriti medju slovenskom inteligencijom dualizam slovenskog književnog i centralnog jugoslavenskog književnog jezika, srpskog ili hrvatskog?

Razlikujući strogo funkcije države od funkcija naroda, ne možemo smatrati državopravne odnošaje za činioce, koji bi rad u tom pravcu činili nemogućim.

Sredstva, koja bi uznapredila taj pokret, jesu novine, škola i znanost.

Novinarstvo ima u tom pogledu zadaću, da širi znanje hrvatskog jezika time, da prima vijesti, koje dolaze iz hrvatskih ili srpskih zemalja, ne prevodeći ih na slovenski jezik. Tako bi puk počeo da se privikava na riječi hrvatskog ili srpskog jezika.

Energički ima nadalje tražiti slovenska javnost od jugoslavenskih zastupnika na carevinskom vijeću, i od narodnih zastupnika u zemaljskim saborima, da se uvede srpsko-hrvatski jezik i literatura u srednje škole slovenskih zemalja. Taj postulat smatrati je jednim između najvažnijih slovenskih kulturnih pitanja.

Zajednički znanstveni jezik, zajednički stručni časopisi i zajednički rad Akademije sigurno bit će poluga tome pokretu.

Zaključujući ova razmatranja valja spomenuti, kojim bi načinom trebalo pristupiti k realizaciji ovakih težnja. Cijeli skup tih pitanja i napose pitanje jedinstvene terminologije ima se predati u ruke jedne organizacije, sastavljene u tu svrhu.

Predložimo neka bude takovo naše kulturno vijeće ovako sastavljeno: Jugoslavenska Akademija, Matica Hrvatska, pravnici, liječnici, inženjiri, profesorji, novinari i dr. šalju u to vijeće putem svojih stručnih organizacija svoje odaslanike; Slovenci

zastupani su po Slovenskoj Matici, Socialnoj Matici, Šolskoj Matici, izaslanicima pravnika, liječnika, inženira, profesora i novinara.

To jugoslavensko kulturno vijeće ima se sastati što prije.

Tome vijeću kao i cijelome pokretu meka bude misao vodilja: Narodno jedinstvo i decentralizacija izvjesnih narodnih funkcija kulturnog života.

Milan Krešić, Zagreb.

20. ožujka 1913.

Rado se laćam pera u svrhu, da udovoljim želji Vašoj, kao i svojoj patriotičnoj dužnosti, odgovorom na pitanja, što no sadržaje priposlati mi kvestionar.

Kao što vriedi za sve narode naše prostrane monarhije rečenica »viribus unitis« u pogledu njihove političke uzajamnosti, ili istovjetna krilatica Belgijanaca »l' Union fait la force« te mnoga slična gesla drugih naroda i država, vriede u istoj mjeri sve te devize i za nas Hrvate kao i za našu braću Slovence u stvari naših književnih i znanstvenih radnja. Upoznaja ove viece istine i nastojanje sviju slovenskih i hrvatskih patriota, da se ove rečenice primiene na naš književni i znanstveni rad, privedi će nas do crte, koja vodi izravno do ujedinjenja idealnih naših tekovina.

Na moralnoj, odnosno etičnoj podlozi počivajuća, te svestrano sve probleme života i društva promatrajuća i opisujuća književnost, ne manje sve grane ljudskog umjeća obuhvaćajuća znanost može se u punoj mjeri razviti i trajno cvasti samo u onim narodima, koji pružaju prilike svojim trudbenicima, da mogu svoju intelektualnu snagu mirno i uspješno razviti, svoje znanje i umjeće plodonosno upotrebiti, i to u znanstvenom kao i u materijalnom pogledu.

Na stavljena pitanja očitujem u sljedstvu ovog kratkog uvoda sljedeće:

A. 1. Odnosaj Slovenaca prema Hrvatima bio je dosele samo idealne naravi treba mu tražiti realne podloge, da uzmogne biti što tjesniji, što zbiljniji, toli u saobraćaju osobnomu, odnosno duševnomu, koli u ekonomskim odnosima.

Osobni ili duševni saobraćaj imao bi usliediti što izdašnjim medjusobnim izjavama misli putem štampe, putem čestog dopi-

sivanja, putem brojnih sastanaka i javnih skupština. Time bi se polučilo međusobno upoznanje i olakšao bi se uzajamni rad na polju istovjetnih duševnih težnja obiju naroda, sačinjavajućih za pravo jedan narod sa dva imena.

Pozornim prematranjem gospodarstvenih (ekonomskih) prilika u Hrvatskoj i Slavoniji imale bi se naći dodirne točke što no vode do ojačanja ekonomskih transakcija. Ovoj najsolidnijoj podlozi međusobnih odnošaja od naroda do naroda posvetila se je dosle veoma slaba pažnja, premda nas na taj studij ekonomskih prilika upućuje jur stoljeća postojeća sveza Slovenaca i Hrvata, koja se odrazuje u potrušku hrvatskih proizvoda u slovenskim pokrajinama te u konsumu slovenskih proizvoda u Hrvatskoj.

Iz navedenoga dolazim dosljedno do zaključka, da se danas postojeći odnošaj medju Slovencima i Hrvatima ne može smatrati kao podpunoma konačnoj svrsi odgovarajućim, jer nam doista ima da bez stamke lebdi pred očima prieka potreba, da se što više približimo, da se što tješnije složimo u čvrstu, zajedničku falangu, nuždnu kod obrane proti sili gordog germanskog pritiska s jedne, i ne manje opasnog romanskog s' druge strane.

2. Na pitanje, dali je okružje slovenskoga jezika dovoljno veliko, da se mogu uspješno razvijati sve grane književnosti i znanosti, odgovaram jasno i glasno, da to po mom mnienju moguće nije. Glavni razlog toj nemogućnosti leži, po mom nazoru, u nedostatnom broju Slovenaca, kao posvema samostalnog naroda, koji da udovolji ogromnim zahtjevima moderne svjetske književnosti i znanosti po vlastitim isvojim silama.

Nebi se u tom pogledu oćutila jedino oskudica na djelotvornoj snazi radioca, već bi se ona takodjer oćutila na nedostatnom broju občinstva, nuždnom, da podupre snažno odnosni pokret materijalno. Mi maleni narodi, Slovenci, Hrvati, Srbi, Bugari, Slovaci, donekle Poljaci i Česi, možemo upodpuniti prazninu u mnogovrstnim granama književnosti i znanosti jedino putem prevođa iz bogatih zaliha velikih naroda. Nu i tu se pojavljuje samo sporadična djelatnost, jer manjka pobude u odzivu občinstva, koje se unovaćuje iz dosta uzanog broja inteligencije, što no se zanima za odnosnu granu književnosti ili znanosti.

Samo u velikim narodima zapada, recimo kod Engleza, Franceza, Niemaca, u stalnoj mjeri i kod Talijana i Spanjolaca, opaža se uspješan raznoj svijuu grana književnosti i znanosti, doćim se kod manjih naroda, i to ponajviše kod politički samosvojnih, kao

n. pr. kod Holandeza, Danaca, Skandinava, Portugiza, razvijaju stalnom bujnošću samo neke grane književnosti i znanosti. Ni Rusi, kao ogromna skupina slavenska, ne mogu se podičiti sa literaturom, koja bi bila ravna u svim granama književnosti i znanosti sa gore navedenim zapadnim narodima.

Postignuće tako snažnog razvoja navedenih stožernih stupova cvatuće uljudjenosti, skopčano je s' ustrojenjem mnogobrojnih znanstvenih institucija, kojima se mi Jugoslaveni, politički odijeljeni, a književno do danas razdvojeni, nipošto u postojećim okolnostima dovinuti ne možemo.

B. 1. Dali je poželjno, da se slovenski jezik razvije posvema neodvisno od hrvatskoga?

Na ovo pitanje odgovorit ću u kratko, da to pa mom uvjerenju poželjno nije i to s' razloga, što mi Slaveni moramo i u tom slijediti primjer velikih naroda. Prihvatio jedno narječje kao književni jezik, pretvoriše se s' vremenom u snažne i brojne narodne skupine. Ovo se posvema jasno odražuje u Englezkoj, Francuzkoj i Njemačkoj; tu su se raznoliki dialekti izgubili u jedinstvenom književnom jeziku, napušteni su pače stalni jezici, kao što je u francuzkoj provencaški, baski i keltski jezik, v Englezkoj takodjer keltski, a u Njemačkoj narječje, ravno nizozemskom jeziku.

Mi smo Hrvati slijedili taj primjer, odbaciv sasvim kajkavštinu i prihvativ štokavštinu, a tim smo se činom približili tako neposredno srbskoj braći, da nas diele u tom času jedino pismena.

Naša kajkavština i slovenski jezik tako su srodni, da mi Hrvati, u koliko smo kajkavci po rodu, čitamo i razumjemo slovenštinu bez svakog pripomočnog rječnika.

Medju nami Hrvatima postoje za pravo tri narječja: čakavsko, kajkavsko in štokavsko. Prva dva su povodom prihvata štokavštine, kao književnog jezika, došla u pozadinu. Pošto nije nama Hrvatima — kajkavcima teško bilo odreći se našeg narječja u književnosti, smatram, da takovi preokret medju Slovencima nebi takodjer nagazio na bitne poteškoće, dokaz tomu, što i naši seljaci kajkavci posvema dobro razumiju književni jezik, ako nisu analfabeti.

2. Na drugu točku kvestionara pod slovom B. odgovara jur moj odgovor u prvoj točki. Napust kajkavske slovenštine i prihvati hrvatsko-srbske štokavštine u književnosti braće Slovenaca

priveo bi do znatnog ojačanja naše duševne sveze, a tako i do bitnog ojačanja jedinstvene književnosti.

3. Pitanje u trećoj točki kvestionara pod slovom B. nalazi odgovor u onoj neoporecivoj, malo prije iztaknutoj činjenici, da su se hrvatski kajkavci brzo priviknuli štokavštini u književnosti, a pošto postoje isti uslovi i u Slovenaca, neima dvojbe, da bi se nuždna evolucija u relativno kratkom vremenu provesti mogla.

C. 1. Pod ovim slovom i brojem označenom pitanju o mogućnosti zbliženja te konačnog jezičnog združenja u sljedstvu ustavno-političkih promjena, čast mi je primietiti, da bi se po svaki put u ovakovom slučaju moglo računati na snažno uspješnje poželjnog pokreta, ako se pod tom promjenom razumjeva ustavno-političko ujedinjenje obiju tuj u obzir dolazećih činbenika, naimе Slovenaca i Hrvata. Pošto nije u doglednom vremenu takova ustavno-politička promjena in melius vjerojatna, moći će se i bez tog mogućnog faktora polučiti, kod čvrste volje i neoslabljene uztrajnosti domoljubnih srdaca, vruća težnja za nuždnim zbliženjem te konačnim združenjem obiju naroda na polju književnosti i znanosti.

2. Druga točka pod slovom C. sadržaje pitanje, kakovu bi zadaću imalo vršiti jezikoslovje kod procesa zbliženja?

Zbliženje pojedinaca, a isto tako i množtva ljudi, omogućuje tumačenje misli jezikom, kojeg množtvo razumije, da mu tako izpravno shvaća i tumači smisao i sadržaj. S toga je povoda neobhodno nužдно, da se nastoji oko stvaranja takovog jezikoslovja, koje vodi toj važnoj svrsi i koje će u velike doći u prilog zbliženju dviju srodnih narodnih skupina. Predočujem si ovo kao uspješno sredstvo za postignuće duševnog, a s' vremenom i političkog jedinstva dvoju bratskih plemena.

U Beču viećali su godine 1850. mjeseca ožujka tamo sakupljeni hrvatski i srbski književnici, a uz njih i jedan Slovenac (Fran Miklošić) o tomu, kako da uglave neka pravila za jezik i pravopis, držeći se načela »da jedan narod treba jednu književnost«.

Srbski i hrvatski književnici sporazumili su se, na uhar obiju literatura, na tom sastanku u predmetu glavnih pravila, iztičući u prvom redu neobhodnu potrebu, da se izabere jedno narodno narječje (kao književni jezik, a da se ne gradi kakovo novo narječje.

Ovim postupkom polučeno bje s' vremenom tako itenzivno zblizenje Srba i Hrvata u književno-jezičnom pogledu, da ih danas dieli samo prije iztaknuta razlika pismena.

Velika će probit za jugoslavensku misao nastati, ako i Slovenci sliede naš primjer. Time će pružati dokaz, da vriedi i za nje načelo o jedinstvenoj književnosti nas Jugoslavena.

3. Sa točkom trećom slova C. pita se, kakova da je zadaća prakse? Predpostavljajuć, da se pod izrazom »prakse« mnije stvarna provedba iztaknutog načela o jedinstvu književnog jezika, sudim, da bi se stvarna provedba imala upriličiti sliedećim načinom:

Poznavanje književnog jezika polučilo bi se u prvom redu izdavanjem svrsi shodnih popularnih knjižica, sa kojim da se tumače razlike jezične i pojmovi pojedinih rieči, zatim da se obna-roduju kratke crtice poučnog i zabavnog sadržaja u hrvatsko-srbskom jeziku sa nuždnim slovenskim tumačenjem; imala bi se takodjer upriličiti što češća javna predavanja u književnom jeziku.

4. Pitanje u četvrtoj točki slova C. tiče se izjave mnienja o približenju slovenske pravne, gospodarske i političke terminologije hrvatsko-srbskoj te ob organu, koji bi na to pozvan bio.

Približenje Slovenaca Hrvatima u stvari terminologije onih grana, koje označuje točka četvrta kvestionara, ne manje i ostalih, označenih u točki petoj, šestoj i sedmoj, moglo bi usliediti načinom, kojim su već sada pošli hrvatsko-slovenski tehničari, bankovna mladež i u najnovije vrieme veterinari, udario temelj toj namieni udruženjem, zatim izdavanjem zajedničkog glasila te nastojanjem oko sastavka prigodne terminologije svoje struke. Ovo je nedvojbeno najpodesniji način kod potražbe zajedničkog riečoslovja u pojedinim granama znanosti. Ovaj put vodi izravno do podpune enciklopedije u zajedničkoj književnosti.

Pošto nisam filolog, ne mogu se tim povodom izjaviti o onim točkama kvestionara pod slovom C, koje se odnašaju na odstranjenje tuđih rieči u hrvatsko-srbskom jeziku te na postepeno izlučenje onih rieči u slovenštini, koje se rieči posvema razlikuju od hrvatskih, kao i na ostala pitanja filoložkog značaja.

Prelazim tomu dosljedno na desetu točku kvestionara, kojom se stavlja pitanje ob organizacijama, koje bi zvane bilo, da provedu djelo asimilacije.

U tom se je pogledu jur dosele mnogo podiglo. Uspjesi ovih triju književnih organizacija, koje razvijaju svoj rad pod imenom »Matica« od decenija na uhar slovenskog, hrvatskog, a tako i srpskog naroda, vrlo su povoljni. Medjusobni saobraćaj ovih naobraznih zavoda biva danomice intimniji. Počelo se sa izmjenjivanjem naklada, nasliedilo izdavanjem zajedničkih obnarodovanja, doskora će se jamačno poći jošte za korak dalje izdavanjem djela, koja tumače shodnost i očitu prednost jedinstvene književnosti hrvatsko-slovenske. — Nastojanje Matica naći će nedvojbeno i našto je jur odziva u Akademijama obiju naroda, zatim u nekim stališnim udruženjima, kao što sam to prije napomenuo te u slovenskom i hrvatskom novinarstvu.

Jedna od najuharnijih zadaća svjestinih otačbenika obiju naroda biti će živo pregnuće, ako probudjenja čuvstva nužde uzajamnosti medju najširim društvenim slojevima Hrvata i Slovenaca, da se tako razvije postepeno što upoznija djelatnost u predmetu medjusobnog upoznanja i sporazumljenja, u stvari jezičnog izjednačenja i konačnog političkog udruženja. Kao što se je iz Normana, Gaskonjaca, Burgundjana, Bretonaca i Baska stvorio jedinstveni narod francuzki, iz Sicilijanaca, Lombarda, Mletčana i Piemonteza talijanski, iz Saksonaca, Bavaraca, Švaba i Prusa njemački, iz Iraca, Skota i Engleza britski, tako valja da se i mi složimo u jednu snažnu narodnostnu skupinu.

Upliv na spisatelje, publiciste i sastavitelje školskih knjiga u stvari obdržavanja načela ob uzajamnosti, kojiga iztiče pitanje dvanajsto (12), mogao bi se, po mom mnienju, očitovati jedino putem odlučne volje većine inteligentnih slovenskih i hrvatskih rodoljuba, da se sav rad spomenutih narodnih trudbenika kreće u označenom pravcu, smjerajućim prama potpunom ujedinjenju u književnosti i znanosti.

Tečaji za upoznanje hrvatsko-srpskog jezika u Sloveniji, o kojem govori točka trinaesta (13) kvestionara, mogli bi se upriličiti za ferialno vrieme sveučilištaraca i hrvatsko-srpskih abiturienta. Pozvani po nekoj nadležnoj udruzi Slovenaca, proveli bi poželjna predavanja naši mladići uz čednu nagradu za svoj trud.

Sa svim navedenim nastojao sam, da udovoljim po mom najboljem znanju i uvjerenju želji, odnosno uvodno pomenutom pozivu slavnog uredničkog odbora »Vede«, da se izjavim, dakako uz mnoge druge u to ime pozvane, o prevažnom pitanju približenja slovenskog jezika srbo-hrvaštini.

Domoljubno pregnuće mile naše braće Slovenaca, da se uzajamnim radom obiju taj u obzir dolazećih slavenskih grana postigne što značajniji polet u stvari kulturnog razvoja Slovenaca i Hrvata, vanredne je pohvale vrijedno, a svaki će se svjestni Hrvat, u dobro promišljenom sopstvenom narodnom interesu, objeručke latiti posla, da se provede plemenita namisao, kojoj je konačna svrha i cilj, nužno ojačanje i procvat zajedničke književnosti i znanosti. Ovo ojačanje i taj procvat vodi do kulturnog i političkog sjedinjenja dviju slavenskih grana, koje se za pravo služe jednim te istim jezikom. Pravom se to može nazvati hrvatska kajkavština, a tako i slovenska, njoj toli bliza, narečjem, koje se u književnosti i znanosti bi imalo zameniti i kod Slovenaca štokavštinom, kao što je zamjenjeno u nas Hrvata, na uhar hrvatske književnosti, danas u pogledu jezika i pravopisa posvema identične sa srbskom književnošću.

Dr. Petar Tomić, Zagreb.

»L' union fait la force.« (Belgija.)

Buduć da se ja tim problemom bavim već od 1865. g., to mi dozvolite, da Vam o tom kažem svoje mnijenje. Prije svega moram Vam se predstaviti. Ja sam o tom razpravljao s pokojnim Levstikom i sa vojim pobratimom takodjer pokojnim Jurčićem, koga sam predobio, da je išao u Sisak uredjivati »Südslavische Zeitung«, gdje je onda pomagao i kot Zatočnika i Branika. Ja sam i u Maribor zalazio, gdje je onda uredjivao »Slovenski Narod« pokojni Tomšić. Bio sam gostom pokojnoga župnika i pisca Davorina Trstenjaka u Sv. Jurju kod Celja. Obćio sam i s pokojnim Vošnjakom i upoznao se s nezaboravnim i uzornim Jugoslavenom, dr. Razlagom, koji je u svojem kalendaru, koji mi je darovao, to isto faktično provodio, o čem Vi sada predlažete anketo. Razgovarao sam i sa župnikom Pintarom Pod Vrboj, dr. Zannikom, zagrebačkim profesorom (iz Štajerke) Magdićem i mnogim drugima.

U spisima prve slovenske učiteljske skupštine u Ljubljani 1872. g. možete naći i u tadašnjim pedag. časopisima i političkim novinama, da je učiteljska skupština jednodušno primila kao resoluciju moj predlog, da se u preparandijama, (kao i u srednjim školama u upće) ima predavati t. j. učiti kao obligatan predmet

hrv.-srbski i ruski jezik. S oduševljenjem bilo je pozdravljeno od svih učitelja, kada sam rekao: slovenski vam je jezik — srajca (košulja), hrvatsko-srbski — kaput, a ruski — bunda (kožuh).

Da su se na me i na taj predlog ljutili Njemškutari i Njemci ne samo u Ljubljani nego i u Gradcu i Beču, možete naći u tadašnjim dnevnicima.

Već iz ovoga možete razabrati, kako sam ja mislio o književnoj slogi i kulturnoj zajednici između Slovenaca i Srbo-Hrvata. Još ću dodati, da sam u Beču 1869. g. na sveslavenskoj djačkoj (studentskoj) skupštini kod proslave slavenskih apostola Kirila in Metodija predložio, da ruski jezik mjesto njemačkoga ima biti diplomatskim jezikom između Slavena, jer se nema vremena, da se uči pet slavenskih književnih jezika mjesto jednoga. Isto je htio Ján Kollár 1836. g. Rumuni, Talijani, Španjolci i Portugalci za međusobno obćenje uče i upotrebljavaju francezki jezik kao diplomatski i nitko od Romana ne zahtijeva, da uči pet jezika mjesto jednoga — francezkoga.....

Sad ću Vam u kratko odgovoriti na Vaša mnogobrojna pitanja.

Vremena stare Helade prošla su, da bi se u malim grupama kultivirali dialekti kao književni jezici. Venecija ima veliku prošlost i poseban dialekt i dialektičnu literaturu. Isto tako imaju posebne dialekte: Lombardija, Piemont, Genova, Rim, Napulj i Sicilija, pa se ipak služe svi naobraženi Talijani jednim književnim jezikom, nariječjem — toskanskim. Provence imala je znatnu dialektičnu literaturu, slavne Trubadure, pa ipak upotrebljava književni jezik sjeverne Franceske (Pariza). Jakob Grimm, najznatniji njemački jezikoslovec, nabrojio je 503 dialekta i podnaričja u Niemaca, od kojih 9 naričja nemaju manje razlike među sobom negošto slavenska naričja od Soče pa do ušća Amura (od Italije do Japana.) I Niemci bi mogli imati prema dialektima najmanje 9 književnih jezika, pa ipak imaju samo jedan »kancelarski« književni jezik. Ja bih mogao upozoriti još ne samo na njemačka i talijanska naričja i njihove veće razlike od naših, nego i na one u Španiji i Engleskoj, pa i u maloj Albaniji. Ali dosta je ovo, što je navedeno, da svakomu rodoljubu među Slovencima kaže, da se u narodnom interesu radi narodne slavenske eksistencije mora kanići separatizma i dosadašnjega lokalnoga patriotizma, pa malo po malo učiti i upotrebljavati za inteligenciju slovensku književni jezik srbsko-hrvatski, jer bez toga nemaju Slovenci ni onakove

budućnosti, kakovu imaju 4 miliona Vlama u Belgiji, a to zato ne, jer Slovenaca u Cislitavskoj polovici ima samo oko 1,300.000, a na okopu, koji nisu zaokruženi, obkoljeni, paralizirani Niemcima, i koji su narodno samosviestni, ima nješto preko 1 miliona, a današnjim kulturnim i narodnim potrebama u svim granama znanosti i umjetnosti ne može udovoljavati tako malen broj nebogatoga naroda, osobito, kada ga s triju strana kulturno tište Nijemci, Talijani i Mađjari, koji Slovincima ne dozvoljavaju služiti se narodnim jezikom u školama i uredima!

Potrebe današnje kulture i civilizacije, opetujem, mnogo su veće, nego su bile u staroj Heladi, ako bi se tko na to pozivao. Dosada ne moremo imati n. pr. enciklop. rječnika za 10 mil. žitelja!

Povrh toga Slovenci imaju malen prostor od kakih 20 do 25.000 četvornih kilometara, — u Cislitavskoj, a prostor taj najvećim dielom je gorovit i malo plodan, zato nesposoban za veće potrebno povećavanje slovenskih stanovnika. Statistika od 1910. g. pokazuje, da su se Slovenci u 10 godina pomnožili samo za 5'5 postotaka. Mi ćemo reći, da su se pomnožili za 6% — ne službeno, a to znači godišnji prirast samo 6000 na 1 milion; dakle u najboljem slučaju broj Slovenaca raste godišnje oko deset tisuća, a to čini u deset godina tek oko sto tisuća, a to je vrlo malo za posebnu književnost i poseban narod.

Separatizam je Slovake oslabio na veliku narodnu škodu, od kad su nastojanjem kratkovidnih »rodoljuba« Štura, Hodže i Hurbana počeli pisati u posebnom dialektu, mjesto da se drže Čeha i češke literature, kao što je to bilo okruglo do 1840. (do 1842.) godine! Takov separatizam, koji po principu: **divide et impera** za sva vremena ima slabiti Slovence, poduprli su u protunarodnom interesu hofrati: Kopitar i Miklošić, koji su se proglasili za »rodoljube slovenske«, te im slovenski separatiste kane spomenike podići! Ako to tako bude, bit će vrlo žalostno. Navedeni hofrati sklonuli, predobili su lahko neuka Vuka Karadžića samouka, koji je svršio škole, kao od prilike danas dva—tri razreda pučke škole, toga inače talentiranoga Vuka predobili su osobito Kopitar kao Mentor — za seljački pravopis — fonetiku po načelu: piši kako govoriš, što rade seljaci i niža inteligencija — piši za uho, a ne po zlatnom pravilu za naobražene i pravu inteligenciju: piši za oko, jer što je pisano, mrtvo je i manje razumljivo od živoga govora. Fonetiku je Kopitarovu, dotično Adelungovu, podupro kod

Vuka samouka Miklošić, Popović, Daničić, a kod Hrvata hofrat V. Jagić. Poznato je, da je fonetika bečki hofratski politički pravopis za oslabljivanje slavenske solidarnosti, da ne bi bilo u tom zajednice između Srbo-Hrvata i Slovenaca, i Čeha i Rusa, koji pišu etimologički, a ne fonetički. — Na to se riedkokada osvieuu kratkovidni hrvatsko-srbski rodoljubi, smatrajući to malenkošću, a kod tamo ta malenkost više škodi nego pokvaren kotačić ili kazalo kod ure (sata).

Stoga po mojem mnienju patriotska je dužnost, da Slovenci ostanu i da se čvrsto drže i u buduće etimologičkoga pravopisa v interesu naše solidarnosti, jer kod Hrvata nije još prodrla fonetika uza sve driliranje u školama na protunarodno korist. Slovenci mogu pri tom liepo i koristno djelovati na Hrvate.

Što se tiče terminologije, tehničkih izraza, Slovenci treba da se drže nomenklature hrvatsko-srbske, a ne kako su do sada u mnogim stvarima uveli češke i lokalne slovenske nazive («Slovan»). Istina, Hrvati i Srbi nisu još u svemu složni glede tehničkih naziva, ali Slovenci mogu birati, što je bolje. Uz to se je nadati, da će se poslie rata 1912. g. Srbi više moći baviti kulturom, pa da će i oni odbaciti lokalne t u r s k e, magjarske, grčke i suviše ruske nazive.

Pošto mi nemamo do sada ustaljenih tehničkih izraza, a s napredkom kulture i obće civilizacije pojavljuju se novi pojmovi, to je uputno pri uvadjanju novih izraza držati se Slavenstva u prvom redu ovako: tražiti u narodu hrvatsko-srbskom i slovenskom narodne rieči i izraze. Ako ih nema, onda kod Bugara i Rusa; ako ni tamo nema zgodnih, tada kod Čeha i Poljaka; a ako ih ni tamo nema zgodnih, tada u staroslavenskom jeziku i kod Litvina. Napokon kod drevnih Grka i Rimljana, pa i u Sanskrtu treba tražiti tumača i pomoći i onda kovati nove rieči i izraze u slovenskom duhu. Ne valja n. pr. vinotočje (weinsank) mjesto točenje vina. Stoga nije dobro, da Slovenci, ne mareći za hrvatsko-srbske izraze, uvadjaju češke, a Srbi, ne mareći za ostale Jugoslavene, uvadjaju ruske, n. pr. estestveno = jeaststveno, jastastvenica mjesto prirode itd.

Glede terminologije ja sam već više puta predlagao, da bi se sastali hrvatski i srbski stručnjaci, pa da bi barem u većini ustanovili zajedničku nomenklaturu; ali radi neriešenoga Iztočnoga pitanja i antagonizma hrv. srb. nije do sada ništa učinjeno. Primjer za takovo zajedničko ustanovljenje terminologije imamo

u rječniku: Juridisch-politische Terminologie: deutsch-croatische, serbische und slovenische Separat — Ausgabe u Beču 1850. g., gdje su sudjelovali: Ivan Kukuljević, dr. Dimitrija Demeter, Ivan Mažuranić, Vuk Štef. Karadžić, Vinko Pacel, Franjo Miklošić, Stjepan Pejaković, Gj. Daničić, dr. Božidar Petranović i Matevž Cigale.

To bi moglo služiti za primjer i putokaz.

Što se tiče učenja srbsko-hrvatskoga jezika kod Slovenaca, to je malo teško, a moralo bi se tražiti, da svaki Slovenac, koji izuči srednje škole, nauči, da barem može bez zaprieke čitati hrvatsko-srbske knjige i novine. To je zato teško, jer se mora ograničiti na privatno učenje, pošto se nedozvoljava još, da bude u srednjim školama kod Slovenaca srbsko-hrvatski jezik obligatnim predmetom. Rodoljubivi slovenski profesori mogli bi u srednjim školama privatne sate držati. Dobro bi radile slovenske novine i časopisi, da što više upotrebljavanju srbsko-hrvatske rieči, pa da u zagradi navode slovenske izraze, kako je to uzorno radio s velikom korišću neumrli L. Gaj. »Slovenski Narod« bio je prije uzoran. Uz to bi se moglo u gradovima, gdje ima čitaonica, privatno predavati i učiti srbsko-hrvatski. Mnogo bi mogla uraditi i Matica Slovenska u tom smislu, a tako i Mohorovo društvo i dr. Matica Slovenska mogla bi izdavati u srbsko-hrvatskom jeziku knjige, koje su više namijenjene inteligenciji, dodajući pojedine slovenske rieči ili, da dotičnim knjigama dodaje mali rječnik vtraga sa manje poznatim riečima. N. pr. Hrv. Iliri su Gundulićevu »Osmanu« dodali rječnik. Ja sam već davno toga mnienja, da bi političke novine mogli Slovenci pisati srbsko-hrvatski, jer je to za inteligenciju i jer između Slovenaca i hrvatskih kajkavaca, za koje se pišu novine u Hrvatskoj štokavski, nije osobite razlike, pa bi se s vremenom privikli i naučili srbsko-hrvatski jezik. Kad su mogli kajkavci Hrvati i čakavci naučiti štokavski bogme mogu i slovenski kajkavci po primjeru Niemaca i Talijana.

Glede kulture i literature ne može biti medja n. pr. Sutla ili Bregana ili Kupa, kao što nije ni Soča. —

Još bih imao primjetiti, da se Slovenci neka ne daju zavadjati od hrvatskih i srbskih slabića novinara u narodnim stvarima. Slovenija i Slavonija je isto, pa nitko ne govori i ne piše u Slavoniji s l a v o n a č k i, a Hrvati i Srbi htjeli bi narinuti Slovencima, da pišu s l o v e n a č k i mjesto slovenski.

To čine Srbi zato, jer nemaju razlike za slovenski slavisch i slovenski slovenisch. Oni Srbi neće da upotrebljavaju naziv Slaveni kao što Hrvati, niti Slavjani, kao što Rusi, već se drže poljskoga načina, a Slovenci se opet drže českoga, kada pišu Slovani!

Nemojte se dati zavesti od fonetičara — slovničara (buchstabenreitera), opetujem, kaku su se dali zavesti nekouji Hrvati od Kopitara, Vutka i Jagića. Držite se solidarno slavenske zajednice i u pravopisu, kako je to liepo obrazložio u svoje vrieme česki profesor Gebauer. — (vd. Rieger: Slovnik Naučný). Želim vam sada sreću i dobar uspjeh!

Rajko Šinek, Gorica.

28. marca 1913.

Predno se preide v odgovor na posamezne točke, treba pred vsem postaviti osnovo, na katero se vsa vprašanja naslanjajo! Po takem mora vsak, ki se zanima za konečno rešitev tega problema, biti na čistem, za kaj treba smatrati jezik (lingua, Sprache) vsakega naroda. Je li jezik pomoček za medsebojno razumevanje odnosno za povzdigo kulture ali le pomoček za osrednočenje določene politične skupine?

Razvoj modernih velikih držav nam priča, da osrednočenje določene politične skupine na osnovi jednega literarnega jezika dovede vsako državo na jednostransko, strankarsko kulturno povzdigo dotični državi podvrženega naroda, ker ljudi, govoreči od literarnega jezika različno narečje (dialekt), zaostajajo v kulturi za istim oddelkom naroda, katerega narečje se bolj bliža literarnemu jeziku. To vidimo pri Nemcih: — v deželah, kjer prevladuje hochdeutsch — narečje, je narod bolj probujen, ko v deželah, kjer prevladuje plattdeutsch — narečje. To žalostno izkušnjo imamo posebno v Italiji, kjer so narečja tako različna ne-le med seboj, ampak od literarnega (toskanskega), da »širše« ljudstvo literarnega jezika niti ne razumi — posebno pa deca. Uradnik mora pri občeivanju s stranko si pomoči s kakim raztolmačem. To je glavni vzrok, zakaj imamo v Italiji nešteto analfabetov in zakaj je kultura le neko dobro privilegiranih. Ravno zato ne bo v Italiji obligatni pouk nikoli tako uspešno deloval kakor v drugih državah. Iz ravno istega razloga zaostajajo vsi od kulturnih držav vsužnjeni narodi v kulturi in blagostanju.

Vse drugo opazimo mi pri severnih Germanih, namreč pri Dancih, Norvežanih in Švedih, ki se ločijo med seboj v dva literarna jezika. Hrepenenje za zblizanjem je že rodilo dober sad in kulturna zveza je tako močna, da njih časniki imajo čitatelje in sodelovalce v vseh treh deželah; delo kakega pesnika se čita v sosednih državah; o njem se razpravlja kakor o stvari, katera se vseh njih tiče. Govornik, glumec, pesnik oživljajo misli v svojem materinskem jeziku, v Stokholmu kakor tudi v Kopenhagu. (Glej Dr. Milan Šević — Harald Hoffding: »Filozofijski problem«, Zagreb 1911 str. 13, Uvod, ki dostavi: »Skandinavski nam narodi dakle živim primerom pokazuju, kako političke granice ne morajo biti smetnja na kulturno ujedinjavanje srodnih naroda, i tim nas primjerom pozivaju, da im nasledujemo«.)

Ravno iz tega razloga mislim, da kolikor se tiče našega predmeta, moramo mi imeti pred očmi jezik le kot pomoček medsebojnega razumevanja in razširjevanja kulture med narodom.

Pri tem ne smemo prezirati faktuma, da jezik, v katerem mi mislimo, čutimo, sanjamo, je najbolj prikladen za kulturo. Že z drugo ortografijo ali drugimi črkami pisanega dela ne razumemo tako hitro, kakor delo pisano s črkami, na katere smo mi privajeni ali smo se izšolali.

Ako vse to dobro preudarimo, mislim dati naslednje odgovore:

A. ad I. Razmerje med Slovenci in Hrvati se **mora** pripustiti na r a v n e m u r a z v o j u. Vsakovrstno usiljevanje rodi večkrat nasproten uspeh. Tako med drugim prevlada v srbski književnosti Hrvata Starčevića »ekavščina« in Srba Vuka Karadžića »ijekavščina« je hrvatski književni jezik. (»Hrvatsko Kolo«, letnik VII. 1912 str. 379) dasiravno sta Starčević in Vuk le z a s v o j e r o j a k e mislila uvesti svoje narečje.

Popolnoma izključiti hrvatskih besed iz slovenščine odnosno obratno ter Sotlo postaviti kot mejni zid gledé na razvoj jezika absolutno ni pravilno in mogoče, ker slovensko »širše« ljudstvo ima v rabi marsikatero hrvatsko besedo. (Celo v Šempetru pri Gorici sem čul marsikatero čisto hrvatsko besedo; med drugim na pr. »pijevac« — tako kličejo žene prasce; »razkrojiti« = razsekati). Kaj takega se tudi ne bo nikoli doseglo, ker se raba hrvatskih izrazov nevedé utihotapi. Pisatelji (književniki) sami niti ne mislijo na to, ko so pri svojem delu.

Današnje razmerje se mora vzeti tako, kakoršno je, in na podlagi tega se mora naprej delovati. Le poskušnja dovede do spoznaja. Le bodoči uspehi ima kazati, li je današnje razmerje zadovoljivo ali ne.

ad 2. Ako **albanski** jezik zasluži tiste protekcije kakor nemški, mislim, da je okrožje slovenskega jezika dovolj veliko za razvijanje vsakovrstne književnosti. Nam treba le svobode, dati našim mislim odkritosrčen izraz. Intelligence za to imamo dovolj. Le janičarjev imamo preveč. (Pravico javnosti za povsod si moramo pridobiti).

B ad 1. Razvitek slovenskega jezika ni mogoče vkrojiti v poseben, določen tok, ker vsak jezik se razvija po tem, kako vsak mislec razvija pojme, vsled tega svoje izraze pri mišljenju odnošno pri konkretiranju svojega naziranja.

Povsem od hrvatskega jezika neodvisno razvijanje slovenskega jezika absolutno ni mogoče, ker mi Slovenci smo v vedni dotiki z Hrvati. Rodbinski in ekonomički odnošaji nam tega ne dovoljujejo. Prometni pomočki pripomagajo k rabi hrvatskih izrazov.

B ad 2. Tega absolutno ne. Slovenci imajo svoj jezik in kot tak mora ostati. Toliko za sedaj. Vsled večjega medsebojnega razumevanja obojih literatur se že sčasoma oba jezika bolj zblížata in konečno združita. Vsako umetno vplivanje bi le razdor napravilo.

ad 3. Sorodnost med obema jezikoma je tako velika, da ima vsak izraz za Slovence in Hrvate isto korenino. Nas loči sploh le naglas in slovnica. Zadostuje le občevati med seboj dva meseca, pa se oba dobro razumeta. Najpripravnejši pomoček za združitev je medsebojno občevanje, kar materijalno gospodarstvo provzroči.

C ad 1. Kar je za Škandinavce rečeno, naj velja tudi za nas. Nam treba le janičare izolirati.

ad 2. Filologi so veliko pripomogli do ločenja, ravno zato je naloga in dolžnost njih naslednikov nastale difference ublažiti. Kako, za to nisem kompetenten.

ad 3. V praksi naj se neomejeno dopusti rabiti slovenske in hrvatske izraze, posebno tehnične.

ad 4 in cl 7. Vsakemu strokovnjaku se mora pripustiti, da rabi izraze, kateri mu bolj prijajo. Znanstvenik nima časa misliti na to, kateri izraz je slovenski in kateri je hrvatski, pri njem je

dovolj truda, da skrbi svoje misli razumljivo napisati. Tehnični izrazi se rodijo pri trudu. — Naj vzamemo v ogled le zakone. Vsak novi zakon taistega predmeta nam da nove besede (izraze). V tej zadevi imamo mnogo izkušnje pri učnih knjigah, katerih vsaka pride z novimi izrazi na dan.

C ad 8. Bolj ko se srbo-hrvatski narod bliža zapadni kulturi, in bolj ko preide v druge socialne in ekonomske odnošaje, tem bolj se bodo turške, arabske, madjarske itd. besede izgubljale. Z odstranjenjem predmeta, za kateri veljajo dotične besede, preidejo taki izrazi zaporedoma v pozabljenje. Kakor sedaj okolnosti kažejo, moramo počakati, da se Balkan malo civilizira. — Na Hrvatskem imamo v obiteljskem življenju, posebno pri bogatinih, marsikatero muzulmanske običaje. Na pr. za pranje perila se rabi moška pomoč. Snaženje sob, tapetov itd. je moško delo. Sploh je hišno delo posel možev, kakor pri Turkih. — Eleganca v noši, dobri okus pri obleki, harmonizacija barv, izvrstnost ročnih del pri Dalmatinkah je uspeh le turške kulture. Ženske, tudi stare Morlakinje so živahne, urne, gibčne in vitke. Zakonsko in spolno življenje pri Hrvatih posebno Dalmatincih ima veliko orientalskega v sebi vzlic ovir od strani vlade in duhovnikov, posebno menihov.

ad 10. Vsak uradni pravopis se vedno drži sredine med zastarelo in moderno obliko, mislim, da slovenski pravopis bi se moral držati tudi tega načela. Zastarele izraze in oblike je izločiti.

Ne sme se pozabiti, da se oblika v spisu in izražanju misli vedno preminja. Ta prememba se izvrši tako nevidljivo, da je sam pisatelj (književnik) in čitatelj na sebi niti zapaziti ne more. Pri tem se ne sme ignorirati, da vsak človek, literat ali neuk, raztolmači svoje misli v besednih oblikah, ki izvirajo iz miljeja (milieu), v katerem živi. Slovarji, terminologije so le merilo pri dvomljivih slučajih. Začetnik ne bi jih smel nikoli rabiti. V jeziku misliti je prva osnova za učenje jezika.

ad 11. V tej zadevi nisem kompetenten, ker ne vem, kako se sedaj poučuje srbo-hrvaščina.

C ad 12 incl 15. Ravno isto. Opomniti mi je le, da dokler hodi mladina v šolo, se more česar naučiti. To velja posebno za učenje jezikov. Ko stopi mladi človek v praktično življenje, nima več priložnosti dobiti potrebne pomočke. Že milieu, v kateri stopi, ni ugoden. Izjeme so le nekateri, ki imajo naraven talent za učenje

jezikov. Sicer se človek v praktičnem življenju pokvari glede na jezikovne pravilnosti, ker se mora dati vsakemu razumeti. Objednem se ne sme ignorirati, da pri nastopu vsake službe se že zahteva kot prvi pogoj temeljito znanje jezika.

ad 14. Naj se sprejemajo tudi srbo-hrvatski spisi. Prednost naj se da krajšim. Pustiti je tudi v slovenskih spisih hrvatske izraze. Sčasom se bodo temu privadili tudi tisti, ki so proleni svoje mišljenje napenjati, ali ki nimajo talenta za jezike.

Ako kedo ne razumi, ni uzrok ali celo razlog, da se le temu mora služiti. Mi moramo dati hrano onim, ki hrepenijo po spoznanju in znanosti.

Enkrat je bil tej struji nasproten le državni pravdnik.

Se spominjam še, ko je Slov. Matica izdala VII. in VIII. zvezek zabavne knjižice (Roman: »Z ognjem in mečem). Kako je ta roman vsak rad čital; lepe ilustracije so vsakega omamile. V njem je polno tujih izrazov, kompozicija je težko razumljiva in se bliža štajerskemu narečju, pa ni jednemu ni prišlo na um se spodtikati. Nerazumevanje hrvaščine, mislim, ima ravno isti namen, kakor slovanski klerikalizem, ki je vsled impulza iz Dunaja prišel na površje ravno v 1897—8 letih, ko je pri državnozbornskih volitvah prevladala slovanska struja.

Na vsak način moramo gojiti hrvaščino že iz tega razloga, da imamo na obilno razpolago v hrvatski književnosti, naj je katerikolega naziranja, že dozorelih nazorov in mi Slovenci bi dobili že pri tem dovolj duševne hrane. Prisiliti pa se ne sme.

Dr. Nikola Zvonimir Bjelovučić, aps. filozofije.

Praga.

Prije nego se meritorno odgovori na postavljena pitanja, moram se dotači i povijesti naše, tjer se odatle kauzalnim vezom donjekle sama po sebi riješavaju.

Kada u VII. stoljeću zaposješe Slaveni balkanski poluotok od Taura, mimo Karavanke, Krš, Velebit, bosansko gorje, Šaru planinu, Balkan, Rodope sve do jadranskoga, egejskoga i crnoga mora, nagjoše stanovnike Latine istočnog i zapadnoga carstva.

Ondašnji Slaveni su bili bez kulture i primitivan narod. Kako nas povijest uči, imali su oni od Taura do Carigrada dva imena:

1) nacionalno zajedničko ime.

2) državno pojedinih država.

Ad 1) Nacijonalno ime za sve Slavene od Taura do Carigrada bijaše: »Slovinci«. Dokaz: Cijela književnost dubrovačka; najstariji pisci srpski, bosanski, dalm. i Kačić! Svi govore o jeziku slovinskomu i o narodu slovinskomu.

Zaključak: Ime »Slovinac« bilo je nacijonalno zajedničko ime za današnje Slovence, Hrvate, Srbe i Bugare. Dakle jedan smo narod. No usljed političkih prilika ime »Slovinac« izgubilo je značenje kod Bugara, Srba i Hrvata, (jer su imali svoje države posebne); a sačuvalo se je jedino kod »Slovenaca«, jer Slovinac = Slovenac.

Ad 2) »Državno ime«.

Kako u ona doba nije bilo komunikacija, ni prosvjete i tako su se razvijale posebne države. Onda bijaše »moda« što više posebnih država; dok danas idemo za što više ujedinjenje, jer nam prijete neprijatelji.

Usljed imena države, širilo se državno ime na narod, a gubilo nacijonalno ime »Slovinac«.

Tako imademo ove države, i odnosna imena:

1) Kraljevina Bugarska, stoga ime »Bugari«. 2) Kraljevina Srbija, stoga ime »Srbi«. 3) Kraljevina Crnagora, stoga ime »Crnogorci«. 4) Kraljevina Bosna, (bila je), stoga ime »Bošnjaci«. 5) Kraljevina Dalmacija, stoga ime »Dalmatinci«. 6) Kraljevina Hrvatska, stoga ime »Hrvati«. Pa oblast: Kranjska, stoga ime »Kranjci«. Pa oblast Štajerska, stoga ime »Štajerci«. Pa oblast Istra, stoga ime »Istrani«, itd.

Ovo je dokaz, da su državna imena ili imena pojedinih oblasti istjeravala »nacijonalno« ime »Slovinci«; a samo se po sebi širilo »državno« ime n. pr. Hrvati.

Dokaz: Prosti seljak iz Bosne reći će: ja sam Bošnjak, itd. No u zadnjim vjekovima, osobito po francoskoj revoluciji, kad je nacijonalna svijest počela se dizati; poče i u nas Južnih Slavena, da se već a državna imena, koja imaju u povijesti davnoj izvor, šire na pojedina plemena našeg južno-slavenskoga naroda. Tako je na istoku ime »Bugar« poprimljeno od svih istočnih »Slovinaca«; ime Srbin poprimljeno od srednjih Slovinaca, zato, jer su jezikom Crnogorci jednaki Srbima, zovu se »Srbi« i »Crnogorci«. (U doba Kurelca zvali su svoj jezik »hrvatski.«) Zato se katolički Bošnjaci zovu »Hrvati« itd. No jedini, koji nisu imali svoju državu, Slovenci, sačuvali su prastaro ime »Slovinci«, koje je sinonimno sa »Slovinci«. »Slovinci« današnji bili su

za dobe narodnih hrvatskih vladara u okviru hrvatske države. No radi ogromne udaljenosti od srca hrvatske države »Splita — Šibenika — Knina —«, bez komunikacija, odpali su rano od hrvatske države; i ime »Hrvat« nije se na njih moglo protegnuti, već su sačuvali svoje prastaro svim južnim Slavenima zajedničko ime »Slovinac«. Oni još i danas govore, kao hrvatski zagorski puk.

Najviše je krvava povijest, ratovi sa Avarima, Tatarima, Turcima i drugima zastavila naš narod. A potom i vjera. To je uzrok, da su nikla posebna imena naroda, da cio Balkan nije ostao u zajednici, pod jednim imenom. »Slovinci« su po tom po krvi i jeziku i geniju jednaki »Hrvatima«, »Srbima« »Bugarima«.

Nu pošto se danas zove naš jugoslavenski narod sa četiri imena: Bugar, Srbin, Hrvat i Slovenac, te pošto tako i svoje povijesti dijele; to se može dopustjeti, da se svak zove, kojim hoće imenom južnoslavenskim.

Drugo je pitanje, da li »Slovinci« kao takovi moraju zadržati svoje ime i svoj jezik ili se imaju i oni združiti u jaču oznaku i narodnu cjelinu, recimo »hrvatsku«, kako smo se već združili nacionalno Južni Slaveni Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Istre, Bosne i Hercegovine.

Ja mislim, da se Slovinci imaju združiti sa Hrvatima u jednu nacionalno ime »Hrvati«, u jeziku »hrvatskome«.

Ovo opravdavam 1) što bi donjekle i povijest bila za to; 2) što su izloženi Nijemcima i Talijanima; 3) što su maleni po broju (1 i po milijon); 4) što nemaju velike literature, ni učenih izraza, terminologije za znanost; 5) što bismo, dakle i Slovinci, bili jači nacionalno i kulturno. Bila bi nam književnost jača i njezin opseg bi se protirao danas od Šmohora, Bjelaka, Celovca, Djekša, Graca, Radgone, Kaniže, Pečuha, Subotice, Temešvara, Bijele crkve, Negotina, Pirota, Skoplja, Bitolja, Prizrena, Gjakovice, Podgorice, Cetinja i Bara, uz more jadransko, do Trsta i Gorice. Unutar ovih granica vladao bi jedan jezik; a zar ne bi bilo veliko područje ovo za razvitak naše književnosti?

Na odgovore:

Ad 1. Sadašnji odnošaj izmegju Hrvata i Slovenaca ne može, da zadovoljava. U Istri je to samo donjekle moguće, jer vode oboje nacionalnu borbu zajednički, kao svoju. U Trstu je više razlike; na granici Štajerskoj takogjer; a i na granici Kranjskoj. Do danas imademo samo izlijeve bratskog osjećaja; ali do ničesa

pozitivna nije dovelo. »Slovenska ljudska stranka« je u političkom vezu sa »hrvatskom pravaškom strankom«; a i tu ne vidi se uspjeha ni na kulturnom polju, a još manje nacionalnom.

Ja mislim, da bi Slovenci morali učiti u svim srednjim školama narodne pjesme srpsko-hrvatske. Sveučilištarci pohagjati barem dva semestra hrvatsko sveučilište. Da bi hrvatska pozorišna društva igrala i u Sloveniji. Da bi u Ljubljani morao biti dnevnik pisan hrvatskim jezikom. Da bi Slovenci što više u opće pohađjali hrvatske škole. Po mogućnosti već u »pučkoj školi«, »ljudskoj školi« učiti hrvaštinu (narodne pjesme). Bogoslovi slovenski jedan semester bi morali učiti u Zagrebu; ili po dalmatinskim teologijama.

U koliko ne dozvoljuju državni zakoni sa Hrvatskom, onda bi morali Slovenci sa Hrvatima Dalmacije, Istre na svim poljema našeg života tražiti zajednicu, u kulturi, gospodarstvu, i socijalnim društvima.

Sadanja stagnacija je za ništo. Prazne fraze ne zadaju plodom!

K 2. »Sprachgebiet«?

Što je Slovenija?

Jedan i po milijon duša. Rastavljeni na:

1. Kranjsku oko	520.000	
2. Južnu Štajersku oko	500.000	
3. Goricu	150.000	
4. Trst	60.000	
5. Istru	60.000	
6. Korušku južnu	100.000	(Nesvijesni)
7. Ugarsku (jugo-zap.)	100.000	„
8. Italiju	60.000	„
	1,450.000	

Od ovih 1¹/₂ milijona Slovenaca, (bez iseljenih po svijetu) nijesu probudjeni osobito u Koruškoj. A pogotovo su zapušteni grozno ono 100.000 Slovenaca u Ugarskoj u zalaškoj županiji; nad Murom od Radgone do Sv. Gotarda i prema Kaniži, koje zovu i »Wendi«. Ovi maju samo još slovenske molitvenike. Dosta je žalosno, da smo pustili propasti u narodnosnom smislu ovo 100.000 Slovenaca u Ugarskoj. Treba ih podići kulturno i to odmah početi. Zato su Ljubljana i Maribor pozvani!

A šta da rečem od 60.000 Slovenaca na granici goričkoj kod Čedadada i sv. Petra na Nadiži? Italija ih nasilno potalijančuje. Od nas nikoje ni pomoći nema. Za bolje Talijani vele, da su ono

»Rusi«, da se možda ne bi Slovenci ipak sjetili svoje braće i prišli im kulturno u pomoć, kako što čine Talijani iz kraljevine Italije za ove Talijane na Jadranu. I ovim treba pomoći na kulturnom polju, a pozvani su Trst i Gorica, da im pomoga.

Sad je pitanje, može li se velika književnost razviti na samoj Kranjskoj i Štajerskoj južnoj? Prave slovenske čitalačke publike bi bilo oko 1,300.000 duša. Koliko je od toga analfabeta?? Koliko je upućeno na čitanje? Jedva $\frac{1}{4}$; dakle: Slovenska čitalačka publika bi bila oko 320.000 duša. Pa da je i 500.000, zda je to puno??

Iz svega onoga se zaključuje, da slovenačka čitalačka publika, da slovenski jezik, da njegov opseg ne može pružiti jamstva za razvitak znanstvenoga jezika, ni za znanstvene učene knjige.

Dokaz a contrario je, da su u tom uspjeli samo broje m veliki narodi (Španjolci, Talijani, Francuzi, Inglezi, Njemci, Rusi).

Čak ni mi Hrvati nemamo još n. pr. medicinskih, tehničkih znanstvenih knjiga, koje bi ipak naš narod srpsko-hrvatskoga jezika mogao razviti i našao odjeka i progje u narodu.

K B. 1. Ne. Jer su gori spomenuti razlogi, koji proti tome govore. Dapače, ja mislim, da bi bilo uspjelo Vrazu i »Ilircima«, da se poprimi jedan jezik. Ako hrvatski Zagorci oko Klanjca do Varaždina mogu imati književni jezik hrvatski, onda mogu i Slovenci. Krivina je Prešerna, da do toga nije došlo u dobroj mjeri; a i ondašnjih Slovenaca, koji nijesu shvaćali veliku znamenitost jednog književnog jezika sa Hrvatima. Da tu ima krivine i politika odlučujućih faktora, po ovoj: divide et impera, i to stoji.

Ad 2. Nije potreba, da Slovenci napuste posve svoj jezik. On može ostati, ali ne kao književni jezik, već kao dijalekat, kako je n. pr. »kajkavski« ili »čakavski« ili »dubrovački«. Po gotovo su milozvučni akcenti slovenski, osobito za poeziju, poput francoštine.

Ad 3. I to se može dozvoliti, da se u književni jezik uzme što lijepa i dobra od slovenskoga, da se obogati književni jezik; ili ovako: Da sve novine i knjige budu imale i slovenskih i hrvatskih članaka (latinicom i cirilicom), po tom za 10 godina svi bi znali i jedan i drugi jezik; te bi se poprimilo »dobro« iz oba jezika. Samo je ovo za novinstvo neizvedljivo, dok bi za knjige bilo moguće.

Ad C. 1. Ne. Ne mora se čekati na političke promjene. Ono, što je za narod korisno, mora se odmah početi izvadjati, ako se uvidi, da je dobro. Stoga se mora odmah početi raditi, bez obzira

na to, što smo rastavljeni u 13 područja: 1. Hrvatsko-Slavoniju, 2. Dalmaciju, 3. Ugarsku (Rifeku; Megjmurje; Srpsku Vojvodinu; Bunjevce; zap.-ugarske Hrvate i ugarske Slovence), 4. Bosnu i Hercegovinu, 5. Istru, 6. Trst, 7. Goricu, 8. Kranjsku, 9. Štajersku, 10. Korošku — Pa: u 11. Italiji, 12. Srbiji, 13. Crnigori.

Ad C. 2. Filologija imade jednu od najvažnijih zadaća. Ona je prva pozvana, da utire put jezičnom jedinstvu. Profesori, teorije, škole mogu najviše učiniti. Pa baš, jer je genij slovenskoga jezika i hrvatskoga jedan, to će filologija najlakše i najkraće puteve pronaći i najprije ku svrsi doći.

Ad 3. I praksa je dobro sredstvo. Što će sve, ako se prakse nema. Teorija je mrtva bez prakse. Trebalo bi hrvatski govoriti, pisati, igrati komade u hrvatskom jeziku po slovenskim pozornicama. Svećenstvo i učiteljstvo bi moglo najviše pomoći praksom ovom zadatku.

Ad 4. Pravnička terminologija slovenska postoji. No ona bi se dala u sklad dovesti sa hrvatskom; nema Bog znade koje razlike; pogotovo, gdje su nam i prava juridička ista. Kazneno, građansko i trgovačko pravo je jednako po svim hrvatskim i slovenskim zemljama.

»Gospodarska« i »politička« terminologija pa se da lako u sklad dovesti. Na koncu, da ta i ostane za pojedine krajeve različita, ne bi prejudikovala jezičnom jedinstvu.

Ad 5. ad 6. Ni kod Hrvata, ni kod Srba ni kod Slovenaca nema škola visoko tehničkih, ni medicinskih. Imade farmaceutskih škola. Nješto se ova terminologija ipak kod Srbo-Hrvata razvila.

Kod osnivanja hrvatske tehnike, i buduće medicine, moralo bi se u početku sastaviti odbor slovenskih tehničara i medicinaca, (inžinira i liječnika), koji bi odmah ab principio zajedno sa hrvatskim-srpskim kolegama uređivali zajedničku terminologiju tehničku i medicinsku. Zar nema možda gdje u Sloveniji divnih izraza, koji ipak Hrvatima nijesu poznati?

Ad 7. Filozofska terminologija hrvatska daleko je napredovala, dok slovenska u opće i ne postoji. Ovdje bi predvladala hrvaština, no ipak bi se dala i šta slovenskoga dobra upotrebiti. Na vsaki pa način se bo morala hrvatska terminologija filozofska priznati.

Ad 8. Da. Svakako. Purifikovanje jezika je prva stvar. Svoj k svome!

„Tugj tugjum, tebi tvoj doliči
Tugje poštuj, a svojim se diči!“

može se za to navesti. Naš je jezik u pojedinim krajevima tako maskiran, da se Hrvat iz Dubrovnika ne može razumjeti sa Hrvatom iz Travnik, ili iz Varaždina ili iz Pazina, ako oboje nijesu školovani.

U Herceg-Bosni prevladavaju turcizmi i arabizmi. U Dalmaciji i hrv. Primorju i Istri talijanizmi. U Hrvatskoj-Slavoniji germanizmi i mađarizmi. U Slovenaca germanizmi (pa i u slovinci). Dubrovački dijalekat, koji se govori u Dubrovniku u Konalima, po poluotoku Ratu ili Pelješcu, je tako sladak, fin i nježan, da, kad bi se odbili talijanizmi, izgubio on ono' svoga lijepoga »un certo chè«, što mu daje slast. No, nije potreba to u običnom govoru, ali se mora izgubiti u književnom jeziku. (N. pr. vidi Vojnovićevu Dubrovačku Trilogiju).

Svakako je bolje, da se tugjice gube, a da i u običnom govoru prevladaju domaće riječi. Ako se nema baš hrvatskih; biće ih valjda u Slovenaca, Bugara, pa se uzajmje, ili kod Čeha i Rusa. I onako imamo čeških riječi. N. pr. »željeznica« je češka riječ, ali je »željezo« opće slavenska riječ, po tom se riječi bratskih naroda prime, kao svoje; ako im je korjen slavenski.

Kad bi se tugjice odstranile iz srpskog ili hrvatskoga jezika, ne bi mu to nikako škodilo, čak bi ga više ujedinilo sa drugim slavenskim jezicima, ako i u maloj mjeri.

Ad 9. Nije potreba, ako su slavenskoga korjena. Neka ostaju. Time se samo obogativa jezik. N. pr. kod nas riječ »sposa«, die Verlobte = znači »mlada«, »ljubeznica«, »vjerenica«, »draga«, »zaručnica« itd. svi oni izrazi označuju djevojčicu od doba, kod jej mladić daje riječ, da će je oženiti, dok je oženi, no ne rabe se svi u jednom kraju, već u raznim; ali su svi izrazi poznati sa onim značenjem. N. pr. u mom rodnom mjestu u Janjini na poluotoku Ratu (Pelješcu) u Dubrovačkom se veli »moja mlada«, a u Dubrovniku »moja vjerenica«, u Mostaru »moja draga«. Imaju jednako značenje.

Ili n. pr. »postelja«, »krevet«, »odar« znače il letto, d. Bett. U Dubrovniku se govori »odar«, u Janjini »postelja«, a sve je dubrovački teritorij. Obe su riječi dobre. Itd.

Slovinci ne trebaju se odreći niti jedne riječi, koja je slavenskoga korjena. Oni moraju te riječi uvesti u zajednički književni jezik, pa ga time obogatiti. Samo forme, oblike bi morali promijeniti. Hoće li narod zadržati i usvojiti sve riječi donosene, to je neuzgredno pitanje. Ovdje moram spomeniti, (što ste

valjda, jer ide u pojedinosti, ispustili) slovenski dual, »sta«, koji Hrvati-Srbi danas nemaju. Ja mislim, da bi se i ovaj dual dao uvesti u književni jezik u obliku, koji bi odgovarao jeziku. I ne sumjam, da bi ga Hrvati primili, jer je lijep i slavenski. Kad bi ga Slovenci uvadali u književni zajednički jezik, priučili bi ga njeki; sigurno bi se održao. Ako li pak ne bi, ne bi se izgubilo mnogo. Ostao bi onda dijalektalni oblik.

Još ću spomeniti ovdje, da trščanski Slovenci rabe drugo lice množine u sadašnjosti tako, da umeću slovo »s«; a ovo bi moglo smetati hrvatskom doristu. N. pr. imaste kaj? vidiste kaj? Kaj praviste, prosim vas? Ovaj oblik prezenta (u Trstu, mislim samo) jednak je hrvatskom aoristu, n. pr. »vidiste li braćo četu onu?« »učiniste li više to?« itd.

Ovo je slovniška pogreška, koja lijepo zvuči u tržaškoj slovenštini, ali nije pravilna.

Ad 10. Sve kulturne organizacije. U prvom redu: škola, crkva. Kad bi svećenik držao propovijedi po malo uvadajući hrvatskim, narod bi se najlakše privikao. Učitelji u pučkim školama bi morali početi učiti pomalo hrvatski dječiću. Nu svakako je od više važnosti, u svim srednjim školama. Tako u preparandijama, realkama i gimnazijama. Ono, što se danas uči u slovenskim gimnazijama, nije dovoljno. Srednjoškolac mora znati hrvatsko-srpske narodne pjesme potpuno. Svrha je glavna, da inteligencija imade jedan zajednički jezik. A mi moramo računati na srednjoškolsku omladinu, a ne samo na visokoškolce. Dakle: realke, gimnazije, preparandije, trgovačke škole slovenske i bogoslovije moraju pružati već u nižim razredima učenje hrvatskega jezika. U realci i gimnaziji u trećem razredu početi! U preparandiji i trgovačkim školama u drugom razredu početi, a u slovenskim bogoslovijama nastavljati učenjem hrvatskoga jezika i staroslovenskoga (kako se uči u dalm. bogoslovijama i u hrvatskim).

Svećenstvo se mora, ako su učenici sv. Cirila i Metoda, pripravljati, da se služe i njihovim jezikom staroslovenskim, a da odbace tugju latinštinu iz slavenskih crkava. Da smo svi Slaveni ljudi od oka, tu nam bar niko ne bi smetao, da uvagjama staroslovenštinu, a bacamo latinštinu, i da uvagjamo narodna krsna imena, a bacamo tugja (židovska, grška, latinska, talij. itd.) I ovdje vrijedi ona: »Tugj tugjum, tebi tvoj doliči; tugje poštuj, a svojim se diči!«

Osim crkve i škole, dolazi beletristika, književnici i pisci slovenski, a poglavito žurnalistika, novinstvo. Onda »pučka javna predavanja«, koja bi Hrvati morali držati po svim slovenskim većim mjestima u formi »pučkog sveučilišta«. I to češće u istom mjestu. A to bi mogli Hrvati i naseljeni u slovenskim mjestima, a djelomično i oni iz Hrvatske, pa i Slovenci, koji znaju hrvatski. Akcija ova morala biti živa i trajna, da dovede do uspjeha.

Ad 11. Ako je išta moguće nametnuti, to je ortografija. Pravopis je fonetički najispravniji. I kod nas u Dalmaciji naprosto se uveo kroz škole, poprимиše ga novine i današnja generacija imade jedan pravopis: fonetički. U tom su još tvrdoglavi neki u Zagrebu.

Trebalo bi fonetički pravopis već sada uvesti u slovenske sve škole. Ako to ne ide, neka ga uvede »Matica Slovenska«, družba sv. Mohora takodjer. Pa slovensko novinarstvo (časnikarstvo).

Ad 12. Teško je odgovoriti, jer pojedini književnik ne će, da riskira. Morala bi se organizovati književnička društva u Ljubljani, Gradcu, Mariboru, Trstu, Gorici, ili »književnički odbori«, kojima bi bili dužni svi literate odnosno izdavači knjiga prije štampe dati rukopise na pregled, ispravak pravopisa.

Ad 13. Kursi hrvatskoga jezika bi se morali držati u školama, obligatno. Privatni kursii se slabo pohagjaju, od ovih zadnjih slabe koristi.

Ad 14. Da se uče na pamet, na izust narodne pjesme, ili umjetne poput »Smrt Smailage Čengića«. Ko bi to naučio n. pr. »Četu«, taj zna potpuno hrvatski.

Ad 15. Kvalifikacija za učitelje za hrvatski jezik bi bila dovoljna, da razglaba pjesme narodne ili umjetne (Čengić-aga, Osman i slične), da pozna pisma: glagoljicu, cirilicu, i temelje staroslovenskoga jezika.

Da pozna u kratko dubrovačku književnost, ilirski pokret, Kačića, najnoviju hrvatsku i srpsku književnost, da pozna duh narodnih pjesama. Čitati mora: Osman Gundulićeva, Kačićeve pjesme. Vukovu zbirku pjesama (jedan dio). Čengić-agu Mažuranića, Žiće i »gjulabije« Stanka Vraza. Pjesme Kranjčevića. Ko ovo ne iznade, onaj ne pozna razvoj naše literature, pa bio on Србин, Hrvat ili Slovenec.

Ad 16. Sve tri »Matice« trebale bi neprestano donášati $\frac{1}{2}$ srpsko-hrvatskih (dio cirilicom), a $\frac{1}{2}$ slovenskih komada, da na taj naćin prisile slovensku publiku, da se priučava jednom zajednićkom našem jeziku književnom, pa se zvaó, kako hoće.

K o n a c: Ja mislim, da nije potrebno stvarati nješto trećega; kad imamo već književni jezik. Opažam, da je š t o k a v š t i n a potrebalá, jer je uzeše i Srbi i Hrvati. Da li je ijekavština najzgodnija, to je drugo pitanje. Srbi su ekavci, Slovenci isto tako, i hrvatski Zagorci su ekavci »cena na celo leto« . . . »ovo lepo belo dete«. Ekavština je jaća, puna su je usta. Ikavština je najrasprostranija: Bunjevci u Ugarskoj, Slavonija, Karlovac, Lika, Dalmacija, Bosna. (Lipo bilo dite.) Ijekavština je u Hercegovini i dubrovaćkom teritoriju. (Lijepo bijelo dijete.) Potpunom ijekavštinom govore samo dva grada: Dubrovnik i Mostar! No mogu biti sve troje: e-i-jekavškin. Samo, da je š t o k a v š t i n a i da je pismo jedno!

Dr. Vekoslav Kisovec, Trst.

5. aprila 1913.

Vaš poziv in Vaša anketa glede zbližanja med Slovenci in Srbiohrvati sta gotovo dobro došla veliki većini slovenske inteligence, ki se zadnji čas zelo zanima za naše krvne sobrate onkraj Kolpe, posebno pa sem vzradošćen jaz ter si zato dovolim na Vaša vprašanja podati nekaj svojih čisto subjektivnih misli:

Kar se tiče na splošno Slovencev in Hrvatov, vladajo med njimi in so vladali vedno prijateljski odnošaji. Bili so celo časi (ilirizem, okupacija Bosne), ko se je navdušeno propagirala ideja politične in jezikovne združitve obeh bratskih plemen. Tudi danes obstojajo med Slovenci in Hrvati kar najpristrčnejši stiki, ki se razlikujejo od preteklosti morda po manjšem vzplamtevanju in večjo redkobesednostjo, ki pa imajo veliko bolj realno podlago in mnogo več praktičnega pomena.

Današnje razmere so se v toliko izboljšale v prid slovensko-hrvatski zajednici, da se je z a č e l o p o d r o b n o z a j e d n i š k o d e l o, ki je precej decentralizirano in dosti praktično, ker sloni na pojedinih slojih, posameznih kuturnih ter gospodarskih ali pa mišljensko sorodnih političnih strujah (jugosl. učiteljstvo, društva jugoslov. uradnikov denarnih zavodov, jugosl. zadružništvo, Slov.

in Hrvatska Matica, društva Pravniki v Ljubljani in Zagrebu, Sokolstvo, hrvatska stranka prava in S. L. S. itd.). To prijateljsko vzajemno sodelovanje Slovencev in Hrvatov v raznih strokah in na raznih poljih je torej precej razveseljivo ter nam je porok, da se bo dalo še mnogo uspešnega storiti za slovensko-hrvatsko zajednico. Zato pa nas ne sme to dosedanje razmerje že zadovoljevati, ampak nas mora nasprotno vzpodbujati k še intenzivnejšemu zajedniškemu delu.

Treba je v najširših vrstah slovenskega in srbohrvatskega naroda vzbuditi in utrditi zavest in ponos, da tvorimo en in enoten narod jugoslovanski (ilirski), da si nosimo tri imena in da si se delimo na tri dialekte (kajkavski, čakavski in štokavski) in imamo dva drug drugemu zelo podobna pismena jezika.

Ta edinstvena narodna zavest mora prešiniti vsakega Srba, Hrvata in Slovenca!

Na drugo Vaše vprašanje (A. 2.) je menda najtežje odgovoriti, ker moramo odgovoriti, ako se hočemo držati praktične zajednice, z da in ne. Ko bi k okrožju slovenskega jezika spadalo tudi onih 800.000 Kajkavcev po zapadni Hrvatski, ki meji na slovenske dežele in bi slovensko ozemlje mesto sedanjih ca 28.000 km² zavzemalo okoli 40.000 km² in število Slovencev mesto sedanjih 1.500.000 poskočilo na ca 2.300.000, tedaj bi skoro gotovo morali preje odgovoriti na to vprašanje z da, toda pri današnjem položaju prevladuje gotovo negativen odgovor.

Onim slovenskim inteligentom, ki so imeli prilike poznati razne narode, priliko prepotovati razne kraje, onim, ki so postali nekaki kozmopoliti (mislím, da so se predvsem otresli provincializma), je to okrožje gotovo premajhno in si žele širših mej svoje domovine, žele si, da pade umetni zid, ki loči Slovence od Srbohrvatov. Ti predvsem gotovo hrepene po zraku in oddušku, ti si gotovo žele v tem oziru radikalnih izprememb. Tudi manjšinski delavci, ki se bojujejo proti močnemu narodnemu sovragu, so gotovo dostikrat v zadregi, ali bo to malo okrožje in to tako-rekoč neznatno število Slovencev moglo za vedno odbijati napade narodnega nasprotnika? Tudi ti razmišljajo, snujejo in stvarjajo vsaj v mislih slovensko-hrvatsko jezikovno zajednico.

Na to kočljivo vprašanje bi torej odgovorili nekako naslednje:

V lepem slovstvu, v podrobnem kulturnem in gospodarskem delu je slovenski jezik na svojem me-

st u kot občilo onega dela jugoslovanskega naroda, ki je stoletja in stoletja imel kolikor toliko drugačno, posebno življenje in bil pod drugimi vplivi.

Za znanost, strokovno izobrazbo, večja podjetja, večjo trgovino pa je okrožje slovenskega jezika mnogopremajhno. V tem oziru bi slovenski jezik težko podpiral uspešen razvoj. Le pogledno danes v narodnostno probujeni dobi naše strokovno naobražene podjetnike, trgovce itd.! Profesorji govore nemški, pišejo (knjige, izvestja) nemški, advokati nemški in laški, veletrgovci vodijo nemško ali laško knjigovodstvo, podjetniki isto itd. Končno se pa znanstvene stvari niti pisati niti ne predstavljati na slovenščino ne izplača, ker ne dobe in tudi ne morejo dobiti zadosti konsumentov. Zato so pa, kar je naravno, vsi inteligenti polni nemških, laških, francoskih, čeških, ruskih ter angleških knjig.

Na eni strani je to sicer lepo, ker v tem prednjačimo glede poznanja jezikov vsem drugim narodom, toda na drugi strani nam pa zelo škodi, ker s tem našim jezikovnim znanjem in študiranjem pridemo tako daleč, da končno niti slovenski ne znamo, vsaj pošteno ne in od tod ono nemškutarenje in italijančenje. Francozom, Nemcem, Čehom in v manjši meri tudi Srbohrvatom tega ni treba!

B. Želeti je, da se jezikovno ne dela nikakih skokov, predvsem pa nikakih nasilstev.

Slovenski jezik naj se neguje v naših narodnih pesmih, pripovedkah, isti naj se goji v beletriji in naj bo podlaga šolskemu pouku. Gledati pa se mora nato, da se da slovenskemu jeziku ono smer, ki vodi najgladkeje in najhitreje k jezikovnemu zblizanju s srbohrvaščino.

Pri strokovnih in znanstvenih razpravah in študijah in delih pa naj se vendar napravi nekak skok, tu naj bi se kazal očito vpliv srbohrvaščine, posebno v terminologiji bi morala slovenščina popustiti, ako že ne se naravnost umakniti.

Sicer bi pa ta skok oziroma to zblizanje in zedinjenje slovenščine s srbohrvaščino v znanstveni in strokovni terminologiji, tudi ako bi se slovenščina morala umakniti, ne značilo bogve kakšne težave.

Le vzemimo praktično življenje! Ali se nismo morali vsi še le v praktičnem življenju takorekoč s knjigo v roki učiti slovenskih terminov, ker nam jih nemška ali laška šola ne da!?

Koliko pravnikov, tehnikov, medicincev, filozofov, trg. akademikov itd., ki dokončajo svoje študije, pa je, da poznajo vsaj za silo terminologijo svoje stroke? Mislimo da so bele vrane oni, ki bi terminologijo svoje stroke vsaj deloma poznali. Vsi se je morajo učiti in se je uče pozneje v praktičnem življenju. Ker nam Slovencem šola te izobrazbe, katero prinesejo drugorodci že iz šole v življenje, ne da, in se moramo še le pozneje učiti, tedaj bi pač ne delalo nikakih potežkoč, ako se priučimo hrvatskim tehničnim izrazom posebno tam, kjer so slovenski nesigurni in hrvatski sprejemljivi.

Sicer je pa jezikovna sorodnost med slovenskim in hrvatskim jezikom tako velika, da naravnost sili po zedinjenju in združitvi ter po enotnem književnem jeziku.

C. To jezikovno zблиževanje, katero se mi zdi absolutno potrebno, edino praktično in za narodovo življenje Slovencev velikanskega pomena, ker le tem potom se tudi nam Slovencem odpira potom domače kulture pot v svet, bi se gotovo še pospešilo, ko bi obstajale med nami in Srbohrvati boljše tehnične in upravne vezi. Krajša komunikacijska sredstva med posameznimi slovenskimi in srbohrvatskimi kraji, večji trgovski stiki ter združenje jugoslovanskih dežel Avstro-Ogrske v večjo, ako že ne v edino upravno celoto bi ta proces gotovo še olajševale in podpirale, dasi je tudi brez tega jezikovna zajednica lahko mogoča.

Zato se je pa potreba poprijeti toliko bolj drugih sredstev, katera imamo na razpolago.

V prvi vrsti je treba medsebojnega spoznavanja potom predavanj, izletov, potovanj itd. V tem oziru je dolžnost naših prosvetnih, telovadnih, turističnih in drugih društev, da svoje delovanje primerno raztegnejo in razširijo.

Treba je opozoriti našo žurnalistiko, da še več posveča pozornosti dogodkom in življenju naših sobratov in da raje opušča opisovanje raznih historij, objavljenih in povzetih po nemških in laških časopisih.

Dalje je potrebno, da se Slovenci kolikor toliko seznanimo tudi s srbohrvatskim jezikom bodisi že potom kurzov, predavanj ali pa potom časopisja. Podoben hrvatski kurz za Slovence obstoja v Trstu. Te kurze bi lahko organizirala posamezna društva vsako zase ali pa bi se vstvarilo posebno društvo, ki naj bi organiziralo in prirejalo zimske tečaje hrvatskega jezika.

Da bi pa to zajedniško delo imelo večji uspeh, bi bilo neobhodno potrebno, da bi jezikoslovje, oprostite gg. jezikoslovci po poklicu, zavzelo malo bolj praktično, dasi morda nasilno smer.

V tem oziru pa bo ravno sedaj na obeh straneh gotovo mnogo dela. Naš slovenski jezik se ravno sedaj najkrepkejše razvija in stoji pred pravopisnimi vojskami, l (bil), v (vpis), dalje slovniškimi vprašanji (dvojina) ter tvorbo novih besedi in izrazov, katere prinaša potreba časa.

Na drugi strani pa bo približno 2 milijona turških Slovanov (Srbov), ki pripadejo Srbiji in Črnigori, in ki so živeli od ostalih Srbov precej različno socialno življenje, imelo gotovo nekaj vpliva tudi na srbohrvatski književni jezik, ne glede na to, da napredek časa že sam prinaša v jezik gotovih izprememb.

Zato je pa v interesu jezikovne zajednice, da se vsem izpremembam obeh književnih jezikov da skupna smer, katero naj bi dajala in vodila Jugoslavenska Akademija v Zagrebu s sodelovanjem beograjske Akademije in ljubljanske Maticе Slovenske.

Jugoslavenska Akademija v Zagrebu naj bi bila najvišja jezikovna instanca, ona naj bi določevala, v koliko se imajo odstraniti tujke iz obeh jezikov (srbohrvatski in slovenski), ona naj bi edina odobravala tvoritev novih izrazov in ona naj bi določala s pomočjo Srbske Akademije in Maticе Slovenske srbohrvatski in slovenski književni jezik ter njuna pravopisa.

V tem oziru bi pa morala pomagati tudi posamezna društva, posebno kar se tiče strokovnega izrazoslovja. Ta društva naj bi samostojno delovala in končno svoje delo poslala Jugoslovanski Akademiji v Zagrebu v odobrenje odnosno korekturo.

Kar se tiče slovenske terminologije posameznih strok, je že danes opažati, da posamezna strokovna društva stremé za tem, da se ista kolikor mogoče približa, ako že ne zedini s srbohrvatsko istostrokovno terminologijo.

V tem oziru morda najbolj praktično nastopajo slovenski in hrvatski inženjerji, ki bi morali biti tudi drugim, posebno pravnikom in filozofom za vzgled.

Kar se tiče slovenske pravniške terminologije, je ista izmed vseh še najbolj razvita. Toda tudi tukaj se čuti potreba po večji enotnosti in večjim zblizanjem s srbohrvatsko. Povod temu stremljenju je dala posebno Šmiričeva hrvatska oficijelna trojezična terminologija, v kateri se žalibog ni oziralo na slovenščino. Tudi leta 1849 je bil podoben poizkus na Dunaju. Ranjki dr. Polčič se

je n. pr. tudi mnogo prizadeval v tem oziru. Želeti bi bilo, da bi se hrvatsko društvo »Pravnik« v Zagrebu skupno z »Pravnikoma« v Ljubljani in event. v Belgradu poprijelo tega dela in določilo enotnejšo pravniško terminologijo in isto potem tudi izpopolnilo še z gospodarsko in politično.

Isto bi veljalo tudi za medicinsko in filozofsko terminologijo, katero naj bi izdajali po vzoru društva inženjerjev v Ljubljani in Zagrebu, slov. in hrvatski profesorji odnosno zdravniki.

Pri tem bi pa seveda moralo veljati načelo, da se skupni izrazi ohranjajo in ustanavljajo, za slučaj pa, da gotov predmet nima skupnega izraza, po mogočnosti daja prednost onemu izrazu, ki bi bil najbolj prikladen, najbolj jasen in najbolj melodiozen in kratek.

Ako bi hoteli govoriti nekako matematično, tedaj bi v tem zajedniškem jezikovnem delovanju z ozirom na številno silo Slovencev (1'5 milj.) proti Srbohrvatom (8'5 milj.) morala stati jezikovna popustljivost Slovencev proti popustljivosti Srbohrvatom približno kakor 5 : 1.

Tega principa razmerja nekako naj bi se držala tudi Zagrebška Akademija kot vrhovna jezikovna instanca za Slovence, Hrvate in Srbe.

V tem oziru bi bilo gotovo največ odvisno od delovanja stališča pisateljev in publicistov, ker je njihovo delovanje ravno največjega praktičnega pomena. Ker pa je ravno njihovo delovanje tolikega praktičnega pomena, bilo bi potreba jezikovno smer tako na slovenski kot na srbohrvatski strani čimprej normirati potom reformiranega pravopisa, ki naj bi bil kolikor mogoče enak za Slovence in Hrvate.

Toliko na kratko na nekatera vprašanja Vaše ankete.

Pri vsem tem smotrenem delovanju bi se moralo ozirati predvsem na praktično stran.

Le vzemimo par slučajev. N. pr. slovensko-hrvatsko jezikovno vprašanje v Trstu in Istri na sodnji, pri političnih, pomorskih in drugih oblastih. Tu se opaža ravno ona rak-rana, oni nedostatek slovensko-hrvatske jezikovne zajednice, koja rana na našo škodo podpira italijanski in celo nemški jezik, ki se na našo škodo uveljavljata.

Neenotnost tehničnih izrazov, ki si stoje dostikrat celo v nasprotju, sili dostikrat v strokovnem pogovoru celo izobražene Slovence in Hrvate in to celo v Trstu in Istri, kjer vedno skupaj

žive, da se poslužujejo italijanščine ali nemščine, dočim dostikrat v navadnem izraževanju tega ne trebajo.

Hujše se godi v tem oziru širšim masam, ki nimajo tolikega obzorja in ki se v medsebojnem občevanju še raje poslužujejo tujega jezika, ako hočejo naznačiti točneje posamezne predmete in posle.

Zato bi bilo treba posebno tem širokim masam posvetiti več pozornosti in tu pričeti s praktičnim (ne toliko znanstvenim) zajedniškim delom.

Za te manj jezikovno in slovstveno izobražene sloje bi bilo treba posebnega društva, nekake praktične jezikovne akademije, katera bi se bavila s podrobnim jezikoslovnim in terminološkim delom.

Vzemimo par slučajev.

Tu imamo krojača. Mislim, da ga skoro ni krojača na Slovenskem, ki bi imel za vse posameznosti gotove izraze. Nekaj jih bo imel slovenskih, drugi bodo pa nemški in v Primorju laški. Približno isto bo tudi med Hrvati v Banovini in Dalmaciji.

Ako greš k inštalaterju, naletiš še na hujše, pri mehaniku je isto, pri trgovcu enako, v tovarnici še hujše, v gostilni slabo, v kavarni istotako. Z eno besedo kamor greš, od samostojnega obrtnika do priprostega zidarja, ribiča itd., povsod opažaš pomanjkanje, nedostatek in neenotnost v izražanju posameznih predmetov in poslov.

Treba pa je pomisliti, da ravno ti obrtniki, rokodelci in delavci tvorijo velik del naroda in da ima njihovo strokovno izražanje, kakoršnokoli je že, veliko vpliva na strokovna glasila in stanovske razprave in končno v gotovi meri tudi na književni jezik.

Zato bi bilo potreba tu podrobnega dela, katero naj bi izvrševala posebna praktična organizacija, ki naj bi bila v vednih stikih z vsemi temi sloji in s pripadniki obeh jezikov (slovenskega in srbohrvatskega). V tem oziru bi bilo morda najbolj pripravno mesto Trst, kjer se križajo Primorci, Kranjci, Korošci, Štajerci s Hrvati, Dalmatinci, Bošnjaki itd. torej z eno besedo Slovenci in Srbohrvati iz vseh pokrajin.

Društvo bi torej toliko lažje poslovalo, ker bi bilo lahko vedno v osebnih stikih z vsemi gorinavedenimi, ne glede na jezikovne razmere Primorske, ugodne komunikacijske lege ter na

trgovski in socialnogospodarski značaj mesta, ki ponuja takorekoč priliko k praktičnemu delovanju.

Ta praktična akademija bi imela predvsem izdajati praktične priročne drobne strokovne terminologije in sicer posamezno: za čevljarje, mizarje, gostilničarje, zidarske mojstre, ribiče, jestvinčarje, peke, mesarje, brivce itd.

To naj bi bili praktični mali slovarčki, če mogoče s primernimi nazornimi slikami ali pa vsaj skicami, ki bi se naj, ako le mogoče razdajali in pošiljali zastonj.

Taki besednjački, ako ne morda kar navadni letaki, bi imeli gotovo uspeh in marsikatera tujka, posebno nemška in laška, bi počasi izginila iz besednega zaklada naših obrtnikov, rokodelcev, delavcev in drugih.

Da ne pridem na preobširno polje, si dovolim nekatere misli in nazore na kratko označiti v naslednjih točkah, katere se mi zde nekako programatične:

I. 1. Medsebojna predavanja o Slovencih in Srbohrvatih.

2. Prirejanje zimskih tečajev za hrvatski jezik.

3. Obligatorični pouk srbohrvaščine na vseh srednjih, meščanskih in trgovskih šolah po Slovenskem.

II. 1. Skupna že obstoječa strokovna glasila Slovencev in Srbohrvatov naj se podpira. (slov. in hrvatski pedagogi, zdravniki, bančni uradniki.)

2. Po vzgledu že obstoječih skupnih slovensko-hrvatskih strokovnih glasil naj se zedinijo tudi ostala, danes še ločena glasila ter se strnejo v eno samo revijo oz. list.

3. Tudi pri nestrokovnem časopisju, posebno pri beletrističnih, ilustriranih in humorističnih listih naj bi se skušalo doseči večjih medsebojnih stikov, ako se že ne da doseči spojitve.

4. Pri Slovencih in Hrvatih naj se uvaja počasi poznavanje cirilice potom manjših člankov, ali kot slavnostno pismo na vabilih etc. (kakor Čehi gotico!); Pri Srbih pa naj se uvaja latinica. Vsak Srbohrvat in Slovenec mora poznati obe pismi: latinico in cirilico (kakor Nemci gotico in latinico).

III. 1. Reforma pravopisa za Slovence in Hrvate pod avtoriteto Jugoslavenske Akademije v Zagrebu.

2. Izdavanje skupnih in enotnih srbohrvatsko-slovenskih strokovnih terminologij potom sodelovanja posameznih strokovnih korporacij in pod avtoriteto Jugoslavenske Akademije v Zagrebu.

3. Ustanovitev praktične jezikovne akademije za podrobno zajedniško jezikovno delo in enotno jezikovno propagando.

IV. 1. Določitev skupnega imena (Jugoslovani, Ilirci, Slovenci, Slovinci, itd.) kot enotno označenje za narodno, jezikovno in kulturno skupino: Slovencev-Hrvatov-Srbov.

To enotno označenje Srbohrvatov-Slovencev je z ozirom na tujino in tuje narode neobhodno potrebno! Kdor je bil v svetu, kdor pozna vsaj Nemce, Francoze, Italijane, že ve, kaj pomeni tako enotno označenje nas Jugoslovanov, katere nas tujci v narodnem kakor tudi v jezikovnem oziru poznajo le kot Kranjce, Hrvate, Slovence, Dalmatince, Črnogorce, Srbe itd.

2. Obširen zemljevid jugoslovanskih dežel posebno z ozirom na narodnostne razmere in z natančno določenimi krajevnimi imeni. (Ne n. pr. Split, Spljet, Splet, Spljit, Spalato ali pa Pulj, Pula, Pul, Pola itd.).

V. 1. Podpiranje in širjenje medsebojnih kongresov, izletov ekskurzij, trgovskih stikov itd.

2. Širjenje jugoslovanskega časopisja in odstranitev nemških in laških časopisov.

3. Mesto nemške, laške, madjarske vzgoje, slovansko in pa francosko vzgojo.

4. Družabno kolikor mogoče bojkotirati nemško, madjarsko in laško govorico.

5. Podpirati povsod kulturni pokret hrvatsko-slovenske zajednice.

Tako bi bilo moje naziranje glede kulturne in jezikovne vzajemnosti med Srbohrvati in Slovenci.

Ako bi vsak Slovenec in vsak Srbohrvat bil mož na svojem mestu, tedaj gotovo ne bi bilo težko kar najprej to zajednico udejstviti.

Zajednica pa nam je posebno nam Slovincem neobhodno potrebna, kar sicer se nam je bati, ne več, da se »potopimo« v jugoslovanstvu, ali celo v »srbstvu«, ampak da se potopimo v nemškem morju v svojo škodo in v škodo vsega Slovanstva!

Dr. Fran Heric, Vinohrady.

Meni je firma popolnoma postranska stvar v novem kulturnem gibanju, naj se že imenuje novoilirizem ali kako drugače. Dejstvo je, da se sorodne in jednake reči sčasoma stapljajo v organsko celoto. Istotako bode s slovanskimi narodi. Slovanska plemena so določena po prirodnih in družabnih zakonih, da se zlijejo nekoč v jeden narod. Toda takšen proces bode dolgotrajen, se bode vršil polagoma in od stopnje do stopnje. Da so slovanska plemena ali slovanski narodi pravzaprav jeden narod, čutijo boljše najširji krogi nego inteligenca. Meni so dovolj inteligentni češki trgovci in obrtniki kakor tudi slovenski kmetje v moji domovini inponirali s tem, da so se naravnost čudili, čemu tako imenovana inteligenca in narodni voditelji ne delujejo na to, da bi imeli vsi Slovani jeden skupni slovstveni jezik, s čemur bi ložje vse stalo, kakor učenjake, ki bi pisali svoje knjige za milijone vedoželjnih ljudi kakor tudi trgovce, obrtnike in delavce, ki bi si lahko našli po celem slovanskem svetu ložje kruha in eksistence, kakor sedaj, ko umetno zdržane in anahronistične jezikovne zapreke branijo vsakemu napredku v slovanstvu. Le pogledjmo na Nemško. Kako so velike razlike med posameznimi nemškimi narečji med seboj in med slovstvenim jezikom! Nemci imajo dovršene slovnice posameznih nemških narečij (Mundarten) kakor tudi slovarje pišejo v narečju, vendar pa je slovstveni nemški jezik skupen vsem in tvori kulturno vez med posameznimi nemškimi plemeni. Tirolec, Bavarec itd. govori svoje narečje ohrani svoja plemenska svojstva, torej svoj kulturni tip, čeravno rabi skupen slovstveni jezik. Skupen slovstveni jezik nikdar ne more izpodriniti sorodnega narečja. Ali izpodriva slovenski slovstveni jezik ribniško ali pohorsko narečje? Smešno je trditi, da bi Slovenci prenehali eksistirati kot slovensko pleme, če bi magari sprejeli ruski jezik za svoj slovstveni jezik. Hrvaščina bi še tem manje mogla uničiti Slovence. Če pa pride do tega, da bi se jezikovno združili Srbohrvatje in Slovenci, se zgodi to gotovo potom kompromisa. Najpreje je seveda potrebna vokabularna izenačba v materialnem oziru, v formalnem oziru pa bi še si ohranili jeziki svoja oblikovna svojstva, dokler se končno tudi ta ne zenačijo. Če se kulturno združimo Slovenci s Srbohrvati, pridobimo Slovenci in Srbohrvati mnogo; kajti potem bode večja izmenjava ljudi na slovensko-hrvatsko-srbskem teritoriju; s temi

ljudmi se oplodi miselni razvoj ljudstva, ki bode potem usposobljeno večjih kulturnih zadač. Mal narod je obsojen k smrti, kakor rodbina, čije člani se med seboj množijo in ženijo. Ali ne opazate med Slovenci in tudi med Hrvati nacionalne degeneracije? Ali ni renegatstvo degeneracija?!

Izkratka, če se mi sami imenujemo Slovane in nas tudi drugi narodi tako imenujejo, moramo priti enkrat k temu prepričanju, da je skupni slovstveni jezik za vse Slovane neobhodno potreben; kajti šele potem bomo v resnici Slovani, če bomo imeli skupen jezik, da se bomo razumeli. Pri tem pa noben narod ne izgubi svojega narečja niti svojega kulturnega tipa, svoje individualnosti in svojih svojstev. Ruski jezik je določen za slovanski skupni slovstveni jezik, katerega bodo govorila neruska slovanska plemena po svoje, kakor govore Nemci svoj slovstveni jezik vsak s primesi svojega narečja. Ker pa se ta proces bode vršil polagoma, od stopinje do stopinje, se najpreje jezikovno združijo Slovenci in Srbi ter Hrvatje. Slovenci in Hrvatje bodo tudi sprejeli cirilico ter jo rabili poleg latinice, kajti cirilica je slovanska, kakor je latinica romanska in fraktura nemška. Potem pridejo na vrsto Čehi in Slovaki ter Poljaki, ki se istotako jezikovno združijo. Rusini in Belorusi polagoma uvidijo svojo škodo v separatizmu ter se spet oklenejo velikoruščine. Končno pa se združijo vsi Slovani kulturno na podlagi skupnega slovstvenega jezika.

Potrebno bi bilo, da bi se izdal slovar vseh slovanskih jezikov, nekaki primerjalni. Tak slovar bi lahko rabili vsi Slovani in ob jednom bi spoznavali, da so si jeziki posameznih slovanskih narodov tako podobni, da je bolje, da preidejo v jeden jezik, kar bi bilo ne korist ne le Slovanom, ampak vsemu človeštvu, njegovi kulturi in napredku. Slovenci smo imeli jasne glave, ki so daleč naprej videli, a sodobni rojaki je niso mogli pojmiti. Opozorjam samo na Korošce, Japelja, Jarnika in Majerja. Seveda ozkosrčni Kranjci z Prešernom na čelu so zmagali v našo škodo. Naš slovenski slovstveni jezik je vendar nek kranjski dialekt, kateri ni mogel zabraniti rapidnega propadanja slovenskega življa na Koroškem in tudi drugod. Kar se tiče mene, jaz že raje sprejemem takšen dialekt za slovstveni jezik, ki bode obsegal čim največje krilo, ker s tega imam profit jaz in vsi; če pa se kapriciram na to, da bodi slovstveni jezik narečje moje rojstne vasi, in to sprejme le nekoliko stotisoč ljudi, sem s tem

pokazal, da sem grd egoist in velik škodljivec človeške kulture in napredka.

Naloga vseh kulturnih delavcev bodi, delati za kulturno jed-
noto na podlagi skupnega slovstvenega jezika za vse Slovane.

Oprostite, če sem mogoče tu pa tam daleč zašel, storil sem to
radi tega, ker vidim, da še tudi drugi tako mislijo, čutijo in tudi
delajo kakor jaz, kar mi je v tolažbo.

M. Pleteršnik, Ljubljana.

Ako se govori o »zbliževanju« in »končni združitvi« sloven-
skega in hrvatskosrbskega jezika, je to pač tako razumeti, da bi
morala oba jezika polagoma drug iz drugega sprejemati oblike in
besede, dokler ne bi se združile v en jezik. Morala bi se torej
izpreminjati in posledica bi bila, da bi neko dobo oba je-
zika ne imela stalne oblike. Velike težave bi tudi bile glede dolo-
čevanja, kaj bi se naj vsakokrat izpreminjalo v vsakaterem je-
ziku in kdo bi naj imel pri vsem tem odločilno besedo. Recimo,
da bi kak odbor to v roke vzel: ali bi imel toliko veljave, da bi
se vsi pisatelji po njegovih določilih ravnali? In če ne bi, kakšna
zmešnjava bi nastala v pisavi! Pred vsem pa nam je pomisliti, ali
bi smel pričakovati, da bi Hrvati in Srbi hoteli na ta način svoj
jezik izpreminjati. Jaz menim, da nam Slovencem na ljubav ne
bi hoteli izpreminjati svojega jezika ne na ta, ne na drug način,
po zadnjih dogodkih na slovanskem jugu že celo ne. Zato mislim,
da sploh ni govoriti o zbliževanju in končni zdru-
žitvi obeh jezikov.

Druga pot bi bila progresivno približevanje slo-
venščine hrvatskosrbskemu jeziku. Tako približevanje bi pa imelo
iste neugodne posledice, ki so že za zbliževanje obeh jezikov
omenjene: nestalnost jezikovnih oblik in gotovo tudi zmešnjavo
v pisavi skozi neko dobo. Sploh si je težko misliti, kakšna bi bila
ta doba nestalne mešanice v pisavi, ki bi jo rabili naši pisatelji,
izpreminjaje slovenščino, dokler se ne bi prelevila v srbohrvatski
jezik. Gotovo bi bila na škodo duševnemu razvoju našega naroda.
Če bi pa bil končni smoter temu približevanju izprememba na-
šega književnega jezika v hrvatskosrbski jezik, bi bilo vendar
pametneje precej se odločiti, da sprejmemo ta jezik, kakršen je,
in začnemo s pripravami v ta namen, ne da bi še neko dobo iz-
preminjali in mrevarili slovenščino. Na približevanje slo-

venskega jezika hrvatsko-srbskemu torej po mojem mnenju tudi ni misliti.

Ali smemo sploh misliti na to, da bi kedaj svojo slovenščino popolnoma opustili? Svojega jezika sploh noben narod rad ne opusti, najmanj majhen narod, ki si je moral stoletja prizadevati in se boriti, da si ga je ohranil, razvil in olikal. Morali bi se pokazati zelo tehtni razlogi, da bi sploh misliti začel na kaj takega. Oglašajo se pa pri nas pomisleki, »ali je okrožje slovenskega jezika dovolj veliko, da bi se mogle vse panoge književnosti, posebno znanosti uspešno razvijati«. O tem je pač dvom upravičen. Kulturne potrebe majhnega naroda so skoro tolike kakor velikega naroda. Kulturna sredstva pa so v obče odvisna od velikosti naroda, od njegovih gmotnih, političnih in socialnih razmer. Naš narod pa je majhen, ubog, naše politične in socialne razmere tudi niso take, da bi izdatno pospeševale našo narodno kulturo, kakor jo pospešujejo razmere pri drugih srečnejših, če tudi ne posebno velikih narodih. Vkljub temu pa je naš narod že pokazal, da mu je mogoče do neke mere zadostiti kulturnim potrebam. Razvoj naše leposlovne književnosti na pr. je tak, da smemo upati, da bodo na tem polju naše moči zadostovale. V drugih zlasti znanstvenih strokah pa ne zadostujejo in težko da bi mogle kedaj povsem zadostovati. Zato je upravičena ideja ustvariti z našimi jugoslovanskimi brati in sosedi neko razmerje, ki bi utegnilo od pomoči naši nedostatnosti. Po mojem mnenju ne bi bilo mogoče in tudi ni treba povsem opustiti slovenščino kot književni jezik. Mogoče pa bi bilo doseči sčasom, da bi vse razumništvo naše se učilo hrvatsko-srbskega jezika, tako da bi v začetku na prvi stopnji vsak izobraženec razumel govorno in pisano besedo hrvatsko-srbsko, pozneje na drugi stopnji pa zmožen bil tega jezika v govoru in pisavi. Bodočnosti naj bi se pa prepustilo določiti, ali se naj naše zgolj znanstvene in druge strokovne knjige pišejo v hrvatsko-srbskem in slovenskem jeziku ali samo v hrvatsko-srbskem.

Slovenski in hrvatsko-srbski jezik naj se razvijata po svoje. Če se bosta o svojem razvijanju zblíževala v takih rečeh, da ne bo treba bistvenega izpreminjanja jezika, to je, da bo približevanje ob enem naravno razvijanje jezika, bo to na obe strani le koristno. Če se bo na pr. pri terminologijah, zlasti pri novih izrazih, ki jih bo treba ob napredku posameznih strok vedno uvajati, gledalo na to, da bodo kolikor mogoče na obeh straneh enaki; če bodo slovenski

pisatelji namesto takih besed, ki se povsem razlikujejo od hrvatsko-srbskih istega pomena, rabili druge dobre, hrvatsko-srbskim bolj podobne ali celo enake, — toda menim teh bi ne bilo posebno veliko — če bodo hrvatski in srbski pisatelji začeli turške, arabske, madjarske besede v svojem jeziku nadomeščati z domačimi, bo vse to le pospeševalo in lajšalo vzajemno razumevanje jezikov.

Učiti se nam je torej hrvatsko-srbskega jezika. Umeje se pa samo ob sebi, da bi se to učenje ne smelo prepustiti samo privatni marljivosti, ampak uvesti bi se moralo v srednje šole. Poučuje se sicer že zdaj, toda sedanji pouk ne zadostuje zaželjenemu smotru niti po obširnosti in intenzivnosti, niti po metodi. Treba bi bilo po tem pouku toliko doseči, da bi bili absolventi srednjih šol zmožni hrvatsko-srbskega jezika v govoru in pisavi. Kako bi se naj to doseglo, o tem razmišljati in, kar bi bilo treba, ukrepati ter izvrševati, to bi bila — ne tajim — v sedanji okoliščinah težavna naloga profesorjev in poslancev naših.

Dr. Henrik Tuma, Gorica.

1. aprila 1913.

Motto: Ne gre zato, da bi ustvarjali nove jezike ali da bi en jezik absorbiral druge, ampak dati pri Slovanih jezikovnemu razvoju tak pravec, kateri odgovarja modernemu slovanskemu gibanju in težnjam človeške kulture.

Dr. Fr. Heric.

Na vabilo, naj odgovorim na vprašanje glede zблиžanja Slovencev in Hrvatov, sem nekoliko v zadregi. Kajti na posamezne točke, kakor so razvrščene s črkami in številkami, brez komentarja ni mogoče odgovarjati. Radi tega gre moj odgovor na enotni problem jugoslovanskega političnega in kulturnega jedinstva.

Ako hočemo na ta problem dajati odgovora, moramo biti edini glede temeljnih pojmov, vprašanj: Kaj je narodnost in narod; ali tvorijo Slovenci, Hrvatje, Srbi in Belgari eno ali več narodnosti in narodov; ali in kako je mogoče asimilirati eno narodnost k drugi ali po drugi; ali in kako se je tak proces vršil v zgodovini; ali je mogoče umetno ali prisilno konstatirati narod?*)

*) G. pisatelj piše povsod dosledno „Belgari“ mesto navadne slovenske oblike Bolgari in napačne Bulgari. (Op. ur.)

Za stavljeni problem treba torej iskati predlogov v sociologiji, zgodovini in fitologiji. Žal da moramo priznati, da je skupna zgodovina Jugoslovanov malo obdelana, da zgodovina posameznih narodnosti nima pravega stika in da je najstarejša zgodovina temna in sporna. Zgodovina Jugoslovanov, posebno pa Slovencev in avstrijskih Slovanov piše se po metodi in nazorih nemških učenjakov, po nemških virih. Ruski, grški, blgarski, srbski in arabski viri se malo ali nič ne uporabljajo. Celo geografično je balkanski poluotok še precej nepoznana veličina, dasi je geografija za moderno vedo predpogoj zgodovini. Ravnotako je etnografija površno, antropologija donavskih in balkanskih pradedov prav malo obdelana. Brez teh predpolag pa ni mogoče delati stalnih sklepov. Ker nimam pred seboj dognanih znanstvenih podatkov, mi je odgovoriti na stavljeni problem le toliko, kolikor sem z vso vsem iskati in nabral virov ter si kolikor toliko enotno ustvaril sam svoje podmene in svoje mnenje.

Iz sociologije imam za dognano, da se je človeška družba tvorila kakor vsak organizem iz nad — in podrejevanja ene prvine nad drugo. Rodbina in pleme sta rezultat zemlje in podnebja. Tvoritev plemena sega torej v prirodoznanstvo. Le revolucionarne premembe na zemlji in v podnebnju mogle so spraviti tudi plemena do iz — in preseljevanja, le iz takega velikega vzroka mogel je pričeti boj za obstanek plemen med seboj, z rezultatom podrejenja premaganega plemena, večanja blagostanja in moči zmagojočega plemena. Z nad — in podrejanjem plemen pridemo z ljudskopsihološkega stališča tudi do tvoritve jezikov. Jezik je torej oni pojav, s katerim se šele človek loči od prirodoznanstva in pričenja zgodovina človeka. Dokler se plemena niso križala in menjala kri in kost, dokler se niso križale neartikulirane govori te plemen, ni moglo biti organizma družbe. Zemlja in podnebje sta ojačila eno pleme bolj nego drugo, diferencirala eno pleme od drugega, iz te diferenciacije moralo se je razviti stremenje po moči in vladi kot prvi in zadnji vzrok vse človeške organizacije. V ponavljanju nad — in podrejanja diferenciranih plemen pridemo do tvoritve prve državne oblike, ko se zmagojoče pleme zaveda svoje moči nad ozemljem, katero je zasedlo in nad plemenom, katerega si je z orožjem podvrгло. Boj po sebi zahteva enotne volje in vodstva, zato je boj plemena s plemenom ustvaril vojevodstvo in zmago državne oblasti, združene v vojevodstvu. Tako so nastale države starega, tako evropejske

srednjega veka. Bojevitejše pleme podvrglo je manj bojevito ali oboroženo poljedelsko pleme, ter je vladalo v starem veku iz taborišč in mest, v srednjem veku z razdelitvijo zemlje med svoje bojevnike (po gradovih t. j. fevdalizem, plemstvo in tlačanstvo. Tudi zgodovina Slovenov^{*)}) kaže nam enake pojave in rezultate. Kjer je oboroženo pleme pod vojskinim vodstvom premagalo šibkejše ali mirnejše poljedelsko pleme ter si osvojilo njega zemljo, tam je nastala država. Kjer tega pojava ni bilo, tudi ni prišlo do države. Tako smo Slovenci, Slovaki in Rusini ostali brez države. Radi tega nismo zgodovinski narodi. Tako se je ustanovila hrvatska, srbska in blgarska država; Hrvatje, Srbi in Blgari so zgodovinski narod. Balkanski poluotok in ozemlje, ki je danes imenovano Avstrija, moralo je že v pravekih biti naseljeno po Slovenih mirne nravi pastirjev, poljedelcev. Radi tega je bilo donavsko in balkansko ozemlje torišče bojnih germanskih in uralo-altajskih plemen, ki so od severovzhoda in zahoda, izselivši se iz zledenelih ali opustošenih ozemlj, rinili proti jugu v obljudene in obdelane ravnine. Vse germanske primitivne države, ki se zgodovinsko dajo konstatirati, kakor tudi uralo-altajske, nastale so tako, da je vojna četa podjarmila poljedelsko naseljene in nad njimi zagospodovala. German in Uraloaltajec je nosil orožje, pastir in poljedelec Sloven jih je krmil. Tako so živeli Gotje in Huni na slovenskem širnem telesu vzhodne in srednje Evrope. Odločilnega pomena je bila za razvoj Slovenov stvoritev velike države hunske. Preko južno-ruskih ravnin napadli so Uralo-Altajci že pred njimi naseljene soplemenike in gotske države, združili njih vojne čete v veliko Atilovo armado ter jo gnali do šalonskih ravnin. Ko se je ta armada razsula, se je iz razbitih delov ustanovila cela vrsta novih držav. Ekonomično dno, na katerem so živela in rasla gospodujoča plemena, pa so bili še vedno slovenski poljedelci in pastirji sedanje Ruske, Avstrije in na Balkanu. V Atilovi vojski so se iz podjarmljenih plemen začele sestavljati vojne čete, podjarmljeni so se učili nositi bojno orožje. Besedni zaklad madjarščine kaže to. Smatram Madjare za potomce Atilovih Hunov, istega plemena kakor Obre in Blgare, Kumane in Jasige, Pečenege in Kazare. Saj so Obri, Kumani, Jasigi in Pečenegi kot sorodna plemena zatonila docela med Madjari. V Madjarjih je vodja v boju parančok t. j. velitelj-poročitelj, boj je četa to je četa, to je oblika, kakor so se bojevali Sloveni — pešci, različno od Madjarov konje-

^{*)} Rabim izraz Sloveni za vsa prvotna slovanska plemena.

nikov v raztresenem boju. Tako je vojevoda — vajda zašel v vse jezike narodov, ki danes gospodujejo nad donavskimi in balkanskimi Slovani. Iz samih teh imen smemo sklepati, da je bila ogromna večina prvotnega naseljenja slovanski poljedelec in pastir, ki je v teku bojev in ustanavljanja germanskih in uralo-altajskih držav dajala gospodujočemu plemenu množstvo prostih vojakov. Ko so germanski rodovi pod pritiskom uralo-altajskih krdel in vsled ošibitve rimske države po principu gibanja v oni smeri, odkoder je najmanjši odpor, navalili na rimsko državo, jo razsuli in ustvarili germansko-romanske države, so uralo-altajski rodovi in plemena v ravninah južne Rusije in do Donave ustanovila svoje kanate. Z nastopom Obrov v 6. stoletju stvorila se je uralo-altajska država v Podonavju. Na vsem širnem prostoru Ruske, Podonavja in Balkana živele so družine Slovenov, grupirane po plemenih in rodovih pod knezi in župani. Med Sloveni naselila se je velika vojna četa Obrov po taboriščih, od koder so vladali prostrano zemljo panonskih, alpskih in sudetskih Slovenov. Obri kot gospodujoče vojno pleme živeli so na poljedelcih in pastirjih Slovenih ter od plena, katerega so nanašali iz zapada na jug. Pri plenjenju pa so pomagale podjarmljenih Slovenov bojne čete. Vsled vednih bojev opeša obrsko pleme, zato vidimo vedno bolj združno nastopanje slovenskih in obrskih čet, polagoma tako, da nastopajo slovenske čete z obrskimi poveljniki, pozneje tudi pod svojimi. Za Obri pomaknili so uralo-altajski Blgari svoje čete preko dolnje Donave na Balkan. Našli so tam slovenske, poljedelske in pastirske rodove in plemena pod svojimi župani. Blgarska država nam je pravi primer zgodovinske tvoritve države, obenem dokaz, da je pred uralo-altajskimi plemeni vse balkansko ozemlje bilo obljudeno po Slovenu — poljedelcu. Le po plodnih ravninah in dolinah ter kot rezultate posebnih zgodovinskih dogodkov konstatiramo med slovenskim naseljenjem skupine rimljanskih kolonistov na spodnji Donavi in Sedmograškem. Trajan je po zmagi nad sedmograškimi Traki*) nabral in zvabil skupaj rimske koloniste iz širnega svojega carstva ter naselil ob Morizu in Donavi. Pred navali uralo-altajskimi in germanskimi bežali so rimski kolonisti v nepristopne gore sedmograške, balkanske in Pinda, albanskih in dinarskih alp, to so Vlahi: Rumuni in Arumuni. Ohranila jih je do danes visoka gora in pastirsko življenje, nedotika s kul-

*) Traki kot posebno pleme so precej mitični in njih eksistenca je gola podmena.

turnim svetom. V stari blgarski državi dajo se zasledovati slovenska plemena pod svojimi župani vsopredno z vladajočimi Blgari s svojimi boljarji in kanom, dokler ni zmagala višja kultura podjarmljencev, dokler niso zmagovalci sprejeli krščanske vere zmagancev ter se za časa carja Simeona docela zilili ostanke blgarskih boljarjev s slovenskimi župani in knezi.

Po isti poti ustanovile so se, ni mogoče misliti drugače, hrvatske in srbske države. V bogati panonski ravnini sestavljale so se slovenske-obrske čete, ki so napadale jug in zapad. Kakor svojčas germanske, tako so obrske-slovenske čete silile na eno stran, kamor jih je vleklo milejše podnebje in najmanjši odpor. Ker so germanske države pot na zapad zatvorile, silile so obrske-slovenske čete proti jugu. Gozdnati, skalnati kraji, kjer so prebivali Slovenci, niso mikali plenečih čet. Konstatiramo le eno panonsko četo, ki je silila na zapad, nje ostanke najdemo danes v severni Italiji. Pri italijanskih Slovencih Šempeterskega okraja je konstatiral Baudouin de Courtenay na plemenu in govoru srbsko plemo, na današnjih Rezijanih pa altajske Obre, pomešane med slovenske pranaseljence ali slovenske sobojevnike. Ta edina zapadna četa bila je premajhna, da bi stvorila samostojno državo. Le tod je slovensko plemo živelo v stoletnih bojih s friulskimi sosedi. Obrsko-slovenski četi smemo tudi pripisovati neko državno tvorbo med koroškimi Slovenci. Močna panonska četa očitno pod obrskim vodstvom silila in podjarmila si je Dalmacijo, tudi ime Hrvat kaže na obrski vir, kakor nas slikanje hrvatskih bojevnikov spominja na uralo-altajski tip. Enako je panonska četa Srbov silila proti jugu in se prerila do egejskega morja. Vsled grškega odpora umaknila se je na ozemlje današnje južne Dalmacije, Hercegovine, Črnogore, Dukle in Raške. Očitno je bila najmočnejša četa Hrvatov. Ker je stopila na kulturno zemljo latinsko-dalmatinsko, prišlo je tod najmanj do tvoritve velike države hrvatske. Latinščino je omejila na obrežna mesta, rimske kolone prepodila v gore kot Vlahe. Tako so se morali na skupni etnični podlagi Slovenov, ki so nepretrgoma stanovali od balkanskega poluotoka pa do Krpatov in Sudet, po eni in isti sociologični in zgodovinski poti stvoriti slovanske narodnosti. Obrska četa je morala tudi zasnovati prvo državno jedro med Čehi. Filologično bi tudi utemeljil vpliv Obrov na Srbe, Hrvate in Čehe v naglasu, v ritmu jezika, ki se loči od vseh ostalih Slovanov. Le po tej poti moremo iz stališča zgodovine kakor iz stališča sociologije utemeljiti ustanovitev hrvatske, srbske, češke, madjar-

ske in blgarske države ter ob enem umeti, zakaj so alpski Slovenci ostali brez državne organizacije. Zgodovina in sociologija je torej slovenska plemena ob Donavi in na balkanskem poluotoku razdelila že ob prvem nastopu. Na podlagi slovenski s primesjo Blgarov nastal je samostojni blgarski jezik, na podlagi slovenski je pod vplivom Obrov nastal srbohrvatski jezik, ki nosi dvojno ime le po bojnih četah, katere so zasedle slovensko ozemlje. Naš slovenski jezik ohranil se je kot ostanek prvotnega jezika panonsko-podonavskega, kakor na jugu balkanskega poluotoka od Soluna do Ohrida macedonski, to je jezik, katerega sta kot cerkveni staroslovenski jezik razširila brata Ciril in Metod (conf. Dr. V. Oblak). Sociologično in jezikovno dobimo tako 3 tvorbe: blgarsko, hrvatsko in slovensko. Jedro blgarske države nam zgodovina kaže med Balkanom in Donavo. Odtod se je širila država, jezik in narodnost proti jugu in vzhodu v dotiki z blgarsko ob Timoku in Vardarju. Pozneje po turškem navalu in odboju srbske narodnosti od juga proti severu in vsled sledečega mu izseljevanja, širil se je srbski jezik in narodnost proti zapadu in severu, po Dalmaciji, Bosni, Slavoniji in Raški. Jedro Slovencev pastirjev in poljedelcev pa se je ohranilo v gozdnatih, goratih Alpah, podjarmljeno po germanskem-bavarskem rodu, ki si je razdelilo njih ozemlje po gradovih in vitezi, katerim je bil Slovenec tlačan. Ker so bili le poljedelci in tlačanje, ohranil se je prvotni jezik najbolje, smemo jih z južnimi Macedonci imenovati ostanek prazgodovinskega skupnega jezika donavsko-balkanskega.

Ako vzamemo ta sociologični, zgodovinski razvoj za podlago, potem ne pomaga vse umetno utemeljevanje, češ, da so Slovenci, Srbi in Blgari eno pleme, da govore en jezik. Le za Srbe in Hrvate velja ta trditev, ker imajo skoro enake etnične podlage, vendar je na Srbe viden atropologični vpliv Albancev — in ker moramo smatrati že bojne čete zmagovalcev enega in enacega podonavskega porekla. Radi tega loči Hrvate in Srbe le malo pleme, največ pa poznejša zgodovina in kulturni vnanji vpliv, po eni strani zapadni romanski in rimski vpliv na Hrvate, po drugi strani bizantinski vpliv na Srbe. Po močnejšem kulturnem romansko-germskem plivu se je med Hrvati ustanovil fevdalni sistem, dočim je med Srbi in Blgari ostala demokratična podlaga starih slovenskih županov in starešin. Hrvatje in Srbi so danes dejansko ločeni po zgodovinski tvorbi in spominu na srednjeveške mogočne države, po za-

padnem germansko-romanskem in civilizacijskem grškem vplivu, po katoliškem in ortodoksnem veroizpovedanju. Jezik, ki je imel enotno podlago, ostal je z malo razliko enoten. Slovenci niso prišli do državne tvorbe, torej so brez zgodovinskega spomina na politično enoto, bili torej niso nikdar narod v sociološkem pomenu besede. Jezikovno in plemensko kažejo skoraj enotno podlago z ono Srbo-Hrvatov, zato jim stoje jako blizu. Dočim so Blgari v zgodovinskem spominu, po civilizacijskem grškem, po uralo-altajskem plemenskem in pravoslavnem veroizpovedanju močno ločeni od Slovencev, je razlika s Srbi sicer manjša, a po zgodovinskem in plemenskem vplivu precej znatna. Eno narodno skupino bi se delo kvečjemu in še to prisiljeno utemeljiti med Slovenci, Hrvati in Srbi, to je skupina, ki danes šteje okoli 12 milijonov ljudi, kompaktno stanujočih od Julijskih Alp do Potisja ter po zapadno-severnem in srednjem balkanskem poluotoku.

Ako smatramo sociološko narodnost kot rezultat plemenskega razvoja, izprva odločno pokrvni sorodnosti, pozneje po skupnem jeziku in kulturi, nastali vsled sožitja, moramo torej imenovati Slovence, Srbe, Hrvate in Blgare kot tri posebne narodnosti. Štejem za posebno narodnost tudi Macedonske Slovene, ki so pa po zgodovinskih dogodkih in vsled menjajočega se naseljevanja Srbov in Blgarov prežeti po teh vplivih tako, da se prištevajo filološko zdaj Srbom, zdaj zopet Blgarom. Štejem Macedonce nad Solunom in na desnem od Vardarja bližje Srbom (primerjaj narodne pesni okoli Ohridskega jezera), na levo od Vardarja bližje Blgarom. Ravno Macedonski Sloveni pa nam jasno dokazujejo, kako se prvotni praprosti Sloveni asimilirajo brez vsake težave sorodni slovanški narodnosti srbski in blgarski. To veljalo bi tudi za nas Slovence in se je deloma tudi izkazalo na onem ozemlju, ki ni bil pod diferencirajočim germanskim fevdalizmom. Kajkavci niso nič drugega nego pohrvatjeni Slovenci. Šele tam, kjer nastopajo gostejše nemški gradovi, tam se je ohranil čist Slovenec. Ta civilizatorni in kulturni vpliv nemškega katoliškega zapada je odcepil Slovence šele in končno od Hrvato-Srbov. Ta vpliv pa je veljal preko 1000 let, radi tega danes lahko trdimo, da se je tudi narodnost alpskih Slovencev utrdila tako, da je ni mogoče po prirodni asimilaciji premeniti v srbsko, kakor se je to zgodilo in se še godi z macedonskimi Slovenci, ki tako rekoč po sebi prehajajo ali v

Srbe ali v Blgare. Na te je vpliv srbski in blgarski skozi veke tako močan, da bi se moralo šele umetno zopet izčistiti in obuditi samostojno macedonsko narodnost. Ločitev narodnosti je torej rezultat zgodovinskega in sociološkega razvoja in ako kdo danes stavi vprašanje, se-li dajo Slovenci, Srbi in Blgari zjediniti v jedno samo narodnost, potem je to izključeno. Narodnost je rezultat tisočletnega razvoja po sožitju v šegah, navadah, govoru in mišljenju in kot tak rezultat ni mogoče, da se umetnim ali prirodnim načinom v doglednem času ena skupina izlije v drugo. Ako bi se med Slovence v javno življenje uvedla srbščina ali pa med Srbe blgarščina, nastala bi le mešanica med služočim ljudstvom, dočim bi pisani jezik ostala srbščina ali blgarščina, ki bi le malo zajemala iz jezikovnega zaklada pod seboj. Dokler ni bilo šolske izobrazbe, to nam dokazuje razmerje Malorusov z Velikimi Rusi, ohrani služoče nepismeno poljedelsko in pastirsko ljudstvo svoje prvotno narečje docela in okreplja z jezikovnimi svojimi elementi le jezikovni zaklad gospodujočega slovanskega plemena. Šele ko nastopi splošna šolska dolžnost, nastopa med služočo narodnostjo mešanica. Lahko torej rečemo, da z uvedbo srbščine (rabimo ta izraz, ker v jeziku tudi med čakavce in kajkavce zmagujoče prodira štokavščina in je le vprašanje časa, da ta docela potem splošne šolske dolžnosti zavlada med Hrvati in Srbi enako) med Slovence damo narodnostnih moči na prirasti jezikovnega zaklada in mišljenja Srbom, izgubimo pa na svoji individualnosti. Prirodna pot zблиžanja srbske in slovenske narodnosti je torej le ena in ta je: bližati se vsak kolikor mogoče prvotni jezikovni podlagi skupne slovenske kulture. Ako izčistimo Slovenci svoj jezik vpliva germanščine in romanščine, ako primorski Hrvatje izčistijo svoj jezik romanščine, Srbi turščine in to, ter novodobni vpliv ruščine Blgari, potem se dejansko jezikovno zблиžamo. Ako segnemo kar mogoče najgloblje v temelje ljudske slovenske, srbske in blgarske kulture, se bližamo tudi skupni kulturi. V široki plasti poljedelca in pastirja, blgarskega, srbskega, macedonskega in slovenskega si stojimo jugoslovanske narodnosti najbližje, očiščenete plasti od germanškega, romanskega in turškega vpliva tvorijo dejansko takosorodna narečja, da bi bilo mogoče dati vsem skupaj eno samo šolsko izobrazbo —

v eni državi. Ker smo danes Slovenci, Hrvatje, Srbi in Blgari ločeni med različne države, odteza se skupna šolska izobrazba, zaradi tega tudi preostaja edinole eno sredstvo zblížavanja, to je čiščenje svojega narečja od ptujščine in medsebojnega učenja jezikov po inteligenci.

Postavimo lahko tezo, da je čista slovenščina bližja srbsčini nego književni jezik slovenski in srbski, in tako čista blgarščina bližja srbsčini nego književni jezik blgarski in srbski. Čistiti in reformirati je torej treba književni jezik. Z izločitvijo germanizmov, romanizmov in orientalizmov bližamo se skupni podlagi bodočemu skupnemu književnemu jeziku. Ta pot je prirodna in zatorej v moči lingvistov, literatov in politikov. Umetno narekanje enega jezika kot književnega nam prepovedujejo različne državne tvorbe v doglednem času. In če bi tudi nastopilo skupno državno jedinstvo, treba bi bilo po prirodni poti pripravljati jezikovno podlago, da se iz nje polagoma izlije in strne en sam jezik, v katerem bi prevladalo gotovo narečje, ki bi pa obsegalo jezikovni zaklad skupne jezikovne podlage.

Narod je sociologično drugačen pojav nego narodnost, ki temelji na plemenu, pozneje na sožitju skupne šege, jezika, navad in mišljenja. Narod je plod višje družabne organizacije, pretežno ljudskopsihičen. Kakor temelji narodnost na prirodni in vsled tega čustveni podlagi, tako temelji narod na umstveni podlagi stremljenja in volje. Stremljenje in volja k enoti tvori in stvorila je narode. Lahko rečemo, da je narod kot sociologična oblika v današnjem smislu nastopila v prvič s francosko revolucijo, ko se je francosko ljudstvo zavedlo enotnega stremljenja na enem ozemlju. Znak naroda je torej stremljenje k politični in gospodarski enoti in moči. Radi tega se čuti narod danes v polnem pomenu besede le ena skupina, ki ima zgodovinske spomine ene politične celote in moči, zaradi tega so narodi le oni, ki imajo svojo politično zgodovino, ostale skupine s kulturno vezjo pa so brezzgodovinske narodnosti. Narod je torej pred vsem rezultat in pojav civilizacije. Radi tega trdim, da smo mi Slovenci le narodnost, ker se zavedamo le skupne kulture, nismo pa narod, ker nimamo spomina ene politične celote in ker dejansko tudi nismo nikdar stremeli za kako celoto. So pa narod Hrvatje, ki so imeli svojo veliko hrvatsko državo, tako so narod Srbi, tako Blgari. Bližati narodnosti z bližanjem kultur je

torej v naših umstvenih močeh. Postati narod je vprašanje politične moči. Postati ena narodnost iz dveh ali več pa je mogoč rezultat skupnega kulturnega življenja in razvoja. —

Tendenca, katero izkazuje socializem, je razvoj človeške družbe od rodbine preko plemena z neprestanim nad- in podrejanjem plemen in rodov do prve prisilne organizacije v svrhu višanja kulture gospodujočega plemena v državi z zakoni in lastnino. Z nastopom uporabe prirodnih sil pare, elektrike in drugih namesto človeškega in ročnega dela, ki napravlja odveč prisilno organizacijo ter izkoriščanje gospodujočega premagancev, pa mora preiti prisilna v prostovoljno državno organizacijo. Tako mora postati jedro svobodne organizacije narodnost kot kulturna skupina. Razredna država kot prisilen organizem prehaja v pravno družbo kot prostovoljen organizem, v katerem se avtonomno skuplja ena sama ali vsled stremljenja po višji enoti nasljanja ena avtonomna narodnost na drugo. Avtonomija narodnosti tako postane predhodna stopnja v prirodnem sociologičnem razvoju k svobodni pravni državi. Gonilna sila stremljenja po enoti postane skupna kultura.

V prvem razvoju družbe nastopala je zavest sokrvstva, plemenska zavest, v današnji dobi kulturne človeške družbe postala je organ svobodne organizacije, zavest skupne kulture.

Različna zemlja in različno podnebje je prva plemena stvarila, jim je dala lastno krettnjo, prememba prirodnih sil zemlje in podnebja je vrgla pleme na pleme, je pod- in nadredila, vstvarila jezik in mišljenje, oblast človeka nad človekom, je vstvarila lastnino, državo in zakone. Kakor pa je ekonomični moment dal prve sestavine prisilne države, tako tudi ekonomični moment sili narodnosti k stremljenju po kulturni enoti tako, da se sorodne narodnosti prostovoljno nizajo druga na drugo in potem prirodne asimilacije strnejo — kadar je dana mogočest ekonomične enote in moči. Zgodovina zadnjega stoletja kaže nam, kako nastopajo vprvič v zgodovini avtonomne narodnosti, kako je iz velikih močnih narodnosti na enem ozemlju zrasla velika narodna država. Drugi del zgodovine zadnjega veka pa nam kaže razdirajoče sile narodnosti kot bodočega kulturnega jedra novih držav, posebno tam, kjer posa-

mezne narodnosti nimajo po svojem ozemlju dovolj moči za polen ekonomični razvoj, za polno izkoriščanje prirodnih sil.

Ves napredek človeštva se kaže v kulturi, t. j. vladanju prirodnih sil po človeškem duhu. Raditega narodnost v tem razvoju ne more obstati, ako nima ekonomičnega ozemlja, na katerem bi prišla do samostojne politične jednote in moči. Prirodnim pótom razvoja mora nastopiti s principom sebeohrane pri takih narodnostih stremljenje, po eni strani za polno kulturno avtonomijo, po drugi strani, stremljenje nasloniti se na ono sorodno narodnost, ki objema eno ozemlje in ima v sebi vse ekonomične predpogoje ustvariti lastno politično moč.

V teh sociologičnih momentih vidimo na donavskem in balkanskem ozemlju razvoj avtonomnih narodnosti, ob enem pa iskanje in stremljenje na gotovem teritoriju tvoriti eno politično enoto, dočim na istem teritoriju veliki zgodovinski politični narodi skušajo z državno močjo raznarodovati posamezne narodnosti, podrediti jih sebi v svrhu povečanja ekonomične, politične in kulturne premoči. Tak eminenten vzgled na donavskem ozemlju nam dajejo Madjari. Madjarska država ni mogoča drugače, nego da si osvoji podonavski teritorij, ki sega daleč na Balkan, po donavskem rečnem sistemu. Od ustanovitve madjarske države pod kraljem Štefanom leta 1000 p. Kr. naprej vidimo stremljenje rasti proti Adriji na škodo Hrvatov in Srbov preko Save in Donave na Bosno, Srbsko ter proti Rumunskemu in celo Blgarskem. Proti državni prisilni organizaciji vidimo z nastopom samostojne kulture avstrijskih narodnosti boj za avtonomijo. Vsled tega je bil tudi moment sebeohrane, ki je v 19. stoletju ustvaril zavest narodnosti in posebne kulture Slovakom, Slovencem in Rumunom in ta moment je preprečil, da madjarska državna sila ni z večjim uspehom asimilirala nezavednih delov. Vidim v stvoritvi avtonomne slovenske, slovaške, rusinske in rumunske narodnosti prirodne stopnje razvoja v boju za obstanek. Madjari so bili ustavili prvi naval germanstva proti vzhodu. Boj germanske in madjarske države za prednost na podonavskem ozemlju pa traja skozi vse vekove do današnjih dni ter prejenja šele s trenutkom, ko pride avtonomija narodnosti do zmage. Ker je ta rezultat logično gotov, gre se vprašati, kateri teritorij daje ekonomične pogoje za tvoritev nove enotne države. V tem oziru

se nam nudi Podonavje in balkanski poluotok kot prirodno torišče. Balkanski poluotok omejen po Črnem, Belem, Jonskem in Jadranskem morju je vezan po Donavi in Savi na veliko Donavsko ravnino, nam daje pa veliko samostojno ekonomično skupino posebnega pomena, ker tvori prehod od evropskih, srednjih in zapadnih držav na Malo Azijo in orient. Brez družega lahko rečemo, da balkanski poluotok po svoji legi in ekonomičnih pogojih tvori veliko enotno državo.

Ogromna večina prirodnega naseljenja tega poluotoka so slovanska plemena: Slovenci, Srbi in Blgari. Nanizanje avtonomnih narodnosti na teritoriju, ki ima vse predpogoje ekonomične in politične celote, je torej gotova stvar razvojne socialne sile. Ob tem torišču pa bo trajal naš posebni boj med germanstvom, madjarstvom in slovenstvom, dotlej in dokler ne bo praktično rešen princip narodnostne avtonomije.

Kakor je pri družitvi balkanskih narodov, v ožjem smislu Blgarov in Srbov proti narodnemu nasilju Turkov odločila bojna sila, tako v doglednem času mora odločiti tudi pri tvoritvi velike gospodarske skupine med Adrijo, Črnim Morjem in Donavo, sila krožja. Ako pa je predpogoj svobodne državne organizacije tvoritev avtonomnih narodnostnih kulturnih skupin in ako te po svojem ekonomičnem položaju streme k politični enoti, je že a priori dan končni rezultat. Zgodovina zadnjega veka nam kaže jasno, kako z napredovanjem narodnostnih skupin razpada centralna germanska država Avstrija, kakor se po drugi strani nenaravnim potem skuša vzdržati Madjarizem potem prisilne države in centralizacije. Eno in drugo kaže sociologično smer razvoja. Vsporedno s tem gre ekonomična stran. Gospodarske sile Avstroogrske vezane so na gospodarski napredek in zdržno gospodarsko delo podonavskega in balkanskega ozemlja. S strnitvijo nemških plemen v enotno nemško državo pretrgala se je smer ekonomičnega in političnega razvoja v črti Frankfurt-Dunaj in pokazala se je nova ekonomična, politična smer Dunaj-Belgrad-Solun-Carigrad. Te velike jednote se nam kaže sedaj jedro v onih narodnostih, ki živijo na ozemlju, ki veže Podonavje z Balkanom, to je kompaktno naseljenje srbsko-hrvatsko, enega jezika in ene kulture, ki šteje blizu 12 milijonov ljudi, torej najmočnejša narodna skupina Avstrije in Balkana. Kompaktno zaseda obe strani Save in srednje Donave, vso členovito obal Adrije ter sili po Vardarju dol k egejskemu morju. Hrvatsko-srbsko narodno jedro je jedro

bodoče velike ekonomične skupine, v kateri je mogoče po ekonomičnih skupnih interesih manizati avtonomne kulturne narodnosti na eno veliko prostovoljno narodno organizacijo.

Pri tvoritvi te jednote igra narodnost Slovencev po svoji geografični legi posebno vlogo. Slovenci zasedli so oni del ozemlja, ki loči Podonavje od Adrije, ter zapira pristop do Adrije. Ako bo torej tvoritev politične jednote srbsko-hrvatske naperjena proti prisilni državni organizaciji madjarizma, zagraja slovenska narodnost pot germanstvu na jug. Stvoritev avtonomne slovenske narodnosti bila je moment sebeohrane proti navalu germanstva. Pridružiti avtonomno slovensko narodnost politični jednoti srbski, kaže novo smer iskanja politične samostojnosti in moči. Prirodno je torej stremljenje Slovencev asimilirati svojo narodnost bližnji in sorodni hrvatsko-srbski, kakor je ravno tako prirodno stremljenje ohraniti si polno avtonomnost narodnosti proti kulturnemu navalu nemštva od severa. Ker je moment sebeohrane v sociologiji vedno važnejši od samozrtvovanja, radi tega tudi ni mogoče govoriti o prostovoljni opustitvi slovenske narodnosti in po sociološičnem načelu je ista tudi nemogoča dotlej, dokler se ne izvrši velika politična enota jugoslovanska. Ker pa zasedajo Slovenci ozemlje, ki jih veže z Adrijo, Savo in Dravo na srbsko ekonomično skupino in z le-to tvorijo eno višjo enoto, ker je kulturna skupina Slovencev v najbližji dotiki s hrvatsko-srbsko in iz nje tudi zajema novih moči, so dani gotovi predpogoji tudi za veliko politično državno enoto. Ker prenehava princip prisilne državne organizacije in nastopa princip svobodne organizacije v **pravni državi**, v tem imajo Slovenci in Srbi garancijo svoje bodočnosti. To pa ni nič družega nego princip socializma. Zemlja in podnebje ustvarilo je in diferenciralo plemena, iz te ekonomične podlage razvila se je prva človeška skupina. Prememba v tej ekonomični podlagi nad- in podredila je plemena in ustvarila jezike, ustvarila je človeški družabni duh. V izkoriščanju človeškega dela razvijala se je kultura gospodujočih, dokler niso nastopili stroji in tehnika, da prevzemo človeško telesno delo prirodne sile. S tem mesto plemenskega in narodnega boja nastopi razredni boj, to je osamosvojitve delujočega ljudstva brez razlike narodnosti v stremljenju privedi do zmage moment kulture kot edine podlage pravne države. Slovenci, Srbi in Blgari dobro vedo, da se ne morejo odtegniti moči industije, trgovine in

kapitalizma velikih zapadnih kulturnih držav. Dobro vedo, da po lastnem razvoju in z lastnimi silami ne morejo konkurirati orjaški sili organiziranega kapitala. Radi tega mora uvideti delavno ljudstvo Slovencev, Srbov in Blgarov, ki so danes v ogromni večini pastirji, mali poljedelci, mali obrtniki, trgovci in delavci, da jih vede smer političnega boja, moment sebeohrane, v smer socializma. Z zmago delavnega ljudstva vseh narodnosti prišel je do zmage princip avtonomije posamezne kulture in narodnosti in drugi princip naslonitve in prirodne asimilacije narodnostnih manjšin, kjer ovirajo tvoritev velike ekonomične enote.

Vidim torej jasen predpogoj za kulturno in politično bližanje Slovencev, Hrvatov, Srbov in Blgarov v zmagi velike gonilne sile socializma in v enotni revolucionarni delavski stranki.

S tem sem odgovoril, kako razmerje si želim med Slovenci in Hrvati, ter na kratko odgovarjam na posamezna vprašanja!

Polen, avtonomen razvoj vsake narodnosti! Radi tega me ne zadovoljujejo današnje razmere, ki iz Dunaja in Budimpešte ovirajo avtonomijo narodnosti, kot glavna ovira centralizacija in izvedba kulturne in politične premoči Nemcev in Madjarov. Želim si politično zvezo v skupni social-demokratski stranki, ki naj veže delavsko slovensko in hrvatsko ljudstvo, ki se ptujem kapitalu absolutno ne more drugače upreti. Edino le socialno-demokratska stranka onemogoči zatiranje in izkoriščanje delavskega ljudstva po internacionalnem kapitalizmu. Le-ta je prevzel in podjarmil stare razredne države, da tudi njemu služijo, radi tega je boj proti internacionalnemu kapitalizmu ob enem tudi boj proti centralizaciji političnih razrednih držav. Ob enem že obstoječa organizacija socialno-demokratske stranke dopušča takojšnjo izvršitev narodne enote, ter je edina stranka, ki nima ovir v veroizpovedanju, zgodovinskih spominih, dinastičnem čustvu — ter edina stranka, ki ima enotno gospodarsko podlago, je ljudskopsihično dan moment enotne volje.

Vsaka narodnost ima dovolj moči intimno v sebi, da uspešno razvija vse panoge vede, ako ima kot predpolago dovolj obširno ekonomično ozemlje, na katerem bi prišlo do moči. Ozemlje slovenske narodnosti pa je preozko in revno, da bi tam razvilo vso tehniko in industrijo. Radi tega je književno delo, ki hoče obvladati tehniko in politiko, deloma tudi umetnost, neplodno ter os-

taja umstveno torišče duhovnih ved. Realne vede vezane so na objekt, politične na države.

Ad B. 1.

Slovenski jezik se mora v ohranitev avtonomne narodnosti razvijati povsem neodvisno od hrvatsko-srbskega toliko časa, dokler ni rešen princip narodne avtonomije ali ne pridemo do enotne politične organizacije. In tudi takrat bi ne odgovarjalo sociologičnemu principu, ako bi se opustilo princip avtonomije narodnosti in bi se priznavala prisilna asimilacija. Vsled sorodnosti slovenske in hrvatske narodnosti in vsled političnega jedinstva bi samorodno nastopila prostovoljna asimilacija po vplivu skupne uprave in še bolj po organični vezi ekonomičnega skupnega življenja, pred vsem trgovine. Adrija je ona vez, ki po eni strani strne Slovence in Hrvate pri skupnem ekonomičnem delu, kakor po drugi strani Drava in Sava kot nova vez proti vzhodu. Le praktično, skupno delo je asimilacija brez sile.

Ad B. 2.

Slovenci kot narodnost ne morejo in ne smejo opustiti svojega jezika. Tak postulat je sploh nonsens in na sebi je to vprašanje tako naivno, da niti ne spada v resno diskusijo.

Ad B. 3.

Sorodnost med slovenskim in hrvatskim jezikom je predpogoj prirodne asimilacije potem skupnega ekonomičnega in političnega življenja.

Ad C. 1.

Mogoče je le zblíževanje potem avtonomne združitve narodnosti, jezikovna združitve pa je nemogoča stvar, marveč je mogoča edino-le raznaroditev potem centralizajoče politične prisilne organizacije v nasprotju s principom narodnostne avtonomije — in še to le tekom stoletij.

Ad C. 2.

Filologija ne more imeti druge naloge nego bistriti pojme vsacega jezika iz tal ven in ker eksistirajo skupna tla jugoslovanskih jezikov, filologija že s tem vrši proces zblíževanja, da analizira sestavine posameznih jezikov in kaže, kaj je skupnega in kaj je ptujega. Da navedem precej markanten vzgled. Pojem — Vorstellung Srb imenuje predstava, Hrvat predočba, Slovenec pa koleblje med predstavo in predočbo. Ne to, kar mi pada nazorno pred oči, marveč notranja samostojna postavitev podobe vnanjega ali notranjega predmeta je Vorstellung. Strokovnjak nam

mora torej reči: vam Slovencem, Hrvatom in Srbom znanstveni pojem za *Vorstellung* ne more biti drug nego predstava. Vidi se tukaj otročjo separatistnost hrvatskih učenjakov, ki so predočbo menda iznašli le za to, da se ločijo od »bratov« Srbov. Ako bi logično in filologično mislili, dobili bi isti izraz kakor Srbi in kakor oni Slovenci, kateri stvarno mislijo in ne pobirajo po opičavo stopinje za Hrvati. Po tej poti, to je z iztrebljenjem in bistrenjem pojmov bi se inteligenca združila najprej v filozofiji in duhovnih vedah brez vsake težave in celo z Blgari do precejšne enote. Ako bi se ustanovila skupna akademija, prevzeti bi morala predvsem unifikacijo in izčiščenje pojmov potem filologije, filozofije in strokovnih ved.

Ad C. 3.

Naloga prakse ne more biti druga nego da se prostemu ljudstvu ohrani kolikor mogoče čisti jezik, inteligenci pa je naloga iz tega dna razvijati in ohranjati čistost jezika, ob enem pa sprejemati iz sorodnega jezika one pojme in izraze, ki se brez vsake sile dajo sprejeti in so po sebi razumljivi. Tako na pr. je Levstik z ustvarjajočo ženjalnostjo obogatil jezik inteligence s tem, da je po eni strani globoko segel do ljudskega slovenskega dna, po drugi strani pa mesto prevodov iz nemškega, zajel izraze docela umljive in sprejemljive iz slovanščine.

Ad C. 4. 5. 6 in 7.

Odgovorjeno ad 2 in 3.

Ad C. 8.

Naivno je vprašati, ali naj se izloči bogat zaklad besedi, ne da bi trpela individualnost. Jugoslovanski jeziki so se diferencirali največ po vplivu ptujih jezikov. Diferenciacije in individualnosti pa niti ni mogoče ločiti. Z medsebojnim zajemanjem pa bi se skupni zaklad zopet obogatil.

Ad C. 9.

Slovenščina naj izloča le one besede, ki so se na slepo prevajale iz nemščine in laščine ter naj jih nadomesti z lastnimi, organsko razvitimi izrazi in največkrat pridemo s Hrvati do enakih besedi za enake pojme. Čestokrat bodo slovenski boljši od hrvatskih, drugič hrvatski od slovenskih. Tod imajo glavno delo filologi in lingvisti.

Ad C. 10.

Za smotreno približevanje slovenskega in srbsko-hrvatskega jezika v gorenjem smislu so Matica Slovenska, Hrvatska in Srbska,

ki pa morajo po posameznih strokah stopiti v dotiko, tako da bodo nadzorovale terminologijo filozofsko po skupnem glasilu in enako medicinsko, tehnično, prirodoslovno, pravno, gospodarsko in politično.

Ad C. 11.

Vprašanje pravopisa je tako postransko, da sedaj, ko niso položeni glavni temelji skupnega umstvenega dela, niti ne prihaja v resen pretres. Pereče vprašanje je le vprašanje cirilice in latinice. Dokler se to vprašanje vsaj za prehodno dobo ne reši, je vsako razpravljanje o skupnem pravopisu precej puhlo.

Ad C. 12.

Spisavanje šolskih knjig bi se edino dalo nadzirati s tem, da bi dotični referentje zahtevali, naj se pišejo knjige po navodilu in načelih, katerę postavljajo Matice. Pisatelje in publiciste je držati in poučevati potom kritike. Dokler šola ne kaže enotnega postopanja in dokler naši profesorji v medsebojnem občevanju ne bodo sposobni govoriti čiste slovenščine in tako učitelji in duhovniki, se bo pridila slovenščina in hrvaščina v dosedanji smeri naprej. Gotovo je, da inteligenci dajejo smer prvi naši pisatelji, ki pa so zopet precej avtonomni in pristopni kvečjemu literarni kritiki. Publicisti izboljšajo svoj jezik brž, ko bodo pisali nekoliko iz znanstvenega stališča in ne tako površno in časnikarsko, kakor dosedaj. Kedar bodo vladali bolj priznani, konvencionalni pojmi, postane jezik publicistike čistejši, kar bo najprej vplivalo na žurnalistiko. Žurnalistika je bila do sedaj prava kuga čiste slovenščine in hrvaščine, po njeni negativni zaslugi so se prvotni tako sorodni jeziki v javnem življenju šele razšli. Žurnalistika je še danes po največ v rokah poluizobražencev, ki premetavajo pojme in si kujejo poljubno novih izrazov, prevajajo brezmiselno iz nemščine in laščine in zajemajo brez pomisleka iz hrvaščine, ruščine in češčine, kar jim po momentanem ukusu ali kaprici pride pod roko. Pričeti je torej reorganizacijo najvišje gori; najprej precizno filozofične, sociologične, državno-pravne pojme in termine in od tod doli vedno nižje v široke sloje.*)

*) Da navedem markanten slučaj, kako inteligenca razdirajoče vpliva na pristni ljudski jezik, opomnim na sledeči pripetljaj. Na Tolminskem, kamor sem l. 1890. prišel kot sodnik, poslušal sem nekoč z zanimanjem in zadoščenjem trška dekleta, ki med seboj dosledno nikdar niso rabile imperfektiva za perfektiv govoreč: pridem, pojdem, porečem, prinesem. Izpregovorim ž njimi. V moje največje začudenje pa so jele z menoj dosledno rabiti za futurum: bom prišla, bom šla, bom rekla, bom nesla. Vprašal sem, zakaj ta prememba? Odgovor: prej smo med seboj govorile po tolminski, sedaj pa govorimo z vami — po slovenski!

Ad C. 13.

Kurzi za srbo-hrvaščino na Slovenskem bi le škodili, ker bi zanašali med Slovence napačne pojme in napačne termine, tako da bi se čista slovenščina vedno bolj kvarila, a so tudi nepotrebni, ker je raba hrvatsko-srbskega jezika v javnosti odvisna od politične centralizacije, raba srbo-hrvaščine v ekonomičnem življenju pa je gotova posledica ekonomičnega interesa. Hrvat, ki trguje s slovenskimi pridelki in občuje s slovenskimi prekupci, nauči se izrazov slovenskih in nasprotno slovenski trgovec hrvatskih brez napora. Hrvat, ki pride med Slovence, se posloveni, in Slovenec se pohrvati, kar je prirodna in koristna asimilacija. Vsaka prisilna asimilacija pa je principiелно zoprna in tudi škodljiva. Neuspeh dosedanjih čeških, ruskih i. dr. klubov je prav eklatanten dokaz, kako se brez gospodarske in socialne potrebe ne more niti uvesti mogočnega, sorodnega svetovnega ruskega jezika med nami. Nezasišani fiasko ruskih klubov med Hrvati in Slovenci je pravi memento, naj prestanemo z igranjem in učenjem jezikov po klubih in kurzih! Ako pridemo Slovenci, Hrvatje in Srbi v ekonomične stike, postane kmalu domač med interesenti eden in drugi jezik. Bolj enotno, kot se v bodočnosti ti gospodarski stiki razvijejo, bolj se iz skupnega temelja slovenskega in hrvatskega približa tudi občevalni jezik obeh narodnosti.

Ad C. 14.

Na srednjih šolah bi se morali pred vsem učiti govoriti in predavati gg. profesorji po vzgledu preciznosti francoskega jezika. Danes vsaj 50% hrvatskih in slovenskih profesorjev rabi precej reven in nelogičen jezik. »Medice cura te ipsum« prvi klic naši akademični inteligenci po srednjih šolah! Še slabše pa je poznanje skupne jugoslovanske zgodovine in literature, vsled tega je tudi izključen stvaren pouk srednješolske mladine po učiteljih, ki sami niso kos svoji nalogi. V zgodovini slovenski, srbski in blgarski vlada danes med srednješolci in profesorji taka tema, da je sramota! Z jezikovnim poukom mora iti vštric zgodovinski in literarni pouk. Sicer nam politična šolska organizacija ne dovoljuje zdušne prilastitve biserov srbsko-hrvatske literature v slovenskih šolah in obratno. Dokler ni mogoče te oficijelne poti, je odvisno vse od možke trdnosti, zavednosti in tem globljega znanja in razumevanja srednješolskih učiteljev.

Ad C. 15.

Kvalifikacija srednješolskih profesorskih kandidatov za znanje srbo-hrvaščine je eminentno upravno politično vprašanje ter je škoda izgubljati čas sedaj, ko niti nismo na jasnem s samoučenjem. V tej fazi razvoja avtonomne narodnosti v boju proti nemštvu in madjarstvu obstaja nam le samopomoč, lastna moč, samozatajevanje in izredna pridnost, po kateri pridemo do narodne samoizobrazbe. Ako kje učitelj vpliva na mladino po lastnem vzgledu, velja to pri govoru in logičnem mišljenju. Ako bi kvalificirali danes slovenske profesorske kandidate po znanju oficijelnega hrvatskega jezika in nasprotno, potem bi le pomagali pakedrati še naprej pristno slovenščino in hrvaščino. Najprej počistiti pred svojim pragom vsak v svoji hiši, kadar bo čisto, povabimo se v goste!

Ad C. 16.

Matica Slovenska, Šolska Matica in, po mojem mnenju za same Slovence malo potrebna Socialna Matica ne morejo imeti drugega programa nego izčistiti svojo slovensko terminologijo in spravljati jo po gorenjih navodilih v sklad s hrvatsko-srbsko. Stvarno in znanstveno mora proučiti lastno ozemlje geografično, zgodovinsko, prirodoslovno in tehnično. (Dosedaj gorostasna reva!) Sporazumno z Matico Srbsko, Hrvatsko in Blgarsko bi morala ustanavljati enotne strokovne znanstvene revije, ki bi umstveno in v daljšem razvoju tudi praktično združevala zastopnike posameznih ved. Posebno treba nam je skupnih revij, medicinske, pravno-sociološke, zgodovinske, filozofične, tehnične in prirodoslovne pod nadzorstvom posameznih Matic, ki si lahko že sedaj kljubu vsej politični raztresenosti ustanove skupen višji organ, ki bi delo delil, družil in vodil.

Dr. Slanc, Novomesto.

22. aprila 1912.

Jako koristno je, da Slovenci razmišljamo o tem, kako bi prišli avstrijski Jugoslovani do rabe enega jugoslovanskega narčja kot skupnega jezika. Slovenci nimamo dosti časa izgubavljati. Mi se potapljamo v zdajšnjem času skoraj tako, kakor so utapljenje naših pradedov povzročevali Karel Veliki, vsa feudalna doba in absolutizem kraljev, ki je tej dobi sledil.

Vidim v enem činitelju vse zapopadeno, kar hoče izvedeti anketa in tega bi rad načrtal: treba je nam Slovincem, istrskim in dalmatinskim Hrvatom, da pridemo pod streho družega avstrijskega Jugoslovanstva. — Majhni smo, zagozdeni mej dva gospodarsko in duševno močna velika tuja soseda. Nimamo nobenega prijatelja na svetu. V eni roki orodje, v drugi meč, zidamo svoje poslopje gospodarstva in kulture. Ne pridemo bog ve dosti naprej. Boj vzbujata strasti, boj jekleni voljo, telesne, duševne moči, v spremstvu boja Slovencev, primorskih Hrvatov za svojo narodnost se razvija moderno naše gospodarstvo, rastemo umstveno, — ali velikanski aparat državnih vlad je proti našemu vstajanju, proti našemu življenju in naša soseda imata v tem nagajanju državnih vlad velikansko pomoč. »Človek človeku, narod narodu volk.« Ta dva soseda podpira tudi njuno razvitejšo tehnično gospodarstvo in večja omika. Mi Slovenci živimo sredi velikega prometa tega gospodarstva, čez slovenske dežele drvi proti morju ta promet in istrske, dalmatinske Hrvate objema gospodarstvo Italije in njega promet. To so grozne sile. Tem silam moramo v oči pogledati, te sile v zdajšnjem času največ tujčijo. Z b r a t i se moramo, da nas bo več v edni hiši, zbrati se moramo, da lažje osnujemo sami novodobne načine dela, gospodarenja, da tudi mi postavimo temelj, na katerega zamoremo zidati poslopje moderne kulture. To je 2-krat 2 je 4. Tudi državne vlade nas ne morejo rešiti proti silam gospodarstva in večje kulture sosedov, če bi to brez zjedinjenja v politično celoto storiti hotele. Državne vlade danes ne morejo zavreti razvoj gospodarstva in ne morejo zakriti s kutami isvitlobe svetovnih kultur, ki prehaja tudi v naše kraje, — žal sredstvom tujih dveh jezikov.

Bosno-Hercegovino so priklopili naši državi. Ti dve deželi gravitirata proti adrijanskemu morju. Italijan srednjega veka je izčrpaval te bogate dežele in po njih ves orient. Z Dalmacijo so zvezane te dežele. Morajo vkup živeti. Zjedinjenje avstrijskih Jugoslovanov v eno politično celoto se bo prav mirnim potom s prav merodajno voljo naše dinastije in merodajnega ljudskega zastopstva avstrijskih državljanov izvršilo, k e r g m o t n e k o r i s t i države to zahtevajo. Danes celo, ko so Srbi in Bolgari postali neka moč na vsem Balkanu. Kam hoče avstrijski industrialec izvažati? Mar v Anglijo ali v Nemčijo, ki že trpita na preobilosti industrije, ali na Rusko, ki ima vsaj sama toliko industrije, kakor Avstrija? Na izhod vodi pot vsej avstrijski industriji in to

tudi po Adriji in po tej doli proti drugim morjem, svetovom. In zaradi tega je treba trdnega avstrijskega Jugoslovana, zadovoljnega državljana, ki bo rad videl v avstrijski državi svojo državo. Tudi tu doli bo treba oživiti industrijo po Jugoslovanih in tukaj doli bo treba utrjevati državne meje proti stremljenju Italijanov po »mare nostro«. Ali bo to moglo biti s človekom, katerega nemške in laške ladije vozijo ven v industrijo Amerike? — In ali je državi vseedno, ako dobi več davkov od nas Jugoslovancev ali ne! Vseh nas ne more kolonizirati z Nemci, Italjani, vseh nas ne more potujčiti. Torej združiti jih, stvariti jim s tem mogočnost večjega novodobnega gospodarstva in večje kulture!

Mase stopajo na dan. Te bodo prevladale v zastopih v drugem življenju. Mase iščejo dobro krušno podlago in ono odpočivanje od dela, ki ga imenujemo razveseljevanje. Novodobne mase zahtevajo pravičnost zase, privoščijo jo pa tudi drugim. In te mase se bojujejo za svoja prava tudi s časopisjem. One hočejo večjemu številu ljudi poznan jezik, ker le večje število bralcev zamore časopis vzdržavati in je organizacija agitacije, organizacija novega družbenega reda ložja s pomočjo enega jezika in v velikih skupinah. Te mase stremijo za istim gospodarstvom po vsem svetu in za isto kulturo. Nov človek je človek moderne mase, ki se ne da odgnati z mokro cunjjo in kateremu nasproti ne bo veljal več princip vladajoče minoritete. Nov človek je z drugačno strukturo duha. Ta človek izbaciva narečja manjših narodov: »svetovno državljanstvo, ali ga zamorete izgnati?« — je njegov vojni klic! In vendar ima ta masa to, kar zovemo domoljubje. Dokler bo še kaj materine ljubezni, domače pesmi, domotožja, dotle bo tudi naš internacionallec domoljuben človek in naša masa delavstva bo zahtevala zjedinenje vseh avstrijskih Jugoslovancev v eno politično celoto bodi zaradi boljšega gospodarjenja, ložjega pridobivanja večje omike, bodi iz ljubezni do domačih tal in ljudstva.

In ko bo doseženo to, bo tudi en jezik, kateri bo vsem služil v javnem življenju in sčasom tudi povsem. Mislim, da se med narodi istega plemena ne da umetno vstvariti občevalnega skupnega jezika. Hierarhiji kat. cerkve se je posrečilo nadvladati z latinščino ves katoliški svet skoraj šestnajst sto let. Cerkev je bila mogočna in njen ustroj, njeno teženje po univerzaliteti sta pomagala držati vzbujenje narodnosti v tleh. Posrečilo se je to. To je eden slučaj, ki kaže, da se more diktirati ljudstvom tuj je-

zik kot občevalni. Ali to je edini slučaj v zgodovini. Upeljava nemščine pri Slovanih, italijanščine pri južnih Slovanih je proizvod gospodarskih razmer. Južni Slovani nismo bili prijatelji življenja v obzidju mest in nismo pošiljali na naši kmetiji prevečnih ljudi v mesta. Če je lakota kje nastala, so morali mlajši iz okraja iskati si druge domovine. V Evropi se je to dogajalo v prvih časih zgodovinskega časa z izselitvijo mlajših v druge kraje, pozneje iz kmetije v mesta. Ker nismo radi živeli v mestih, so prišli tuji kot rokodelci in trgovci, gradili mesta, gospodarili v njih, v njih pa tudi gojili kulturo in jezik svoje prvotne domovine. Ta tuji jezik je prevzel tudi naš človek, ko je le začel sčasoma naseljevati se v mesta in to celo tedaj, ko je postal državni uradnik in vojak. Državni vladarji so bili Nemci, kralji, cesarji, veleposestniki in visoki cerkveni dostojanstveniki v vladah so bili tuji. Karla Velikega organizacije je imela Nemce kot valpete mej drugimi narodi, ti so bili oboroženi in so kot tuji mogli biti brezobzirni. Tako uvedenje tujega jezika bi bilo nemara diktirano. Pa vendar ni. Razvoji gospodarstva so tako napeljevali. Prokletstvo Slovanov, ki so posedali srednjo Evropo, je bilo, da niso razvijati hoteli meščanskega gospodarstva in njega kulture. Kmet je fundator družbe s svojim stalnim delom, on daje drugim stanovom čvrst, zdrav ljud, od dopolnjuje meščanske vrste in daje najboljše delavstvo, ali on nima časa za razvijanje posebne kulture.

Prišlo je, kakor je hotelo razvijanje meščanskega gospodarstva, katero so razvijali pri nas tuji. Naš grof, naš škof je bil Nmec, Italijan, kmet pa je skrbel za to, da nebesa polni s sužnji. Gospoda ni diktirala, ali rabila je svoj jezik in meščan je bil tudi tak, — šlo je iz navade naprej tako. Absolutistične državne vlade so pa tudi diktirale rabo tujega jezika v uradih in šolah, kolikor malo jih je ravno tedaj slednjih bilo. Ali višja učilišča so rabila v novejšem času, ko so se iznebile latinščine, tudi nemščino, italijanščino v poduku slovanske mladeži. To vse pa je podobno nastanju rabe tujščine iz gospodarstva ven. — Poznamo veliko evolucijo, ki se je dogajala v gospodarstvu, mišljenju, čustvovanju po reformacijah v 15—16 stoletju in po iznajdbi tiska. Slovenci smo bili sto let reformiranci in tedaj smo se prvič učili brati, pisati v domačem jeziku. Naši reformatorji so tudi reformirati hoteli Hrvaško. Reformacija je veliko dobrot donesla narodom, ki so ostali reformirani. Najboljši gospodarji so na svetu, ustvarili so ti veliko fabriko Amerike in so merodajni v zdajšnjem nem-

škem, angleškem svetu. Papeštvo se je balo, da izgubi Italijo in plačevalo je, kar se je dalo, da zadrži to povodenj na južno slov. tleh, pred vratmi v Italijo. Ta velika evolucija je vstvarila Nemcem njih pismeni jezik iz ednega veljavnih narečij.

V Italiji si je velika trgovina vstvarila občevalni jezik in tega so dalje razvijali veliki geniji v tem oziru toliko bogatega Italijanstva. Ali politično zjedinjenje je moralo priti — in je prišlo, ono pa je še le prav razvilo eden občevalen jezik mej Italijani, dasi se še govore narečja. Trgovina po morjih, in tam so bili Italijani gospodarji, je zahtevala eden občevalen jezik in vzgajala si ga je.

Jezik je naraven produkt. Razvija ga vse življenje; gospodarstvo in familija pa največ, ker ga je tam največ treba. Državno življenje, gospodarstvo, vsa kultura so stvari razvoja. In nič ni stalnega. Kakor je boj za biti ali ne princip razvojev, tako je tudi to princip vzajemne pomoči. In naše gospodarstvo razvija vse življenje v vzajemno delo, vzajemno uživanje. Ta evolucija, ki se vidno vrši, stvarja tudi zjedinjenja sorodnih plemen. Zjedinjeni ljudje ložje več, boljše stvari proizvajajo in stvarjajo bogatejšo omiko.

Mislím si, da bo tako po politični združitvi nas avstrijskih Jugoslovanov in s pomočjo socialističnih mas nastal na avstrijskem jugu občevalen, literaren znanstven jezik, katerega bo potem izpopolnjeval urad, trg, znanstvo, beletristika, posebno pa dnevni časopis. Skoraj gotovo bo hrvaščina to in bodo druga narečja dajala najboljše svoje izraze in reke njej, ker mej Hrvatí deluje univerza in Hrvatov s Srbi je veliko ljudi, kateri so tudi v gospodarski, literarni zvezi z družim slovanskim jugom. Potem se poda vse drugo, kar je treba posebnega glede jezika.

Dokler ne bo političnega združenja, dotle pa bo ostalo vse pri starem. Platonična ljubav. — In nam Slovencem bodo tuji sosedí trgali kos za kosom raz narodovo telo. Univerza v Trstu, tudi če bi bila ustanovljena z laškim jezikom, bi gotovo postala v kratkem času slovanska s hrvaškim občevalnim jezikom ali utrakvistična z italijanskim, ta bi napotevala bodi že kako združevanje dalmatinskih, istrskih Hrvatov z nami Slovenci. Tudi s Hercegovino in Bosno. Vsaj veliki del Slovencev bi znalo potem dobro hrvaščino. To znanje pa znači na razvoj enega literarnega in občevalnega jezika mej omikanci. Nič se ne da diktirati v tem oziru, ali naravne sile potem delujejo, če so

enkrat stopile v delo na pozorišču, kjer je stik raznih narečij. Državne vlade še ne vidijo važnosti avstrijskih Jugoslovanov zastran ohranitve in utrditve Adrije za našo državo. Tudi še ne važnosti Dalmacije; vse tam storijo, da zbujaajo hladno čustvo-vanje proti državi. V Piemontu so tudi enkrat naše vlade tako postopale in potem so se čudile, da Italijan ni bil zaljubljen v Avstrijo.

Jugoslovani, mi Slovenci vsaj, Hrvati v Istriji in Dalmaciji hočejo ven iz tega nenaravnega razmerja in zdaj se vpraša kako? Pred vsem hočemo pridobiti slovanski jezik, ki bo merodajen v našem življenju in tedaj je vprašanje kako? Jasno je večini Slovencev, da mi sami ne bomo v našem jeziku stvarjali vse, kar nam je treba za novodobno in bodoče življenje. Gmotno smo tudi preslabotni za plačevanje kulturnih sredstev in proizvodov kulture. Naši jugoslovanski politiki-poslanci so tihi in tihi zdaj, ko je toliko govoriti. Nemci so imeli svojega Steina — Bismarka, Italijani svojega Mazzinija, Cavourja, mi avstrijski Jugoslovani nimamo ne ednega, ki bi napotoval združenje avstrijskih Jugoslovanov v edno politično celoto, ali le za pridobitev univerze v Trstu. Na naši kmetiji merodajni duhovnik je v tem oziru internacionalec, kakor je bil v srednjem veku, meščani se ne pečajo z urejo svojega gospodarstva kot poslanci v parlamentu. — Ako bi naši produktivni ljudje kaj govoriti imeli, bi zdavnaj Ljubljana govorila zraven hrvaščine tudi italijanski jezik, kakor ga je in trgovala vsaj Kranjska proti morju in na istem in tedaj bi se občutilo, kako je treba političnega in kulturnega zjedinjenja mej avstroogrskimi Jugoslovani. —

Dr. Anton Dermota, Gorica.

23. aprila 1913.

Ni mi prav jasno, čemu ste postavili vprašanja kar: K a k o naj se vrši približevanje slovenskega jezika srbohrvaščini?

Saj si še nismo na čistem glede stvari, ki so temelj tega vprašanja! Ali se Vam mar zdi t o vprašanje glavno? Problem?

Meni se zdi, da je problem vendar še večji, globji, širši in da ne visi samo na jeziku in tudi ne v prvi vrsti. Jugoslovanski problem bi še davno ne bil rešen, če bi tudi bilo ugotovljeno, da se stopi slovenščina s srbohrvaščino ali narobe; druge stvari so še, ki so gotovo višjega pomena in ki odločujejo več.

Vprašanja, ki ste jih zastavili v pisni anketi, kažejo po svoji pisanosti in nesistematski neurejenosti, da si sami niste prav na jasnem, kam, kaj in kako. Ali pa ste imeli poseben namen baš s tem načinom in s to ureditvijo vprašanj?

Govorim zgolj v svojem imenu; vendar pa opozarjam, da je bila 21. in 22. nov. 1909. v Ljubljani prva konferenca delegatov jugoslovanskih socialno demokratičnih strank, ki je naš problem precej globoko načela. Ta konferenca je načrtala nekakšen program, — vendar pa ni rečeno nikjer, da pristaš stranke ne bi smeli imeti v posameznostih tudi malce drugačnega naziranja.

Jugoslovani smo baje enoten narod; Slovenci, Srbi, Hrvati in Bolgari smo njegovi deli. Ali se s to konštatcijo nismo morda prenagnili? Enega r o d u smo, — toda e n o t e n n a r o d? Samo radi tega? Oh, koliko nam do te enotnosti, do enotne narodnosti še manjka! Ali mislite, da bi nam enotni jezik že vtisnil neizbrisno znamenje enotnega naroda? Četudi bi bila zgodovina in preteklost posameznih jugoslovanskih rodov, ki naj bi tvorili ta narod, različna, življenski in eksistenčni pogoji različni, kultura in kulturna stremjenja različna?

Ne gre mi za to, da bi sebe poviševal, da bi bili ponižani drugi; dovoljeno pa mora biti, da dvomim o tej enotnosti, ker so razlike prehude, in sicer takšne, da se Slovincem ni treba sramovati biti Slovenec.

Ali tendenca sploh gre k enotnosti? Nočem biti pesimist in nočem kar zanikati tega vprašanja.

Toda druga stvar je: ali je res praktično, da se ženemo za približevanjem našega jezika srbohrvaščini, že sedaj in v prvi vrsti? Ali nimamo potov, ki bi se po njih prej in večji praktični uspeh dosegel v našem stremljenju po jugoslovanskem edinstvu? Ali ni sploh sila nepraktično, sedaj in predvsem pospeševati to edinstvo s približevanjem jezikov? Ali se Vam ne zdi ta procedura nekoliko protinaravna? Ali Vam ni prišlo še na misel, da bi zblíževanje moralo roditi rezultat, da se slovenščina stopi s srbohrvaščino, da bi Slovenci morali sami ubiti svoje kulturno delo in stremljenje, in da bi Srbohrvatom in Slovincem s tem samoubojstvom Slovencev ne bilo prav nič pomagano? Če Slovenci kot taki ne moremo vzdržati in obstati, — kaj niste pomislili, da tudi kot Jugoslovani brez svoje narodne individualnosti nič prida ne bomo mogli pomeniti?

Ali je res treba, da uganjamo to približevanje jezikov? Saj nam vendar to ni cilj? In tudi ni prav nič treba, da bi nam bilo sredstvo! Če bi si bili jugoslovanski jeziki res tako tuji, da se drug drugega ne bi razumeli, potem bi morda tako umetno zблиževanje imelo smisel, kakor ga ima esperanto; ker pa te odtujenosti med jeziki ni, marveč nas loči v tem oziru samo *indolenca*, se mi zdi, da je trud zaradi zблиževanja jezikov nepotreben, ako imamo pred seboj cilj, da dosežemo jugoslovansko edinstvo.

S tega stališča se mi zdijo vsi pomisleki in ugovori, češ, da se književnost in kultura sploh posameznih jugoslovanskih narodov ne bi mogla spraviti do veljave, neutemeljeni. Naš problem ni toliko problem književnih vprašanj ali jezikovnih, marveč v prvi vrsti političen, gospodarski in socialen. Ni res, da bi že v sedanjih razmerah ne mogli ali ne smeli stremiti za uresničenjem tega problema: saj ni treba, da smo zaradi tega stremljenja veleizdajniki in iredentisti!

Iz tega posnemate, da za-me »približevanje slovenskega jezika srbo-hrvaščini« ni noben problem, in še celo ne »eden naših temeljnih problemov«. Za svoje življenje si praktično uredim razmerje med jugoslovanskimi jeziki in njih odnošaji so mi potem dani: izkušam, da ovladam, če že ne vseh, vsaj večino teh jezikov; prav nobenega razloga pa ne vidim, zakaj naj bi se to godilo na škodo moji slovenski materinščini; nasprotno: če se smatram za kulturnega delavca in če prav ocenjujem svoje sile in sposobnosti, bom skrbel za povzdigo kulture doma in si želel, da drugi drugod tudi tako storijo. Kdor pa misli, da more in mora več, — njegova stvar!

Dr. Milan Rešetar, Dunaј.

Što se tiče Vaše ankete u pogledu užega zблиžavanja Slovenaca i Srbohrvata mislim, da niko ne može o tome sumnjati, da je tako zблиžanje korisno a i potrebno za oba naroda, — jedino se mišljenja mogu razilaziti u pogledu u pitanje, kako bi se to zблиžavanje imalo izvoditi i do koje mjere izvesti. Ideal bi nam naravski imao biti da od dva naroda postane jedan, ali kao svaki ideal, tako se i ovaj neće moći postići tako, a teško da ćemo mu se moći i približati političko-administrativnim granicama i književnim jezikom; štoviše ja sam potpuno uvjeren, da

bi cijela akcija, što bi se potakla od pojedinih lica ili korporacija, ostala bez svakog uspjeha dokle god nas dijele političke granice i književni jezik. Kako bi se mogla i morala ukloniti ova prva pregrada, to je pitanje, kojim se moraju baviti u prvome redu naši političari, — ja, kao filolog, mogu samo da rečem što mi slim u pogledu književnoga jezika.

Jezično pitanje riješiće se samo sobom, čim se riješi političko pitanje; ne može pak biti sumnje, kojim će se pravcem ono prvo riješiti: Ako će Srbohrvati i Slovenci da imaju jedan isti književni jezik, to može biti samo srpsko-hrvatski, — to priznavaju i svi Slovenci, koji uopće misle, da bi se ova dva naroda imala stopiti u jedan. Ali je s druge strane istotako sigurno, da bi bio sasvim uzaludan i za nacionalnu eksistenciju slovenskoga naroda vrlo štetan i opasan svaki pokušaj, da se to provede prije nego li se uklone političke granice, što v austro-ugarskoj carevini dijele Slovence od Srbohrvata, — takı bi pokušaj u današnjim prilikama još slabije uspio nego li prije gotovo 80 godina pokušaj, da se »ilirski« pokret prenese i u slovenske krajeve. Na jezičnom polju ne ostaje za sada ništa drugo, nego li da se drugi drugijem približavamo, dokle je to moguće.

Isključeno je naravski stvaranje nekog novog umjetnog književnog jezika, koji bi bio, pa makar samo u maloj mjeri, mješavina jednoga i drugoga jezika, pa ne znam, da bi ko na što takova ozbiljno mislio. Ali ako se ne može to učiniti, može nešto drugo, koje bi opet dobro pripremilo zemljište za ujedinjenje u pogledu književnoga jezika. Sa slovenske strane moglo bi se u tome pogledu dosta učiniti, trebalo bi naime, da slovenski književni jezik traži i nagje svoj najjačji oslon u srpskohrvatskom, a to tako, da bi se gdje među raznijem oblicima, riječima i rečenicama, što ih ima slovenski jezik, ima i takovih, koji su jednaki sa srpskohrvatskim, uzimali za književni jezik ovi zadnji, što su zajednički jednomu i drugomu jeziku; nadalje, gdje slovenski jezik nema — osobito za pojmove i predmete moderne kulture i civilizacije — svojih izraza, trebalo bi, da ih slovenski književni jezik uzimlje iz srpskohrvatskoga a nikako da ih traži u češkom ili ruskom jeziku ili da kuje nove riječi drukčije od srpskohrvatskih. Napokon trebalo bi, da se Slovenci odluče, da prihvate fonetičku ortografiju srpskohrv. književnog jezika; tim bi nestalo vrlo mnogo razlika u pisanju i dosta se izjednačio spoljašnji oblik jednoga i drugoga jezika.

Manje bi se moglo u tom pogledu doći u susret od srpsko-hrvatske strane: Mnoge turske riječi, što se govore i pišu u Srbohrvata, smetaju mnogo Slovencima, ali teško da će se njihov broj moći znatno umanjiti, jer su one odveć obične u onome dijelu srpskog naroda, koji je dao moderni književni jezik, pa premda se s više strana u zadnje vrijeme nastojalo, da se i s te strane čisti književni jezik, nije bilo velikog napretka; sada pak, kada ulaze u granice srpskohrv. književnog jezika mnogi krajevi negdašnjega turskoga carstva, gdje je takih turskih riječi još više nego li u ostalim srpskohrv. zemljama, sva je prilika, da će broj turskih riječi još više narasti. Prije bi se moglo postići, da Srbohrvati zapadnih krajeva, koji pišu jekavski (vrijeme, vjera itd.) za volju Slovencima i Srbohrvatima istočnih krajeva prihvate ekavski izgovor (vreme, vera itd.), čime bi se srpskohrv. književni jezik znatno približio slovenskomu.

Eto, to ja mislim, da bi naši književnici mogli i morali učiniti, dok naši političari postignu ono, što je potrebit uvjet za združenje slovenskoga i srpskohrvatskoga naroda u našoj monarhiji.

Saša Šantel, Pazin.

30. aprila 1913.

A. 1. Razmerje med Srbohrvati in Slovenci je sedaj protinravno kakor le kaj. Prepevamo le »Slovenac in Hrvat...«, a večinoma je to pobratimstvo goła zunanjost. Naj navedem le eno primeru: Slovenski umetniki nimajo s hrvatskimi prav nobenega stika. Jugoslovanske izložbe so nas sicer nekoliko zbližale, a to le hipno. Da bi se pa govorilo o izdajanju skupne revije, o stalnem prirejanju skupnih razstav, o nameščanju slovenskih umetnikov od strani slovenskih umetnikov na zagrebški umetniški šoli, o posečanju iste šole od strani slovenskega umetniškega dijaštva — o vsem tem se nič ne čuje. Še manj o skupnem umetniškem društvu. Saj se vodilni slovenski umetniki celo protivijo ustanovitvi slovenske »Lade«, ker bi jim bila menda premalo samoslovenska. Zdi se, da je pri vseh drugih kulturnih institucijah — izvzeti smemo pač »Slov. Matico« — enako. O povoljnem razmerju med Slovenci in Srbohrvati je torej nemogoče govoriti. In vendar bi bilo to ravno nam Slovencem tako zelo potrebno! Kajti

2. vsako znanstveno in umetniško delo, ki ne more računati na popularnost pri široki masi, najde med Slovenci, kateri so po svojej veliki večini narod kmetovalcev, le majhen krog ljudi, ki bi se zanj zanimali. Skladatelj se bo dvakrat premislil komponirati opero, ki se bo igrala samo v Ljubljani in lepo porcijo idealizma mora imeti znanstvenik, ki piše proti minimalnemu honorarju morda za 50 čitalecv!

B. 1—3. Slovenski jezik bo pač ostal književni jezik, kajti »Vedina« akcija je prišla vsaj za 100 let prepozno. Po mojem mnenju bi pa bilo izvedljivo, da bi se vsak izobrazeni Slovenec naučil dobro hrvatski ali srbski in bi rabil vsakega teh jezikov po potrebi. V privatnem občeivanju bi dominiral seve slovenski jezik, ki bi zadoštoval tudi kot zunanji uradni jezik, učni jezik na ljudskih in srednjih šolah in literarni pri spisih namenjenih le Slovencem. Da bi Slovenec Slovencem hrvatski ali srbski govoril — to se ne bi udomačilo v doglednem času. Pač pa je jasno, da se bomo morali Slovenci, ki smo napram Srbohrvatom v veliki manjšini, v medsebojnem občeivanju posluževati le srbohrvaščine, kajti tega ne bi nikdar dosegli, da bi se recimo Bosanci naučili slovenski le zato, da bi li mogli slovenske knjige čitati.

Pri doslednji rabi srbohrvaščine kot drugega slovenskega književnega jezika v šolah, uradih in v trgovini bi se najbrže neprisiljeno vršila asimilacija slovenskega jezika k srbohrvatskemu. To čuti vsak Slovenec, ki živi med Srbohrvati in ki rabi tudi pri občeivanju nevede hrvatske izraze. Z eno besedo: Nasilna odstranitev slovenščine je nemogoča. Asimilacija slovenščine bi bila pa verjetna, če bi se znanje srbohrvaščine zelo populariziralo med Slovenci in če bi se ta v navedenih slučajih dosledno rabila. Dovolj tedaj da napravimo prvi korak — drugi bo sledil sam. Kedaj, to naj odloča bodočnost.

C 3. Toda tudi ta prvi korak bo delal velike težave. Kar se je do zdaj napravilo v tej smeri, je bilo pač le eksperimentiranje. Akcija »Slov. Matice« je le žlica vode, vržena v morje. Več bi učinkovale izdaje komentiranega hrvatskega čtiva v »Mohorjevih« knjigah. Najuspešneje bi pa bilo, ko bi se vsi slovenski politični in nepolitični listi (pa res vsi!) zedinili v tem, da bi dosledno priobčeivali srbohrvatske članke. To bi bilo zelo izvedljivo in bi ne zahtevalo posebnega znanja srbohrvaščine od strani urednikov, ako bi se le vesti iz srbohrvatskega

o zemlja priobčevale v srbohrvaščini. Mesto da bi se te vesti prevajale kakor do sedaj, bi se enostavno pretiskale.

V nadaljne podrobnosti se nočem spuščati, marveč prepuščam to drugim, ki so bolj poklicani stavljati v tem obziru primerne predloge.

Dr. Dragotin Lončar, Idrija.

14. maja 1913.

Mislim, da bi bilo umestneje, ako se anketa o avstro-ogrskem jugoslovanstvu raztegne ne le na kulturno, marveč tudi na gospodarsko in politično polje. V tem okvirju podam nekaj načelnih misli.

Jugoslovansko vprašanje ni toliko vprašanje ideje, kolikor v prvi vrsti vprašanje metode. To je že poudarjal dr. Tuma (Jugoslovanska ideja in Slovenci. Gorica, 1907.), isto resnico potrjuje zopet Bartulović (Jugoslovanska pitanja, Veda, III.). Metoda nam pa narekuje stopnjevani razvoj, ki se mora opirati na znanstvena in življenska dejstva.

Znanstvena dejstva se tičejo našega jezika, ki je glavno sredstvo kulture; življenska dejstva nam kažejo naše gospodarstvo. Zato je jugoslovansko vprašanje kulturno in gospodarsko, obenem pa tudi politično, ker je vsa politika posledica kulturno-gospodarskega razvoja.

Jezikovno smo Jugoslovani celota, a vsako pleme s svojimi posebnostmi, to dokazuje jezikoslovje. Gre zato, ali je možno in potrebno, da se vse te posebnosti zlijejo v nediferencirano enotnost.

Okrožje slovenskega jezika bi bilo dovolj veliko, da se uspešno razvijata književnost in znanost, ako bi se mogel v resnici ves slovenski narod udeleževati kulturnega življenja. To je pa pri današnjih družabnih razmerah izključeno, ko mora stati masa delavskega in kmečkega ljudstva ob strani. Iz tega vzroka smo reveži: ne le zato, ker nas je malo, ampak zlasti zato, ker smo socialno še tako nerazviti. Kaj sledi iz tega?

Pustiti svoj jezik bi se reklo, popolnoma zavreči svoje ljudstvo, prepustiti ga usodi, naj se zgodi ž njim, kar hoče. To bi bilo toliko, kakor zidati palačo brez enega vogla, kajti polno jugoslovanstvo je slovenstvo, je hrvatstvo in srbstvo, je bolgarstvo. Zato

je taka nediferencirana enotnost nemožna, nepotrebna in naravnost škodljiva.

Ako pa obsega jugoslovanstvo tudi slovenstvo, kakor deblo posamezno vejo, sledi iz tega dejstva zopet nasprotna posledica: slovenstvo zajame svojo življenjsko moč, svoj cvet in sad iz svojega izvira. To se pravi, da slovanski jezik ne sme zatajiti svoje sorodnosti z ostalimi jugoslovanskimi jeziki, ako se neče samemu sebi izneveriti. Dosedanji razvoj našega jezika nam kaže tudi smer v bodočnosti. Zajemati moramo iz svojega, a vedno z ozirom na skupni vir; v slučaju novih tvorb, kjer odreče slovenska zakladnica, sezimo najprej po hrvaško-srbskem besedišču, v skrajni potrebi pojdimo iskat na posodo drugam. Dajajmo prednost skupnim izrazom, udomačenim v slovenščini in hrvatsko-srbščini. Isto zahtevamo od druge strani. Pri onih hrvatsko-srbskih besedah, ki so turške, arabske, madjarske itd., je pač treba delati razloček med tujkami in izposojenkami: prve moramo odstranjevati, druge so si že pridobile domovinsko pravico, da jih čutimo kot domačinke, zato je njih izgon težji, včasih morebiti naravnost nemogoč. Povsem nove, strokovne izraze si izdelujmo s skupnim delom, v kolikor se ne zadovoljujemo z mednarodnimi.

Izpopolnjevanje slovenščine s hrvatsko-srbskim jezikom bodi predmet znanstva, šole, časnikarstva itd.

Imamo jugoslovansko akademijo znanosti in umetnosti v Zagrebu, ki ji je naloga, da združuje vse avstro-ogrske Jugoslovane pri znanstveni in umetniški produkciji. Treba je medsebojne vezi, da se njen namen uresniči. To bi bila predstavница naše jugoslovanske t. j. slovenske iz hrvatsko-srbske znanosti pred tujino. Za domačo potrebo, za znanost v širšem pomenu bi imeli svoje »Matice«.

Kar se tiče šolstva, mora biti naša naloga, da si pridobimo povsod svoje ljudsko, srednje in strokovno šolstvo. Ako imamo pred očmi kulturni in gospodarski položaj svojega ljudstva, potem se nam pokaže zlasti potreba ljudskih in strokovnih šol. Tu dobi ogromna masa svojo teoretično in praktično izobrazbo. Z ozirom na srednje šolstvo nikoli nisem mogel razumeti onih slovanskih učiteljev, ki nasprotujejo popolni slovenski srednji šoli. Popolne slovenske srednje šole so edina prava pedagogična zahteva, ako so gmotno vprašanje slovenskega učiteljstva, one so pa končno tudi bistveni del naše narodne kulture. Edini narod v državi, ki nimna svojega srednješolstva, je slovenski! Ravno tako

so kazali malo uvidnosti za dejansko stanje naši očetje, ko so nas hoteli osrečevati z učenjem ruščine po naših srednjih šolah. Opravičujemo jih lahko s tem, da so imeli pač dober namen, napraviti nekako protiutež proti zmagovito prodirajočemu tujstvu, toda njih sredstva so bila napačna. Mi moramo gledati, da se naši otroci po šolah poleg slovenščine in nemščine uče tudi hrvatsko-srbskega in laškega jezika.

Visokošolstvo je zaključek šolske vzgoje in pouka. Tu se pripravlja inteligenca za svoj bodoči poklic. Poleg reciprocitete zagrebškega vseučilišča ne izpustimo izpred oči Trsta in njegovega pomena za trgovino in tehnične vede, a Ljubljana veži in dopolnjuj, kjer se pokaže potreba. Načelno zagovarjam nenemški tip visokega šolstva, ki pozna posamezne fakultete ali akademije, služeče praktični izobrazbi uradništva, ter popolna učilišča, goječa teoretično vedo in dajajoča smer znanstvenemu delu.

Celotno jugoslovanstvo mora biti kulturno podobno staremu helenstvu: vsako pleme prinašaj kar največ kulture v skupnost, ki se je mora zavedati vsakdo in se ozirati nanjo, dasi je vsakdo v svoji domači hiši samostojen, enakopraven in enakovreden drugemu. Približevanje drug drugemu mora biti v korist obema strankama, v skupnost ne dovajajmo pasivne, mrtve mase, marveč aktivno osebnost. Iz tega sledi, da iščemo kulturno jezikovnega približevanja ne zato, da izgine slovenstvo, marveč zato, da se ojači. Udje iste družine, ki s svojo okrepitvijo koristimo tudi ostalim članom. Pri tem se razvije hrvatsko-srbski jezik do posredovalne vloge nasproti tujini. Tu ni umestna niti simpatija. To stališče daje hrvatsko-srbskemu jeziku zemljepisna lega in številnost Hrvatov in Srbov. Sredi slovenskega zapada in bolgarskega vzhoda tvori hrvatsko-srbski jezik ognjišče, ki združuje v sebi elemente obeh skrajnih kril, da posreduje med obema. Pri vsi popolni enakopravnosti jugoslovanskih jezikov med seboj zahteva praktična uporaba nasproti tujemu svetu neko enojezičnost, ki jo predstavlja po svoji notranji usposobljenosti in zunanji razširjenosti hrvatsko-srbski jezik.

Jugoslovani smo narodno zatirani, ker smo gospodarsko slabi. Med nas prodira tuji kapital, da izkorišča bogastvo naše zemlje, a mi smo hlapci njegovi. Gospodarska premoč tujcev zadržuje naš narodni razvoj. Tuji gospodarji nam diktirajo svoj jezik in določujejo, koliko smemo biti Slovenci in Jugoslovani.

Po svoji ogromni večini smo narod malega kmeta, obrtnika in delavca. Vsi tako. Potrebujemo gospodarskega dela z združenjem kapitala malega človeka. Zato je vsako gospodarstvo, ki se pri nas ne naslanja na interese malega posestnika, rokodelca in delavca, protinarodno, ker protiljudsko; veleposestvo in velemeščanstvo ne prihajata v poštev. Oblika našega gospodarstva mora biti združna, na kar že opozarja dr. Tuma v omenjenem spisu. Organizacija združne produkcije v poljedelstvu in industriji ter ž njima združena organizacija trgovine je prvi pogoj narodnega razvoja Jugoslovanov — to je naše življenjsko dejstvo, zato primerno, ker je od njega odvisna naša narodna kultura. Boj za narodni obstanek je boj za gospodarsko neodvisnost od tujega kapitala, pri čemur nam ne koristi par domačih bogatašev, marveč socialno blagostanje širokih slojev.

Na podlagi kulture in gospodarstva, prikrojenih znanstvenih in življenjskim dejstvom Jugoslovanov, se mora gibati tudi naša notranja in zunanja politika. Izhodišče tvori boj za demokratizacijo ustave in uprave v zmyslu narodne in socialne enakopravnosti. A pri tem ne smemo pozabiti, da nismo sami, marveč, da more biti preureditev monarhije v zmyslu narodne in socialne pravičnosti le skupno delo vseh prizadetih narodov. S tega stališča je treba tudi Slovencem, Hrvatom in Srbom opuščati vsak kulturni in politični historizem, ki je neplodovit, ker ne računa s pogoji sedanjosti in maliki bodočnosti. Ako je bila prejšnja jugoslovanska politika dvorska in stanovska, mora biti sedanja narodna in ljudska. Z Balkanom potrebujemo politične in gospodarske zveze, ki naj zagotovi evropski mir ter razvoj kulturnega in socialnega življenja vseh narodov Avstrije in Balkana. Od pravične notranje in zunanje politike Avstrije je odvisna njena usoda, ker le v tem slučaju je utemeljen in upravičen njen obstoj.

Dr. Zdeněk Tobolka:

Vseslovanstvo.

(Konec.*)

II. Slovanski zbori.

Trikrat so Slovani poizkusili uresničiti svoje vseslovanske ideale. Bilo je to v letih 1848, 1867 in pričetkom tekočega stoletja s takozvanimi slovanskimi zbori. Vzrok vsakega takega zbora je bil Slovanom obzir na Nemce, ali jasno rečeno, na nemško ekspanzijo.

1. Slovanski zbor v Pragi.¹⁾

Ko so se Nemci v Frankfurtskem parlamentu poizkušali združiti v veliko zvezno državo, so se tudi Slovani leta 1848 domislili sklicati slovanski zbor v Prago. Bali so se v narodnem oziru pred združeno Nemčijo, zato so se hoteli posvetovati, kako bi prišli tej nevarnosti v okom. V drugi vrsti je podnetila kongres bojazen Jugoslovanov pred ekspanzijo Madjarov. Pripravljalna dela so oskrbeli Čehi, ki so bili blagovestniki slovanske vzajemnosti, in Prago so izbrali za kraj zborovanja, ker je bila že takrat središče slovanske misli in najznamenitejših slovanskih učenjakov in pisateljev. Kakor je bil zbran v Frankfurtu cvet nemštva, tako so prihajali v Prago najboljši slovanski možje. Na zboru so bile zastopane vse slovanske narodnosti, tudi Rusi. Ti seveda le po revolucionarnem agitatorju M. Bakuninu, ki takrat ni živel v Rusiji. Rusi iz Rusije se pa niso mogli udeležiti, ker tega ni trpela absolutistična vlada. Program kongresa je bil pričetkoma nejasen. Borili sta se dve smeri. Prvo so zastopali najboljši češki možje, med njimi zgodovinar František Palacký in arheolog P. Šafařík. Ta smer je temeljila na avstroslavizmu. Druga smer se pa ni hotela le omejiti na interese avstrijskih Slovanov, marveč se je hotela pečati z vsemi evropskimi Slovani. To smer je zastopal v Pragi poljski filozof Karel Libelt, ki je temeljito poznal nemško filozofijo od Kanta do Hegla. Libeltovo naziranje je zmagalo. Zbor si je določil po posvetovanju odsekov tri naloge: 1. manifest vsem evropskim narodom; 2. peticijo na avstrijskega vladarja, z

*) Prvi del glej Veda III./2.

¹⁾ Glej moj spis: „Slovanský kongress v Praze r. 1848“, Praga 1901.

željami posameznih avstrijskih slovanskih narodov; 3. opis sredstev, s katerimi bi se mogli združiti Slovani v trajno zvezo. Prvo nalogo so docela rešili, ostalih dveh pa niso mogli končati, ker so izbruhle na binškošni ponedeljek 1848 v Pragi velike počestne demonstracije, naperjene v prvi vrsti proti praškemu vojaškemu komandantu Windischgrätzu. Njihov izbruh si čisto lahko razlagamo iz duše mase, vendar so te demonstracije povzročile, da je vlada sistirala v Pragi vse konstitucionalne svoboščine in da je bilo tako onemogočeno tudi nadaljnje zborovanje.

Čeprav zbor ni končal svojih sklepov, so se vendar pokazale določene smeri. Oklic prvega slovanskega zbora na evropske narode so pripravili razni možje, ki so se zopet glasili k raznim svetovnim naziranjem. Oklic je pred vsem varijacija tedanjih liberalnih gesel »enakost, svoboda in bratstvo narodov«. Slovani niso zahtevali svobode za posameznika, marveč tudi za vsak posamezen narod. V smislu liberalizma so govorili proti absolutizmu in za konstitucionalni sistem.

V duhu avstroslavističnih naziranj je oklic zahteval izpremembo avstrijskega cesarstva v federacijo enakopravnih narodov. Slovani so zahtevali za ta program simpatije vseh neslovanskih evropskih narodov. K temu so izrekli Poljaki svoje posebne želje, zlasti zahtevo po zopetni vzpostavitvi svoje stare države. Ogrski Slovani so v tem manifestu klicali za enakopravnostjo vseh nemadarskih narodnosti. Tudi je zahtevala proklamacija v interesu vseh evropskih narodov osvobodjenje Slovanov v Turčiji. »Mi, ki stopamo na politično pozorišče Evrope, najmlajši sicer, pa ne najslabši, smo pripravljeni pridružiti se splošnoevropskemu kongresu narodnosti v svrhu, da se izravnajo razna mednarodna vprašanja, ker smo prepričani, da se bodo sorodni narodi lažje sporazumeli, nego plačani diplomati«. Če bi bilo res prišlo do takega kongresa narodov, bi bil ostal najbrže brezuspešen. Tak predlog je bil mogoč le v času politične romantike. Ta manifest je bil edini akt, katerega je prvi slovanski zbor dovršil.

Vsem avstrijskim udeležencem zbora je bilo načeloma skupno liberalno antiabsolutistično stališče in pa trdno prepričanje, da mora ostati Avstrija v narodnem interesu avstrijskih Slovanov ohranjena tudi v bodoče in sicer kot federativna država, neodvisna od Nemčije ter z enakimi pravicami vseh narodnosti. Svoboda in bratska enakopravnost sta bila temelj adrese na av-

strijskega cesarja. To adresu so v odsekih pripravljali, v plenumu jo pa zopet, radi nesporazumljenja, pokopali. — Kaj pa so zahtevali posamezni slovanski narodi od avstrijskega cesarja?

Čehi iz kraljestva so se zadovoljili s cesarskim lastnoročnim podpisom z dne 8. aprila 1848, ki je zagotovil v celem češkem kraljestvu zakonodajno in administrativno samostojnost, jezikovno enakopravnost in dvojezičnost vseh državnih uradnikov. Moravski Čehi, ali kakor so se takrat sami imenovali, »Moravani«, so se obrnili na cesarja z naslednjimi prošnjami: 1. da bi bili deležni v deželni in občinski upravi istih pravic, katere je dobilo češko kraljestvo z gori imenovanim patentom; 2. da si ohrani Morava, vkljub tej enakosti pravic, svojo samostojnost; 3. da sprejme najvišja češka odgovorna centralna oblast moravske notranje zadeve v svoj delokrog; 4. da se zbereta odbora češkega in moravskega deželnega zbora k skupnim posvetovanjem; 5. da si zagotove Čehi in Moravani vzajemno svojo državljansko svobodo in enakopravnost svojih narodnosti«.

Gališki Slovani, Poljaki kakor Rusini, so zahtevali »iste pravice, kakor Čehi«. Prosili so »za ustanovitev enakih odgovornih centralnih oblasti, kakor so one, ki so zagotovljene Čehom«. Nadalje so zahtevali skorajšnje sklicanje deželnega zbora za Galicijo, ki bi zboroval in sklepal o vseh deželnih zadevah še pred otvoritvijo dunajskega državnega zbora. Za gališki postulacijski zbor so zahtevali veljaven zakon, po katerem bi gališki deželni zbor bil resnično zastopstvo obeh galiških narodnosti. Glede narodne enakopravnosti v šoli in uradu so se gališki Poljaki in Rusini zjediniili na te-le točke:

1. V vsakem okraju je uradni jezik bodisi poljski ali rusinski, kakoršna je pač večina prebivalstva dotičnega okraja. Vsaka občinska in mestna oblast sme neomejeno rabiti jezik večine. Vsak domačin se pa sme posluževati v občevanju z vlado poljskega ali rusinskega jezika in vlada mu mora odgovarjati v istem jeziku. Brez razlike narodnosti so vsi domačini enako upravičeni za dosego vseh uradniških mest; vendar se mora pri zasedanju uradniških mest, katerih ne oddaja narod sam, primerno vpoštevati narodnost kandidata. V narodnostno mešanih krajih morajo uradniki znati oba jezika. 2. Učni jezik v farnih, trivialnih in normalnih šolah naj bo jezik večine, manjšina pa imej pravico

do lastnih šol. V III. razredu vsake rusinske normalne šole se mora podučevati tudi poljščina in v III. razredu vsake poljske šole maloruščina. Za Poljake in Rusine se ustanove posebne gimnazije, katerih število bo odvisno od potrebe učeče se mladine. Na vsaki gimnaziji se mora predavati o slovnstvu obeh jezikov. Na vseučiliščih in licejih je predavateljem dovoljeno posluževati se obeh jezikov. 3. Gališka narodna garda voli povsod, kjer je ustanovljena, svoje častnike z večino glasov in določa tako tudi poljski ali rusinski poveljni jezik. V znaku nosi garda grba obeh narodnosti. 4. Vsa dežela ima skupno centralno vlado, ki mora korespondirati z rusinskimi oblastmi v maloruščini, s poljskimi v poljščini. Obe narodnosti imata skupni deželni zbor, v katerega volita svoje narodne zastopnike po istih načelih. V deželnem zboru je dovoljena maloruščina in poljščina. Sklepi in ukazi deželnih oblastev se razglase v obeh deželnih jezikih. 5. Vse v deželi se nahajajoče konfesije so enakopravne: to velja tudi za duhovščino, ki ima enak čin in enake dohodke. 6. Ustava mora zagotoviti Poljakom in Rusinom polno enakost človeških, političnih in verskih pravic vsake v Galiciji se nahajajoče narodnosti. 7. Delitev Galicije v dva posebna upravna okraja, kar zahteva čas, je pridržano sklepanju deželnega zbora.

Da se ta kompromis izvrši, so zahtevali, da se morajo enojezični (nemški) uradniki vpokojiti in da se nastavijo le taki uradniki, ki so popolnoma veščji obeh deželnih jezikov v govoru in pisavi.

Ogrski Slovaki in Rusini so se obračali proti madjarskemu šovinizmu ter določili te-le zahteve:

1. Slovaki in Rusini na Ogrskem so narod; Madjari jih morajo kot take priznati in jim dovoliti enake pravice v deželnem (državnem) zboru.
2. Bodi jim dovoljeno zbrati se na posebnih narodnih zborih s stalnim slovaškim in rusinskim odborom, ki imata pravico in dolžnost čuvati nad narodnimi pravicami Slovakov in Rusinov in izvrševati sklepe narodnega zbora.
3. Bodi jim dovoljeno ustanoviti in imeti narodne šole, tako za elementarni in realni pouk, kakor tudi meščanske in škofijske šole, učiteljske seminarije, višje šole, kakor gimnazije, liceje, akademije, politehniko in eno vseučilišče. Učni jezik naj bi po potrebi bil slovaški ali rusinski.

Zagotavlja se svoboda narodne vzgoje. 4. Za Madjare se ustanovi stolica za slovaški in rusinski jezik, za Slovake in Rusine pa stolica za madjarski jezik, oboje na deželne (državne) stroške. 5. Nobena narodnost na Ogrskem ne velja za vladajočo; vse naj si bodo enakopravne. 6. Naj se Slovaki, ki so bili vrženi zaradi brambe slovaških narodnih pravic v ječo, takoj osvobodijo. 7. Prosiijo, naj se Slovatom in Rusinom ne odreka pravica ustanavljati društva v svrhu, da se podpira narodno življenje Slovatom in Rusinom in da bi tudi oni bili v tem oziru Madjarom enakopravni.

Ogrski Srbi bi se zadovoljili, če se jim potrdita patrijarh in »vojvoda« po sklepih karlovskega deželnega zbora in da se združijo vse ogrske zemlje, v katerih stanujejo Srbi, s srbsko »Vojvodino«, seveda pod vrhovno vlado ogrske krone.

Kakor ogrski Srbi, so formulirali tudi Hrvati svoje želje zelo nedostatno, da, še nedostatnejše, nego Srbi. Želeli so samo, da se potrdi, kar je njihov ban dosegel v zdar in dobro vladajoči dinastiji, narodnost in samostojnost trojedine kraljevine Hrvatske-Slavonije-Dalmacije in kar bo trojedini deželni zbor v tem smislu zahteval.

Slovenci so se pri formulaciji svojega programa držali Bleiweisovih naziranj. Zahtevali so:

1. Da se združijo Slovenci Štajerske, Kranjske, Koroške in Primorja v politično celoto pod imenom »Kraljevina Slovenija« in da bodi Ljubljana sedež njihove skupne vlade; 2. da dosezi slovenščina diplomatično veljavo, da bodi uvedena v šolo, v urad in sod, da ima vsak uradnik neoporečno dolžnost znati slovensko. Vrhutega se naj ustanovi v Ljubljani slovensko vseučilišče«.

Tretji akt slovanskega kongresa je ostal stvarno in formalno čisto nedokončan. Vse, kar bi mogel povedati o tem aktu, je le domneva. Ve se le, da sta se pri posvetovanjih o tem aktu zopet pojavili 2 smeri, avstroslovenska in širša.

Po praških binkoštnih dogodkih pa je bilo nemogoče še enkrat združiti slovanski zbor ali pa ga še kedaj kesneje sklicati. Politična reakcija, ki je pričela po celi Avstriji, je onemogočila vsako nadaljnjo posvetovanje.

2. Slovanski zbor v Moskvi leta 1867.¹⁾

Leta 1867, torej 19 let po prvem slovanskem zboru, zborovali so Slovani drugič in sicer v Moskvi o priliki narodopisne razstave. V Moskvo so šli zastopniki Slovencev, Bolgarov, Srbov, Hrvatov, Rusinov in Čehov.

Poljaki se ga niso udeležili, ker niso mogli pozabiti, kako sovražno so ravnali Rusi ž njimi po neuspeli revoluciji leta 1863; da celo agitirali so med Slovani, da se te razstave ne udeleže. Čehi so vodili v Moskvo njihovi politični voditelji: Fr. Palacký, Dr. F. L. Rieger in dr. Njihovo potovanje je imelo politično tendenco in je bilo čisto demonstrativno, ker so bili ozlovoljeni nad avstrijsko vlado zaradi nagodbe z Ogrsko in ker se vlada ni čisto nič ozirala na politično slabe Čehi. Zato so iskali oporo za svoje zahteve v slovenski vzajemnosti.

Drugi slovanski zbor se je pečal samo s kulturnimi zadevami. Da se uresniči slovanska vzajemnost, se je sklenilo, da se priredi vsako drugo leto vseslovanski zbor, ki bi se naj pečal s slovanskimi kulturnimi pitanji. Ta pitanja naj se najpoprej pretresajo na zborih posameznih slovanskih narodov. Ustanovi naj se vseslovanska knjižna matica; v Moskvi naj se ustanovi stalen odbor, ki naj uresničuje slovansko jedinstvo na kulturnem polju. Na temelju cele slovanske literature se naj sestavi skupna terminologija eksaktnih znanosti. Izvzemši stalni slovanski odbor so ostali vsi navedeni sklepi na papirju in se niso nikdar uresničili.

V političnih vprašanjih so se na drugem slovanskem zborovanju pokazale velike načelne razlike, zlasti med češkim in ruskim stališčem in pa med ruskim in poljskim. Čehi so branili samostojnost in enakopravnost vseh slovanskih narodov v smislu sklepov prvega slovanskega zbora, Rusi pa so zahtevali, naj bi vsi Slovani sprejeli enoten književen jezik, namreč ruščino, enotno pismo, namreč azbuko, enotno veroizpovedanje in cerkev, namreč pravoslavno. V nasprotju s češko zahtevo Rusi ne priznajo bratske vzajemnosti s Poljaki.

Na drugem zborovanju se je pokazalo, da so bili Slovani od ideala slovanske vzajemnosti še zelo oddaljeni.

3. Slovanska posvetovanja pričetkom 20. stoletja.

60 let je preteklo od prvega slovanskega zbora in iznova so poskusili avstrijski Slovani, zlasti Čehi, uresničiti ideale slo-

¹⁾ Glej moj spis: „Zgodovina češke politike nove dobe“. Praga 1908.

vanske vzajemnosti. Mislili so, da je prišel pravi čas za te težnje, ko so Rusi dobojevali težke svoje boje v Mandžuriji in ko je ponehala ruska revolucija. Avstrijski Slovani so mislili, da bo Rusija v bodoče konstitucionalna i da bo v svojem lastnem interesu vodila notranjo politiko na slovanskem temelju, če hoče voditi tudi zunanjo rusko in slovansko politiko. Mislili so, da je sedaj prišel čas za uresničenje velikih osvobodilnih misli prvega slovanskega zbora; niso si pa prikrivali težavnosti svojih stremljenj. Vedeli so, da se morajo najprej rešiti stara pitanja rusko-poljskega spora in hoteli so to doseči že v interesu svojega lastnega stališča v Avstriji. Avstrijski Slovani, zlasti pa Čehi in Jugoslovani, prenašajo le s težavo, da je zunanja politika Avstrije združena z Nemčijo in žele, da se avstrijska zunanja politika osamosvoji. Zato so tačas upali na zблиžanje med Avstrijo in Rusijo, v nadi, da so našli najboljše sredstvo za to zблиžanje, če pripravijo avstrijsko in rusko javno mnenje na slovansko vzajemnost.

V Rusiji so pridobili za svoje načrte stranko takozvanih »kadetov« (konstitucionalnih demokratov). Ta stranka je hotela v interesu notranjega miru Rusije rešiti poljsko vprašanje in sicer temeljem narodne enakopravnosti in samostojnosti.

V juliju leta 1908 so se vršila v Pragi prva pripravljalna slovanska posvetovanja, katerih se niso udeležili le vsi Slovani cislitvanske, marveč tudi Rusi in Poljaki iz Rusije. Niso pa bili navzoči Rusini (Ukrajinci), Slovaki in pruski Poljaki. Rusinskega vprašanja se posvetovanja niso dotaknila, tem temeljiteje se je obravnavalo poljsko vprašanje v Rusiji. Sklenilo se je, da se to vprašanje reši v Rusiji na temelju enakosti in svobode obeh narodov. Dolgo so se tudi posvetovali o kulturnih in gospodarskih nalogah. Sklenilo se je prirediti vseslovansko razstavo v Moskvi, podpirati turistiko v slovanskih deželah, razširjati Sokolstvo med vsemi slovanskimi narodi, ustanavljati društva za narodno prosveto in vzgojo v vseh slovanskih deželah po enotnem načrtu in konečno organizirati skupen slovanski knjižni trg. Vsi sklepi so se držali temelja slovanske kulturne vzajemnosti, kakor leta 1848. Praška posvetovanja leta 1908 so le razširila slovansko vzajemnost na gospodarskem polju. Sprejeta sta bila dva sklepa: Da se ustanovi vseslovanska banka, 2. da se priredijo poučna poljedelska potovanja, katera so Čehi pred letom 1908 prirejali na Dansko, odslej vedno le v slovanske dežele.

Velike so bile težkoče, na katere so prireditelji naleteli, ko so hoteli te svoje sklepe uresničiti. Po aneksiji Herceg-Bosne se je vse rusko javno mnenje obrnilo proti Avstriji. Tudi so odločilni ruski politični krogi nastopili pot ruskega državnega imperIALIZMA, narodnega šovinizma in nestrpnosti proti Poljakom; reakcionarna premoč je potisnila ruske politike, ki so si želeli z ruskimi Poljaki odkritosrčen mir na temelju enakopravnosti, v malo pomembno manjšino. Vendar niso prireditelji slovanskih posvetovanj opustili svojih idej, marveč so sklicali leta 1910 nova slovanska posvetovanja v Sofijo, kjer naj bi se nadaljevala praška posvetovanja. Vendar so se morali v Sofiji glede politike omejiti le na splošno resolucijo, da ni pravi Slovan oni, kdor stiska kak bratski narod. Konkretno ni bilo mogoče rešiti ta program, ker se sofijskih posvetovanj niso udeležili najvažnejši faktorji, Poljaki, v protest proti pravkar nameravanemu ruskemu nasilju v zadevi Hjelmske gubernije.

Konference v Sofiji so bile važne manj zaradi svojih političnih sklepov, bolj pa zaradi svojega dela za kulturno in gospodarsko slovansko vzajemnost. Sprejetih je bilo 18 resolucij, od katerih navajam najvažnejše: Kakor leta 1867 v Moskvi so slovanska posvetovanja 1910 v Sofiji sklenila sklicati slavističen kongres, kateremu naj bi pripravili pot zbori posameznih slovanskih narodov. Določile so se modalitete za medsebojne stike slovanskih akademij in učenih družb; pod vplivom zapadno-evropskih narodov so se določili pogoji medsebojnega literarnega občevanja in knjižne izmene. Sklenila se je recipročnost za slušatelje vseh slovanskih vseučilišč, sprejeti so bili predlogi za sestavo vzorne terminologije, slovanske enciklopedije, knjižnega kataloga za slovanske ljudske knjižnice in čitalnice. Ruščina bodi v bodoče po možnosti razpravni jezik pri vseh slovanskih zborih. Na zapadnih slovanskih srednjih šolah naj se poučuje cirilica. Temeljito se je tudi razpravljalo o organizaciji slovanskega knjižnega trga, o zvezi med slovanskimi gledališči, o slovanski turistici, o vseslovanski umetniški razstavi v Pragi in o ustanovitvi vseslovanske brzojavne in korespondenčne pisarne. Kar se tiče gospodarstva, je ostalo pri pobožni želji za vseslovansko banko, kar je bilo že izrečeno na praških posvetovanjih, in iznova se je proglašilo geslo »Svoji k svojim«.

Novoslovansko gibanje je obrodilo doslej le en viden sad. V Pragi je l. 1912 izšlo veliko delo: »Slovanstvo. Obráz jeho minulosti a přítomnosti«. Spis je nastal povodom praških posvetovanj leta 1908. Sotrudniki so večinoma profesorji češkega vseučilišča in najznamenitejši češki publicisti. Spis (o katerem je poročala že tudi »Veda«) ima namen informirati z znanstveno utemeljenimi, pa poljudno pisanimi članki ves slovanski svet o gospodarskem razvoju, o sedanjem stanju slovanstva v narodnostnem, političnem in cerkvenem oziru, o slovanskem šolstvu, o slovanskih slovstvih, o upodablajoči umetnosti, godbi, sokolstvu in turistikii. Namerava se izdati spis tudi v drugih slovanskih jezikih. Vsekakor je knjiga izvrsten donesek za poglobljenje medsebojnega spoznanja Slovanov. Škoda, da so se izdajatelji omejili le na kulturna vprašanja in da niso sprejeli v svoj program tudi gospodarskih vprašanj v smislu praških posvetovanj. Ipak dokazuje ta spis, da se pričinja slovanska vzajenmost uresničevati, pa tudi, da so Slovani ostali v tem vprašanju sami le na kulturnem polju in da je slovanska vzajenmost doslej le še predmet za slovanske učenjake.*)

Dr. Albert Bazala, Zagreb.

Problem ličnosti.

(Konac.)

VI.

Ostale nedostatke naturalizma s obzirom na naš problem možemo posve ukrajtko prikazati. Tako je posve neosnovan njegov individualizam. Onako samosvojnih biča, kako ih on želi, niti ima niti ih može biti, jer niti je čovjek sam niti je odijeljen. Njegov »ja« ne sačinjava samo njegovo tijelo, i njegova duševnost ili možda čak samo sadašnjost, nego k njegovome »ja« spada i to kao sastavni, integralni, dio najprije cijeli niz predja i njihov život, onda okolina fizička i psihička, društvo i njegova povijest, napokon čovječanstvo i cijela kultura. Naturalizam ne vidi, da je život pojedinca na stotine strana vezan, i da se ti vezovi ne

*) G. avtor nam je dal na razpolago rukopis tega dela koncem lanskega letnika in smo si ga prihranili za letos radi njegove splošne veljave. Isti članek je izišel tudi v »Zeitschrift für Politik«.

dadu rastrgati, a da se sam život ne uništi; naturalizam ne vidi, da čovjek nije poput predmeta u prirodi, koji kao da je posve za sebe, ima svoju posebnu, ali stalnu moć, a s drugim se predmetima dodire samo izvana. On ne će da uvidi, da odnošaji ljudi međusobno idu u čovjeka i čine dio njegova bića, pa ako se raskidaju, kida se s njima i biće, da zajednički život ljudi nije samo izvanjski dodir nego unutarnje vezanje, po kojem se čovjekov »ja« proširuje i prima u svoj život i u svoju sudbinu život drugih, život porodice, naroda, ljudstva, da napokon taj »ja« nije postojani sustav, nego jedan rastući sistem: iskinite taj sistem iz odnošaja k drugim sistemima, pa ste mu oduzeli uporište, oduzeli ste mu potporne i on će se sasuti u bezličnu gomilu. Čovjek ne živi ni u prostornoj točki ni u vremenskom času, njegovo biće sačinjava prostor sa svim mu odnošajima i vrijeme sa svim mu dimenzijama. K velikome čovjeku spada i velika okolina, društvo, tradicija i povijest. Duh vremena, narodni duh, priroda, što nas okružuje, sve je to dio našega bića. Pojedinaac nije odijeljena monada, nego član jednoga zajedništva, kako je to lijepo prikazao u svojoj nauci Wundt, te se samostalnost njegova ne može nazrijevati u tom, da se on raščlani, da se otkine od onoga zajedništva, nego da se u njem istakne kao relativno postojani i tako zasebni sustav odnošaja. To je moguće samo tako, da unutarnjom uredjenosti svojom prkosi promjeni odnošaja, da dakle neke vrsti samoodržanjem u bezličnome mnoštvu izbija kao vidljiva točka, kao jedinica. Bitak takove jedinice sastoji se u djelovanju, kojim se ona reprezentira kao samostalni dio u pučini događaja i odnošaja. O jačini toga djelovanja ovisi stupanj samostalnosti i osobnosti, te se ličnosti razlikuju izrazitošću, oštrinom i jačinom, kojom se uredjeni sustav njihovih odnošaja opire promjenljivosti i nestalnosti događaja. Samo na rijetkima se tijekom događaja oštrije lomi, i vrijeme prilagođuje valove svoje njihovu obliku, ali i ti neprekidnom djelatnosti uzdržavajući se sustavi postoje samo u krilu zajednice, a ne izvan nje. Sudi li se tako, tad se ne će povijest, tradicija, društvo i sve ostalo, u što nas je umnost zavezala, naprosto zvati zaprekom individualiteta. Samo oni odnošaji historijskoga i društvenoga života, moći će se takovima držati, kojih nijesmo mogli u sebe primiti, kojih nijesmo mogli organički uvezati u svoj sustav odnošaja, a nijesmo imali toliko snage, da ih odbijemo. Takovi su odnošaji onda jači od nas, oni smetaju našem samoodržanju u istaknutome smislu, slabe našu

samostalnost i obaraju našu ličnost. U drugu je ruku za razvoj ličnosti upravo potreban izvjesni broj zapreka, da na njima okuša svoju snagu. Zamišljamo li naimē bitak ličnosti kao neprekidnu borbu za samoodržanjem, dakle kao neprekidnu energiju, onda je očito, da ona mora imati nešto, da se o nj opire. U svijetu, koji bi udešen bio po našim željama, ne bismo imali nikakova posla, a tako ni u prilikama, koje nikakova otpora ne pružaju, ne bi mogla nastati ličnost. Život kao rad ne da se zamisliti bez zapreka, a vriednost dobiva prema tome, kako smo ih prevladali. Najposlije veličina ličnosti ne sastoji se u tom, da bezobzirce razbija oko sebe sve vezove, jer i ti vezovi su jedan dio bića čovjekova, pa je pravo sudio Schleiermacher veleći, da čovjek mora u jednu ruku ujediniti prirodu i umnost, a u drugu pojedinačnost i društvenost; budući pak da svaki tim zaokružuje jedan vlastiti krug, ali ujedno se hvata i zajednice, to se odnošaj čovjeka prema historijskome i društvenom milieuu dobro označuje u zahtjevu: Stupi u zajednicu tako, da tvoje pristupanje bude i usvajanje. Usvojeni dio historijskoga i društvenoga života postaje onda njegovim životom, a koliko se elementi njegovi ne bi dali asimilirati individualitetu, on će ih odbijati. Kakovo ima to odbijanje biti, da bude više nego novotarstvo ili prevrat, već je spomenuto. Dodat ćemo samo još i to, da se veliki pioniri napretka razlikuju od neustrpljivih prevratnika i samim duhom rada i nastojanja. Ovaj je duh u prvih izrazito altruističan, u drugih prekriveno egoističan. Lakoumni novotar, žestoki revolucionarac, bezobzirni razaratelj ne može da dočeka, da sam ne ubere plodove svojega nastojanja, što više, ako nema izgleda, da će ih ubrati, nema ni interesa na svojem radu. Naprotiv nastojanje i rad doista velikih ljudi zadržaje svoju vriednost i onda, ako ne rodi odmah vidljivim uspjesima, jer je ima sam po sebi, bez obzira na korist ili ugodnost, koju nosi, jer je unutrašnja potreba, pa izostane li uspjeh, može se zadovoljiti i sa sviješću, koja je tako lijepo prikazana u onoj priči o starcu, koji sadeći drvo ne pita i ne mari, hoće li užiti plodove s njega, već se raduje, što pripravlja plodove njegove potomstvu.

Tu dolazimo u oštru opreku s naturalizmom, koji postavlja egoizam kao značajku velikih i jakih ličnosti, a u altruizmu vidi slabljenje prirodne bezobzirnosti, ograničenje slobode i — prelaz u ropstvo zakona, obveza, propisa. Predaleko bi nas vodilo, kad bismo htjeli u tančine prikazati taj nazor i misao po misao u njem razdrobiti. Ograničujući se samo na najnužnije i

najopćenije mogli bismo postaviti pitanje: što je pravi smisao teorije panegoizma? Da je čovjek rođeni egoista? Da je egoizam originalan, a sve altruistično djelovanje da je nastalo umjerenjem isprvičnoga egoizma? Ovdje već postaje ta teorija sumnjiva. Što je ponukalo pojedinca, da svest vlasti egoizma ograniči, te se počne na druge osvrnuti? Iz altruističkih motiva nije učinio, jer ih u njega još nema, nego tek nastaju, dakle je morao biti prisiljen na to. A čim? Samo dvoje moglo ga je prisiliti na to: um i nužda zajedničkoga života. Pa da, veli se, upoznao je, da mu je korisnije biti dobru prema drugima, t. j. altruizam je posljedak dobro shvaćena vlastita interesa. Ovaj argumenat pretpostavlja za ono doba, kad bi imao bio nastati ovaj prelaz iz egoizma k altruizmu, već prilično razvito stanje i vrlo rafiniranu proračunatost; no i ako ovdje koju sumnju prigušimo, i dopustimo, da je prije toga bilo onakovo stanje potpuna egoizma, onda moramo za to stanje pretpostavljati i stanje potpune izolacije. Hoće li teorija panegoizma ovakovu apstrakciju uzeti za činjenicu? Uzme li je ipak, onda je nerazumljivo, zašto je pojedinac napustio svoje samotovanje, svoju potpunu slobodu i neovisnost? je li je kao Ezav možda prodao za neke prednosti združnoga života? kako je znao za ove ili je možda samo pokusa radi stupio u društvo? Ne prihvati li se izolacija, mora se pretpostavljati od iskona druževnost, a s njom i altruizam. Ako je čovjek od prirode društveno biće, onda oni odmah prirode ima altruističkih dispozicija; ne javljaju li se ove odmah ni jednako živo nego tek kasnije, onda to ne znači, da nastaju iz egoističnih. Kao pojedinac osjeća se čovjek neposredno, kao član društva neposredno: zato se egoističke dispozicije u njega razvijaju prije i djeluju življe na njega, dok altruističke dispozicije, premda su i one djelomice instiktivno pohranjene, dolaze do izražaja kasnije, kad se čovjek počinje čutjeti kao član društva. Kako su ove posljednje nježnije, a one prve su razvojem nešto odmakle naprijed, nije svagda lako provesti, da one dobiju jednaku vlast nad životom. Što više, posebne prilike mogu učiniti, da prve i ne dadu drugima da se razviju, te možemo reći, da prilike uzgajaju egoistu. Da egoizam i altruizam svaki prema svojoj važnosti za život, dakle pravedno, budu podijeljeni u čovjeku, tome treba uzgoja, ali kad bilo koji od njih sam preuzme vlast nad životom, onda je i to uzgojeno. Altruizam po svojoj prirodi, a i poradi ne tako lako slomiva otpora egoističkih dispozicija, ne dolazi tako lako u priliku, da postane samovladarom

životu, koliko egoizam, ali tim više treba naglasiti, da je egoizam kao jedini princip života ljudskoga — uzgojen. Život ljudski, kako sam na jednom mjestu to već rekao, nije kao krug, u kojega središtu se nalazi egoizam, nego kao elipsa, koja ima dva žarišta, i obadva moraju međusobno u izvjesnom odnošaju stajati. Pomakne li se jedno, iskrivit će se lik, a tako se iskrivljuje i život, ako egoizam i altruizam nijesu u pravu odnošaju. Sam pak altruizam nipošto nije samo po milosti egoizma u čovjeku, nego spada k isprvičnome inventaru prirode ljudske: on ima u njoj i posebnih zadaća, koje se moraju izvršiti predanošću (Hingabe), kakove egoizam ne smaže i kojom se samo kao izlikom za druge svrhe može poslužiti. Egoistu je altruizam samo sredstvo; u potpunome životu ima on vrijednost po sebi i traži posebno mjesto, ne tek kao dodatak nego kao samostalni faktor. Da je tome tako, može se svak uvjeriti, ako pogleda Nietzscheovu nauku. Ona je sve pretekla uzvisivanjem egoizma, no čemu ta hvala? Nietzsche je htio opsežnu, bujnu i snažnu kulturu; s pravom ili nepravom, to je ovaj čas irrelevantno, držao je altruizam zaprekom tome, a nalazeći u egoističkome teženje živosti i snage, nije se ustručavao odobriti i ostala svojstva njegova, kao n. pr. bezobzirnost, narsrtljivost i dr. Ali krivo bi sudio, tko bi držao, da je Nietzsche bilo do toga, da uzgoji i uzveliča samodopadni individuum. Oslobođenje njegovo od altruističkih i drugih obzira, prepuštanje sili nagona, uopće ojačanje i povišenje individua ima i u njega vrijednost samo kao sredstvo za povišenje čovječnosti. Egoista se hvali, jer je most k čovjeku budućnosti. Ovo predanje ciljevima čovječanstva lišava strahote egoizam, koji s te strane promatran znači toliko kao: pojedinac neka privredi što više, da može to više predati čovječanstvu. No što je altruizam drugo nego predanje težnjama i ciljevima društva? I po Nietzscheu jača je u egoizmu ova na razvoj čovječnosti upravljena težnja od samoga samoodržanja, koji se obično smatra glavnom karakteristikom egoizma, a sve to vidi se iz riječi: »Ja ljubim one, koji ne znadu živjeti, nego koji umiru, jer oni su, koji prelaze prijeko Ja ljubim onoga, koji živi da spozna, a spoznaje, da jednom živi budući čovjek. I tako hoće on svoju propast«. Što je Nietzsche mislio, da je ovakovo predanje čovječnosti višoj od naše. moguće samo kao egoističko teženje, to je njegova zabluda, ali oprostiva zabluda s obzirom na želju za jednom energičnom, života i snage punom kulturom. Ako nas je altruizam odviše raznježio, učinio

odviše mekima i nesposobnima za teži rad, onda je trebalo mlitave oblike njegove zamijeniti žustrima. Nietzsche je učinio previše: on ih je sve zabacio. Pokušaj njegov dovoljno svjedoči, da se nije moguće nadvinuti nad njih, a da se ne prekorače granice čovječnosti: pa ipak i budući čovjek, ako će i biti nad sadašnjim, ne smije biti preko čovječnosti.

O nedostatnosti naturalističkoga shvaćanja slobode bilo je već govora, te je istaknuto, da u instinktu zapravo i nema slabode, da instinkt veže uz objekt, da čini ovisnim od časa i utiska, te objekat vlada i ravna subjektom, a ne subjekat objektom. Spomenuto je i to, da je za neovisnost od objekta, pače — može se reći — i od časovitih pobuda svijesti potrebna izvjesna snaga duha, kojom se nasrtljive energije prirodne svrsi primjereno reguliraju. Tko ne popušta prvoj navali podražaja, taj je svakako samostalniji od onoga, kojega promjenljivi i slučajni tijek prilika vodi sad ovamo, sad onamo. Tko umije zaustaviti prvu navalu, a sredstva za takovo zaustavljanje podaje razvoj svijesti, uzgoj i kultura, taj postizava dvoje. Ponajprije se osjeća i jest neovisan od predmeta, i ako mu to ne će u svakome času života jednako uspjeti. To više postaje njegovom zadaćom, da se za tu neovisnost uvijek bori, da je uvijek iznova osvaja, jer sloboda je nešto, što se ne stječe jednom za uvijek, i jednom stečena može se neradom izgubiti, kao što se samo neprekidnim nastojanjem održaje. Drugo, što čovjek postizava, jest ovo: kad pred svijesti svane koji sadržaj, onda će se odmah okupiti oko njega prijašnja iskustva naša, koja nam mogu što reći o njem, u tom se baš sastoji ono retardiranje nagonskih i čustvenih pobuda, — pa će se otvoriti pogledi u budućnost i ako se konačno prepustimo nastaloj utisku, onda nije više on, koji nas vodi, nego smo mi, koji smo ga prihvatili. Predje li na taj način izvjesna želja u čin, onda nije želja povukla nas, nego smo mi čin htjeli, htjeli smo ga cijelim svojim »ja«, svojom sadašnjosti, prošlosti i budućnosti i samo onda možemo reći, da je takav čin doista naš. Ni to ne uspijeva svagda jednako, te će se dogoditi, kad će momenat biti jači od nas, i povući nas za sobom. No koliko je pravo htijenje vezano s cijelim čovjekom, vidi se najbolje po tom, što se odričemo momenta, kojega ne možemo naknadno odobriti, dok naprotiv mnogi momentani i nehotični izliv duše posvema držimo svojim, ako ga možemo uvrstiti u cijelo naše biće. Sve to pak pokazuje, da htjeti, u pravome smislu htjeti nije lako: da nešto bude voljom, mora se uvrstiti u cjelinu

života, lišeno osamljenosti časa i neodredjenosti smjera. Preko volje govori cijelo naše biće, naš karakter, te se posve neosnovano zove u naturalizmu voljom pusto izbijanje instinktivnih energija. Naturalizam dakako vidi i na volji samo jedno obilježje, jačinu, ali nema dovoljna razumijevanja za ovaj u biti etički odnosaj htijenja prema cjelini života, prema osobnosti, u kojem odnosaju tek dobiva pravu snagu i po kojem se čovjek tek pravo drži začetnikom svojih čina. Htjeti u pravome smislu može samo ličnost, koju volja u gore označenome smislu toliko karakterizuje, te se može reći: koliko volje, toliko ličnosti.

* *

*

Naše je razmatranje o ličnosti na kraju. Ipak ne će biti zgoroga, ako stečene poglede ujedinito i složimo, ne bi li nam zagonetni obraz ličnosti postao još jasniji.

Pita li se, što čini obraz ličnosti tako zagonetnim, onda nalazimo najprije na činjenicu, da je položaj čovjekov u svijetu nekako dvojaki: on je prirodno biće, ali i nešto povrh toga. Od iskona je okružen prirodnim uvjetima i vezan na njih osjetnošću, ali razvojem se svojim okružio i drugim prilikama, u kojima mu nastaju nove ovisnosti, nove težnje i potrebe. Ukratko čovjek je nastao i rodio se kao priroda, ali povoljnim razvojem prirodno danih uvjeta dosegao je do u carstvo kulture. Stojeći sad na razmeđu dvaju svijetova, od kojih svaki otvara drukčije poglede na život, postala je priroda njegova zapletenija i zamršenija negoli je priroda i jednoga bića na zemlji. U prirodi se ljudskoj odraziše dva svijeta, a dali se spojiše? Ako ne, bojati se, da će dvojesložnost ova raskinuti dušu, te čovjek stojeći na medji ne će moći od kolebanja stati sigurnom nogom, dok najposlije ne će pasti na jednu ili na drugu stranu. Tako eto prirodom ljudskom prolazi neki unutrašnji spor, koji čini samu prirodu zamršenom, a život po njoj zagonetkom. I rješenja te zagonetke odgovaraju gotovo posve čas prije istaknutoj slici: skrajnosti, naturalizam i racionalizam, potežu život svaki na svoju stranu. To su radikalna rješenja, koja podsjećaju na rasplet gordijskoga čvora mačem, jer ako se zamršeni čvor ne da razmrsiti i njegove niti složiti, doista se čini najjednostavnije, da se naprosto otkine, odstrani ono, što smeta: racionalizmu smeta nagon i on ga naprosto odbacuje, odnosno prepušta umu, da ga slomi, satre; naturalizmu smeta cijeli onaj novi milieue, u koji je čovjek došao izdigavši se iz prirode, pa ga

zabacuje i osniva život na samim prirodnim faktorima. Ne da se poreći, da u takovim rješenjima ima uvijek nešto snažnosti, bilo da je unutrašnja snaga i zamjerno pouzdanje u moć duha, kao što nam se otkriva primjerice u Platonovu Sokratu, bilo da je robustna titanska ili prkosna prometejska sila, što se opire višim moćima, kao što se crta u tipu nadčovjeka, a ponajviše je stvar čudi, temperamenta i karaktera, a ne samoga apstraktnoga mišljenja, kojemu će tko privoljeti. Nigdje se ne bi mogle s toliko opravdanosti primijeniti riječi Fichteove, koliko ovdje: da o izboru filozofije, dakle i životnoga nazora odlučuje to, kakav je tko čovjek. Pa ipak i takovim u subjektu osnovanim simpatijama za izvjesni smjer mora biti neka granica. Platonov Sokrat kao i Nietzscheov nadčovjek svaki na svojoj strani predočuju sliku, gdje život već prestaje biti ljudski: Sokratov je pogled sav upravljen carstvu ideja, te se stoga ne osvrće dovoljno na zahtjeve zemskoga života, nadčovjek pak, uzevši ga onako, kako se ukazuje, stoji ispod granice humaniteta, koliko Sokrat gleda preko nje. Humanitet je dakle granica na jednoj strani protiv skrajnosti racionalizma, a na drugoj strani protiv skrajnosti naturalizma. Drugo ograničenje nastaje s obzirom na smjer razvoja. Taj smjer ide sve više od prirode prema kulturi, a da u tom razvoju ne iščezne pravo prirode, treba da je osigurano prirodnošću oblika kulturnoga života. Ovu je stranu, koliko je meni poznato, najbolje istakao Carlyle pod imenom iskrenosti, razumjevujući pod njom sklad prirodnih sila s oblicima uma, istosmjernost nagona i zakona, uslijed česa je i pridržavajući etički karakter ličnosti mogao tražiti, da bude takova, te će djelovati poput prirode. Ne dakle tako, da gledajući pred sobom ili izvan sebe umni zakom na njegove oblike navija život, nego tako, da ti oblici budu u njoj, od nje usvojeni i s njezinim čustvenim i voljnim životom tako usrdno vezani, da ih vrši iz sebe, ne osjećajući prisilja, gotovo neznajući, nesvjesno, a ipak u njima daje izraza umnoj prirodi. Ova eto u takovu smislu nesvjesna ili prirodna umnost, to je po Carlyleu iskrenost, što označuje pravu ličnost. Naturalizam krivo drži, da je ovakova iskrenost moguća samo u stanju prirode, zato se i jest izgubio u kultu prirode nemajući prava shvaćanja za kultiviranje prirode, koje ne mora značiti nasilje na prirodi, nego samo živo, usrdno stapanje prirodnih tendencija sa zahtjevima uma, priljubljuvanje prirode uz duh, fizičnih faktora uz etičke. Otud dalje treba povući posljedke na dvije strane. Najprije treba

zabaciti svaki oblik, koji ne daje prilike razvoju svih sposobnosti prirode, jer nije do toga, da se bilo koja strana ljudske prirode zatre, nego samo do toga, da se cijela priroda harmonično razvije. Taj harmonični razvoj, a s njim u svezi i krepko očitovanje individualnosti i zdrave originalnosti, traži svakako izvjesnu vlast duha. I opet se ne radi o tom, da se iz prirode što iskorijeni ili da se u njoj što uništi, nego da se prilagodi umnim svrhama. Kad je već pošao tim tečajem život ljudski, i kad nije izgleda, da bi se vratio natrag u prirodu, onda nije druge, nego da se priroda navrati put umnih ciljeva, da se dakle sile njezine premijene i uredi, kako će prirodno se očitujući unapredjivati ciljeve duha. Preobraženje prirode u umnost (što Eucken zove Durchgeistigung) neminovan je zahtjev ljudskoga života, koji se mora naglasiti protiv naturalističkoga zaziranja od vlasti uma nad prirodom, jer po toj vlasti tek nastaje od prirodnoga bića ličnost. U svezi s tim je i zahtjev, da umni život ne smije biti samo sredstvo za postizavanje prirodnih svrha ili recimo zamjena za izgubljene instinkte. Umnost nije samo korisna nego i resi čavjeka, i samo kao ures duše, kao unutrašnja sposobnost, ne pak kao sposobnost, koja je uvijek samo upravljena na objekt, podaje ona čovjeku vrijednost. Koliko dakle racionalizam griješi odvođeci život od prirode, toliko griješi naturalizam, kad ne dopušta, da duhovni život sam po sebi postane vrijedan, kad ne vidi vrijednost u tom, što je tko više preobrazio prirodu u umnost nego u tom, koliko tko spretnije i sposobnije može pod vidom umnosti ugadjati prirodi. U praktičnome životu sastaje se ovaj naturalizam s običnim oblikom racionalizma, koji se ne mogući dostići visokih zahtjeva teorije zadovoljava, da vrši formu umnosti, dok je pod tom formom ostala neobradjena, surova priroda. Naše društvo pokazuje dosta primjera ovakove izvanjske kulture, koja je obuhvatila samo formu, ali nije doprla do duše. Ono nam podaje sjajnih primjera dobrotvornosti bez dobrotvorna osjećanja, čudorednosti bez savjesti, vjere bez uvjerenja, ono nam pokazuje, da svi oblici umnoga života mogu poslužiti kao pokrivalo niskih težnja, prosta osjećaja, podlih duša, ono pokazuje jednom riječi, da i u ljudskom društvu ima vukova, koji mijenjajući dlaku ne promijemše čudi. A ipak samo preobraženjem unutrašnjega čovjeka može se čovječnost dotjerati, povisiti, obogatiti i privesti k nekom savršenstvu. Žalostno bi bilo, ako bi kultura bila samo težnja za novim oblicima, pod kojima će se što bolje sakriti živinstvo u čovjeku, mjesto da

je težnjom, kako će se više preobraziti (verklären) u bogati, snažni, oplemenjeni humanitet. Tome zahtjevu ne može udovoljiti nijedan nazor, koji nije potpuno prevladao onu dvojesložnost prirode ljudske, već bilo kao racionalizam umnost smatra samo formom, u koju se priroda zavija ili je pak kao naturalizam smatra samo sredstvom. Svaki takav nazor strada od nekoga dvojtva kulture, jedne izvanjske prividne, za izliku, i jedne unutrašnje, pritajene, strada od neiskrenosti, prisilja i neprirrodnosti. Povoljan teren za nastanak ličnosti podaje samo jedinstveni nazor o životu.

No takav nazor nije baš jednostavan, gdje su se položajem čovjekovim u svijetu tako zamrsile prilike. Takav nazor nužno je sustav vrlo zapletenih odnošaja, i to ne samo između elemenata, koji ga sastavljaju nego i s obzirom na cjelinu, koja treba da nastane. Po tom obziru nada se kao jedan od osnovnih odnošaja u životnome nazoru odnošaj dužnosti, odnošaj k nekomu idealu, dakle jedan etički odnošaj, pa se već po tom vidi, kako naturalizam lako shvaća život ljudski, kad drži, da će se taj odnošaj ispuniti, ako se pusti slobodan razvoj prirodi. To je optimistično pouzdanje neopravdano, ili bar neosnovano. Iskustvo pokazuje, da se pukim prepuštanjem prirode nježni elementi zatiru od jačih. To je dovoljno, da nas uvjeri, kako je za volju pravedna razvoja sposobnosti potreban izvjesni nadzor i upravljanje, i kako je i ste strane opravdana i nužna izvjesna vlast duha. Sam naime zahtjev, da se razviju sve sposobnosti, ne bi sadržavao osobitih poteškoća, kad mu ne bi bilo postavljeno to ograničenje, da se čuvaju prava cjeline. Naturalističko prepuštanje slobode prirodi ne podaje jamstva, da će se sposobnosti razmjerno, t. j. prema važnosti za cjelinu života razviti, i da će od njih nastati skladna, jedinstvena, potpuna i osebuja ličnost. Da se postigne razmjerni razvoj prirodnih elemenata, da se postigne najpovoljnija kombinacija, u kojoj će i sile dosegnuti maksimum napetosti i osebujsnost se najpotpunije izraziti, potrebno je svagda pitati, koliko koja sposobnost vrijedi u cjelini života. Prema tome joj se mora odrediti jačina i opseg, položaj i vlast, a s tim posve prirodno nastaje izvjesna hierarhija: jedne moraju služiti, druge moraju upravljati. Ovaj je zahtjev, koliko je meni poznato, najjasnije postavio Th. L. i p s, a shvati li se pravi smisao njegov, onda on znači: razvoj ličnosti nije prirodno rasteenje nego svršeno uzgajanje. Prema nastrostima racionalizma mora se naglasiti neokrnjenost prirode,

t. j. nijedna strana prirode ne smije se zanemariti, a nekmo li zatrti, ali protiv naturalističkoga prepuštanja (*Gewährenlassen*) mora se naglasiti potreba razmjerna razvijanja sposobnosti. Samo tako se može doći na fizičkoj strani do zdrave osjetnosti, a na psihičkoj do usporedna razvoja uma, srca i volje. Samo čuvajući prava cjelokupne ličnosti može se doći do bogata i opsežna razvoja svih sila, zatim do najvećega napona njihova i napokon do osebujna izražaja, do zaokružena, potpuna i snažna individualiteta, a u narodnom pogledu do samosvojne, zdrave i jake narodne kulture.

Stoje li prilike tako, da ne samo slobodni nego i osebujni razvoj prirode u najpovoljnijem obliku ište izvjesnu vlast duha, očito se ne može ništa protiviti tome, da se težište ličnosti traži na strani duha. To slijedi i iz odnošaja ličnosti prema carstvu uma, po kojem ona postaje životni zadatak, koji se zgodno izražuje u prividno paradoksoj riječi Komenskoga: čovjek treba da postane, što jest. Ovo postajanje čovjeka ili zapravo, jer nije moguće bez vlastite suradnje, stvaranje čovjeka u nama nameće se eto kao životna zadaća, koja podaje sadržaj ličnosti. Ne radi se samo o tom, da se čovjek sposobnostima duha posluži za svoju sreću nego da imajući u umu sposobnost, kojom može postati samostalan i relativno slobodan naprama prirodnim uvjetima, uzna-stoji oko toga, kako bi razvio vrijednosti duha, po kojima i život njegov dobiva po sebi vrijednost. Dok naime smatramo um samo sredstvom za postizavanje prirodnih svrha, dotle nam i čovjek vrijedi samo kao radnik, koliko je spretan i sposoban; a ako jednom dodjemo do toga, te umnosti podajemo vrijednost, jer se u njoj očituje bivstvo čovjeka, onda posjednik takovih sposobnosti postaje po sebi vrijedan, postaje vrijedan zato, što je — čovjek, što je u sebi ostvario i životom svojim ostvario jedan vrijedni tip ljudske prirode. Služeći se riječima Emersonovim, mogli bismo reći: ličnost je priroda u najvišem obliku. To je dalo povoda, da se ona istovetuje s genijem, nadčovjekom, uopće, da se proglašuje kao povlastica, kao prirodni dar rijetkih pojedinaca. Nema sumnje, da s gledišta čovječanstva ne će biti sve od pojedinaca ostvarene slike života jednako vrijedne; razlikovat će se bogatstvom sadržaja, visinom razvoja, opsežnošću i jačinom. Sve to čini tek razliku u veličini, ali ne i u ličnosti. I u uskome krugu obična građanskoga života može se razviti dosta bogati unutrašnji život; vrijednosti duha, kao istinitost, iskrenost,

poštenje, pravednost, znanje i ovdje zadobiti toliku snagu i moć, te ne podižu čovjeka samo na visinu čovječnosti nego ga kao čovjeka uzdižu daleko nad mnoge, koji stoje na sijelu t. zv. ugladjenoga društva. Ne mogu doduše svi biti heroji čovječanstva, ali to se i ne traži: samo neka su ljudi. Da tko postane velik u rodu ljudskome, to je milost prirode, koja ga je obdarila punom pregrštiti, ali da postane čovjekom, to je svakome — zadano. Čovječnost je ideal kao i sloboda, koji nam je svima postavljen, i stoji do našega nastojanja, koliko ćemo od sebe učiniti ljude. Osim pojedinih slučajeva teške duševne opterećenosti mora se postignuće toga idejala držati općeno mogućim, i ako ne u jednakoj mjeri ni na isti način. Ovo posljednje i nije svrha razvoja ljudskoga. Priroda je postavila razlike, a uzgoj neka ih ne ukida, kako bi neiscrpiva priroda ljudska, što reče Herder, bila prikazana sa svih strana. Ali ni ono prvo nije potrebno: nije svima sudjeno, da život ljudski vidljivo i znatno pomaknu naprijed. No uzme li se na um, da i veliki genij samo daje izraz davno osjećanim potrebama i rješenje mnogim prije neuspjelim pokušajima, onda se i mali čovjek može zadovoljiti sa sviješću, da izgradjivanjem ličnosti u sebi i on doprinosi nešto k onome gradivu, od kojega će veliki duh novom sintezom umjeti stvoriti novu, veliku i zamašnu sliku života.

Po odnošaju k carstvu uma očituje se ličnost kao samosvijest, prema carstvu dobrote kao volja. Oboje zajedno čini samoodredjenje; ličnost naime zna se začetnikom svojih stanja, jer joj je razvojem duševnoga života uspjelo osloboditi se od dimanike prirodnoga tijeka i zadobiti neovisnost prema okolini, a po svem tom život njezin izgleda, kao da se upravlja, a i upravlja se više iznutra prema vanj nego izvana prema unutra. U tom se sastoji jačina duha, kojom se ličnost ne samo oslobadja od vanjštine, nego joj se i nameće, udešava je prema sebi. Carlyle stoga postavlja najprije zahtjev na čovjeka, da u sebi prevlada mnoštvo i stvori red: Ne budi kaos nego mali svijet za sebe. A onda ga poziva riječima: Što je neuredno, pusto, treba da učiniš urednim, pravilnim, unburnim, tebi podložnim i korisnim. Gdje god nadješ nered, tamo se skriva tvoj neprijatelj, udari brzo na nj, svladaj ga, načini iz njega red, podložnika ne kaosu nego umu, božanstvu i sebi samome! Tim je odredjen odnošaj ličnosti i prema carstvu ljepote: ona naime nije samo u sebi skladana, jedinstvena, istinita, nego ona je ljepota i u tom smislu, što je ideja, koja vlada svojim oblikom. Krivo bi bilo, tko bi njezin odnošaj k

carstvu ljepote shvatio tako, da za nju vrijede samo estetska gledišta, kako smo to našli u romantici i naturalizmu, jer etička je strana tako važna u njoj, te je ne možemo odstraniti, da tim ne raspršimo i samu ličnost. Već je Schiller pravo primjetio, da u prirodi ljudskoj ima raznovrsnih sila, koje u valjanu etičkom odnošaju satvaraju estetski idejal lijepe duše u kojoj se izmirila osjetnost i umnost, nagnuće i dužnost, težnja za užitkom i zadovoljstvo savjesti. I za odnošaj te doše prema društvu pored svih momenata, koje ističu Paulsen, Wundt, Eucken, Lipps, i drugi, najodlučnije je to, koliko je ona obujmila u sebi društvo, tradiciju, povijest. Zdravi odnošaj dovest će i na toj strani do manje više uskih vezova i s obzirom na tlo narodne duše, iz kojega svaki pojedinac izlazi kao i s obzirom na okolinu, s kojom raste i uzajmično se potpomaže. Usavršivanje sama sebe i ostvarivanje ideje čovjeka, očitovanje svoje osebnosti i unapredjivanje socijalnih zadaća ide, ako su odnošaji valjani, svagda uporedo. Ta je činjenica kobna za aristokratski individualizam, koji za ostvarenje ličnosti traži »patos distancije«. Ona je odsudna i za svaki ideal ličnosti, koji prekoračuje granice ljudskih odnošaja. Ideal čovjeka može stajati samo s ovu stranu ljudske prirode, a i ako se na krajevima svojim zanosi, koliko je to u svezi s ćudorednim životom, prema carstvu religije, gdje nalazi ili naslućuje ispunjene ciljeve svoje, i onda ne može prestati biti idealom ljudskog života. To je intuicijom bogoduhe pjesničke duše naslutio naš Šenoa u pjesmi: Budi svoj! U toj se pjesmi najprije ističe potpunost bića i poziva čovjek na živi rad, kojim će se čovjek i u muci i nevolji othrvati i ostati svoj. U glavi svojoj buditi će si možda nebolike sanke, ali kruta zbilja gorit će ga s meka uzglavlja. Spreman na svaku nepogodu života neka nastoji, da ostane svoj. A kako? Svijet nije pakao, ali nije ni raj, on rodi trnom i cvijetom, a najbolje prolazi njime, tko ravno koraca, bez obzira, krepko i živo, tko pravim drži pravo i krivim krivo, tko mrzi sve, što je laž i varka, ili što bi Carlyle rekao, koji ne će da bude hipoteza i fraza. Vazda nek mu je pamet vedra, srce vrelo, a duša čista i žarka, a um i srce neka stoje u ravnovjesju: tako bit će čovjek. Prelazeći k socijalnoj zadaći ličnosti traži pjesnik od čovjeka, da radi za svijet ali ne svijeta radi: neka ljubi svijet, ali neka se ne nada plaći, jer ljudska je hvala prolazna kao voda vrh pijeska, trajnost ima samo zadovoljstvo svijesti:

U tvojoj svijesti hvala ti je trudu,
S poštena lica teče pošten znoj,
I, nijesi, brate, živio zaludu,
Kad jesi svoj.

Ljepše se ne može izraziti misao, da duhovni život podaje ljudskome životu ne samo smisao i sadržaj nego i vrijednost o sebi, pa se s pravom na to nadovezuje: budi čovjek ljudskog zvanja. Koliko je to zvanje uvjetovano ćudorednom svijesti, iz koje se radja samosvijest, pokazuju daljnje riječi pjesnikove:

Pa diži čelo kao sunce čisto ;
Jer kukavica tek se rdji klanja.

Još jednom se onda sasvim u duhu Carlyleovu ističe potreba iskrenosti (»tvoj jezik, srce nek su vazda isto), a onda se svraća pažnja na vrijednost unutrašnjega života (»ti gledaj, da l' i duša zlata vrijedi). Ovakove vrijednosti ne može ni smrt uništiti; jer kad dodje čas, da se podje, »gdje tisuć zvijezda zlaćenih sevice, kad dodje čas, da čovjek završi račune, ne će mu biti žao: poštenjak je bio, **čovjek na zemlji**: bio je svoj!

Dr. Štefan Ságadin:

Refórma avstrijske uprave.

V moderni državi delokrog javne uprave rapidno narašća. Država starega in srednjega veka je poznala le upravo vojaških zadev, financ in pravosodja. Še le v dobi prosvetljenega absolutizma se začena država zanimati tudi za druge stroke javnega življenja. Ne morda iz človekoljubja in smisla za javni napredek, ampak po prirodnem razvoju prisiljena, po večini iz fiskalnih, finančnih oziróv. Vojaški oziri so pred vsem bili merodajni za pojavjajočo se skrb države za izboljšanje prometnih zvez, zidanje cest in mostov. Finančni moment je postal vzrok za skrb države za povzdigo občega blagostanja, — za povzdigo davčne moči prebivalstva. Obče blagostanje pa je v tesni pogojni zvezi s splošno ljudsko izobrazbo. Iznajdba novih prometnih sredstev, pošte in železnice, je javni upravi razširila delokrog v naravnost neizmerne dimenzije. Kratka doba liberalizma z naukom, da se javno življenje prepusti svojemu naravnemu toku in se država kolikor najmanj vtikaj v ta naravni tok, je prešla brez globljega sledu; na-

sprotno, sledeča mu reakcija je zahtevala lek za vsako javno in zasebno zlo od države. Javna oblast naj skrbi za zdravje prebivalstva, za procvit obrti, industrije, verstva, znanosti, umetnosti; od javne oblasti se zahteva, da prepreči izkoriščanje slabejega od močnejega, da izravna škodo nesreč, ki zadenejo širše sloje, bodisi elementarnih, bodisi po drugih povzročenih. Zavarovanje zoper elementarne pojave, zoper nezgode, zoper onemoglost vsled starosti itd. se smatra za dolžnost javne uprave. Izkratka: Moderna država razvija se iz pravne v kulturno državo, katere daljni razvoj je še nedogleden in se bliža državnemu socializmu. Temu razvoju delokroga javne uprave bi moral odgovarjati razvoj uprave same, upravnega organizma in upravnega postopanja. Tu pa je prvi drugega daleč prekosil. Množenju dela je sicer sledilo nujno pomnoženje delavnih moči, uradnikov, ki jih danes samo v Avstriji štejemo na stotisoče, celo armado, ni pa se temu pravočasno pridružila ureditev celega sistema upravnega ustroja, organizacija oblastnij in upravnega postopanja.

Z malimi nevažnimi premembami sloni še danes ustroj avstrijske javne uprave na napravah iz časa Marije Terezije in Jožefa II. Valovi I. 1848 so nam prinesli le preustroj autonomnih oblasti, rodili autonomno občino kot temeljno najnižjo oblast (Giskra), s svojimi dobrimi in slabimi posledicami, pri organizaciji državnih oblastnij pa je ostalo pri starem. Upravnega postopanja, slonečega po večini na predpisih iz predmarčne dobe, tudi uvedba upravnega pravosodstva (1875) ni mogla spraviti v soglasje z modernim duhom. Tako je naravno, da so se začeli vedno močnejše pojavljati glasovi po upravni reformi; zlasti odkar je po novih civilnopravnih zakonih zavel v pravosodnem postopanju nov, svež duh, je postala upravna reforma obče občutna potreba. To in pa finančni oziri, — državna uprava je pri nas radi hipertrofije oblastnij in neekonomične uporabe uradnega osobja postala neprimerno draga — je povzročilo, da so konečno na merodajnih mestih prišla do spoznanja, da je upravna reforma neodložljiva. Vpostavila se je posebna, izven organizma oblastnij stoječa, popolnoma samostojna komisija za pospeševanje upravne reforme, v katero so bili z neomejeno funkcijsko dobo poklicani najboljši teoretiki in praktiki iz upravne stroke. Ta komisija je dobila oblast, obračati se z vprašanji in poizvedbami na vsakojake javne urade, javne in zasebne korporacije. Prvi korak je bil s tem storjen. Pri znanem skepticizmu,

ki vlada v avstrijski javnosti zoper vsako od vlade započeto akcijo, se mi čuditi, da ni nikdo stavil velikih nad v to komisijo. Ta skepticizem je tudi res vkljub vsega priznanja vrednemu dosedanjemu delu te komisije še vedno utemeljen, ker je rakrana naše javne uprave nezadostna in zastarela organizacija javnih oblastnij. V tej organizaciji je težko najti kak sistem; nastala je z razvojem Avstrije in je zato obremenjena z vsemi nedostatki takega, od zgodovinskih slučajev odvisnega razvoja. Reforma je tu sila težka. Le ako bo komisija za upravno reformo mogla glede preustroja javnih oblastnij podreti ovire, ki se ji bodo stavile s stališča zgodovinskih, nacionalnih in socialnih predprav in političnih tendenc, in priti do enotnega, modernih državi ustrežajočega sistema organizacije javnih oblastnij, bo ustvarila nekaj trajnega in velikega, kajti reforme v drugih ozirih v primeri s to so malenkostnega pomena.

Iz dosedanjega je razvidno, da se reforma uprave tika v glavnem reforme organizacije oblastnij in reforme upravnega postopanja. Komisija je razun naravnost velike literature, ki ta predmet obdeluje, imela za podlago že tudi obširne in temeljite od Kónberjevega ministrstva objavljene »Študije o reformi javne uprave«. Vendar je sama še sestavila natančno in pregledno anketo, ki obsega malone vsa upravne reforme se tikajoča vprašanja. Uspehi te ankete še niso došli v javnost. Pač pa je komisija izdala v tekočem letu svoje delo glede dveh vprašanj, ki pravzaprav ne spadajo v njen delokrog in so radi tega v javnosti vzbudile tudi precej začudenja. Prvo obsega »predloge komisije za pospeševanje upravne reforme, zadevajoč reformo pravnih študij«, drugo pa »zadevajoč pripravljanje in izpit za juridično konceptno službo politične in finančne uprave.«

Ta ekskurz utemeljuje komisija s tem, da je med teoretično juridično naobrazbo na vseučilišču in praktično izobrazbo v službi ozka notranja vez, da druga drugo izpopolnujeta in sta druga drugi pogoj, vsled česar je nemogoče govoriti o izboljšanju naobrazbe juridičnih konceptnih uradnikov v službi in potom službe, ne da bi se preiskalo, ali ni reforme zastaviti že glede teoretične izobrazbe na vseučilišču. Glede potrebe reforme službene naobrazbe upravnega osebja pa naglaša, da je danes ta naobrazba »popolnoma nezadostna« in da le dobro uradništvo zimore one naloge, ki jih javna uprava zahteva.

Očita se komisiji, da je s tem zapustila odkazani jej delokrog in se zlasti glede reforme pravnih studij podala na polje, kjer ni doma. Opozarja se, da se je naša uzorna justična reforma sijajno uvedla, ne da bi se bilo poprej zahtevalo reform pravnih študij. Mislim, da so ti očitki več in manj brez pomena in da je glavno, ali je to, kar komisija predlaga, premišljeno, utemeljeno in uporabno.

Pravne študije na vseučiliščih so bile predmet reforme l. 1893. (zakon z dne 20. 4. št. 62. d. z. in naredba naučnega min. z dne 24. 12. 1893.). Brezuspешnost te reforme je napotila naučno ministrstvo l. 1907 do priprav za novo reformo, in je te priprave komisija dobila na razpolago.

Komisija z brezobzirno odkritostjo povdarja vso zaostalost in pomanjkljivost dosedanjih pravnih študij, kakor nezadostno poznanje pozitivnega, zlasti javnega prava, nezadostno juridično izurjenost, nepoznanje bistvenih odnošajev družabnega in gospodarskega življenja (»Weltfremdheit!«), pomanjkljivost splošne izobrazbe, nesamostojnost mišljenja, neokretnost izražanja itd. Kot glavne vzroke tega navaja nedostatnost učbenega načrta, študiranja in izpitov.

O reformi pravnih študij sem se pred nekaj leti obširneje bavil v »Slovenskem pravniku« (št. 10 letnika XIII.); za to se nočem tukaj ponavljati in omenjam le na kratko glavne reformne točke, kakor jih predlaga komisija:

1. Izboljšanje predizobrazbe pravnikov že na gimnaziji, zlasti v novejši državni in politični zgodovini;

2. Utesnitev pravnozgodovinskih študij na dva semestra;

3. Razširjenje državopravnih študij do izjednačenja z judicelnimi;

4. Ožja vez slušateljev na učni načrt;

5. Popolna ločitev pravnozgodovinskih, judicelnih in javnopravnih študij, tako da je po treh semestrih judicelnih študij položiti o tej stroki izpit, nakar slede trije semestri javnopravnih študij;

6. Večje uvaževanje specialnih predavanj in pravnih vaj v seminarjih, uvedba repitorjev, izboljšanje učne metode;

7. Poostrenje državnih izpitov z uvedbo klauzurnih nalog in ustmenega predavanja pri izpitu.

Pravnozgodovinske študije dobe čisto propedeutičen značaj, na novo se jim ima pridružiti koleg »uvod v pravno in državno

znanost«, in pa koleg »družboslovje«. S poslednjim pride vendar končno na kateder sociologija in se tako izpolni dolgoletna želja Gumpłowiczewa.

Uvedba določenega učnega načrta in ožja vez slušateljev nanj pomenja izdaten poseg v učno svobodo, ki se je do sedaj smatrala kot nedotakljiv princip vseučiliščne ustave. Komisija to tudi priznava, je pa mnenja, da učna svoboda ni nobeno absolutno dobro, ampak le princip, ki pa nanj stavljenih pričakovanj ni opravičil. Učna svoboda ne sme imeti pomena s v o b o d e, se ni č e s a r učiti.

Z uvedbo obligatornih pravnih vaj se hoče onemogočiti študij »in absentia«, ki je prišel v veliki meri v navado. Pravniki iz jugoslovanskih dežel bodo najbolj občutili poostrenje izpitov po klauzurnih nalogah in ustnem predavanju pri izpitih, ker bo nedostatno znanje nemščine pogosto onemogočilo pravočasno položitev izpita vključno intenzivni porabi učnega časa. Tem več vzroka, da se pospeši stara naša zahteva po lastnem vseučilišču.

Zvišanje kolegnine od 2 K na 6 K (pri vajah na 12 K) od ure nima samo namena, izboljšati gnotni položaj docentov, ampak po priznanju komisije tudi odvracati naval na juridične fakultete in v državne službe in tako siliti mladino v proste poklice.

Mnogo od tega, kar komisija predlaga in kar se od reforme pričakuje, bo ostalo sicer le na papirju; to je pa pri vsaki reformi tako. Vsekakor je reformo v predlaganem smislu kot napredek v ustroju vseučiliščnih pravnih študij pozdravljati.

Predlogi komisije, zadevajoči službeno izobrazbo konceptnih uradnikov, se naslanjajo na naprave in izkušnje glede sodnijskega naraščaja.

Komisija ne prikriva, da je zloraba učencev, ki jo tako odločno in uspešno pobija obrtno zakonodajstvo, pri upravi v najlepšem cvetu, in strogo obsoja ta »Raubbau« na duševnih močeh uradniškega naraščaja. Po predlogih komisije naj na mesto brezobzirnega izrabljanja delavne moči mladih uradnikov stopi začrtana izobrazba in vzgoja za službo, na mesto površne rutine znanstven upogled.

To hoče komisija doseči s predpisi o službeni uporabi mladih uradnikov do položbe praktičnega izpita. V tej dobi bodi za službeno uporabo samo učni namen merodajen. Glavno važnost

pa polaga komisija na uvedbo praktičnih kurzov, katere vodi izurjen in pedagoško posebno izšolan starejši višji uradnik. To ima za posledico, da se bo moralo naraščaj skupinoma sprejemati in da bodo praktični kurzi radi pomanjkanja primerne števila naraščaja in primerne osebe za vodstvo pri manjših deželnih vladah samo pri večjih namestnijah mogoči, za druge pa bo potrebno kurze skupno za več dežel vpeljati.

Kakor v sodni pripravljalni službi naj tudi v politični in finančni službi vsak praktikant redoma predloži predstojniku zapisnik važnejših konceptnih del in službe in, kar komisija posebej naglašja, tudi zapisnik strokovne literature, s katero se je bavil. S tem se hoče odpomoči onemu sramotnemu strokovno-slovstvenemu analfabetizmu, ki vlada sedaj pri večini mladih uradnikov.

S poostrenjem predpisov glede kvalifikacije in praktičnih izpitov hoče komisija preprečiti, da bi v bodoče mogel kak nekvalificiran protežé biti poklican v kako ministrstvo. Uradniki, ki ne napravijo pravočasno praktičnega izpita, bodo odpuščeni.

Če bo tudi mnogo tega, kar se hoče doseči s predpisi glede pripravljalne prakse, ostalo na papirju, je gotovo, da se bo učni moment v praksi bolj povdarjal, in to bo sigurno obrodilo dobre sadove. Od pripravljalnih kurzov pa (soditi po izkušnjah pri sodiščih) ni mnogo pričakovati. Če tudi je res, da zmožna glava ne rabi pripravljalnih kurzov in da se tudi v praksi z lahkoto sama uvede, vendar ni bojazen utemeljena, ki jo izraža Brockhausen, da bo uspeh reforme le gojenje srednjedobrih uradnikov, ki bi sicer brez navodil v praksi in brez kurzov podlegli. Kajti uradnikov »nad sredino« je vendar povsod le malo, vsaj ne toliko, da bi se moglo samo s temi izhajati. Pa tudi tem duševnim prednjačem bodo dobra praktična navodila in teoretična izpodbudila v kurzih dobro došla. Vsem ustreči pa ne more nikdo.

Komisiji za pospešitev upravne reforme, sodeč po navedenem, ne more nikdo odrekati resnega stremjenja po odpravi nedostatkov in izboljšanju duševnega nivoja upravnega uradništva. To utemeljuje upanje, da bode tudi nadaljno delo reformne komisije uspešno.

Dr. Oto Stehlík:

Karel Havlíček-Borovský o Slovencih.

(Konec.)

II. poglavje.*)

Drugi članki in opombe o Slovencih, katere dobivamo v Havlíčkovih listih, pohajajo od njegovih sotrudnikov. Večinoma so krajši; iz važnejših omenjamo posebno naslednjega: »Slovan-ska narodnost na Kranjskem in Koroškem« (Od: J. B—y.; Včela 1848 str. 63). — V *Národních Novinách* l. 1848: »Glas Slovencev v Frankobrodskem zboru« (str. 167, odklanjajoče stališče). — »Kateri jezik se naj sprejme v šole in urade za slovenske dežele?« (str. 316, iz »Slovenije«.). — V petero uvodnih člankih nam govori W. D. (Vilém Dušan) »o sedanjih razmerah pri Jugoslovanih«. Del IV. »Slovenija« v št. 194, 24/XI. str. 762 piše o Kranjcih in Štajercih in goji nazor, da bo pri Slovencih zlomljena vlada nemštva le tedaj, ako se priklonijo k Hrvatski. — *Nár. Noviny* iz l. 1849: »Slovani v Istri« (št. 145, 7/VII., str. 575), pravi, da imajo Slovenci v Primorju številno premoč. V feljtonih nam podaja W. D. »Popotne spise iz Primorja« (št. 160, 25/VII., 637 in št. 161, 26/VII., 641/2) in »Dopise iz jugoslovanskih dežel.« »Slike iz Trsta« (v št. 164, 29/VII., 653) razpravljajo o slovanskem življu in njegovem nerazvitem narodnem čustvovanju, v nadaljevanju v št. 165, 31/VII., 657 pa o naših ljudeh in krajih, o slovanskem društvu v Trstu, o časnikarstvu, čitalnici itd. Ista številka prinaša tudi »jugoslovansko krestomatijo« od prof. Macuna v Trstu. V št. 181, 17/VIII., 717 se vrši polemika z »Ostdeutsche Post« (nem. dunajski časopis, redaktor Kuranda). Ta list napada v št. 175 prošnjo mesta Ljubljane na ministristvo, v kateri se zahteva združitev slovenskih dežel, premestitev višjega sodišča iz Celovca v Ljubljano in ustanovitev slovenskega vseučilišča v Ljubljani. Radi poslednjega članka (zraven še za tri druge) je bil Havlíček obsojen od vojaškega sodišča na Hradčanih dne 28. srpna 1849 na 14 dni ječe in je moral kazen takoj nastopiti. To so vseskozi članki, katere navaja Pinkas v svojih dopisih na Havlíčka (*Nár. Nov.* št. 193, 29/VIII. 1849 str. 763 in *Korresp.* str. 520.) Glej tudi memorandum čeških, mo-

*) V I. poglavju čitaj povsodi pravilno Ambrož mesto Ambros.

ravskih, kranjskih in istrskih poslancev v l. 1849 v Kroměřižu (št. 52, 2/III, 205/, ki nam kaže, kako so složno nastopali češki in slovenski zastopniki.

Največ nas zanima tedanja slov. žurnalistika na Kranjskem, v Gorici in v Trstu. Navaja se: »Laibacher Zeitung«, vladni organ, ki se je v konstitucijski dobi l. 1848 postavil na stran narodnega gibanja. (»Kmetijske in rokodelske Novice«, ki so pisane v slovenščini, v Nar. Nov. l. 1849, sem ter tja od str. 2086, tudi kot »Slovenija«.) Njih program se je glasil: »Zvestoba cesarju, narodna enakopravnost, samostojnost združenih Slovencev in pristop k nemški zvezi z ohranitvijo popolne samostojnosti Avstrije. (Proti temu se je bojeval Havlíček najljutejše). Iz »Slovenije« je bil posnet dolg članek o bolgarskem narodnem junaku Marku Bočarju (št. 138—140, N. N. 1849.). — O slovenskem časnikarstvu v Ljubljani glej N. N. 1849 S. 2066. — »Zgodnja Danica, Vedež« (ibidem). — »Slovenske Novine, Red. prof. Konšek v Celju (N. N. 1849). — »Pravi Slovenec« red. Malavašič, kateri urejuje od l. 1850 slovenski vladni list. — Slovansko društvo v Trstu je izdalo l. 1849: »Dokaz svojiga vrvanja in svoje delavnosti« (N. N. str. 402) in dalje: »Slovenski Rodoljub«, kateri pa po »Agramer Zeitung« ne piše vedno v dobri prostonarodni smeri, ampak neodločno. V Nar. Nov. l. 1849 se piše tudi v vladnem smislu, da bi se izdajal za Slovence na južnem Štajerskem vladni list. — V »Slovanu« (l. 1850 str. 350/, se pravi, da bo izhajala v začetku julija v Celovcu »Slovenska Bučela« pod uredništvom Janežiča. »Ljubljanski Časnik« (l. 1851, I. zv. str. 457). — Iz pripomb o šolstvu, ki so še precej številne, navajam samo: Tarnanje radi nizke ljudske izobrazbe, stremljenje po ustanavljanju in izpopolnjevanju šol, med njimi tudi praktičnih in gospodarskih, uvedenje in gojenje slovenščine na srednjih in nižjih šolah, negotovo stališče vlade, naklonjeno in nasprotno slovenščini (nadzornika Kleman in Rudmaš), narodna čilost djaštva, slovenska pravniška predavanja v Gradcu.

Največjo pozornost so posvetile Havlíčkove Novine narodnemu društvenemu in političnemu življenju pri Slovencih. Narodno gibanje je jako čilo rastlo v vseh slov. deželah, izdatno so je podpirali duhovniki. Narodna zavednost je rastla in začele so se razvijati narodne manjšine. Opaža se napredovanje Slovencev v Gradcu. V nasprotju s separatističnimi težnjami Slovakov se opozarja na stremljenje Ilirov po edinstvu v politiki in li-

teraturi, glavno na Spodnjem Štajerskem, pa tudi na Kranjskem in Koroškem. Nadalje se govori o odporu istrskih Slovencev proti združitvi z italijanskimi provincami in o splošni želji v mariborskem okraju po ločenju od Nemcev in po združitvi s Hrvatsko. Razen tega se navaja: novice o sodnijski organizaciji, o zboru na Kranjskem itd.; gospodarske in socialne razmere, osebne novice, gledališče, izdajanje knjig (Miklošič, Ravnihar, Vraz) in druga kulturna stremljenja. Izmed cerkvenih novic opozarjamo vsaj na nastop škofa Slomška proti slovenskemu vpisovanju v matrike in proti slov. jeziku na srednjih šolah in konečno demonstracijo proti katoliškim misionarjem na slov. Štajerskem (po »Neu-Sion«, ultramontanskem bavarskem listu. (Glej Slovan 1850 str. 730 in 919).

Iz čilega društvenega življenja se navaja: Najbolj se izkazuje »Slovansko društvo v Trstu« (»Slovenski zbor« ali »Slavjanski zbor), čegar program se navaja. Odposlalo je na carja zahvalo za pomoč Avstriji. »Slovensko društvo« v Ljubljani je imelo za člane kmete in duhovne; »Slovensko društvo« v Ljubljani šteje med svoje člane tudi dr. Bleiweisa, Mažgona in druge. »Slovensko društvo« v Celovcu se je izreklo za narodnostno delitev Koroške (N. N. 1848). »Slovanska Beseda« v Trstu (Slovan 1851 zv. II. str. 378/9). V »Slovenskem društvu« v Gradcu se je predavalo o češkem jeziku. V Postojni je bilo društvo »Prijetlov slovenščine«. Gospodarsko društvo v Ljubljani in njegove podružnice so delovale jako uspešno tudi s podučnimi spisi (Slov. 1850 str. 22). — V Gradcu je bila prirejena zabava, slovanska beseda, z uspehom, pri kateri so peli jugoslovanske, poljske in češke pesmi. (Slov. 1851 zv. II., str. 567).

V politiki so se izkazali Slovenci za verne cesarju in Avstriji, kakor v boju z Madjari, tako tudi proti neodrešenim Italijanom složno z Nemci v Trstu. Ali z obžalovanjem se konstatira v Nár. Novinách: da so se izrekli Slovenci deloma na pr. v celjskem okraju, naj se pošljejo poslanci na frankobrodski zbor; meseca februarja l. 1849 so bile zopet razpisane na Kranjskem in Štajerskem volitve za Frankobrodski zbor; Nemci in odpadniki so živahno agitirali med Slovenci proti Jelačiću in za pomoč nemškemu Dunaju. Zato se zopet z veseljem objavlja prošnja slov. društva v Ljubljani na cesarja (19/XI 1848) za naredbo, naj se odpokličejo jugoslovanski poslanci, kakor je zahteval uže preje kranjski zbor; v Trstu so se izrekli proti Frankobrodu; slovenska

deputacija z Miklošičem na čelu se je podala k Jelačiću; končno so začeli Slovenci nastopati proti svojim poslancem, ki so ostali na Dunaju po izbruhu oktobrske revolucije. Okroirana ustava je bila od Slovencev deloma radostno sprejeta, deloma pa je nastala velika nevolja in nezadovoljnost radi delitve Ilirije. Od te dobe sledijo večkrat znaki kršitve jezikovne enakopravnosti na pr. pri imenovanju uradnikov, ki niso bili priljubljeni in tudi ne večči slovenščine. Sploh se je vladi že prej gledalo na prste v jezikovnem vprašanju. Polaga se važnost izrekom ministra Alexandra Bacha o Slovencih: Omenil je napredek slovanske misli in narodnega stremljenja pri njih in o njihovem odporu proti Nemcem; očita! pa je Slovencem, da se ne zavedajo dovolj svojega avstrijstva in zato je prepovedal »tlačenje« nemškega življa. Na svojem potovanju po slovenskih krajih je rekel: »Šele sedaj poznam slovenske razmere!« K temu je priložil Havlíček sam sarkastično opombo. (Glej Slovan 1830 str. 191). Z napetostjo so sledili izidu volitve Ambroža za ljubljanskega župana, kar sem že omenil, in na čegar mesto je kesneje stopil tudi privrženec Narodne stranke Baumgarten.

Končam s pripombo iz južnega Štajerskega o Palackem, radi čegar članka »O centralizaciji in narodni enakopravnosti v Avstriji« so bile Nár. Nov. v januarju l. 1850 prepovedane. K temu članku je pisala »Südslavische Zeitung«, kako tudi tam obžalujejo vsi Slovani, da je Palacký zapustil predčasno bojišče, oni Palacký, za katerega bi baje gotova stranka v Avstriji dala celo kraljestvo, če bi bil Nemeec. (Nár. Nov. 1850, št. 9, 10/I, str. 32).

S to razpravo sem hotel podati prispevek k češko-slovenskim stikom in to iz dobe, ko se je začelo pri Čehih še komaj pojavljati zanimanje za Jugoslovane.

Milan Pajk.

* 19. XII. 1876. — † 18. VI. 1913.

Umrl je dober človek in priden, vesten znanstvenik. Odprta mu je bila lepa prihodnost, ki bi jo bil zaslužil po svoji umstveni in nravni kvalifikaciji, toda najboljši in dobri odhajajo, da naredo prostor dostikrat najslabšim in slabim...

Milan Pajk je začel javno delo z literaturo, ki jo je potem zamenjal z znanstvom. Pod psevdonimom Milovan je izdal v »Slovanski knjižnici«, 73.—74. zvezek, romantičen igrokaz v treh dejanjih »Mlada Zora«. — Za svoje znanstveno polje si je izbral zemljepis in zgodovino, kjer je delal neutrudno in uspešno. Prva njegova večja razprava so »Črtice o nekdanjih slovenskih naselbinah v Gorenji Avstriji (Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, VII. (1897), 152—159, 177—184), kjer dokazuje, da so Slovenci, prišedši od jugovzhoda iz Gorotana, posedli skoro vse traunsko okrožje, v manjših skupinah pa poplavili vso današnjo Gornjo Avstrijo.

Obširnejši življenjepis je posvetil svojemu očetu »Dr. Janku Pajku« (Zbornik Slov. Matice, II (1900), 1—25, prej že tudi kratko črtico v Ljublj. Zvonu, XX (1900), 692—697). V tem spisu je objektivno ocenil pomen svojega očeta, ki je bil slavist, estetik, politik in filozof. Literarno-estetični nazori Janka Pajka so pozabljeni, pač pa zaslužijo uvaževanje njegovi narodno-gospodarski, politični in modroslovnji spisi. V tem oziru je treba šteti Janka Pajka med prve može t. zv. preporodne dobe slovenskega naroda.

Enako, kakor o očetu, je napisal literarno študijo tudi o svoji materi »Pavlini Pajkovi«, (Dom in Svet,¹⁾ XV (1902), 331—340, 394—399), ki je bila med prvimi slovenskimi pisateljicami. Tudi v tem spisu, ki mu ga je narekovala materska ljubezen, je ločil dobro od slabega.

Pridno je poročal o vsakem važnejšem literarnem pojavu iz slovenskega domovinoznanstva, in sicer v Carnioli (1909, 1910, 1911, 1912, 1913), v Ljubljanskem Zvonu (1910, 1911, 1912, 1913), Planinskem Vestniku (1910, 1912) itd. Ponudni so njegovi nekrologi umrlih zemljepiscev in zgodovinarjev, pisani s toplim čustvom in znanstveno natančnostjo, da imajo svojo bibliografično vrednost, n. pr. o Jos. Apihu (Carniola, II (1911, 119—122), Ant. Globočniku pl. Sorodolskem (Carniola, III. (1912), 150—154, izšel tudi ponatis), dr. Jos. Cerku (Carniola, III. (1912), 216—219), Franu Orožnu

¹⁾ V »Dom in Svetu«, XI (1898), 737—738, XIII (1900), 149—154, 182—187, 276—279 so življenjepisi s šifro M. P. o Blažu Kocenu, dr. Gregorju Kreku in dr. Benjaminu Ipavicu, o katerih ne vem, ali so Pajkovi ali ne.

(Carniola, IV. (1913), 79—82). Kot samostojno delo je izdal »Zemljepis za srednje šole, I. 1909.

Kjerkoli je bilo treba tihega in resnega dela, gotovo si dobil za to Milana Pajka. To dokazuje njegovo odborništvo in sotrudništvo n. pr. pri »Društvu za raziskovanje podzemeljskih jam na Kranjskem, »Slovenski Matici« (kjer so ga po krivici izrinili iz odbora), pri »Muzejskem društvu« in »Društvu slovenskih profesorjev«.

Legel je v grob nenadoma in prezgodaj za svojo težko izkušano rodbino, prezgodaj za svoje prijatelje in tovariše, ki jim je bil »anima candida«, prezgodaj za znanost, ki ji je služil teoretično in praktično kot pisatelj, učitelj in raziskovalec s prepričevalno navdušenostjo in neomajano nesebičnostjo. Živel je kratko, a ne zaman!

Dr. Dragotin Lončar.

Andrija Gavrilović:

Iz prepiske Antona Aškerca.

Desilo se da sam odmah po položenoj maturi (1883) dobio nešto slovenskih knjiga, koje sam počeo čitati s osobitim interesovanjem za jezik i narod, o kome sam tada znao kazati samo nekoliko reči, mahom geografskih pojmov. Od svega što sam tada imao pri ruci iz slovenske literature najveće je vrednosti bio prvi letnik »Ljubljanskog Zvona«; ovaj mi je list bio mio i drag, on mi je upravo imponovao: nismo mi Srbi tada imali časopisa, koji bi se sadržinom i ukusnom opremom mogao meriti sa »Zvonom«. Dopadalo mi se i što su kao vlasnici imenovani nekolicini književni prvaci slovenski: i to je za nas bila novina. Što sam, posle tog probudjenog interesa, mogao u srpskoj književnosti naći o Slovincima, nije moglo ispuniti običnu jednodnevnu lektiru. Za karakteristiku da navedem jedan primer. Smrt je J. Jurčiča 1881 zabeležena bila u jednom srpskom mesečniku kao veliki gubitak — slovačkog naroda. Ni ime se slovensko nije dobro znalo! Ali su Srbi time samo vraćali zajam Slovincima: u »Slovanstvu« Matice Slovenske 1875 rečeno je, u pregledu srpske književnosti, da je najbolji srpski ro-

mensje — Milan Naranđić, a to je u stvari glavno lice u istoimenom romanu I. Ignjatovića!

Na sreću, takove pojave danas pripadaju istoriji, i ja ih pominjem samo zato da pohvalim sadašnju generaciju što je nastala da dočekamo dane punog bratskog poznavanja i prave solidarnosti...

Upućen, stega, na najčistiji izvor, na proučavanje slovenačke književnosti u njoj samoj, u njenim listovima i u čitanju dela njenih literatora, ja sam — da pridjem bliže predmetu ovoga članka — poznavao Antona Aškerca još onda kad je on bio Gorazd, pa sam, zajedno s mnogim čitaocima Slovencima čekao da čujem i pravo ime njegovo.

Za tim sam mnogo što šta čitao, beležio i pisao — štampao sam i o Prešernu, i o Jurčiču, i o Kersniku, i o slovenačkoj drami, i dr.: prevodio sam i pesme i pripovetke, čak i Jurčičev roman »Cvet in sad« — pa sam pred kraj 1894 napisao i s proleća iduće godine naštopao knjigu Писма о књижевности у Словенаца. A kad je knjiga bila gotova, poslao sam je preko redakcije »Ljub. Zvona« svima važnijem živim književnicima, o kojima se u njoj govori. Knjiga je u slovenskoj štampi bila vrlo lepo primljena i obilato pohvaljena, a od svih književnika o kojima sam u njoj govorio, mahom pohvalno, i kojima sam knjigu na dar poslao, odgovorio mi je samo jedan.

To je bio — Anton Aškerca.

Njegovim pismom od 8 oktobra 1895 započeta je naša pispiska. Ja onda nisam čuvao dobijenih pisama, i samo se po slučaju sačuvalo to njegovo pismo, koje neka mi se dopusti navesti ovde u celini. Ono glasi:

Velenje, 8. 10. 1895.

Velećenjeni gospod profesor!

Hvala Vam lepa za krasna Писма о књижевности у Словенаца, ki ste mi jih poslali preko »Narodne tiskarne« v Ljubljani.

Čital sem knjigo Vašo z velikim zanimanjem in se prepričal, da ste dobro verzirani v naši mladi literaturi.

Knjiga Vaša je dejanska priča, da jugoslovanska vzajemnost vender ni samo — beseda brez vsebine, samo fraza, nego, da se je v novejšem času začela vresničevati. Zato bi jaz rekel, da so baš Vaša »Писма« v zgodovini jugoslavjanstva epohalnega pomena. Velika čast je tudi za nas Slovence, da se je v srbski knji-

ževnosti pojavilo samostalno delo o naši književnosti ter da se bodo bratje Srbi odslej še bolj zanimali za nas.

Spodobilo bi se sedaj, da bi kak Slovenec opisal srbsko književnost, iz katere se moremo tudi mi marsičesa učiti. Kar se mene tiče, izjavljam Vam, da sem se mnogo, mnogo učil iz Vaših večno-krasnih narodnih pesmij, katerim mej vsemi svetovnimi literaturami ni para; samo Homerjeva poezija more in sme se srbskim narodnim pesmim staviti ob stran. Naša srednješolska mladina jih pa tudi čimdalje marljiveje čita in črpa tako iz njih navdušenje za pesniško lepoto ter ljubezen do jugoslavjanstva in slavljanstva v obče... Da so mi tudi novejši umetni poeti Vaši znani, razume se. — V Vašem Belemgradu sem bil že dvakrat, a l. 1893, ko sem se vozil v Carigrad, videl sem lep kos junaške Srbije, kateri vsi Slovenci želimo sreče in napredka na vseh poljih narodne prosvete!

Ako bi me pot privedla še kdaj v Београд, poklonil bi se Vam osebno ter se Vam še osebno zahvalil za laskavo oceno mojih poezij, zarad katerih sem moral že veliko trpeti. No, vse to me ne moti! Delati hočem, dokler me bode veselilo, dobro vedoč, da obskurantizem, ki demoralizuje javno mnenje dandanes, vender-le ne bode zmagal, nego, da bode zmagala — svobodna misel in zdrava pamet.

Z odličnim spoštovanjem in bratovskim pozdravom

klanja Vam se

Ant. Aškerc

pošta:

Velenje (Wöllan), Južna Štajerska — Avstrija.

Ali koliko mi je milo što se to prvo pismo ugodnom slučajnošču očuvalo, toliko žalim, što tri dalja Aškerčeva pisma odavno več nemam. Ona padaju u doba 1896—1899, i tiču se takodjer književnih pitanja. Naróčito je u jednom bila čitava ispovest njegova i verovanje u veliki značaj Slovenstva, ne idealisanog već stvarnog, ovakog kakvo je, sa svim vrlinama i nedostacima njegovim.

Od sačuvanih poznijih pisama njegovih najstarije je tek od 18. oktobra 1900. Kako se već bila približila stogodišnjica Prešernova rođenja, Aškerc je, kao urednik »Ljub. Zvona«, želeo da mu na-

pišem nešto o tome koliko je i kako je Prešeren poznat Srbima. U pismu veli:

V Ljubljani, dne 18. X. 1900.

Velećenjeni gospod!

Kakor razvidite iz priloženega »Poziva«, bode decembrska št. vsa posvečena Prešernovemu jubileju.

Lepo bi Vas prosil, da bi mi za to številko poslali par vrst o tem, kdo je kaj prevajal našega Prešerna na srbski jezik.

Katere pesmi so prevedene in kje so prevodi izišli? Postavil sem si za princip, da člankov, ki so pisani v hrvaškem ali srbskem jeziku za Zvon ne prevajam na naše slovensko narečje, ampak jih tiskam v **originalu**. Zato pa Vas prosim, da bi mi dotično notico o srbskih prevodih Prešernovih poezij napisali **z latinico**.

Notico bi rad imel v rokah do **1. novembra**.

V nadeji, da mi skromno željo izpolnite, beležim z odličnim spoštovanjem

udani

Ant. Aškerc

redaktor »Ljubljanskega Zvona«.

Smatrao sam, da mi je dužnost odazvati se takom pozivu, pa sam mu poslao članak, koji je štampan u XII. sv. »Ljub. Zvona«, nazvanj i »Prešernov Album«. Šaljući mu taj priložak, napomenuo sam mu, kako ću gledati da na svečanost dodjem u Ljubljanu i to ne sam već s više srpskih književnika, što se onda ipak nije moglo izvesti. Aškerc mi je na to pismo odgovorio 13. novembra. Njegovo pismo ima upravo dva dela. U drugom nije više reč o Prešernovu jubileju već o redakcionim potrebama »Ljub. Zvona« i o uredničkim pogledima Aškerčevim. Sve se to vidi iz pisma koje glasi:

V Ljubljani, dne 13. XI. 1900.

Velečislani gospod profesor!

Hvala lepa za Vaš prelepi članek »Prešeren u Srba«!

Pojde kmalu v tiskarno. Jubilejska št. Zvonova bo lepa in bodemo tako svobodni, da Vam pošljemo jeden eksemplar, kadar izide.

Tudi Vaša pripomnja, da pride već bratov Srbov na Prešernovo slavnost v Ljubljanu, je tako mene samega, kakor vse

rodoljube, kojim sem čital Vaše pismo, razveselila. Ravno kar sem bil pri načelniku odbora za Prešernovo slavnost, gospodu ljubljanskem županu, Ivanu Hribarju, ki ga brez dvoma poznate po imenu. Čital je Vaše ljubeznivo pismo in je rekel, da bode velika čast za Ljubljano in za Slovence sploh, ako pridejo Srbi k nam 1. in 2. decembra. Gosp. Hribar mi je rekel, da se za to slavnost ne bodo razpošiljala posebna vabila, da pa bodo gostje slovanski, posebno bratje Srbi, ki so se prvi oglasili, presrečno sprejeti!

Vi, čislani gospod profesor, bi torej menda prevzeli Sami na svojo roko agitacijo, da nas počaste bratje Srbi. Vso zadevo prepuščamo Vam, da ukrenete, kar se Vam zdi najprimerneje.

Natančnega programa za to slavnost Vam še nimam poslati, ker še ni izdelan. Prilagam Vam št. »Slov. Naroda«, kjer najdete občrtano notico o Prešernovem jubileju. Čim pa dobim v roke natančnejši program slavnosti, seveda Vam ga takoj pošljem.

Dovolite, čislani gospod profesor, da postavim svojemu današnjemu pismu še neko posebno uredniško prošnjo!

Za prihodnji letnik »Ljublj. Zvona« (1901) bi imel jako rad kak članek o najnovejši srbski književnosti: o poeziji in novelistiki. Hočem, da bo postal naš »Zvon« prava solidna, moderna revija, ki prinaša čitateljem svojim aktualne članke.

Najbolj potrebno pa je, da se mi Slovani, posebej Jugoslovani poznamo med seboj, da poznamo svoje kulturno in duševno življenje.

Zato je nujno potrebno, da spoznajo naši čitatelji tudi srbske pesnike, noveliste, romanopisce in dramatike...

Kateri srbski književnik bi mi hotel napisati tak essay?

Ali morda, gosp. prof., Vi Sami?

Ako pa Vi Sami ne bi utegnili, prosil bi Vas prav lepo, da bi Sami naprosili tam doli kakega srbskega literata, ki bi nam spisal za »Zvon« tak članek. Ker se srbski in hrvatski članki tiskajo v »Zvonu« v originalnem jeziku in se ne prevajajo, bi moral dotični srbski literat pisati v **latinici**. »Zvon« svoje sotrudnike seveda honorira, kolikor more po svojih razmerah.

Članek bi smel obsegati kake tri »Zvonove« pole (araka)?

Jako bi Vam bil hvaležen, če bi ustregli na kakoršen si bode način moji prošnji.

Z odličnim spoštovanjem in z najlepšim pozdravom ostajem nadejaje se, videti Vas na jubileju v Ljubljani,

Vaš

A. Aškerc
redaktor »Lj. Zvona«.

Kao što rekoh, moja se želja za odlazak u Ljubljanu nije mogla ispuniti. Interesovanje o južnoslavenskoj zajednici još nije onda srpske duhove zahvatilo toliko da bi se mogla realizirati misao o zajedničkoj pohodi Ljubljanu radi svečane proslave književnika, o kome se slabo što moglo i znati. Da bih to ma koliko naknadio, došao sam bio na jednu drugu misao... Pored drugih učenika maturanata imao sam tada i jednoga kandidata mature, koji je već ranije čitao i prevodio slovenske pesnike. Zato ga ponudim, da prepeva Prešernovu poemu »Kerst pri Savici«, koju bih po tom ja izdao s naznačenjem, da je knjiga štampana o Prešernovoj stogodišnjici. Moj djak, poeta i prevodilac (koji se docnije izmenio u prevodioca francuskih pseudoklasičara), Nikola Marjanović, primi se posla, i ma da vrlo malo vremena imao, svršio je rad u pravi čas. Imao sam njegovu prevodu i da zamerim, ali se sve moralo odmah štampati. Za to sam vreme bio napisao prigodan predgovor s kratkom biografijom Prešernovom, i po tom je za nekoliko dana bila gotova knjižica, namenjena ljubljanskoj slavi. Štampana je svega u 200 primeraka; izdatak sam podneo sam, pa sam Aškerc iznenadio svežnjem poklonjenih primeraka, koji su danas velika antikvarska retkost. Na to mi je Aškerc odgovorio 22. decembra:

V Ljubljani, dne 22. XII. 1900.

Čislani gospod profesor!

Srčna Vam hvala za poslani mi prevode »Krst pri Savici« Крштење на Савици! Nekaj eksemplarov razdelim nekaterim tukajšnjim literatom in napišem tudi poročilo o lepem prevodu gospoda Marjanovića. Prosim, izrecite mu v imenu naše literature zahvalo za to, da je prevedel »Krst«. —

Ob tej priliki se Vam še enkrat lepo zahvaljujem za lepi članek: »Prešeren u Srba«!

Upam, da ste že zdavnaj prejeli »Prešernov album«, ki sem ga naročil administraciji, da Vam ga pošlje.

Jeden eksemplar »Albuma« pa sem naročil poslati Vaši gimnaziji.

Prosim, da mi blagovolite naznaniti, če ste prejeli »Preš. album«! Kaj pa: essay o najnovjši srbski književnosti dobim od kakega srbskega književnika — morebiti celo od Vas samih?

Seveda v latinici pisan, ker ne prevajamo. Bog Vas živi!

Vesele božične praznike in srečno novo leto!

Z vsem spoštovanjem in s slovenskim pozdravom

Vaš

udani

A. Aškerc.

Da, Prešernov Album sam ne samo bio primio, nego sam ga i prikazao u ondašnjem beogradskom listu »Zakomitost«.

Tada sam beležio podatke za biografiju Valvazorovu, što je imalo da dodje kao uvod u saopštenja šta Valvazor (s pomoću Pavla Ritera — Vitezovića) piše o Srbima Uskocima. Stoga sam zamolio Aškerca da me posluži jednom sveskom Letopisa Matice Slovenske, a on mi je tim povodom pisao 3. marta 1901:

Ljubljana 3. III. 901.

Čislani gospod profesor!

Vaše cenjeno pismo sem včeraj prejel in sem takoj naročil v administraciji »Narodne Tiskarne«, da Vam naj pošiljajo letošnji »Zvon«. Administrator mi je obljubil, da Vam bodo pošiljali »Zvon«. Včeraj sem Vam tudi poslal po pošti — pod križnim ovitkom — 2. broj »Zvona« iz l. 1896. Vračati ga ni treba!

Veselilo nas bo, ako pridete, kakor ste zadnjič enkrat omenili, letos v našo Ljubljano.

Priporočam se Vam za obljubljeni referat o najnovjši srbski književnosti, kadar boste utegnili, ter bivam z vsem spoštovanjem in bratovskim pozdravom Vaš

udani

A. Aškerc

redaktor »Ljubljanskega Zvona«.

Kao što se vidi, članak o novijoj srpskoj literaturi morao sam pisati sam, i ako sam bio opterećen poslom saradnika književnoga lista »Kolo«, koje je u februaru te godine počelo u Beogradu izlaziti. Ipak sam obećanje mogao obdržati tek kad sam bio otišao na počinak u čuvenu našu Vrnjačku Banju. Ja sam se tom prilikom bio ograničio na pregled »Novije pripovetke u Srba«, pa sam mu najpre bio poslao prvu tretjinu uradjenoga posla. Šaljući mu, pak, taj esej o novijoj srpskoj pripoveci, izjavio sam Aškercu kako bih rado napisao za Slovence i celu istoriju srpske književnosti. Potrebu je takog rada on bio naglasio još u prvom svom pismu iz 1895 godine. Ovom sam prilikom učinio i predlog o štampanju takve istorije u »Zvonu«.

Na sve to mi je Aškerc odgovorio pismom od 1. juna, koje glasi:

Ljubljana, dne 1. VI. 1901.

Čislani gospod profesor!

Danes sem prejel Vaš članek o novejši srbski beletristiki — t. j., kakor Sami pravite, prvo tretjino tega članka.

Srčna Vam hvala!

Vendar začetka Vašega članka ne morem še priobčiti v VII. št. »Zvona«, ker moram poprej dovršiti neka nadaljevanja in pa priobčiti članke, ki sem jih že obljubil priobčiti v 7. št.

Najrajši bi začel z Vašim člankom, kadar pošljete ves rokopis, zato da bi n a t a n k o vedel preračuniti, koliko prostora v listu bode zavzemal.

Vrhutega imamo pri »Zvonu« princip, da tiskamo samo kompletne članke. Gospod profesor boste torej tako prijazni, pa boste nadaljevali z rokopisom; in kadar dokončate, mi pošljete vse in jaz začnem tiskati Vaš lepi članek. — Jako ste me razveselili, da bi radi napisali tudi celo zgodovino srbske književnosti za Slovence. Da pa še ne veste, če bi se tukaj dobil založnik (nakladnik). Taka zgodovina z ozirom na tradicionalno književnost bi bila koristna za nas. To je res. Najprej pa bi moral vedeti, koliko pol (a r a k a) »Zvonovega« formata bi obsegala Vaša zgodovina?

Prevelika bi menda ne bila, ker bi bila potem knjiga predraga.

Veste kaj? »Zvon« bi prevzel Vašo liter. zgodovino kot prilogo, morebiti prihodnje leto. Jaz bom govoril o tej važni zadevi

v tiskarni potom, ko mi Vi poveste, koliko pol (araka) bi obsegala Vaša zgodovina. To bi tiskarna morala vedeti.

In potom bi morali, gospod profesor, povedati ceno, koliko bi hoteli imeti honorarja za knjigo? —

Vaše delo je zanimivo. Jaz sem o njem napisal v junijevi št. »Zvona« kratek referat.

Še enkrat: lepa hvala, in prosim nadaljevanja in konca Vašega članka. Z odličnim spoštovanjem in z bratskim pozdravom

A. Aškerc.

Kad sam mu posle toga poslao i svršetak članka o novijoj pripoveci Srba — što je u »Zvonu« izišlo iduće godine, Aškerc mi je 15. jula pisao na karti posetnici:

Velećenjeni gospod profesor!

Ravnokar sem prejel danes zvršetak Vašega krasnega essaya o srb. književnosti. Hvala lepa! —

Kar se dostaje Vaše ponudbe zastran istorije srb. književnosti za Slovence, to Vam odgovorim te dni. Moram se še enkrat pogovoriti z administracijo »Zvona« ter z nekim tukajšnjim knjigarjem. Prosim, da izvolite potrpjeti par dnij!

Z odličnim spoštovanjem in bratovskim pozdravom!

Ljubljana, 15. VII. 901.

A. Aškerc.

Posle dva dana, 17 jula, zaista mi je o svemu opsežno pisao. U pismu su različiti predmeti, a da bi se moglo razumeti ono što je ovde od glavnog interesa moram reći nekoliko reči unapred. Spomenuvši o mom honoraru koji nisam tražio a nisam ga nikada ni dobio, i izloživši svoje misli o mojoj istoriji književnosti za Slovence, što će se malo dalje videti iz samoga pisma, Aškerc prelazi na stvar koja će možda donekle biti i zanimljiva ali koja mi je onda bila veoma neprijatna... Ja sam, kao što rekoh, bio tada u Vrnjačkoj Banji, a to je doba — u 1. sv. II. knjige »Kola« izišao člančić »Ivan Cankar«, koji je »za Kolo« napisala Ivanka Anžić-Klemenčić«. Urednik je »Kola« sa svoje strane dodao bio vrlo blagu ogradu, ali je taj člančić Aškerc bio veoma uzrujao. Evo šta mi je Aškerc tada pisao:

Ljubljana, dne 17. VII. 1901.

Čislani gospod profesor!

Ponavljam svojo zahvalo, ki sem Vam jo že izrekel predvčerajšnjim na vizitki, za zvršetek spisa o srbski književnosti.

Honorar Vam pošlje tiskarna, kadar bode Vaš članek v »Zvonu« natisnjen.

Sedaj pa gledé Vašega obširnega, 10 pol obsegajočega spisa, ki ga nameravate spisati.

Mislil sem, da bi prevzela to stvar »Narodna Tiskarna« za Zvon, ali rekli so mi, da tiskarna, žal, **ne more** kupiti Vašega rokopisa, ker ima z drugimi rokopisi mnogo stroškov.

Prašal sem tukajšnjega slov. knjigarja, če bi prevzel založbo (naklado), ali on si ne upa, ker bi ne mogel med Slovenci razprodati toliko eksemplarov, da bi bili stroški pokriti.

Včeraj pa sem vprašal pri »Slovenski Matici«. In evo Vam odgovora!

»Slovenska Matica« bi izdala Vaš spis v posebni knjigi, **ako** bi ji mogli svoj spis poslati v **slovenskem** prevodu.

Za natisnjeno polo Vam rada plača po 20 forintov, ako bi prevodni stroški potem ne znašali več, nego maximum po 10 for. od pole. Relata refero.

Ako želite, čislani gospod profesor, kaj več izvedeti od »Maticе«, izvolite se najbolje direktno nanjo obrniti. Adresa je: »Slovenska Matica« v Ljubljani.

Još neшто!

V belgrajskem časopisu »Kolo« piše neka Anžić-Klemenčič članek o Cankarju, a pri tem napada in sramoti Stritarja in mene. Ker ste Vi, gospod profesor, gotovo znani z urednikom »Kola«, prosim, da bi ga opozorili, naj bode oprezen, previden, kadar dobi kake pamflete od urednice famozne »Slovenke«. Mene »pisateljica« Anžić ne more ponižati, niti žaliti, ker se je premalo učila. Obiskovala je **samo** ljudsko šolo, potem je bila pisarica (schreiberin-diurnistka) pri nekem advokatu, in sedaj »rediguje« glasilo slovenskih »emancipovank«. Svoje sodbe nima in je ne more imeti. Kar piše, to ponavlja za drugimi. In ker me je lani Cankar infamno napadel v Slovenki, misli, da mora tudi ona prepisati njegove invective, sicer ni »moderna«.

Poudarjam, da sem bil jaz med prvimi, ki so spoznali veliki talent mladega Cankarja in sem vseгда z največjim priznanjem pisal o njem; **proti** njemu pa nikdar! Ali Cankar je kot kritik abnormalen človek, dekadent in megaloman; njemu je vse — »mula«, samo »on« je nekaj. Stritar pa, Gregorčič in jaz smo samo še za na gnojišče!

Ta njegova nervoznost pa izhaja deloma odtod, ker je ponesrečen študent, ki ni hotel študirati, čeprav so ga rodoljubi podpirali. Sedaj je žurnalist pri nekem nemškem oficijoznem listu (»Information«) na Dunaju (v Beču).

Jaz mu na njegove napade nisem odgovoril ničesar, ne občujem več ž njim, ker imam za princip, da se zlobnih ljudi — izogibljem. Ni dovolj, če je človek talentiran, nego treba, da je lojalen, blag in pravičen.

List »Slovenko« pa kak literen boheme, kaka klika lahko zlorabi, ker urednica nima svoje glave.

Toliko sem si dovolil povedati Vam ad informationem, da bi blagovolili uredništvo »Kola« o prvi priliki opozoriti, naj se čuva — mistifikacij.

Ako sprejema študijo o Cankarju kot pisatelju, je prav; akoravno se bode v taki študiji pretiravalo. Cankar je kot novelist in dramatik (dostavljam pa, da njegove drame niso imele vspeha ne v Ljubljani, ne v Zagrebu), sicer fin stilist, duhovit causer, ali brez vsake realne podlage. Njegove povesti vise v zraku, ker takih ljudi ni med Slovenci. Kot kritik pa je abnormalen, ekscentričen in oseben. Ker jaz, kakor sem rekel, ne maram ničesar opraviti imeti z ljudmi, ki človeka namenoma žalijo in ker na osebne pamflete ne odgovarjam, Vas še prosim, da prijavite to svarilo uredništvu »Kola« na **diskreten** način, ker ne maram ne z ženskim listom »Slovenka«, ne s Cankarjem ničesar opraviti imeti.

Uredništvo »Kola« gotovo noče širiti med brati Srbi krivih nazorov o slovenskih literatih in zato morajo biti baš srbski listi previdni, da jih ne vjame v svoje mreže kak mistifikator. *

Jaz si upam celo trditi, da je urednica »Slovenke« ravno zato šla pisat v **srbski** list, ker je slutila, da bi ji v bližnjem Zagrebu bržčas ne sprejeli članka, ker jim tam ni znano, da bi imela urednica »Slovenke« »pisateljski« talent...

Oprostite, če sem Vas dolgočasil s takimi stvarmi, a morebiti Vas utegne zanimati, če sem Vas za trenutek povedel za slovenske literarne kulise.

Mojega imena v zadevi Cankar-Anžič-Kola« ne izdajte javnosti. To bodi samo uredništvu »Kola« ad informationem, ker se mora človek braniti od zahrbtnih napadov....

Želim Vam, da si lepo počijete v Vrnjački Banji!

Bog Vas živi!

Z vsem spoštovanjem in bratskim pozdravom

Vaš

udani

A. Aškerc

urednik »Ljublj. Zvona«.

U pismu 1. septembra Aškerc se vraća na tu stvar, pa me iznenadjuje ovim što dolazi:

Ljubljana, 1. sept. 1900.

Veledenjeni gospod prof.!

Čudim se, da Vam »Matica« še ni odgovorila.

Iz Trsta sem dobio danes impertinentno pismo, iz katerega slutim, da je gospa Klemenčič-Anžič, dopisnica »Kola«, morda izvedela za vsebino mojega pisma, ki sem Vam ga bil pisal v zadevi njenega članka v »Kolu«. Ne verjamem, da bi bili izdali moje pismo gospodu Živaljeviću in da bi bil on mene kompromitiral. Jaz sem Vas prosil diskrecije in zaupam Vam, da mojega pisma niste dali iz rok, nego ste gospoda Živaljevića samo opozorili, da naj bode v bodoče previden.

Prosil bi Vas, veledenjeni gospod prof. pojasnila.

Z vsem spoštovanjem in z lepim pozdravom

Aškerc.

Odmah sam mu pisao i dao reč da njegova pisma nije čitao čak ni urednik »Kola«, s kojim sam samo nekoliko reči izmenjao o tòm pitanju, te će biti da je urednik »Kola«, pišući u Trst, na svoju ruku kazao nešto više no što je trebalo. To je Aškerca potpuno umirilo, a to je i odgovaralo istini.

Sačuvao sam samo još jedno njegovo pismo. Ono je od 26. aprila 1902 i evo ga u celini:

Ljubljana, dne 26. IV. 1902.

Čislani gospod profesor!

Hvala Vam za Vaše prijazne vrstice, s katerimi ste me čez dolgo časa počastili.

Rutar se ponaša s častjo, ki mu jo je podelila Vaša akademija. On je pa tudi res učenjak in obenem iskren Slovan!

Vaše poročilo zastran »Maticе« sem izročil tajniku, in ta je zadevo sporočil odboru Matičinemu. In evo, kaj mi je rekel Matičin tajnik, gosp. Evgen Lah:

Odbor »Sloven. Maticе« jemlje Vaše poročilo gledé rokopisa srbske književnosti privatno na znanje, ali prosi Vas, da se, gosp. profesor, obrnete direktno in »ex offo« v tej stvari na »Slovensko Matico«. Še le potem Vam ona pojasni svoje stališče. Dodajem, da jaz nisem odbornik »Sl. Maticе« in zatorej Vam tudi ne morem pisati v njenem imenu. Kadar se obrnete direktno na »Matico«, Vam ona odgovori po svoje m t a j n i k u . . .

Vaš članek o srbski književnosti, ki ste mi ga bili poslali lani za »Zvon«, pride na vrsto v tekočem letniku, dosedaj ga še nisem mogel natisniti. »Zvon« se Vam bode pošiljal — kakor mi je rekla administracija — na račun Vašega honorarja. Jaz namreč v zadevah ekspedicije lista ne morem sam ničesar odločevati.

O binkoštih bode letos shod slovanskih žurnalistov v Ljubljani. Ali pride tudi kak srbski žurnalist k nam?

1. maja bode pa koncertovalo v Ljubljani Vaše »Beogradsko pevačko društvo« pod vodstvom Vašega skladatelja Mokranjca. Živio!

Nam Slovencem se trda godi! »Herrenvolk« bi nas najrajši na žlici juhe popil! Niti ene slovenske srednje šole nimamo! Tužna nam majka!

Veselo velikonoč!

Z odličnim spoštovanjem in z najlepšim pozdravom

Vaš

Aškerc.

Samo još jednu napomenu. Matica je Slovenska izišla na susret mojoj ponudi za istoriju srpske književnosti. Ona je odlučila o svemu, i mene je preko svoga tajnika obavestila. Ja sam posle odustao od svoje namere — jer sam prema sabranoj gradnji našao da je uzan obim koji mi je bio odredjen za izradu celokupne književnosti. Ali govor o tome ne dolazi ovamo.

Ivan Vavpotič:

Jesenske misli ob letošnji „pomladni“ razstavi v Jakopičevem paviljonu.

Omejujem se samo na najvažnejše. Podrobno o posameznikih, ki danes razstavljajo, razpravljam v razvojni studiji slovenske »upodablajoče«. Neumestno bi bilo, da bi poizkusil na temelju te edine letošnje razstave, — ki je ena najskromnejših, kar jih poznam, — analizo in karakterizacijo umetnikov, s katerimi se na naši razstavi srečavamo.

Soglašam s kritiki, da stoji naša letošnja »pomladna« v znamenju diletantizma. Ne vidim pa v tem pojavu nevarnosti in se ne razburjam, — vsaj živi danes vsa slovenska javnost v znamenju diletantizma! Sigurno, diletantizem absorbira mnogo energij, priklene tisoče sicer dobrih delavcev k delu za cilje, ki jih ni, zapravlja narodovo premoženje ali pa nalaga v najboljšem slučaju kapital — brezobrestno. Z narodnogospodarskega stališča brezdvomno velik škodljivec. Silni talenti pa so stopali in bodo stopali še vedno preko njega.

Toda še v drugem znamenju jadra letošnja revija, v znamenju krize, ali kakor je to nazval Dom in Svet-ov kritik evfemistično: »V znamenju — loterije«. Krize se prebole in so včasih prav zdrave! Da pa stoji pomladna tudi v znamenju stagnacije, — to daje veliko misliti; kajti stagnacija je nevaren simptom! Seveda velja vse to le za povprečni nivo te razstave in nje celotni vtis, ki zelo spominja na improvizacijo. Improvizacija vstvarja navadno lepe stvari, tu pa gotovo ni uspeha. In priznajmo si, nivo naših razstav se občutno pogloblja, še malo let tako naprej — in obsedeli bomo na plitvini. Da je na Dunaju, v Pragi prav tako, da je na Dunaju zlasti umetnost bankerotna, — to nam ne sme služiti v izgovor, niti nas tolažiti. Nasprotno, ravno sedaj bi se morali postaviti na »justamentno« stališče, in združiti in napeti vse sile, vznneti vse energije k podvojenemu delu.

Grešili bi napram samim sebi in celemu narodu, da ne izrabimo velike in krasne prilike, ki je ne bo pozneje morda nikdar več! Bodimo, kakor vojskovodja, ki izrablja trenutke sovražničkove slabosti! Egoistično načelo, — priznam, toda načelo vse državniške modrosti. Sedaj je čas, da prodremo z deli našega

uma in naših rok pred evropsko tribuno in priborimo slovenskemu imenu onega ugleda in one slave, ki mu je vsa politika ne bo nikdar izvojevala.

»Edini Smetana pridobil je našemu narodu več ugleda in slave, kakor vsi naši politiki od Palackega in Riegra do današnjega dne« dejal je nekoč Kramar v državnem zboru — in v prenešenem smislu veljajo te besede tudi našemu malemu narodu. Zavedati bi se moral ne le slovenski umetnik svoje svete dolžnosti napram narodu, — zavedati bi se moral tudi narod svojih dolžnosti napram svojim umetnikom! Le vzajemno izpolnjevanje dolžnosti je porok končnemu vspelu! Na vzajemnem zaupanju in prepričanju, da je naša umetnost kristalizacija slovenskega umstvenega in duševnega življenja in da je poleg vede edini reprezentant tega življenja, bolj kakor vsa politika in žurnalistika, — na tej zavesti temeljiti mora program našega bodočega dela.

Dolgo smo prinašali iz Dunaja, Monakovega, Pariza. Prinesimo jim sedaj mi to naše, slovenske! Na misel mi prihaja resnična dogodbica. Slovenski umetnik, — eden naših največjih — ime je postranska stvar — poslal je pred leti kolekcijo slik v Monakovo, — če se ne motim v Glaspalast. Jury jih je nekaj sprejela, nekaj pa odklonila. Aut Caesar aut nihil si je mislil naš prijatelj in še isti dan naslovil na monakovsko jury ne ravno prijazno pisemce s prilično tole lakonično vsebino: »Ali vse ali nič, vrnite tedaj nemudoma vse! Poslal Vam nisem slik, da jih presojate, marveč da se Monakovčani kaj iz njih naučite!« V ti anekdoti je vse, kar bi tako rad položil na srce našim obupavajočim umetnikom! Proč hipohondrijo in malomiselnostjo! Učimo se samozavesti, vere v lastno stvarjanje in umetniškega ponosa od našega prijatelja!

Če so na Dunaju slabiči, postanimo silni mi! To bodi naša državna modrost, prijatelj — politično prepuščamo drugim!

Ne križajmo rok in ne obupujmo! Ne, prijatelji, kajti takrat, ko vidite, da se rušijo temelji dunajskega duha, takrat prijatelji, — vstaja naš narod!

Vrnimo se k razstavi. Dasi v celoti razočara, vendar ne smemo prezreti velikih pozitivnih vrednot, ki nam jih prinaša in ki v bogati meri paralizirajo neprijetni vtis v ospredje se tlačečega diletantstva in polovičarstva. Omejujem se na najvažnejše in najpomembnejše.

Predvsem je tu Jakopič. Dominanta razstave. Večji, kot kdaj prej — vsaj za me. Da ga občinstvo še danes ne razumeva, na vse zadnje ni tragično, — žalostno pa je, da ga prav tisti, ki kar dirkajo v hosanah in slavospevih Jakopiču, — ne razumejo! Da, tudi mi se lahko ponašamo z novo kulturno pridobitvijo — snobom.

In vsi ti oboževalci vidijo v Jakopiču fanatika ideje, ki vztraja neizprosno, trdovraten, s prepričanjem apostola; drugi zopet, — in to so tudi prijatelji, obožujejo le Jakopiča prejšnjih let, Jakopiča brez svetnikov, slutijo dekadenco in jo iz dna svoje snobovske duše obžalujejo. — Impresionist! Kateksohen! Če pri nas kdo razlaga pojem impresionizma, sploh imam družega na misli kakor Jakopiča. Pojma: impresionizem in Jakopič — sta mu — kratko — nerazdružljiva!

Impresionizem je sila širok in elastičen pojem, in zakaj se ne bi dalo sprešati tudi Jakopičeve umetnosti v to rubriko? Gotovo, stal je ob zibelki našega impresionizma, bil duša škofje-loškega Barbizona. Pozablja pa se, da je šel tudi Jakopič pot razvoja in jo še hodi. In njegova pot vede navzgor in ne v dekadenco, kakor si jih toliko »poznavalcev« domišlja. Iz analitika postaja sintetik, sintetik barve in izraza. Kajti njegove barve niso več analiza luči, marveč izraz in simbol psihičnih efektov, — in to, gospoda moja, ne spada več v poglavje impresionizma! Že v »Janezu Krstniku« je bil viden prehod iz analitične metode v ekspresijo, še jasnejši in izrazitejši v »Evi« in »Anamariji« in sedaj eklantan v »rudečem zastoru«, v »spominih« in »sapici«. Ni pa značilnejšega za ta preokret, kakor mala, od kritikov komaj opažena, — zame pa na celi razstavi najdragocenejša sličica »jesenskega solnca«. Energija Van Goghovega duha in vendarle čisti Jakopič. S tisoči Van Goghovih posnemovalcev, ki preplavljajo evropski umetniški trg s špekulacijami na mošnjo in mozek velikomestnega snoba, pa »jesensko solnce« nima niti najmanjšega opravka.

»Griček in večerno, zlato jesensko nebo« — priprost, vsakdanji motiv — in vendar, koliko strasti in koliko dinamike je v navidezno neznatni sličici. Barve, kakor da so oživele in izvršujejo kinetične funkcije. Kakor da stresa potres zemeljske plasti, valovi ta grič, in linije živih meja, njiv in polja valove, se vzpenjajo, drve — kakor kolone v naskok, in kakor da slišim bojni vrišč. Drve in se pogrezajo in padajo pod viharjem, ki podi zlato nebo v divjem metežu po griču navzdol. Vsa intuitivna strast iz-

raza, — erupitivnost ekspresije in panteistična evokacija duha, ni to »jesensko solnce« le izraz vekovitega boja med nebom in zemljo, marveč tudi simbol boja umetnikovega duha z materijo.

»Kakor vidim, si bojni slikar — in to le, kakor da je to juriš srbskih bataljonov« dejal sem nekoč Jakopiču. Nasmehnil se je. Nasmeh pa je veljal onim, ki vpijejo »barve, barve,« v globino barve pa ne vidijo. Lepo je, da ga ljubi naš narod in da tekmujejo pesniki v slavospevih, — prokletstvo pa je, da se ne najde na celem Slovenskem mož, niti družb, niti oblast, ki bi mu dejala: »tu imaš prijatelj steno, prostrano, tu obok, tu strop, naslikaj mi fresk, da jih bosta vesela oko in srce in tu, prijatelj, zamisli mi za mojo dvorano, cerkev najlepše okno, žareče v stoterih barvah, prav kakor jih nosiš v srcu in vidiš, tam nad portalom bi bilo prostora za krasen mozaik. Zamisli mi ga velikega, veličastnega — prijatelj!«

To je Jakopič, in tako ga pojmujem jaz, gospodje kritiki; seveda pa svojega prepričanja nikomur ne vsiljujem.

Sternen je v polnem in najkrasnejšem razvoju. Ni zaman Vrhničan! Tudi Petkovšek je njegov rojak! In Cankar! Vam nisem bil že zadnjič dejal, kaj da slutim v ti krasni vrhniški dolini: Srce Slovanstva. In o utopiji velike umetniške centrale in šole, ki bi se morala tu ustanoviti, sem takrat govoril. Pa nazaj v realnost.

Sternen je ne le velik talent, marveč nosi že v sebi jamstvo nemotenega in silnega razvoja. V Sternenu slutim velike, danes še latentne stvariteljske energije. Med vsemi sodobnimi umetniki pa vidim poleg Groharja ravno v Sternenu največ »slovenskega«. Hišica iz Brezovice je sama radost in samo solnce. Za radostjo tiči Sternen, za solncem pa ljubezen. Kje najdem na oni razstavi bolj slovenske slike?

Omenil sem že bil, da razpravljam podrobno o naših modernih v »Poglavjih« in zato hitim, da se omejim le na vse ono, kar bi rad nazval pozitivno vrednoto.

Grohar in Jama jamčita že sama ob sebi za pozitivnost vrednot, ker pa jima posvečam v omenjeni studiji posebno poglavje, zadošča naj le par opazk.

Izrazito nerazumevanja Groharja — ne morda od strani občinstva, marveč naših poklicanih in nepoklicanih kritikov — me je osupnilo. Železnike, ki so delani očito za naročilo in tega tudi ne zatajujejo, so jim najboljša stvar, — ona divna Stara Loka,

ki učinkuje kakor slast Andanta, razkošnje tihe, zasanjane poezije, ta čisti, sugestivni Grohar — pa jim je pretrda stvar, ali pa je niti ne omenjajo.

Jama je edini, ki ima v polni meri tega, česar nam vsem primanjkuje, — materijalne predpogoje stvarjanja in tehnično dovršenost, ki ne zaostane nikdar za voljo in hotenjem. Seveda imamo večkrat vtis, kakor da ti tehnični dovršenosti na ljubo omejuje svoje hotenje. Harmonična izjednačenost med tehnikom, umetnikom in človekom Jamo pa je tako popolna, da se giblje vnani vtis Jamovih, svetlobe prasičenih, senzitivnih krajin na kraju meje, kjer pričinja rutina in uglajenost. Krasne so te stvari, ljubimo jih, uživamo njih solnčno poezijo, naslajamo se ob dovršenosti tehnike in ker sta vsebina in izraz ena harmonična celota, vzljubilo je Jamo tudi široko občinstvo. Toda eno veliko, kar seza v srce, razburja duhove, stresa nerve, izostaje — sila in neposrednost temperamenta. Temperament pa je, kar mi napravlja Sternenove krajine dražje od Jamovih. In še nekega občutka se ne morem iznebiti; izrazil ga je z drugimi besedami že Dom in Svet-ov kritik. Koliko iskrenejše bi še vzljubili Jamo, da ni to Donava, da je to naša krasna Sava!

Tudi Franke je pozitivna vrednota, da, tudi današnji Franke, in ničesar bi ne želel več, kakor da nam Jakopič priredi enkrat revijo življenjskega dela našega Nestorja. V Franketovih krajinah je toliko gniljive ljubezni, še boljše bi dejal, — pobožnosti do dela, da nam postanejo te drobne sličice kakor dragocen zaklad.

Ena najrazveseljivejših pozitivnih vrednot pa je naš letošnji Gašpari. Radost ga je videti. To niso več papirnate punčke in fantki, to živi že silno, težko, slovensko življenje. V avbah, pečah, nageljčkih in majolikah je iskal Gašpari Slovenstva — in našel ga je v — človeku. Vesel sem Gašparija in veliko, pa prav zelo veliko še upam.

Upam tudi o g. Zupančevi, kajti zatišje v svoji apartni in elegantni ubranosti in dekorativnosti, kakor drobne ornamentalne ekspresije v ljubkih akvarelih iz Firenze velevajo veliko upati.

Temperament, ki mu ga ni para, je Perhavec. Strast in ogenj. Nebrzdan Jakopič v akvarelu. Vesel mož, lahkomišljen, kakor se pravemu umetniku spodobi — direktno nasprotje tihega, mehkega Jame. S kubizmom pa nima prav ničesar opraviti, kakor hočejo vedeti nekateri par tout-moderni kritiki. Verjame pa mi

lahko g. Perhavec, da sem ga prav tako vesel, kakor Gašparija.

O Žmitku sem že govoril v »poglavjih«, — brezdvomno velik in kakor sem dejal, univerzalen talent. Uibla ga bo šola. In k eni nesreči pridružila se je še druga, dolgotrajna, težka bolezen. Težko bolan je slikal marčne letošnje razstave. Greh bi bil očitati bolnemu umetniku, da niso povsem uspele. Nasprotno, energija volje, ki v težki bolezni še vztraja in vstvarja, vzbuditi mora naše občudovanje in je sijajen dokaz, da bi bili dani v Žmitku vsi predpogoji nenavadnega in velikega razvoja, da mu je dana druga življenska usoda.

Menim, da mi o ostalih slikarjih ni treba govoriti. Če bi se videli radi lepe in pohvaljene, naj se zatečejo k »Slovanu« in g. Puglju, ki se mu smilijo diletantje v dno srca; tudi v uredništvu »Dneva« sede ljudje zelo usmiljenega srca in radi pomagajo vsakomur, ki se čuti preganjanega. Da pa ne bo preveč zamere in žalosti, pridružujem še sebe v listo neomenjenih. In tako bo vsem ustrezno.*)

Zajec, Dolinar, Štefíc, Berneker so na pomladni predstavitelji našega kiparstva. Zajec in Štefíc, — pustimo si to za drugo pot, ko bo kaj boljšega.

Dolinar je med kiparji — takole nekako naš Perhavec, — velik, silno velik talent, ki se vidi rad v genialni gesti. In te geste se bojim. V samospoznanju, Dolinar, je vse in je vsa moč! Jaz sem sovražnik akademij — toda ravno takim viharnim, eruptivnim naturam, ki segajo po zvezdah, pa si niso pristavili še lestve, bi par let akademične dresure prav zelo priporočal, — če prav znam, da me smatra g. Dolinar radi te prijateljske opazke za strašnega osla in filistra. Življenje pa bo rabsodilo, kdo je imel prav.

Subtilna, graciozna stvarica je Bernekerjev mramor, glava žene, polna intimnih krasot in prekipevajoča psihičnega življenja, ena največjih vrednot te razstave.

Končno pa bi rad povdaryl še eno »vrednoto«, ki nam jo je prinesla v zapetju letošnja »pomladna«.

Po dolgih letih čitam kritiko, ki si sme res nadeti ime kritike v najboljšem in najstrožjem smislu besede. Je to Zormanova ocena letošnje in lanske slov. umetniške razstave, objavljena v zadnji številki Omladine. Zormanova kritika je — kakor osvojenje duha iz močvirja pustofrazega diletantizma naših »tudi«-kritikov.

*) S čemur pa mi nismo zadovoljni. Uredništvo.

Pregledi in referati.

I. Slovnost, umetnost, jezikoslovje, kulturna zgodovina.

Iz srpsko-hrvatske književnosti. Novi akordi. Poglavja o slov. umetnosti. II. Murko o moham. srbohrv. epiki. „Umělecká Beseda“.

Iz srpsko-hrvatske književnosti.

Neka mi se ne zamjeri, što ovaj put pod ovim naslovom govorim većinom o literaturi štampanoj latinicom. Različiti životi daju različite plodove, pa i literarne. Mi Srbi i Hrvati bez sumnje smo jedna cjelina i upućeni na jednu jedinstvenu literaturu, ali sama volja nije uvijek izvršujuća. Literaturu ne čini samo jezik, ni samo nacionalna pripadnost, nego još više od toga: nacionalni život. Nijedna ideja, pa kako moralna, spasonosna i opravdana, ne može da liši literaturu veze sa životom — sebi u korist. Zato ideja našeg kulturnog i literarnog jedinstva, koliko god ona bila za nas velika i uzvišena, ne može i neće da bude toliko jaka, da ujedini našu literaturu, bez da ujedini naš život. I dok god javni, politički, društveni i intimni život u Staroj Srbiji bude drukčiji nego što je život n. pr. u Dalmaciji ili Hrvatskoj, naša će literatura biti po jeziku i nacionalnoj pripadnosti jedna: razdijeljena u skupine, od kojih će svaka za sebe imati diferencirani karakter svog regionalnog i užeg života. Faktat je: danas ta diferencija postoji.

Za literarnu kritiku svaka diferencija i uopće svaka odlika u literaturi od osobite je važnosti; ova osobito: i radi sistematiziranja srodnosti i grupiranja smjerova i radi orijentacije. Ovaj zadnji razlog mjerodavan je osobito za ovaj list, koji traži orijentaciju više generalnu nego minucioznu i kritičku u vi-

jestima o našoj književnosti. I mi ćemo se ovog zahtjeva opravdanog i potrebnog što više držati.

Bili smo toliko sretni, da smo ove godine dobili u ruke knjigu iz koje jedine, možemo da prilično stalno stvorimo sud i pojam o onoj regionalnoj skupini naše književnosti, kojoj smo ovo naše pisanje posvetili. Da, bili smo sretni i nesretni: to ćemo već vidjeti. „Matica Hrvatska“ izdala je ove godine sedmu knjigu svoga „Hrvatskog Kola“ i ono brojeći petnajestak novela starijih i istaknutijih hrvatskih književnika, pjesme trojice pjesnika i može punim pravom da bude mjerilo za visinu, ako ne hrvatske literature u opće, a ono makar novelistike.

Prave zbirke, pravi almanasi, prava „kola“ imaju uvijek nešto što ih čini cjelinom i onda kada su plod najraznoličnijih tvorača. Inače zbirka je zbrka i guranje. Ovo „Kolo“ ima jedino tu odliku da je prava zbirka: daje nam cjelinu našu, jedinstvenu sliku mizerije i stagnacije, koju pruža hrvatska današnja literatura. Naši dojmovi su poslije ove knjige preveć gorki. Istina je: mladi smo i sami ne dađosmo ništa; ali mi ne tražimo mnogo, tražimo čak i premalo, nešto... samo nešto.... Pa — ništa!

Najveće zlo je prepustiti se zlu, a eto: naša literatura se već uživila u životarenje. Prije bi se reklo: zlo je, ali bi se i dodalo: mora ga se popraviti. Bilo je trzaja, bilo je gibanja, bilo je života, danas nema ni toga. „Mrtve vode“. Naši književnici ne žele ništa; najmanje napredovati. Pišu, jer su već književnici, pišu ko lani i prekolani i pred deset godina i... leže. Nema jednog drznika, jednog

buntovnika, jednog hrabrijeg ma i neuspjelog pokušaja.... Sve je zadovoljno, dakle i neaktivno. Naši pisci bi morali napisati samu jednu knjigu u dvadesetčetvrtj godini i onda umuknuti; ne ponavljati se. Jer u nas nema napredovanja; niko ne želi ništa, niko ne traži: ni novi stil, ni novu dikciju, ni novo polje obradbe, ni novu tehniku. Književnog događaja ne pamtimo već od „Majke Jugovića“ i sve ono što se takovim nazivalo bijaše tek senzacija i to odveć banalna.

Naša literatura, osobito zagrebačka ima zapah dima i biljeg dosade. Radja se u kavani i na balkonu. Ni crevljari ne shvaćaju svoj posao ležernije od naših književnika. Od tuda sveopće „psihologiziranje“ bez kraja i konca. Jako komodan posao: sjesti u kavani, odbijati dimove, pljucati, gledati kroz staklo na kišu i podignute suknje i tjerati muhe fantazijom. Izmišljati novelu... „Psihološku“, naravno!

Psihologija mašte i to vlažne mašte, psihologija bez psihe! Imaginacija psihologije, što nije drugo nego ubijanje dosade. Eksistencija abnormalnosti opravdava sve: i ja očekujem čim prije jednu psihološku novelu iz Zagreba o tome kako se je stanoviti junak novele zaljubio u žigicu i svoje crevlje imenovao besmrtnima, sa „psihološkim“ opisima „unutarnjih borba“ kod g.djice žigice i gospodina zaljubljenika.... Ivan Krnić već lovi simbolistične muhe iz kojih se vadi životni sok, za svoju „psihološko-simboličnu“ novelu „Markovo posljednje putovanje“. I taj čovjek bio je počeo lijepo. Novela je u početku ugodna. Poslije prelazi u tu „psihološku simboličnu“ zbrku, predje u Dalmaciju, koja je opisana nikako i pripovjest svršava smiješno. Adam Kostelić, auktor nekih boljih stvari priča o tome kako je neka

sluzava gospodična, o kojoj bi rekao sluga gospodina Pikwicka da ima vodovod u glavi, pala u očaj i otjerala zaručnika samo zato jer je on tvrdio, da je malo bolesna i da su joj — oči mutne! „Bez sjaja u očima“ je naslov toj zanimivoj (!) priči punoj „psiholoških“ opisa „unutarnjih borba“ i situacija — što nije drugo nego papirnata i blijeda fantazija bez trunca života i duše, bez kapi krvi. I Milan Ogrizović, inače dobar dramatičar i novelista je ovoga puta podlegao manama okolice. Njegova pripovjest „Neznani kraj“ je prije svega premalo originalna, a onda previše „psihološka“. Forma monologa u njoj djeluje previše neozbiljno i retorički i puna je lakihi efekata, fraza, dosadnih refrena i konačno nepsihološkog psihologiziranja. Razvodnjena je odviše...

Andrija Milčinić i Božo Lovrić već nisu obični „psiholozi“ — oni su još i bizarni (pa misle da su i originalni!). „Seva“ je bez sumnje vrhunac literarne besmislice: pripovjest jedne noćne lumpade, koju je mogao pisac pripovjedati svojim prijateljima, a ne pobrati za nju honorar. Božo Lovrić je u svom „Hranitelju ptica“ ipak bolji: tek da nema one nesretne „psihologije“ i efektne „bizarnosti“! U nas već mnogi misle, da je glupo jednako bizarnome, kretenstvo intelektualnoj abnormalnosti, smiješno neobičnome, bezmisleno originalnome.... Pisati drukčije nego drugi ne znači još pisati bolje nego drugi. Dapače ako ti drugi pišu pametno, onda je ono drukčije glupo.

Jure Turić: stari i nekada dosta čitani književnik, se je ogleđao takodjer u neke vrsti polupsihološkoj noveli, pod neukusnim naslovom: „Gladan i žedan ljubavi“: Auktor je htio da spoji dva motiva: jedan psihološki i jedan socijalni. Za to je upotrebio

prije svega premalo prostora, a onda premalo študija i premalo rada. Pripovjest nema nikakove tehnike niti stalnosti u provedbi misli i karaktera—; pa i ona trpi psihologijom papira.

„Laž“ gdje Marije Žagar i „Inače“ gosp. Ladislava Ladanjskog (pseudonim!) spadaju i po stilu, i po originalnosti i po vrijednosti u isti red: imitacija z imitacijā, prokuhavanje svega, što se je zagriješilo protiv uspomena Senoe i Tomića: dakle stvari — ne za koš — ali za povratak: S dobrim ljudima mora se dobro i postupati.

Milan Šenoa je Šenoa; to treba zapamtiti. Imati lijepo ime kadkad je napast; za gosp. Senou svakako. U noveli „Prije sto godina“ hoće da imitira svog velikog imenjaka: veoma nezgrapno. Novela i nije novela i ako je preduga. Jedna sasma obična, do skrajnosti obična epizoda, koja se događala prije sto i prije dvjesto i prije hiljadu godina i koja će se događati dok bude ljudi. Dvoje se ljubi, a treće ih hoćda rastavit; lektira usidjelica.

Pa ipak — nije sve baš tako zlo. Tri, četiri pisca dadoše i u ovoj knjizi po koju bolju stvar. Utjeha. Fran Galović je mlad pisac, (ovih dana mu je izišao prvi oveći roman), čovjek nesumnjivog talenta i pjesničkog i pripovjedačkog. Njegova novela „Svekar“ ipak grabi nešto dublje i ozbiljnije u život, te je napisana savjesnije. Kadkada i on prelazi u problematično „psihologiziranje“, ali to je danas u nas neizbježivo. Još dublje i ozbiljnije posegao je u pravi život Milo Mistra (pseudonim Milorađa Stražničkog) u svojoj pripovjesti: „Sakriti život“. Milo Mistra zna u opće da i opaža i studira život i iznaša ga u noveli mnogo bolje nego u drami. U ovoj noveli iznio nam je veoma zanimiv problem: oteto ma-

terinstvo! Ženi je otet muž; ljubaka sa guvernantom i ona se muči ali podnaša. Samo jedno hoće: plod jedan svoj, dijete. Ali guvernanta joj otimlje i to: ona zanosi s njenim mužem. Ženi je oteta i zadnja nada, zadnja veza sa životom. Lica su ocrтана dobro, ali ne razmjerno. Dok je faktično žena slijepica glavno lice koje je trebalo još i dublje i šire obradbe, ona je puštena u pozadinu, a napred dolaze sporednija lica muža i guvernante. Vidi se: Mistri još fali tehnike.

Jedini koji je u ovoj knjižici dao nešto našega, nešto što vonja po našoj zemlji, našim brdima, i našim toplim večerima, to je Dinko Šimunović. O Šimunoviću smo pisali već u lanjskom godištu „Vede“, prigodom izdanja njegova „Tudjinca“ i istakli njegovu umjetničku osobnost, njegove vrline i njegove mane. „Tudjinac“ nije bio ni iz daleka ono što bijaše prva njegova knjiga „Mrkodol“; bijaše zastrañenje, jedan pokušaj oteti se sebi i svom ambijentu i preći u drugi svijet. „Pojila“, pripovjest izišla u ovogodišnjem „Kolu“, znači opet povratak i rehabilitaciju donekle, ako i ne potpunu. Ni ona još nije na visini prvih njegovih pripovjesti u „Mrkodolu“. Glavna joj je mana, nekakova čudna fragmentarnost u opisima i djelovima, nekakova raskomadanoš što i previše bode u oči... Kažu da je to morao biti roman, i da su „Pojila“ samo izvadci tog romana... Možda. Opisi su i ovdje kao uvijek u Šimunovića divni, ali predugi, osobito za ovako kratku pripovjest. Polovina pripovjesti su opisi kao i u Tudjincu pa je to i Župančića ozlojedilo („Zvon“ 1912). Šimunović zna da mu opisi uspijevaju i abuzira... Inače sadržaj je zanimiv i svjež, osjeća se da nije izmišljen, da nije čak ni doznan već upravo proživljen i to proživljen sa umjetničkim nervima. — Neki tipovi su sa par poteza ocrтani majstorski; osobito

učitelj i dvije talijanke... Epizodična lica ludjaka mogla su i morala izostati u tako kratkoj pripovjesti. U kratko: ova pripovjest zadovoljava i svjedoči opet da je Šimunović jedan od najboljih naših savremenih pisaca i nadamo se: u budućnosti i bolji.

Još je jedan: Rikard Katalinić Jeretov. On je već starija književna pojava: sistematično srednjih produkata. Nema izvrsnih, ali nema ni slabih stvari: već izradjena literarna ličnost, dobra i osjetljiva duša, puna ljubavi nježnih i širokih: puna plemenitosti moralnih i patriotskih, — srce bez ikakvih većih burā i življih strasti: nekomplikirano, jednostavna i simpatična ličnost. I za mene je njegova mala „pjesma u prozi“ ili crtica „Prekasn o“ najpročuenija i najumjetničkija stvar u ovoj knjizi, jedan mali, čedni ali pravi biser... Druga crtica je slaba.

O Nazoru će se govoriti kasnije. Ante Tresić-Pavičić ne bijaše nikada pjesnik osobitih vrlina. Dok bijaše mlađji, bio se je proćuo više kao patriotski i poletni nego pravi pjesnik. Svejedno: spominjalo ga se uz Kranjčevića. Danas je već i to izgubio. Njegov stih je tvrd i neugladjen, pravljen na silu i umara do nečitljivosti. U nestašici poezije paradira sa mitologijom i nerazumljivostima. Pjesma „Materinstvo“ je puna nepjesničkog materijala, koji najbolje dokazuje književni nekukus nekad slavljenoj pjesnika.

Marin Sabić je najčedniji i najčudniji naš pjesnik. Od Stecchettia i De Musseia došao je do svetog Tome i Augustina. Danas je uz Pavelića jedini vrijedni predstavnik mistično katoličke poezije kod nas. Osjetljiva i strastvena narav, sklona meditaciji i ekstremima. Njegova poezija je dnevnik borbe između načela i duše, načela sadašnjosti i ostataka njegova mladenačkog

života. Kadkada njegova pjesma zna biti šaka i bič da se lupa u prsa i kaje — „Ja sit sam uma, o gospode!“ pjeva taj moderni Savonarola i žedje za svojom crnom mistikom i srećom što mu se „s onih vječnih zvijezdā smije“.. Dobar i pravi pjesnik i zaista je grehota, što se opaža opetovanje i jednoličnost, što umara..

I to je sve: žalostan reasume... Većina radnja je slabih, manjina boljih... Nećega šta bi čovjeka zanjelo, što bi bilo dobro a priori nema. Našega opet nema... Sve je — ničije. Hrvatski književnik je čudno stvorenje: živi izvan Hrvatske, jer neće da živi u njoj i izvan svijeta jer u njemu ne žive. Njegovi književni produkti nisu hrvatski po ničemu, već po jeziku i po tome, što samo hrvatski produkti mogu biti tako nehrvatski. Oni nemaju ništa našega i ali ne samo to: ništa savremenoga, ništa ljudskoga. Taine bi bio s njima na sto muka: niti su odraz milieua niti vremena u kojem živu i za njih ne opstoji ni naš seljak, ni naš činovnik, ni naša nevolja, ni naše iseljivanje, ni naše filisterstvo, ni naše ropstvo; — naš život oni ne vide. Taj život teži danas kao nikada za raskinućem sadašnjosti, oni ne teže za ničim; naša narodna duša se danas budi kao nikada prije, oni spavaju; naš nacionalni i društveni karakter hoće da progovori, oni muče. Pred njima leži stotinu problema, neriješenih, neiznesenih, stotinu motiva još djevičanskih: i sve naših, čisto naših, životnih i potrebnih — i oni sežu za kavanjskom „psihologijom“ o mutnim očima. Pred njima stoji jato nada, čežnja i sanja, pred njima stoji pogled u budućnost i nenapisana pjesma njoj, radu, podvigama i borbi, nespjevana budilica i neopisana osvetnica za prošlost — i oni opisuju šantanske ševe.

Pred njima stoji snaga i diti-ramb Meštrovića i Nazora, a oni

se gube u — mjesečnastoj, bolesnoj i žutoj fantaziji... Mrtve vode!

* * *

S dramom je isto. To najbolje svjedoči anketa sazvana od intendature zagrebačkog kazališta za poboljšanje i napredak hrvatske drame. Utješljivo je ipak i to da zlo vide. Ovu dramatsku krizu i pitanje otvorila je donekle: „Gospodja sa suncokretom“ Iva Vojnovića. Djelo je podiglo prašinu: jedni su rekli da je dobro, jer je efektno, drugi da je slabo, jer je kinematografsko. Svakako njena pojava je donijela dvije važne polemike, prvu o nacijonalizmu u literaturi i drugu o samoj drami. Artiste bijahu uz „Gospodju“ i proti nacijonalizmu, utilitariste i mladji naraštaj proti „Gospodji“ i za nacijonalizam. I dok se je to pitanje riješavalo teoretski, uspjeh i to više materijalni i efektni uspjeh „Gospodje sa suncokretom“ nagnao je neke naše pisce da takodjer napišu drame — nacijonalne, anacijonalne, kako je već tko kojoj struji pripadao. Vladimir Lunaček uzeo je sadržaj iz naše prošlosti i dao nam dramu „Ilirci“ (izdanje društva hrvatskih književnika). Ja sam o toj drami već pisao i tu ću da reasumiram. Poslije Gjalskijevog „Osvita“, drama o istoj temi morala je da ne bude makar gora: ova drama to jest i prama tome je suvišna. Ilirizam je najvažnija epoha čitavog našeg života i prvi temelj naše jugoslavenske budućnosti — jedina epoha na kojoj sa uspjehom gradimo. Ideja Ilirizma uključuje sve naše težnje, sva naša nastojanja i izriče svu našu budućnost. Drama o njenoj morala je da bude prošla po događaju a buduća po tendenciji i ideji; nešto što bijaše „Majka Jugovića“ i Kraljević Marko — dozivi prošlosti da vabe budućnost. Ilirizam je danas najaktualniji i ako ima drugo ime i drugi oblik i njegovo oživotvorenje se bliži.

Drama „Ilirci“ morala je dakle biti predteča, Ivan koji pripravlja putove Gospodnje — kao što je „Majka Jugovića“ pripravila put osvete Kosova.

Ona to nije; ideja Ilirizma ostala je u njoj u opće neshvaćena, dapače zlo i nisko shvaćena. Ilirizam gosp. Lunačka je jedna površna i nepročučena ideja, bez svake dinamike i dublje akcije, bez moći nametanja i superiornosti, bez težine i ozbiljnosti apoštoilstva, bez visine mučeništva i revolte. Njen prestavnik, pravnik Radoslav je osoba površna i zeleniš sa mentalitetom uvodnih članaka i prigodnih pjesama, čovjek koji je moralno slabiji od svoje okoline i nipošto nemože da bude prestavnik jedne visoke ideje. Njegov Ilirizam nema nikakove ni etičke ni estetske baze u njemu samom i on ga je naučio; ilirizam ove drame je fraza i demonstracija, ništa više. Ova drama, dakle nije ni po sadržaju i prošlosti ono, što je n. pr. „Romanticismo“ od Rovette, za Talijane: duša i ideja preporoda: „patria italiana sul teatro“ kako kaže Isidoro del Lungo.

Osin ovoga, drama je neuspjela i kao drama. Sva je zbita u neku šesdesetak stranica malog formata i dok bi dakle morala biti što jezgrovitija i kondenziranija, ona je puna nespretnih suvišnosti i prazna u potrebitim motivacijama. Ljubav između Radoslava i Sidonije, jedan tako važni motiv ilirske romantike je posve nejasan i neopisan. Stil ove drame je novinarski, pun neukusnih dijaloga i izraza. Jezik slab.

Božo Lovrić, mladi književnik izdao je nakladom „Srpske Matice“ u Dubrovniku dramu: „Dugovi“. Ova drama ima svoju predhistoriju: Božo Lovrić je sudjelovao dosta u omladinskim pokretima. U zadnje doba bio je i veoma napadan sa strane najmladje nacijonalistične grupe, radi svog slabog karaktera, pisanja u

vladine novine, i političkog vrludanja. Ovom dramom je htjeo da odgovori svojim napadačima. Drama je dakle uzeta iz aktualnog političko-socialnog života. Već od dvije godine pravi joj je reklamu i unapred daje štipavati pohvale o njoj. Napokon je izišla i — napravila „fiasco“. Bez obzira nato što je jednoglasno bila osudjena i uništena, ja sam uvjeren, da u čitavoj našoj literaturi ne postoji slabijeg i nepismenijog djela. Po sadržini je pamflet: pisac koji je Splićanin i Hrvat hoće da bude Srbin, jer da su Hrvati hulje: Mladi gospodin nezna, da ne htjeti biti Hrvat znači ne biti Srbin. Drama hoće da dokaže da su oni, koji pišu u vladine novine, koji se hrane od tuđih metresa, koji ne isplaćuju mjenice itd. jedini poštene i dobri ljudi a svi drugi da su ništarije. Gospodin je izmislio i „stanovite prijavštine, koje nije moguće izbjeći“ najnoviju moralnu maksimu na utjehu — prljavima. Muška lica su hulje, ženska prostitutke. Veću kolekciju gadarija nije moguće zamisliti i ja se bojim da mi poštovani čitaoci neće vjerovati, da se nešto takova daće napisati. Neki prizori se mogu događati jedino u carstvu životinja. Tendencija drame je: da su dugovi čovjeka prama rodbini, društvu i domovini — otrov i svjetuje: „ostaviti sve i ići svojim putem“. Gospodinu Lovriću bi ja prvi sakupio nešto za „njegov put“ samo da — ode.

Srgjan Tucić, dramaturg i poznati kazališni pisac izdao je također nakladom „Društva hrv. književnika“ dramu: „Golgota“ U zagrebačkom kazalištu izgleda da je propala. Srgjan Tucić je auktore „Trulog doma“, jedne od najpopularnijih naših drama i „Povratka“, također poznatog po Hatzeovoj kompoziciji. U ovima se istaknuo kao odlučni i skrajni naturalista ruskog smjera i „Truli

dom“ je dapače uzet iz ruskog života. U „Buri“ već počima da popušta na surovosti i drastičnim efektima i „Kroz život“ već znači potpuno prekinuće sa početkom. Da se osveti publici za slabo primljenje te drame, napisao fantastičnu i kinematografsku feeriju „U carstvu sanja“ i — osveti se sebi. Drama je bila izsmjehivana. Zaludu: ulica je moćna baš zato što je — glupa. „Golgota“ je morala da bude opet rehabilitacija; nije uspjela. Grehota: Tucić je ipak dobar pisac, i eksperimenti ga pokvariše. I ovo je eksperimentat... Drama iz fratarskog života: senzacija kao i Massenotov „Le jongleur de Notre Dame“, i meni se ipak čini da je ova opera, koja se je lani u Zagrebu davala, nešto utjecala na gospodina pisca. Pojava patra pivničara, amo i tamo jednaka je. I Jongleur ima nešto srodnosti sa Demetrijem: neukrotivu čežnju za slobodom. Svakako drama ima posve drugi smisao: borba između dvaju načela. O Demetriju kaže: „Svaka je ljubav tvrda, koja ubija slobodu“, prior Makarije: „A gdje je sloboda, ako ne u ljubavi za sve i za svakoga?“ Demetrije ljubi slobodu i život — svoj, Makarije u ime Isusa naredjuje ljubiti sve i biti slobodan tek po toj ljubavi. Svijet i ćelija, pjesma i molitva, krv i pokora, krunica i žena... Demetrije fratar čezne za životom i život mu je žena. Vabi ga i on ide... Pije ga do dna ali se i opije: život ga prevari i on se vraća natrag otrovan, ubiven, ubojica i antikrst. Patnja mu sruši obmanu i on je u prahu... Iz tog praha ga može dići samo povratak k vjeri Onoga koji sve uzimlje na sebe. „Tu sam, veli on, vječno razapet radi vas i vječno živ radi vas“.

Kako se vidi sadržaj nije baš originalan. Obradba je ipak prilično nova, ali i nesretna. Osobito u prvom i trećem činu: Tucićeve simboli djeluju previše naivno i efektno,

previše su rastumačeni... Dijalog je u prvom činu i odveć banalan i neliteraran. Drugi čin je najbolji i uopće dobar. Dijalozi su tako živahni, jezgroviti i spontani da je zbilja grehota što prvi i treći čin nijesu tako uspjeli.

Ružno djeluje i to što nas auktor vodi odma „in medias res“. O razvoju želje za slobodom kod Demetrija, o pripravljanju za konačnu odluku da ode i prekine — mi ne znamo ništa, a slušati najednom fratra gdje govori kao nekakav urednik „Slobodne misli“ nije baš tako opravdana stvar. I samo glavno lice Demetrije je više strastvenik i histeričar, nego intelektualac; njegova težnja za životom više je nagonska, nego uvjerenje i načelo. Mislim, da auktor ipak to nije htjeo.

Svakako ova drama je već uspjelija. Najuspjelija bez sumnje je „Bez sreće“ od gospodje Adele Milčinović (izdala „Matica Hrvatska“) i ovoj fakat je svakako ružan kompliment za gospodu muškarce. Njena drama je privjenac: dakle vrijednost joj relativno odskače. Sadržaj joj nije fantastičan, niti komođan, već predmet, koji je tražio dubokih i dugih študija, dakle uspjeh odskače još i više. Uzet je iz naše Slavonije. Milieu i život ocrtni su dobro. Motiv je zanimiv: zemlja, Zolina „la terre“, majka i hraniteljica, ljubav i zaručnica. Ona je seljaku, onom pravom, radnom i mučnom težaku sve: on ju ljubi više od ičesa i za nju bi pregorio sve. On ju ljubi ljubavlju zaručnika i ljubomoran je na svakoga tko mu smeta. On ju ljubi silno i ona mora da je — samo njegova. To misli i sluga Mile: on obradjuje zemlju, on radi, on ju ljubi, a nije joj gospodar. I on ubija; ubija svoga gospodara, svoga suparnika, koji mu otmilje ljubav i zlostavlja ju te kaže: „Zemlju sam htio spasiti, zemlju i ovu snagu, što počiva u

ovim mojim žuljevitim rukama“. I on je uvjeren da nije počinio zločin.

Čitava drama je neprestana borba za tu zemlju i za svoju snagu: hoće da ih oslobodi svih veriga i stega i da ih uživa slobodno i nesmetano: zemlju, snagu i ljubav svoju. Ali „bez sreće“ je... oslobadja se zločinom za zločinom, oslobadja se i — upropašćuje...

Drama je pisana marljivo. Dijalog je živahan i ako na mjestima razvučen. Neka mjesta gdje se iznašaju narodni običaji ocrtna su vjerno i bez šablora... Reklo se je da drama stoji pod utjecajem Tolstojeve „Moći tmine“ i to je donekle istina; svakako: spisateljica je znala ipak u njoj urezati oštro svoj individualitet i dati joj biljeg našega života.

Gospodja Milčinović je jedina svoj posao shvatila ozbiljno i — za to ova drama i ako nije savršena ipak zadovoljava. Lovrić i Lunaček dokazaše, da nemaju smisla niti za efekte i makar unosne uspjehe kao Ivo Vojnović a Tucić takodjer ne zadovoljava... Dramatsko dakle pitanje u praksi ostaje i dalje neriješeno, bolujući na svim manama koje spomenuh za novelistiku; osobito na ležernosti podhvata. Naši pisci još nisu naučili ni Horacijevu pravilo: da umjetnik prije nego počme da radi mora da se ogleda na omjer svojih sila i podhvata. Nadajmo se i poželimo da sazvana anketa ipak nešto koristi, da se i naša dramatska produkcija jednom poboljša i podigne.

* * *

Ja evo, sve redom skoro kudim i — umorih se. Teško je to: Svaku našu knjigu uzmem u ruke sa bojazni. Navikao sam razočaranju... Tim više sam sretan, pokaže li se pri kojoj slučajno da je moja bojazan bila nepotrebna. Nazorovi „Hrvatski Kraljevi“ mi ni-

jesu ni ulili bojazni. Čitajući ih osjećao sam pridignuće i sad pišući o njima osjećam ugodnost poslije tolikih lamentacija. Ima pjesnika kod kojih je sve dobro. I ako Bogdan Popović tvrdi da nema dobrih pjesnika, da opstojе samo dobre pjesme, ima pjesnika, kod kojih su i slabe pjesme dobre. Njihova slaboba više je relativna i izvanjska, obično je pogreška prama stano-vitim pravilima bilo estetike ili logike — ali u nutrini, u biti one su sve iste, jer su sve izraz jedne iste — nerastrgane, izrazite, velike i bujne umjetničke duše. Nazor je i u svojim „slabim“ pjesmana Nazor, kameni i gvozdeni čovjek, nabrekli cvrčak i jureći konjik, prorok što doziva prošlost i vabi budućnost vičući nam da smo ljudi, da smo sila, klisura i more :

Slaga, tko reče da smo lovorgrana
Melem na rani, duga u oblaku:
Mi porod jesmo vuka i arslana!

Nazor je naša trublija, kao i Meštrović. Svi koji još vjeruju u svoju snagu i volju, u narod i budućnost sljedbenici su ove dvojice proroka. Nazorov ditiramb odjekuje u nama kao i zvek dlijeta i čekića kojim nam kipar uskrisi Marka i budi naše pospane i klonule duše na nove podvige i nove putove. Nazor je pjesnik sile: silne nade, silne vjere, silne ljubavi i silne mržnje. Svako njegovo čustvo je rječina: i on je pjesnik najelemen-tarnijih poriva, što su sposobni samo da ruše, ruše i ruše — i negdje na kraju tijeka kada razruše sve, naprave novi, veličanstveni, silni i ogromni nasip.—.— On je pjesnik mladosti, zdravlja, sunca i krvi i voli ljetnog podnevnog cvrčka, nabreklog od snage što pjeva pijanu pjesnu gorućem suncu i usijanom zraku; voli snagu i mladost što na vilovitom vrancu juri, ruši i — juri u nepovrat; voli sise pune i sočne goravih judejskih snaha i bokove jake ko gorske kukove. Protivnik svih žutila, svih

blijedočâsvih parfema i svih anemija. Luna, dosada, spleen, smrt i nesretna ljubav za njega neopstojе. Njegovo oko je svijetlo, sjajno i plameno... i svi mi mladi sinački volimo taj pogled što nam kaže i pjeva da se na dogledu ipak sjaji naša budućnost — sunčana i vedra. Nazor je uz Meštrovića duševni vodja naših nacionalnih pregnuća, i pjesnik nove omladine.

Naši pisci obično ne napreduju — Vladimir Nazor napreduje. Od prvih njegovih pjesama do danas razvio se je silno. Danas je njegov stih na vrhuncu snage, jedrine, nabujalosti i savršenstva i njegovi ditirambi su geste, čas široke i raspojasane, čas odlučne, kratke i snažne ko udarac dlijeta ili šake... Njegova pjesma je tijek: Živa je i sklizava ko rijeka. Nema zapreke, ni usiljenosti, spontana je i proučena.

„Hrvatski Kraljevi“ nijesu njegove najnovije pjesme. Oni su napisani još prije „Lirike“ i to se opaža lako: nijesu na onoj visini. S njima je htio rodoljubni pjesnik da popuni jednu prazninu koja se je običava kadkad teško naglašivati: pomanjkanje svake tradicije u narodu o hrvatskim kraljevima. O srbskoj narodnoj dinastiji pričaju sve narodne pjesme, o hrvatskoj nijedna. I da nije patriotska preporodna literatura unijela u knjigu Zvonimira i Krešimira, nebi se u narodu ni znalo za njih... Nazor je htio da ovom zbirkom dađe narodu ono što je narod sam izgubio, da mu oživi spomen. Zato je nastojao biti što patriotskiji. Crpio je iz dokumenata, isprava i povjesnih razprava — jer od drugdje nije ni mogao; crpio je iz suhoparnih i nepjesničkih vrela i njegova inspiracija ne bijaše slobodna, ni spontana kao kod Rakića i Šantića što su inspirirani od duha Kosovke, svetinjâ monastira i uspomenâ prošlosti... Zato i nije uspio... Forma soneta, tudja našem jeziku i sroku

okovala je još jače njegovu slobodnu, široku, ditiramsku naturu i ti soneti nisu nikako ono što smo mi od njih očekivali niti ono što je Nazor mogao i htio u njima dati. Mnogo bolje su pjesme, koje nemaju vezane forme soneta. Osobito se ističe „Galiotova pesan“ napisana u istarskom dialektu, imajući u sebi svu bujnost i sunčanost, svu široku i slobodnu dušu primorske naše zemlje — naše utjehe i naše snage...

Ova knjiga, dakle, nije ono što je „Lirika“, ali i ovo je knjiga Nazorova i u njoj čak iz obruca soneta proviruje sva ljepota, snaga i vedrina ovog hrvatskog najboljeg pjesnika — pa držim da je ova knjiga ipak najbolje što nam je ove godine donijela „Matica Hrvatska“.

* * *

Balkanski događaji uliše također nešto nove krvi u našu anemičnu literaturu. Grehota samo, što ta krv nije svježija i rumenija — što se nije razlila spontano i živo, već je bila većinom na silu istiještena i na silu ucijepljena. Literatura Balkanskog rata ima sve mane prigodnica: pretjeranu retoriku i frazerstvo i nestašicu pravog osjećaja i duboke pročišćenosti... Jedan od prvih što su propjevali nad osvećenim Kosovom bijaše pjesnik kosovske epopeje Ivo Vojnović. Svoju „Majku Jugovića“ što svršava čvrstom nadom i vjeron u vaskrsenje, nadopunio je četvrtim pjevanjem, epilogom što ga „ispjeva božja pravda na osvećenom Kosovu“. Pjesma zaostaje daleko za „Majkom Jugovića“, nemajući od nje nego samo neke izvadke, što su opet samo opetovanja. Vidi se da je napisana brzo i na silu. Forma monologa i simbolične vizije bijaše nezgodna za ovako otvorena i dramatska čustva i drastični momenti i efektni izrazi djeluju smiješno i nespretno u njoj.

Stih je neizgladjen i na mjestima pun pjesničkih neukusnosti, pa čovjek zaista mora da požali što se nije epilogu jedne dobre dramske pjesme posvetilo više brige, više krvi i više umjetnosti. Ivo Vojnović kao da je zaboravio na svoja remek-djela: Ekvincij, Trilogiju i Majku. Zao nam je.

Tresić Pavičić javio se je pjesmom: „Kone dodje na bojnja Kosovo“. O Tresićevoj poeziji, već smo govorili ali ova pjesma može ipak da dokaže da Tresić zna kadkada pjevati bolje nego u „Materinstvu“. Neka mjesta, osobito ona gdje spominje svoju domovinu zarobljenu, dobra su i pročišćena.

Aleksa Šantić, jedan od najboljih srpskih pjesnika, sunčan i zdrav kao Nazor, spjevao je zbirku „Na starim ognjištima“, mislim najbolji produkt ove balkanske literature. Šantićev pjesnički rad je i opsežan i znamenit i ovdje nemamo mjesta da o njemu govorimo i učiniti ćemo to drugi put. Ovim htjedoh samo da prijatelje naše književnosti upozorim na ovu krasnu zbirku i na njenog pjesnika, jednog od najvećih pjevača naše narodne energije, naše zemlje, našeg kamenja, sunca i krvi... Pjesme kao: „Kosovka“, „Prizrene stari“ i slične dosada su najmirisniji kosovski cvjetovi i najljepši ured njegov...:

— — — i eno, niz Kosovo ravno
vaskrsnuli jezde oklopnici stari!

Jakov Carić, profesor, izdao je zbirku: „Kosovke“. Ove imaju karakter pravih prigodnica pa se to vidi i u naslovima: „Helenina“, „Pierre Loti-u“ itd. Carić je mlad i čedan pjesnik, poznat kao osjetljiva i lirski duša, rodoljubna i plemenita. Njegove pjesme su dobre kao i on; nijesu ratoborne, ni buktače, već mirne i radosne — nevine skoro. Osobite invencije pjesnik nema i opjevava događaje, najobičnije i najpoznatije... Dikcija

mu takodjer hramlje i u njegovoj poeziji ima dosta dobrijanske banalnosti. Svejedno knjiga bijaše primljena lijepo, pa joj se radujemo i mi, kao zdravom pokušaju i rodoljubnoj nacionalnoj duši.

Jura Kapić, poznati pučki pjesnik, opjevao je balkanski rat u dosta banalnoj formi: narodnog stiha. Neki ljudi misle da su sve narodne pjesme dobre, i ne znaju da medju njima ima daleko, daleko više slabih. Pjevati dobro u narodnom stihu znači imitirati dobro dobre narodne pjesme, a ne narodnu poeziju u opće.

Još neki pjesnici se javiše u ovom balkanskom oduševljenju, ali njihove pjesme mi nijesu pri ruci. Neki se pak javiše samo manjim pjesmama, kao Katalinić - Jeretov, Pandurović itd.

* * *

Konačno da izvestim o nekim našim novim književnim i novinarskim podhvatima. U Zagrebu je počela izlaziti nakladom zemaljske vladine tiskare t. zv. „Zabavna biblioteka“ pod redakcijom N. Andrića. Donaša prevode stranih književnosti u dosta ukusnoj formi; prevodi su dobri. Do sada su izašle neke radnje O. Wilde-a, Dostojevskog, Pierre Loti-a, Knuta Hamsuna itd. — U Sarajevu je počela da izlazi „Univerzalna biblioteka“, manjeg formata (po 30 helera svezak), i donijela je do sada prevode novela Andrejeva, Gorkog i Stepnjaka, te oglasila prevode Niče-a, Dostojevskog i Čankara. Prevodi izlaze naizmjenice: jedan ćirilicom a drugi latinicom; prvi bijahu dosta slabi, ali treći je već mnogo bolji. Uredjuje ju D. Šmitran. — Nacionalistička omladina izdaje takodjer svoju biblioteku, te već izidjoše tri svezka, medju njima prevod zanimivog članka od Renè Pinona o „Balkanskom ratu i Austriji“. —

Nacionalistička omladina bila je počela da izdaje i svoj list „Ujedinjenje“ u Splitu, ali vlast mu je poslije drugog broja uskratila izlaženje. I to je sve. Sjetivši se ove zaplijene — svršavam!

Niko Bartulović.

Novi Akordi št. 3, letnik XII.

Pričujoča številka je posvećena spomenu Josipa Kocjančiča in sicer le književna priloga, ker se g. uredniku ni posrečilo dobiti iz Kocjančičeve glasbene zapuščine tudi prispevek za glasbeni del lista.

Književna priloga se torej peča izključno le s Kocjančičem kot človekom in kot skladateljem. Članke so napisali: Janko Leban, dr. Andrej Ferjančič in dr. Gojmir Krek. S temi spisi seveda še ni ves materijal o Kocjančiču izčrpan in vsako poročilo o njegovem življenju, o njegovih raztresenih, izgubljenih skladbah, zlasti o njegovem III. zvezku narodnih pesmi, ki se je izgubil, bi bilo dragoceno in bi izpopolnjevalo našo skromno slovensko glasbeno književnost.

Glasbeni del lista obsega tri skladbe: Romano Vasilija Mežka za klavir, Jezdec, samospev, deseta otroška pesem Emila Adamiča in moški zbor Oblaček dr. Frana Kimovca. Romanca je daljša klavirska skladba salonskega značaja. V nji Mežk spretno uporablja slovanske motive. Delu treba tudi primerno rutiniranega pianista, ki bo ž njim dosegel vedno jako lep uspeh.

Jezdec je vesel, živahen samospev iz serije „Otroške pesmi“.

Serija je namerjena deloma otrokom - pevcem samim, deloma pevcem, ki bi hoteli s petjem razveseljevati naše male ter buditi v njih ljubezen do glasbe.

Oblaček je moški zbor, ki na prvi pogled morda ne prikuplja, a je vseskozi vrlo zanimiv in jako

krasen. Težko izvedljiv je sicer, zlasti za tenoriste je tu nekaj kočljivih mest, ali vreden je resnega truda. Iskreno želim, da Kimovca srečam še mnogokrat v Novih Akordih.

E. A.

Poglavlja o slovenski umetnosti.

II.

Razvoj? Analiza razvoja posameznikov v večini slučajev ni težavna. Kakor hitro pa se dotaknemo problema razvoja slovenske umetnosti kot take s sondo izvenžurnalističnega kriterija, razblini se krasna povest o razvoju slovenske upodabljaljoče — vsaj one do sedemdesetih let — v rodoljubno frazo, nič manj in nič več.

Umetniškospominski inventar naše domovine je prav tako bogat, kakor marsikteri drugod, ki uživa danes svetoven sloves, — le s to edino razliko, da so mu znali drugod ta sloves pribobnati, stvar, na katero se razumejo naši sosede pač boljše, nego naša brezbržnost in okornost. Slovenska zemlja kot hraniteljica umetniških spomenikov je nad vse izrazit tip križišča najraznorodnejših kultur; od 15. stoletja sem naravnost klasičen vzgled boja nemškobavarske gotike freisinških škofov z ekspanzivno silo zmagojoče renesance, ki v 17. in 18. stoletju kot beneški baroko vkljub nemško-političnemu mišljenju takratnih gospodujočih in meščanskih slojev zavojuje mase in gospodo tako korenito, da se je ohranil v Slovencih beneškobaročni vkus prav do današnjega dne. Peščica estetrov in umetnikov, propagatorjev moderne, pa se pripravi lahko še na desetletje apostolovanja, da se ji posreči zrahljati v ljudstvu in v izobražencih modni in estetični princip baroka.

Zaman pa iščemo v naših umetniških spomenikih slovenskega duha. Gotske freske po gorenjskih starodavnih cerkvah, dasi v marsikterem

slučaju delo domačih rok, so tujke v izrazu in čustvovanju. Stoletje pozneje so vsi ti italijanski kiparji, kamnoseki, ki stvarjajo sprva renesančna pročelja in lodže, pozneje baročne portale in oltarje, pompozne svetnike in spomenike, vsi ti slikarski nomadje iz Lombardske in Beneške, anonimni epigoni slavnih dni in mojstrov, ki preplavljajo naše cerkve in graščine s kompilacijami in reminiscencami zvođenelega spomina, dasi ustvarjajo na slovenskih tleh, vendarle tujci, ki se niso znali nikdar asimilirati slovenskemu duhu. Saj so služili izključno le nemškemu, oziroma italijanskemu grajščaku, cerkvi in premožnemu meščanu. Razvojne poti slovenski umetnosti pač niso začrtali.

Tako kumujejo še velikemu mojstru iz Kremza, največjemu, ki je kdaj ustvarjal na slovenskih tleh v gigantskih, iz luči in sence zgrajenih kompozicijah, Tintoretto in veroneški Paolo. Tudi Guaglia je izrazil polnokrven Benečan in Tiepolu in Benetkam ne uide njegov učenec Jelovšek, freskant cerkve sv. Petra v Ljubljani. Beneškemu objemu se ne izvije pozneje niti naš genialni Menzinger. Duh in vznos, lahkota improvizacije, ki ustvarja kakor čarovnik čudeže iz medijev barve in luči, ta barva, nasičena vzdušja sinjega Jadrana, solnčna in svečana, eleganca izraza, razkošnost dekoracije, — tudi pri Menzingerju čisto in polnokrvne Benetke: Tintoretto in Tiepolo!

Na zunaj pa slede, prav kakor v naših dneh, v kaotičnem dirindaju moda modi, „renesansi“ in „rokoku“ „cof“ zadnjega Luija, in ni se še do dobra utaboril in udomačil, že ga izrine porevolucijski „direktoar“.

Po intimnih buduarjih in sijajnih dvoranih v slogu Luijev se razlega plač. Bojni klic Napoleonov pretresa Evropo. Prestopamo v 19. stoletje. Leta zmag in triumfov. Na-

poleon komandira dvorni in državni slog.

Podjarmlja si Evropo z bataljoni in „Empirom“. In dasi besno, toda onemoglo sovraži „prokletega“ Korsa skoraj vsa Evropa, — postane Empire vendarle moda Evrope!

Slavimo zopet napoleonske, ilirske in osvoboditvene jubileje in Empire prihaja zopet en vogue. Kdo še danes razmišlja o grotesknosti te mode! Operetna parada na komando, ki naj vzbudi iluzijo starorimskega imperija in naj velja za zopetno renesanso antike, pa ni prišla preko maškarade! — Antika skozi Winkelmannove naočnike, kajti veliki Bramante je bil že davno prah in pepel.

Z Empirom nerazdružljiv je klasicizem, z Napoleonomovo slavo David, oficijelni slikar triumfujočega cesarstva. Fidijevi in Praksitelovi efebji, Hermi in Herakli odevajo se v zlatoobšite uniforme dvorjanikov, maršalov in kirasirjev, Napoleonove ljubice in dvorne dame v himatijon Frin in Agripin. Davidu in Ingru slede na Nemškem Schadow in Cornelius; — antika, sinovom velikega kvatrocenta življenski vrelc, postane stavbeniku, kiparju in slikarju obrabljen model.

V brezkrvnost eklektikov, duhapraznih klasicistov in prežvekovalcev antike vrže bakljo revolucije veliki Delacroix. Leta besnega, nezprosnega boja, in sila prepričanja in mladosti triumfuje. Delacroix in Daumier, najsijajnejša pojava moderne kulture, otvarjata vrsto romantikov. Seveda ne zaostaje Nemčija. Genijalni Rethel, ljubeznivi Schwind sta še neposredna predstavitelja velikega duha francoskih romantikov. Kakor vselej, tako nastopajo dedščino gigantov pigmeji. Na mesto revolucionarnega romantizma Francozov stopa zvoedeneli in solzavi „romanticizem“ Nemcev, tipičen izraz sentimentalnosti dobe, ki sanja o Gralu, Parsifalih, viteških turnirjih in o misteriju gotskih ka-

tedral in vpostavlja na mesto „paganse“ in „poltene“ antike in „brezbožne“ renesanse renesanso krščanskega srednjeveškega viteštva. Tudi Francozi ne uidejo romantičnemu valu in čudakarska organizacija rožnevenških vitezov je pač pariški izrodek nemške „nazarenske“ šole, ki se je bila izluščila iz romantičnega duha dobe. Značilen predstavitelj nazarenske šole in romantične dobe pri nas je Wolf, dasi ni nikdar prav otresel Benečana.

Globoko k nam in globoko v češko, poljsko in rusko kulturo seže romantični val, in šola Nazarencsev kristalizuje na Angleškem v „prerafaelite“.

Romantikom sledi tik za petami graciozni in dobrosrčni gospod Biedermaier. Pri nas pa se zgrne plitva, dasi ljubezniva estetika biedermeierstva s starejšo in silnejšo beneško baročno kulturo v element, ki tvori še danes lice naših mest in ki je včeraj še diktilal meščanu vkus in stil pohištva, kmetskemu ljudstvu pa zadnjo fazo narodne noše in ornamentike.

Izven zadnjih romantičnih in biedermeierskih let je šel razvoj kulture stoletja skoro neopažen mimo nas. Ves ta čas in še celo kot bidermajarji ostali smo zvesti beneški tradiciji. Egartner, Langus, genialni in nesrečni Wolf, elegantni Stroj, Karinger in še vrsta sodrugov — dasi otroci romantične dobe in bidermajarske kulture, — beneškega duha in beneških tradicij ne zataje nikjer. Prevelika je sugestivna sila duha Tizianov in Tintorettove, — da bi prišlo do osamosvojitve. Vzgojeni v nemškem mišljenju, sinovi slovenskih kmetskih hiš, in vendarle po kulturi Benečani od nog do glave, so ti naši umetniki iz prve polovice in petdesetih let preteklega stoletja naravnost simboličen izraz naše graničarske pozicije v stoletnem boju germanske in romanske kul-

ture. Nad vse interesanten problem za naše kulturne historike!

Skozí vse, kar bi tako radi nazvali slovensko umetnost, vidimo beneško vez in za Šubicev, ne pričeli bi tu lahko novega poglavja? Priznati moram takoj, da tudi Šubica nista inavguratorja nove slovenske dobe. V presoji Šubicev je nastala v zadnjem času ločitev duhov. Dasi se ta in oni ne strinja z mojim naziranjem, vztrajam pri prepričanju, da tehnične dovršenosti in virtuoznosti materijalnega izraza Jurija kakor Janeza ni dosegel od poznejših Slovencev nihče več. Priznavam pa, da je čisto umetniška stran, zlasti pri Juriju, v mnogem slučaju, problematična. Toda meni je za važnejše vprašanje, smemo li smatrati umetnost Šubicev že za slovensko, in smemo li govoriti o samoosvojitvi? Česar o prednikih ne moremo zanesljivo trditi, brezdvomno, Šubica sta odločna in zavедna Slovenca. V kranjskem zvezku „Österr.-Ung. Monarchie in Wort und Bild“ seznanja Jurij tujiño z našo folkloristiko. Vesele in šegave so te drobne sličice, ki ilustrirajo naše slovenske šege in navade. Oni krasni „velikonočni žegen“, čegar tehnični dovršenosti se nisem nikdar dosti načudil, je še danes zame vir veselja in užitka. Z Janezom slikata za slovenske cerkve, potrete slovenskih prijateljev in veljakov, — in vendar si ne upam trditi, da bi bil duh, ki veje iz vseh teh slik, — slovenski. Prav kakor Wolf, njiju prvi učitelj, tako sta tudi Šubica epigona Tiepolovega baroka. Dasi predela n. pr. Jurij ves razvoj od klasicizma eklektikov preko romantikov in anekdote v naturalizem slavnega „lovca“, beneška dominanta ostane in Dunaj in Pariz, naši Makarti, Baudryji in Cabaneli je niso mogli preglasiti.

Naslovil bi vse zgoranje poglavje lahko na kratko: „Razvoj italijanske umetnosti na Slovenskem“, kajti prihajam z novim sloven-

skim poglavjem, poglavjem naše moderne.

Bliskavica, viharna, v plamtečih ognjih prihaja iz zapada. Rušijo se votli temelji lažikulture klasicistov, racionalizem revolucije vstaja od mrtvih, Zola oznanja naturalizem, Manet osvaja solnce in materijalizem nove generacije drvi preko filozofskih sistemov sentimentalnih romantikov. Constable in Turner na Angleškem, Manet, Dezas, Cézanne na Montmartru, osvajalci luči, osvajalci barve — revolucija duhov na vsi črti, veličastna uvertura v novo življenje.

In kakor se zdi to dejstvo skoro neverjetno, tudi nam vstane istočasno s Cézannom in Manetom osvoboditelj iz dvestoletne beneške hipnoze, revolucionar, ki prvi zahrepeni slovensko umetnost, veliki in nesrečni naš Petkovšek. Prepričan sem, da govorim vsem kolegom iz srca, če imenujem tega našega „Cézanna“ očeta slovenske moderne in početnika slovenske umetnosti sploh.

Da, to niso slučajni portreti slovenske kmečke izbe, interijeri, ki ničesar ne povedo; — visoko se dviga ta umetnost nad vsakdanjost in kar doživljamo v teh slikah, je simbol našega slovenskega doma.

Slovenska kmečka izba! Samo tako sem te gledal, užival, samo tako živiš v mojem in vsakega Slovenca spominu. Petkovšekova izba je merilo za vse, kar ljubimo v slovenskem domu, drugega ni.

V teh čistih, tihih, nedeljsko solčnih prostorih prebiva slovenski oračar, joka in prepeva, se trudi in moli od zore do mraka slovenska žena. Iz teh slik veje oni trpkí aroma, ki je lasten le našim kmečkim domovom. Globoko v steni to malo zastrto okence in vendar polno solnca, ta čisti, beli prtič in tam gori sklednik in vrsta tihih, nemih podobíc z velikimi očmi, rdečimi plašči in zlatimi ognji, krog

svetniških glav, tam v kotu v gloriji zaprašena rožmarina in obledele oljke s cvetne nedelje med rožami in nageljni iz papirja, žarečega, kakor kri in ogenj, sinjega, kakor nebo, in zelenega, da zavriska srce — razpelo, ta tiha priča gorja in veselja, pritajenih vzdihljajev in glasnih molitev!

In kako krasno se izpopolnjujeta vsebinski simbol in tehnični izraz! Ta grčava, okorna tehnika, ginljivo diletantska, če jo primerjamo z bravurami Šubicev, in vendar vkljub, pa tudi zbog svoje primitivnosti kot rezultanta umetnikovega boja z materialom, simboličen izraz tragike umetniškega stvarjanja! — Kajti tehnika, ki se rodi iz energije boja, ne more ostati le golo sredstvo, niti ne atribut, zgostiti se je morala tudi pri Petkovškemu z vsebino v bistvo silnega simboličnega izraza.

„Ob tistem času, ko je žel Jurij Šubič v Parizu svoje uspehe, umiral je tam mlad nadepoln slikar. Ime mu je J. Petkovšek. Vedoč, da so šteti dnevi njegovega življenja, zaglal se je s strastnim poželenjem v vrtnice umetnosti“. Navajam ta stavek iz krasnega Jakopičevega epiloga v jubilejni razstavi, da opozorim še na drugo paralelo. Doba našega narodnega prebujenja, ki nosi datum istih let kakor uspehi naših Šubičev v Parizu in domovini, našla je odmeva le v Petkovškovi umetnosti. Zato bodi njegov spomin svet ne le umetniku, marveč vsakemu Slovencu!

Tako kakor krasen utrinek, ki je prišel neznan otkod in izgine v noč! — Ni je vezi, ki bi vodila do Petkovškega; Menzinger, Wolf, učitelj Šubicev in Ažbetov, dvestoletna beneška tradicija, klasicizem, romantiki, — kakor da vsega tega nikdar ni bilo. Vzrastel kakor iz podzemlja atavističnih tradicij staroslovenstva, ostane sam — samotar, fanatik prepričanja in ljubezni do

umetnosti, razdirajoč v bolestni avtokritiki energijo stvarjanja. —

„Umiral je mlad, nadepoln — in slutimo, da smo v njem izgubili velikega, nenavadnega umetnika“, pravi Jakopič dalje. Po dolgih dnevih in neskončnih dneh trpljenja, — po težki duševni bolezni — odšel je sam v samoti, kakor krasen utrinek v noči. In kakor da so tudi odslej pretrgane vse vezi. Ne obupavajmo, spletajo jih nevidne roke in Petkovškov duh doživlja ravno v sodobni generaciji renezanso. Seme njegovega vzgleda ni padlo na nerodovitna tla.

Imenoval sem ga bil našega Cézanna. In po vsej pravici. Ista umetniška in življenjska tragedija, še več, čisto sorodna hrepenenja, isti cilji in prav isti tihi, besni, brezupni boj volje z izrazili.

Misterij pa je Petkovškova eminentna sočasnost. Izrazil bi to najbolje s tezo, da je danes modernejši, od najmodernejših izmed nas. Pred četrtoletjem boril se je že za ideale, — za ktere se borimo danes mi. V Petkovškemu je že vsa sinteza Cézannove ekspresije. In zato je modernejši od nas, ki tičimo še vsi globoko v bojih za priznanje manetovskega impresionizma in neoimpresionističnih problemov. Pomislimo, da se je boril za najmodernejše principe sočasno s Cézannom v času bojev naturalizma z umirajočim klasicizmom za oficijalno priznanje, v času, ki mu pomenja že plenerizem grozo in revolucijo, v samo jutro impresionizma! Kje so bili tedaj Nemci? Edina Leibl in Marées kljubujeta v tragičnem, heroičnem boju poplavi rutinejev in šablone oficijalnih šol. Prvi val, prihajajoč iz emanacije največjega kulturnega čina ponapoleonske Francoske, — spočetje impresionizma, ni bil še pljusnil ob meje nemškega špisarstva, ko nas seznanja že Petkovšek z impresionistično sintezo!

Seznanja? — Ubogi Petkovšek! Po četrstoletju te šele razumevamo. In še ti smo peščica. Dobil si usodo Cézannovo, — ostal sam, nerazumljen, pozabljen in vendar eden naših največjih sinov!

Jubilejna razstava, dasi ni manjkalo občutnih vzrli, izzvala je poleg revizije lastnega dela tudi revizijo našega kritičnega stališča in razmerja napram preteklosti. Pokopali smo tedaj marsikak idol, v srcih pogasili marsikak plamenček; — Petkovšek pa je učinkoval — vsaj za mlajše izmed nas — kot odkritje. Stali smo pred misterijem.

Po dolgih bojih proti predsodkom in špisarstvu prerili smo se do priznanja impresionizma tudi pri nas.

Do razumevanja seveda še dolgo ne. Vse naše razstave zadnjih let stoje v znamenju impresionizma. V kolikor ni zvodene! v rutino in šablono, ki je danes vkljub impresionistični gesti prav tako akademična, kakor najhujši klasicizem, je impresionizem izpolnil svojo nalogo in je danes vsaj drugod skoro že historičen rekvizit. Epigoni in posnemovalci velikih Francozov prezrli so nad novo tehniko umetniški cilj. In geslo *l'art pour l'art* ne pomenja vendar *l'art pour la méthode*! Impresionizem, ki se je izživljal samo še v tehniki, izzval je odpor. Na mesto impresionizma pasivnih refleksov in analize luči in barve vpostavlja nova doba princip intuitivno gradeče sinteze barve in oblike.

Izražanju predmeta realistov sledilo je izražanje optičnega in atmosferskega pojava predmeta impresionistov, stvarjanje modernih sintetikov je dedukcija v bistvu, intuitivni izraz psihe, pojava, ki se ne omejuje več na optični refleks, marveč zrcali v psihi umetnikovi, kristalizirajoč se v nji iz pojava v bistvo doživljaja. Moderni sintetik je panteist. Iz energetičnih sil psihične volje ustvarja si ritmič-

no-vzporedno duševno in čustveno življenje v mrtvi materiji. Izraz obojestranskega efekta je ono, kar imenujemo ekspresijo.

Ekspresija pa je le duševna stran sinteze. Kakor umetnik izraza ne registrira več zgolj optičnih refleksov, marveč doživlja in stvarja iz psihične apercipcije doživljaja, — tako se na drugi strani omejuje v izrazilnih sredstvih, barvi, liniji in obliki na integrum. Oko ne zastaja več na površju, marveč išče pod površjem v globinah strukture jedra in bistva. Ker je pa vse to slednje nekaj elementarnega, ni čuda, da postajajo tudi oblike vnanjetehničnega izraza elementarne. Odtod geometrične oblike kubistov in futuristov in toliko zasmehovana primitivnost izrazil. Seveda gre dedukcija Picassov in privržencev v neizmernost; doživljamo zopet dekadenco nadpostavljanja tehnike nad duha, vendar pa ne smemo pozabiti, da je metoda kubistične dedukcije, dasi do skrajnosti pretirana, vendarle logična posledica konstruktivnega in dvoprostornega dekorativnega principa sintetikov. Kajti moderni dekor ne prizna več prostorne globočine in konsekvantno tudi izključuje perspektivo in iluzijo prostornosti in plastike. Logika gradnje, vzporednost tvorbe in tehnične strukture, ritem v dinamiki izraza, ritmično soglasje linij in barve, monumentalnost oblik, oduševljenost geste, simbolika barve, in na zunaj dvodimenzionalni ornamentalni učinek, to so umetniški problemi dneva.

In kakor da prespavamo pravkar tudi ta najnovejši razvoj, kakor da bi šel neopažen mimo nas, ki vztrajamo, pozni epigoni, okosteneli v desetletnem boju za priznanja impresionističnih načel danes še prav tako, kakor za časa slavnega intermezza pri Miethkeju v principih analitičnega impresionizma.

Sedaj pa — po četrstoletju — to odkrije! Petkovšek impresionist,

sintetik davno pred našim škofje-loškim Barbizonom! Cézanne! Kakor da smo našli očeta in velikega zagovornika, ki nas potrjuje v boju! Z grozo pa smo zaznali brezno, ki se razgrinja med očetom in sinovi, med njegovim in našim slovenstvom.

Kakor so Anglada, Goya in Zuloaga Španci, Manet, Dézas, Cézanne Francozi, Veronese in Tintoretto Benečani, tako je Petkovšek Slovenec. Smemo pa nazivati s tem krasnim imenom našo moderno?

Da je bilo sojeno nesrečnemu Petkovškemu daljše življenje, kdo ve, ali ne bi krenila ta moderna že davno povsem svojo slovensko pot, daleč od monakovske interpretacije impresionizma, daleč od praških in dunajskih akademij in avstrijskega muzeja.

Naj je bil čudežni pojav Petkovškov res samo le trenutna slavna epizoda? Vezi, ki bi vodile k nam, so navidezno pretrgane, toda dejal sem že, da jih spletajo nevidne roke: — Petkovškov duh domovinske ljubezni.

Odkritje Petkovškega na jubilejni smatram za Jakopičevo največjo zaslugo, žal, da je ni znala slovenska javnost zadostno oceniti.

Pričelo je takrat — tako tiho v sreču, — le priznajmo si to, veliko izpraševanje vesti in v duhu manov čudovitega Vrhničana prisegali smo si — ah, koliko velikega in krasnega. Kaj se bo uresničilo od vsega? Prikovano je na našo voljo in energijo! Zmožnosti pa je tisočero! Prijatelji, ne obupavajte, dokler je še Petkovškovega duha med nami, rodil bo stoteren sad!

S Petkovškom prešli smo v moderno. Kljub naturalizmu slavnega Šubičevega lovca ne smemo prezreti, — da je še po Šubicih benečanstvo v domovini en vogue. Seveda ne dolgo več. Na vsi črti srečavamo preokret k realizmu. Najinteresantnejši poleg Petkovškega je brezdvomno Franko. Osamosvojenje iz be-

neške hipnoze in prehod v realizem ni nikjer tako očit, kakor pri Franketu. In še več, realizem onih krasnih, z občutkom gurmeta in elegantno gesto naznačenih sličic iz Kitajske je že prav na las podoben impresionistom. Naš sedanji simpatični in častitljivi Nestor, — takrat še „Stürmer“ in „Dränger“ — bil je v najkrasnejšem razvoju, polnem veselih in velikih upov, ko nam ga je ugrabila — šola. Za neskončno dolgo dobo službenih let pribila je enega naših največjih talentov na kateder. Sokol s pristrženimi krili.

Da ga ni absorbiralo učiteljevanje, prepričan sem, da bi bil posegel z elementarno silo v razvoj slovenske upodabljače, Sivolas, in vendar v mladosti prekipevajočega srca, tako stoji danes med nami, bodreč nas z lastnim neumornim zgledom k delavnosti in — eden najboljših poznavalcev naše domovine — k ljubezni do te krasne slovenske zemlje.

Nič drugače se ni godilo Globočniku, niti onemu naših največjih talentov, kiparju Ganglu. Tudi njima ni „profesura“ prizanesla — kakor i pozneje vsem, ki jih je iztrgala muzam. Gospodje profesorji risanja mi bodo pač zamerili to malo ekskurzijo, upam pa, da mi jo bo večina vendarle odpustila. Ran gotovo ni prijetno razkrivati. Prvič to boli, drugič pa ni estetično. Toda resnici velja vendarle pogledati v obraz! Koliko veselih, silnih talentov, pri katerih atribut „nadepoln“ ni le galantna fraza, nam je že pokopalo učiteljevanje po srednjih šolah! Ni tu mesto, da bi navajal vse vzroke, ki po šolah in še več izven nje ubijajo stvariteljske energije. Germ, ki je tako sijajno započel, nadarjeni Gvaiz, pridni in spretni, dasi včasih dolgočasni Koželj, — da, celo Repič, ta veliki plastični talent, ki bi danes lahko stopal na čelu vseh naših kiparjev — ne povedo poznavalcu razmer že ta imena dovolj?

Naj priklopim še par drugih? Ni mene samega ubilo petletno učiteljevanje za ravno toliko umetniško izgubljenih let? In Žmitek, brezdvomno univerzalen in velik talent, kakor priden in resen umetnik — toda ne prisostvujemo vsi od leta do leta, od razstave do razstave očitni in tragični dekadenci njegovih zmožnosti — in to v proporcni paraleli z naraščanjem učiteljskih bremen? Končno celo Saša Šantel, eden naših najsimpatičnejših umetnikov — vem, da bojuje že leta nepoddajen boj — in prav, ker ga imam tako rad, se bojim, da podleže tragični usodi umetnika, ki se je vpregel v šolski jarem.

Toda potolažite se. Drugod je na las prav tako, — če ne raje še slabše! Shematizem v roke in poleg kataloge Secesije, Hagenbunda, Manesa, Sztuke, Künstlerhaus-a in še ostalih umetnikih organizacij v monarhiji, — magari še kataloge slovenskih razstav! Strmeli bodete, kako bele vrane v imenikih razstavnih katalogov so gospodje s „g. Z.“ v shematizmu.

Nerad sem omenil vse to, — toda, ker govorim že o razvoju naše umetnosti, dotakniti sem se moral tudi tega vprašanja. Govoriti mi ni le o vsem, kar je ta razvoj pospeševalo, marveč tudi o vsem, kar ga je zadrževalo in še danes zadržuje.

Ivan Vavpotič.

M. Murko o mohamedanski srbohrvatski epiki.

Dr. Matija Murko, profesor slavistike na univerzi v Gradcu, je dobil lani od „Balkanske komisije“ dunajske akademije podporo, da bi prepotoval severozapadno Bosno in sosednje okraje dalmatinske pa hrvatske v svrhu preiskovanja narodne epike bosanskih Muslimanov (Hrvatov mohamedanske vere). Učeni naš rojak je porabil za to potovanje poletne počitnice l. 1912. Poročila o izvršenem potovanju je

predložil cesarski akademiji znanosti na Dunaju v seji dne 5. 2. 1913. in fonogramsko-arhivski komisiji v seji 12. 3. 1913. Prvo (važnejše) poročilo je natisnjeno v III. sešitku 173. zvezka sejnih poročil („Sitzungsberichte“) filozofsko-historičnega oddelka pod zaglavjem: „Bericht über eine Bereisung von Nordwestbosnien u. der angrenzenden Gebiete von Kroatien und Dalmatien behufs Erforschung der Volksepik der bosnischen Mohammedaner“, (52 str.), drugo pa z nadpisom „Bericht über phonographische Aufnahmen epischer, meist mohamedanischer Volkslieder im nordwestlichen Bosnien im Sommer 1912.“ v listu „Anzeiger der phil.-hist. Klasse der kais. Akad. der Wiss.“ (17 str.)

Naj podam Murkove izsledke na kratko: Hercegovski tip mohamedovske ljudske epike se loči od krajiškega, ki ima ime po Krajini (ta odgovarja približno bihačkemu okrožju); za prvega so značilne gusle na eno struno, za drugega pa raba dvožične tamburice. V pesmih krajiškega tipa, ki jih je najti v severno-zapadni Bosni, ni besede o bojih s Črnogorci in južnimi Dalmatinci. Epski pevci so po opravi luvečinoma kmetje in delavci, a tudi obrtniki; le malo jih je brez poklica, med temi edina dva slepca; najmanj je berščev in — begov. Tudi neki hodža (duhovnik-učitelj) je bil med tistimi, ki so znali peti mnogo pesmi.

Najmlajši epski pevec je imel 26, najstarejši 85 let. Širijo se pesmi seveda po ustnem izročilu; izjeme so sila redke. Vsak rapsod zna našeti svoje učitelje, eden jih je navedel 7; navadno so to sorodniki pevčevi. Predavajo se epske pesmi moslimske po ljudskih „kafanah“, poleti tudi na prostem, po mohamedanskih čitalnicah, na čaršiji itd. Najbolj priljubljeni čas za epsko petje so dolge noči po zimi in v ramazanu (postnem času);

poje se tudi pri dirkah, svatbah in na zabavnih večerih.

Petje najkrajše epske pesmi traja $\frac{3}{4}$ ure, najdaljše rapsodije več kot 8 ur, seveda z odmori; zato poje pevec v eni noči po navadi le eno pesem; ako je posebno dolga, jo pa razdeli na 2 ali 3 noči.

Poslušalci so kmetje, delavci, trgovci, tudi begi in age; tu pa tam tudi krščanski učitelji, uradniki ali duhovniki. Kajpada pojo rapsodi po navadi za plačilo, redkokdaj iz zgolj prijateljstva zastonj. Plačuje se z denarjem, žitom, obleko in sadjem.

Pevci z najboljšim spominom znajo približno po 100 pesmi, povprečni okoli 30. Razen tambure z dvema žicama se rabita v Krajini tudi šargija in saz, to sta večični godali za spremljanje liričnih pesmi. Gusle rabijo le slepi berači, zato so nekako zaničevane. Nekateri rapsodi nadomeščajo glasbilo s palico, čibukom ali drugim predmetom, le da udarjajo takt. Enolično recitiranje dela na glasbenike nemuzikalen vtisek; Murko priznava, da sam ni kompetenten, ker nima dovolj posluha. Pevci si dovoljujejo razne premembe v besedilu; skoro nobeden ne predava iste pesmi dvakrat povsem enako; izpuščajo ali vrivajo verze, preminjajo besedosljedje itd. Znani strokovnjak za moslimske pesmi Kosta Hörmann je povedal Murku, da se odlikujejo mohamedanski rapsodi po svojem „nadahnuću“ (inspiraciji), krščanski pa da recitirajo bolj mehanično. Avtor poročila meni, da je pevska umetnost fevdalen ostanek iz srednjega veka; v tem se pa morda moti, kakor tudi v trditvi, da je iskati izvir pesmi v fevdalnih krogih.

Poslušalci so zelo pazljivi, „tiho kakor v džamiji“. Jezik pesmi je ikavsko narečje, ki je muslimanom in katoličanom skupno (pravoslavni pa govore ijekavsko). Metrična oblika je znani deseterec, a

nekateri verzi imajo po 9 ali 11 zlogov. Redke so pesmi o novejših dogodkih, n. pr. o Laudonu, bosanskih uporih in avstrijski okupaciji; večina pesmi obravnava dogodke iz starejše dobe. Stare krajiške pesmi so kulturno-historično resnične; v njih se zrcali bojevitost prebivalcev; človeško življenje se ceni sila nizko.

Ljudsko epsko petje povsod močno nazaduje, „izišlo je iz vremena“; epiko izpodrivajo lirične in lirično-epične pesmi, pri katerih je naprev v ospredju; nazivljejo jih „ravne pjesme“; take se spremljajo na „sazove“, (velike tambure s šestimi strunami), a tudi na gusle z eno ali dvema strunama. Toliko o Bosni.

V Dalmaciji se je epsko narodno petje ohranilo med katoličani in pravoslavni jako močno; pogostoma recitirajo ženske; med pevci so tudi frančiškani. Za spremljanje se rabijo dvožične gusle in tambure. Recitiranje je prijetnejše in bolj umljivo kot pa pri mohamedancih v Bosni. Epske pesmi se pojo po hišah, ulicah, polju, pašnikih, posebno pa med vožnjo po morju. Za plačilo dobivajo pevci žito, turščico, moko, volno in denar. Izseljevanje povzročuje, da epika nazaduje.

Na Hrvatskem je epska ljudska pesem skoraj povsem izumrla, tudi drugi spomini na Turke so obledeli, celo v krajih, ki se v moslimskih pesmih pogosto omenjajo (v Liki). Okoli Senja je le še prav malo slepih beračev, ki pa godejo na — harmonike! Pristno starodavno nar. epiko je pa našel raziskovalec okrog Drežnika med Plitviškimi jezeri in bosansko mejo, kjer prebivajo „Vlasi“ (= pravosl. Srbi) in „Kranjci“ (= katol. Hrvati). Med pevci navaja Murko 2 mlinarja, 1 učitelja, 1 gozdarja, 1 občinskega pisarja i. dr. Avtor je videl po vsej Liki gusle le na dve struni ter zato pobija splošni na-

zor, da imajo gusle le eno struno in to iz žime. Na str. 12. priznava avtor, da je dobil skoro vse podatke le od inteligence, ki pa ni vselej dobro informirana glede na vprašanja nar. epike.

V „Poročilu o fonografskih posnetkih nar. epskih pesmi v sev.-zap. Bosni“ popisuje Murko vseh 46 fonogr. plošč; pri vsaki navaja, kje je posnetek narejen, iz čegavih ust, (pevčevo ime, bivališče, poklic, rojstni kraj), potem kje je najti vso pesem natisnjeno, (ker je namreč pri vsaki pesmi fonograflan le začetek) i. dr.

Poleg 15 moslimskih rapsodov je naprosil M. tudi 5 kiščanskih; za spremljanje so se rabile pretežno tambure z dvema žicama iz kovine. V uvodu govori avtor o raznih težavah in pravi: „Omejiti sem se moral v svojih upih na zanesljivo stvarino (fonografsko) glede na recitacijo*) pesmi, število zlogov v raznih verzih, na ritem in njegovo razmerje do naglasa ter na mešanje narečij“. Zavoljo primerjanja se je tekst vsake pesmi pred fonografiranjem z a p i s a l, kakor predpisuje fonogramski arhiv.

Na eno ploščo je šlo v najboljšem primeru 17 verzov, po navadi pa še dosti manj. — Iz fonogramov se lahko prepričamo, 1. da izpuščajo pevci zloge ali vsaj vokale na koncu verza, 2. da ni cezura vselej za 4. zlogom**), 3. da se naglašanje večkrat razločuje od vsakdanjega in 4. da se mešajo narečja.

Ni sicer vse novo, kar nam Murko tu razklada; a zbral je vse, kar se da povedati o moslim-

*) Kjer stoji izraz peti, (petje, pevec) ga je treba razumeti »cum grano salis«, namreč bolj v pomenu »recitirati«, kot pa v pomenu pravega petja.

**) Pomotoma govori avtor v glavnem poročilu na str. 4. o »zarezi po četrti stopici« („Fuss“); hotel je menda reči Halb fuss ali pa Silbe.

skih srbohrvatskih nar. pevcih in pesmi v sev.-zap. Bosni; doslej so bili ti podatki raztreseni po raznih srbskih in hrv. knjigah in časopisih.

Ivan Koštiál.

„Umělecká Beseda“ v Pragi in njeni stiki z Jugoslovani.

„Umělecká Beseda“, ustanovljena leta 1863., goji lepo umetnost in ima tri oddelke: vpodablajočega, glasbenega in leposlovnega. V spomin letošnje petdesetletnice je priredil dr. Hanuš Jelinek spominsko knjigo: „Petdeset let Umělecké Besedy 1863—1913“. Ta bogato opremljena knjiga obsega zgodovino vpodablajočega oddelka od F. Tučnega, glasbenega od drja. A. Šilhana in leposlovnega od drja. Alberta Pražáka, ter nekaj manjših prispevkov in koserij na pr. od Mikulaša Aleša, Ign. Hermanná, Jaroslava Golla, Josipa Holečka in drugih, pa končno sezname, vzporede, pregledé itd. Sestavljena je na podlagi vsakoletnih izveštij Umělecké Besedy, društvenih protokolov in bogatega arhiva, katerega je posebno Pražák mojstrsko izčrpal in obdelal.

Ta spominska knjiga nam nudi mnogo snovi in opomb, kako je Umělecká Beseda gojila v vseh svojih oddelkih stike s slovanskimi narodi, zlasti z Rusi, Jugoslovani in Poljaki.

Podajam nekoliko podatkov o stikih z Jugoslovani po vpodablajočem, glasbenem in slovstvenem oddelku spomenice. Že to nam nudi mnogo hvaležne snovi. Toda šele pridno raziskovanje protokolov, vsakoletnih izveštij, bogatega arhiva in ostalega materijala in tudi ustna sporočila članov U. B. bi nam končno nudilo jasno in živo podobo o češko-jugoslovanskih stikih. Zato smatram za potrebno predvsem, da pokažem ceno teh virov za literarnozgodovinski študij, preden

preidem na prvo poglavje o stikih vpodablajočega oddelka.

V upodablajočem oddelku je slovel Jaroslav Čermák radi svojih slik iz življenja in zgodovine jugoslovanske. Bile so razstavljene in tudi odjane kot umetniške cene članov. Že v tretjem letu po ustanovitvi U. B. v letu 1865. je bila z namenom stalne razstave prirejena razstava treh njegovih slik črnogorske kraljeve rodbine. Javnost se je udeležila te razstave v obilem številu. Bil je to hkratu poizkus in jamstvo za nadaljnje, obetajoče se razstave. L. 1874. je bil razstavljen Čermákov „Ranjeni Črnogorec“, da bi člani U. B. mogli primerjati original z fotografično reprodukcijo, izdano kot cena za leto 1875. Ta slika je izšla tudi v drugi izdaji l. 1891. L. 1878. so se pogajali zopet s Čermákom, ki je obljubil izgotoviti premijo in to bodisi risbo iz jugoslovanske vojne ali kakšno drugo sliko. Izbrali so si fotografuro „Hercegovina l. 1877.“ v veliko zadovoljstvo vseh. Za leto 1883. so izdali člansko premijo od Jar. Čermáka: „Hercegovka napaja konje“ (fotografura), delo, ki je izšlo l. 1891. v drugi izdaji, l. 1897. pa svetlotiskano barveno reprodukcijo Čermákovih slik „Slepi guslar“, ki je bila sprejeta z odobravanjem. L. 1878. so darovali člani Čermákov obitelji U. B. njegovo sliko „Hercegovska svatba“.

Za srečkanje umetniških del, katero je U. B. prirejala večkrat, je bil kupljen l. 1874. tudi Alšov „Pohod na Kosovo“. Izmed predavanj vpodablajočega oddelka navajam predavanje inž. Purkyně o balkanskem polotoku do Carigrada; ob predavanju je kazal ljudske izdelke, dragulje in mnogo fotografij.

Delovanje tega odbora je kmalu doseglo tako dobro ime, da so tudi Jugoslovani vpraševali U. B. za svet. Iz Ljubljane so naprosili izgotovitev tipa za časopis „Naša sloga“. Urednik hrvatskega lepo-

slovnega lista „Vjenac“ v Zagrebu je prosil za izgotovitev premije za naročnike svojega lista. L. 1900/1. je bila rešena prošnja društva za zgradbo „Narodnega gledališča v Ljubljani“. Odbor je pri tem gledal, da je dal zaslužka edino svojim članom, kakor si je to želelo društvo. Priporočilo je tudi slikarja Mašeka, ko je došla iz Ljubljane prošnja radi restavracije stropa neke cerkve.

L. 1873. je pozvalo ministrstvo javnih del v Belgradu, naj češki umetniki konkurirajo za znatne cene za topčiderski spomenik kneza Mihajla Obrenovića in je prosilo tudi za strokovnjake v razsodišče. Vpodablajoči odbor je poslal tja J. Čápkó. Leta 1900. je naprosil prof. Tittelbach v Belgradu odbor, da bi mu dovolil razstaviti v Pragi svoje slike in risbe jugoslovanske ljudske umetnosti. L. 1890—91. se je pogajal z zagrebškimi Čehi za spominsko pioščo umrlemu S. V. Friču.

V nasprotju z vpodablajočim je pa glasbeni odbor le redkokedaj omenjal Jugoslovane.

L. 1869. (16. maja) se je vršila z velikim uspehom „Glasbena in plastična akademija“. Bogati vzpored je nudil tudi slovenske narodne pesmi. „Stoji, stoji tam lipica“ in „Mila, mila lunica“ je proizvajal Gerbić. Srbske narodne „Konj junaka ostavi“ in „Mila moja“ je pel Lukeš. „Mihajlovsko“ in zbirko narodnih pesmi sta priredila Förchtgott-Tovačovský in K. Bendl, pelo pa jih je pevsko društvo „Hlahol“. Pri Dvořákovu proslavi priredili so tudi izredni koncert Češkega društva za komorno glasbo. (8. XI. 1901.) G. Magda Dvořáková je pela pesem „Devojka in trava“ (iz „Štiri pesmi po besedilu srbskih narodnih“). Na vzporedu priljubljenih poljudnih koncertov se je nahajala dvakrat Bendlova Jugoslovanska rapsodija in sicer pri drugem in pri dvaintridesetem koncertu.

Najbogatejšo in napestřejšo zbirko pripomb o Jugoslovanih nam pa daje zgodovina leposlovnega odseka. Odsek je prirejal večkrat predavanja, ki so bila pristopna i širšim masam, o jugoslovanski literaturi, o splošnih jugoslovanskih problemih, prirejali so recitacije in gojili češko-jugoslovanske stike.

Narodno pesem so študirali: Bolgarsko E. Špindler (I. 1854.) in J. Holeček (18. X. 1873). Predavali so Siegfried Kapper: „O hercegovskih narodnih pesmih“ (25. IV. 1858) in „Srbske narodne pesmi“ (25. X. 1873); L. Kuba: Črnogorske narodne pesmi (1890); S. Kapper: Slovanska ideja v srbskih in črnogorskih pesmih (23. V. 1868); in J. Kouble: Jugoslovanske žene v prostonarodnih pesmih (12. II. 1887). Literarna predavanja v formi monografij so dala bogat program. Referirali so Rafael Stiglič: Literarno delovanje in usoda hrvatskega bana Petra Zrinjskega in njegove žene Katarine (I. IV. 1851). I. K. Jireček: Jurij Križanić (21. II. 1874). J. Houbý v govoru o Janezu Bleiweisu (23. XI. 1878) je poudarjal zlasti njegove stike s Čelakovským in njegov list „Novice“, ki so sprejele češki pravopis. Ivan Botto, naddomeščen po R. Pokornem, je govoril pri posebnem večeru I. 1881. podrobno o Zmaju Jovanu Jovanoviću. J. Hudec in J. V. Frič sta govorila 7. I. 1882 o Avg. Senoi, prvi tudi o njegovih stikih s Hálkom v Prazi I. 1859. Nadalje so predavali: J. Barák: Juri Stojko Rakovský 1883. J. Lego: Fr. Levstik. 3. XII. 1887. J. Voráček: I. Vazov. 10. III. 1888. Gabriela Preissová: France Prešeren (8. II. 1901).

Za predmet so si izbrali ilirizem: J. Hudec: Stanko Vraz. Ilirizem. 28. VII. 1881. J. Kouble: Spomini na ilirsko dobo. Gaj. 8. V. 1886. J. Máchal: Ilirizem in Ljudevit Gaj. 28. XI. 1910.

O splošnih vprašanjih v jugoslovanski literaturi so govorili: J.

Holeček: Nova srbska literatura. 23. IV. 1874. I. K. Jireček: Nova bolgarska literatura. 13. XI. 1875. Chalupa: Hrvatsko narodno pesništvo (po Singerjevem „Beiträge zur kroatischen Volkspoesie“), I. IV. 1882.

J. Kouble: Novejši pojavi v hrvatski literaturi 18. IV. 1834 in „Literarno delovanje Slovencev v zadnjem četrletju“ 6. XI. 1885. Ign. Hořica: Literarne razmere v Dalmaciji 10. I. 1891. Pri predavanjih je bila zastopana tudi filozofična literatura. J. Kouble je predaval o „Dubrovčanu R. T. Boskoviću in njegovih filozofičnih nazorih. (23. IV. 1887) in „o delovanju južnih Slovanov v filozofiji 16—18 veka“ (26. X. 1889). Najbolj so bila obiskana predavanja o narodopisju, zemljepisju, zgodovini in popis o potovanjih po jugoslovanskih deželah. To so naslednja predavanja: F. Z. Dvorský: O Nikolaju Zrinjskem. 7. III. 1868. J. Holeček: Bolgarska svatba, Hajduk Veljko. 29. XII. 1873. I. K. Jireček: Življenje v notranji Srbiji, 13./3. 1875 in „Narodno prebujenje Bolgarov“ 24./4. 1875. Ign. Hořica: J. J. Strossmayer 27./2. 1898. Pomjanov: Razmere med Bolgari in Grki 13./2. 1875. J. K. Jireček: Kirdžalija 18./12. 1875. J. Holeček: Črnagora 22./4. 1876 in tega dne Havlasa: Albanci 20./1. 1877. Ján Lego: Bled 18./2. 1882. Istege dne je predaval Ján Herben o treh hrvatskih naselbinah blizu Mikulova (Gutfeld, Nova Prerova, Frejeršdorf), katere je ustanovil baron Kristof Teufenbach I. 1854. in o njihovem posebnem narodopisnem značaju. Ján Lego je opisoval v predavanju „Karakteristika slovenskega naroda (14./6. 1884) značaj Nemcev, Čehov in Slovencev na obmejnih krajih in dokazal, kako neusmiljeno so Nemci podjarmili nekatere Slovane najprej v znaku križa, sedaj pa s „širjenjem kulture“ med „barbarskimi Slovani“. Ján

Hudec je govoril o jugoslovanskih ženah (27./2. 1886). O svojih potovanjih po jugoslovanskih deželah so pripovedovali: Holeček „Moje potovanje na Črnogoro“ (4./11. 1882), I. Hořica „Novi vtiski iz Črnogore (3./11. 1894.) in A. Glückselig „Bivanje med Slovenci“ (1./2. 1896.). Nadalje je govoril J. Nosek o Slovenski Matici (29./11. 1868), Vitězslav Hálek pa je poudarjal v predavanju „o južnih gledališčih“, da dunajska in graška gledališča ponižujejo nizkotno le Čehe, Slovence in Hrvate, pri tem pa pozabljajo na lepoto in takt. (S. 183).

Lahko uvidimo iz predavanj o jugoslovanski literaturi in o slovanski sploh, da je leposlovni odsek pazil posebno na to, da je spoznal stike med češko in ostalo slovansko literaturo in tedaj tudi jugoslovansko. Ni se zadovoljil samo s poznanjem literature in literarne zgodovine. Želel je tudi neposredno uživati jugoslovanske leposlovne avtorje in slovanske sploh. Tako je prišlo, da so člani prevajali in recitirali posamezne umotvore iz jugoslovanske literature. Previde so dali tiskati. Tako so pripravljali predpogoje za sistematično informacijo o modernih svetovnih literaturah. (S. 191). Tako je recitiral S. Kapper svoje prevode: Srbske legende (14./2. 1869), „Usodno ženitev Maksima Crnojevića“ (7./11. 1874) in hercegovske pesmi (6./5. 1868). Frič je recitiral v odlomkih Balkansko Carico Nikite (3./2. 1900).

Predavali so tudi o češki literaturi, ki je črpala svojo snov iz slovanskega juga. Hrubý je izbral iz Eliške Krásnohorské: „Na slovanski jug“ (6./11. 1880) in „Carja Lazarja“, pa S. Kapper sam kot avtor (14./3. 1874) in v drugič Chálupa (str. XII a XVI).

Tudi sicer je hotel leposlovni odsek okrepiti svoje stike z Jugoslovani in to z raznimi sredstvi. Za društveno čitalnico je naročal

slovenske, hrvatske in srbske liste (§ 241). Ustanovil je komisijo za poznejšo knjižnico „Svetovno poezijo“, v kateri sta prevzela jugoslovansko literaturo Gebauer in Kapper. (l. 1870.) V zbirki „Svetovne poezije“ izšle so od Kappra pesmi srbskega naroda in junaške pesmi bolgarskega naroda od J. Holečka. Žalibog se niso vsi predlogi in nameni vresničili. L. 1866. se je pogajal literarni odbor z Jagičem in Janežičem za ilirsko čitanko, hrvatsko in slovensko, nekako antologijo jugoslovanske poezije. Jagič in Janežič sta bila pripravljena preskrbeti zaželjeno knjigo, ali kakor je razvidno iz arhivne korespondence iz l. 1866., ni prišlo do tega. Pogajal se je tudi za Kapperjevo zapuščino, glavno za njegovega „Carja Lazarja“, ki je bil natisnjen nekđaj v „Lumiru“, sedanjem glasilu U. B., toda ta pogajanja so se razbila, kakor priznava letno poročilo l. 1883, na str. 30. Za leto 1901 je izdal odbor jako dragoceno literarno premijo „Slovenko“, ki je bila poslana tudi hrvatskim in srbskim korporacijam, knjižnicam in nekaterim posameznikom, ki so se toplo zahvalili. Posrečeni poizkus je povzročil, da se je nadaljevalo podobno v knjigah o Slovencih itd. ali ne dolgo, gotovo ker je nedostajalo prispevkov in mož, ki bi bili k temu sposobni.

Izmed glavnih sotrudnikov in članov U. B., sta gojila stike z Jugoslovani glavno I. Kapper in Josip Holeček (S. 187). Holeček nam je ohranil v članku o leposlovnem odseku U. B. l. 1874. zanimive podrobnosti o začetku svojega literarnega delovanja in svojih stikov z Jugoslovani. Pripoveduje: Nikoli ne pozabim 17. oktobra 1874. Bil je to dan mojega prvega nastopa v leposlovnem odseku U. B., kjer sem deklamiral svoje prevode bolgarskih narodnih pesmi. Bil sem takrat enoletni prostovoljec pri 28. polku. Tajnik leposlovnega odbora

je bil Jan Dumovský, predsednik Vítězslav Hálek. Šlo je za otvoritev nove sesije v odseku. Tajnik je predlagal predsedniku, naj me naprosi, da bi pri literarnem večeru prečital svoje prevode. Hálek je dovolil, čeravno ne prerad. Zelel si je, da bi pri prvem sestanku nastopil znan avtor, čigar ime bi privabilo mnogo občinstva in nikakor ne novinec, ki tudi njemu ni bil znan. Ali ni bilo kaj izbirati. Ko je Dumovský jamčil zame, da ne bom odboru v sramoto, soglašal je končno tudi Hálek. Prišlo je mnogo občinstva. Holeček je začel predavati. „Prva pesem“, pripoveduje, a je najdaljša in se imenuje „Sedem junakov in Arabec“. Komaj sem začel čitati, sem zapazil, da se vzbuja v Hátku največje zanimanje. Še časek in videlo se je, kako navdušuje junaška pesem poslušalce. Čeravno nisem imel časa, da bi se ozrl okrog, vendar sem čutil, da ni v poslušalstvu ravnodušja. Ko je nastopil mal odmor, da bi si dal oduška, mi je pošepetal Hálek: „To mi zagotoviš za „Svetovno poezijo“ in jaz sem seveda sprejel ponudbo z največjim veseljem, kajti bile so moje sanje, da bi bile sprejete v „Svetovno poezijo“ „Junaške pesmi bolgarskega naroda“, kjer so ravno izšle Kapprove „Pesmi srbskega naroda“. Na drugi strani mi je zašepetal Zákrejs: Svoj prevod mi zagotovite za „Splošno knjižnico“. „Mi je jako žal, je že oddan“, sem odgovoril. Čital sem potem dolgo do noči. Poslušalci so poslušali vseskoz z zanimanjem in vnemo. Po vsaki skladbi sem žel bučno pohvalo. Junaškim pesmim so sledile ženske pesmi, ki so se odlikovale po svojem finem čuvstvovanju. Čital sem, da me je zabolelo grlo. Občinstvo je zahtevalo vedno več in več.

Uspeh tega večera je bil odločilen za moje življenje. Za vojaško vedo sem bil izgubljen, literatura je

postala edini cilj mojega stremljenja“.

Istega leta je prišlo pri večernih sestankih tudi do ostre debate o Hálkovih jugoslovanskih temah. Dvorský je zagovarjal Hálkovo slovansko stališče in poudarjal, da je napisal Hálek tragedijo „Vukašin“ in da daje svojim junakom slovanska imena: Mirko, Jelenka itd. Oporokal mu je Holeček, da so Hálkove epične pesmi Mejrima in Hu-sejn, Črni prapor in Goar velike zmote, in je trdil: „Ne zadostujejo samo srbska imena Mirko in Jelenka, pesnik ne sme ostati pri samih imenih, ampak mora ustvarjati tudi srbske značaje, tudi dejanje mora biti tipično srbsko in tudi kraj dejanja mora imeti srbski značaj; ker v Hálkovih ni nič drugega srbskega razen imena, bilo bi pametneje ostati pri Alfredih itd. Izmišljeno ime Goar je najboljšo ime za izmišljenega junaka“. Holečkova očitavanja glede nesrbskega značaja Hálkove poezije so bila docela upravičena. Saj je branilo Hátku nepoznanje jezika, da bi mogel globlje prodreti v svoje srbske teme. Čeravno je potoval po srbskih deželah, o katerih je tudi predaval, se ni priučil srbsčini, ker se sploh ni rad učil jezikov.

Še istega leta (1874) je sklical Hálek v početku oktobra odsekov sestanek, pri katerem je bilo čitano pismo stotnika-avditorja Adolfa Winttra, v katerem je prosil literarni odsek, naj mu priporoči kakega odgojitelja za sinka njegovega prijatelja v Zagrebu. „Ali imate srečo“, vzkliknil je k meni Hálek, — tako piše Holeček — „to je kakor nalašč za vas. Ko dokončate vojaško leto, pojdete v Zagreb!“ Servác Heller je opozoril Julija Grégra, da pojdem v Zagreb, in Julij Grégr mi je priporočil, naj pišem politične dopise iz Zagreba v „Národne Liste“ in naj pazim tudi na dogodke za južno hrvatsko mejo. Tako se je

zgodilo, da je U. B. odločila o mojem življenju in delovanju. Pred odhodom v Zagreb sešel sem se s Háikom z namenom, da se od njega poslovim. Dolgo sva šetala po Ferdinandovski. On mi je dajal koristna navodila in migljaje o slovanskem jugu, svetoval mi, na kaj naj pazim, vzpodbujal me, in meni se je zdelo, da se že kot sokol razprostiram nad Balkanom. Še si nisem na dobro ogledal Zagreba, ko pride številka „Národnih Listov“, ki je prinašala drago Háikovo ime — črno obrobjeno“.

Holeček je potem potoval po jugoslovanskih deželah. Predaval je tudi v U. B. o svojem potovanju po Črnigori. O učinkih tega potovanja se je ob priložnosti izrazil pri svojem predavanju o smeri evropskih literatur. (21./5. 1887). Sam je stremil vedno za resnico. Čital je o Črnigori in ko je dospel tja, se je vse pokazalo drugačno, nego je čital. Prišel je k spoznanju, da moramo svet pojmovati tak, kakršen je in ne takega, kakršnega si predstavljamo. Izrekel se je načeloma za realizem.

Preostaja mi le navesti še nekoliko opomb o Jugoslovanih, katere so se pojavile pri drugih predavanjih in okoliščinah mimogrede. V razpravi „je-li dobro, ako dramatični pesnik privede na oder živeče osebe“, skliceval se je Hálek na srbske pesmi, katerih junaki še sedaj živijo in so poetični. I. Hrubý se je protivil pri svojem razlaganju novgorodskih pesmi Štúrovim nazorom o ruski pesmi, ki jo je smatral mnogo za srbsko in malorusko, — zmota, katero je zakrivil vir t. j. Saharova zbirka. (S. 188). Večkrat se je debatiralo s kraljevodvorskimi

in zelenogorskih rokopisih. Goll je zagovarjal l. 1867. kraljevodvorski rokopis: „Tudi mi Slovani smo se narodili v Arkadiji... in nad našo zibelko je plavala Muza. Naš kraljevodvorski rokopis, rapsodija jugoslovanov itd. — glej! to so njeni najdragocenejši darovi“. (Po zapisniku v „Květech“ III. 194 o Gollovem predavanju „Ukrajinska narodna poezija“. Pri Sobotkovem referatu (13./2. 1886) izrekel se je I. V. Frič proti odklanjajočemu stališču Jagiča, ki si misli, da stare spomenike lahko imajo edino le jugoslovanski narodi. Jaroslav Vlček je bil proti rokopisom. Vsa srednjeveška poezija na pr. tudi srbske pesmi — pravil je — so prvotno poganske, pa izpremenile so se v obliki in obsegu tako, kakor se je izpremenil duh časa, in kar imamo pred seboj — je konglomerat poganskih elementov in krščanskih nazorov, starih in novih oblik. Samo naši rokopisi ostanejo v tem oziru nerazrešljiv mixtum. Skliceval se je na Kopitarja, o čigar razlogih je sicer rekel Šafařík, da je to „Machtspruch der Unkritik“, kakor je to rekel I. V. Frič pri drugi debati (13./3. 1886), ko je hotel izpodrinuti Vlčkova izvajanja o poganstvu.

* * *

Ako brskamo po zgodovini U. B., vidimo čestokrat, da je opešalo stremljenje po češko-jugoslovanskih stikih. Ali kmalu vidimo zopet vstajenje k novemu bujnemu življenju: stari stiki so se obnovili in novi ustvarili. In lahko izražamo upanje, da se ti stiki s časom poglobijo v prospah obeh bratskih narodov.

Dr. Oto Stehlik.

Filozofija, psihologija, pedagogika.

Reforma učne v delovno šolo. Vojaška in srednješolska vzgoja. Milan in Milena. Gledališka predstava na prostem v Divji Sarki.

Reforma učne v delovno šolo.

Delovna šola hoče končati za dolgo nevdružne šolske razmere, ker se ne strinjajo z njeno osnovno tendenco: svobodna oblika pouka in vzgoje z individualnim razvojem sil, ki so v otroku in hodijo vedno lastna pota.

H. Scharrelmann v „Erlebte Pädagogik.

Delovni princip se varuje le tedaj, če se pridruži delo pri uvajanju v krog predstav in način mišljenja na istem polju realnim delovnim metodam, ki so se razvile v obseg tega duševnega polja vsled psihološke nujnosti.

G. Kerschesteiner v. »Be-griff« der Arbeitsschule.

Ponavljal bi na tem mestu druge in sebe,*) če bi se obširno govorilo o raznih zahtevah, nujnosti in potrebi reform, ki jih vsebuje v sebi zaznamovanje „delovna šola“. S tem pa bi se oddaljil od predmeta samega, o katerem sem se namenil izpregovoriti. Vendar pa v razjasnitev pojmov še nekaj teorij.

Naše šole so učne šole, in njih najpoglavitejše naloge so, da prenašajo — z najmanjšo uporabo sil — na učenca učne snovi. Čitanke, atlanti, navodila, začetnica, računica, učni načrt, metodična navodila, to vse so učni instrumenti, ki vidijo svoj smoter v tem, da si gotove, kot neobhodno potrebne pripoznane snovi učenec pridobi, učitelj pa jih „izgotovi“. Za te šole se začenja učenčevo življenje šele po dovršenem šolskem času, tedaj šele se bo zavedal prednosti svoje s pridnostjo pridobljene izobrazbe,

*) Prim.: „Delovna ali dejanstvena šola“ v „Pop.“ l. 1912.

tedaj šele se bosta menjala učenje in uporablanje, ti dve stvari, ki hodita v prirodi roko v roki. — Medtem pa vidimo, kako vstaja nova šola. V tej šoli se bo videlo v vsakem učencu celega človeka, v tej šoli bodo obiskovali pouk, ker ga ljubijo, v tej šoli bodo napravili učenci to, kar delajo odrasli; delali bodo, ustvarili bodo nekaj, kar ima vrednost, ter se ne bodo učili nič več kot odrasli, ki se uče le, da lahko delajo. Katero snov se bo predelalo in koliko se bo od tega predelalo, bo tu vseeno, vsa učna snov pa bo le sredstvo, da se vzbude v malem človeku najraznovrstnejše sile, njegova razsodna zmožnost, njegov dar za opazovanje, njegovo zmožnost v izražanju, njegova fantazija, njegov smisel za oblike, da celo njegov spomin. —

Tako jo je označil obe „staro“ in „novo“, Fr. Gansberg*), ki je tudi eden onih, ki se bore pri „Rolandu“ za svobodo metode; kajti šola bodi tu zaradi otroka ter mu služi v prvi vrsti. V tej šoli je učenje le sredstvo za namen. In namen sam? Zgoraj sem ga omenil. Kako se to zgodi? Le tako, če se dovoli učitelju pri vsem njegovem delu večja svoboda.

Tu ni nič govora o specifično „delovni šoli“. Mnenja sem celo, da se bo izgubilo sčasoma to ime, kakor tudi vsa druga imena in ostala bo le šola, pa šola po duhu in resnici. Ne ona, ki je stavljena na psihologijo, ki je smatrala otroka za tako komplicirano bitje, da ni spoznala v njem niti človeka; ne ona z mogočnimi in trdnimi principi pri pouku in vzgoji — šola bo, kjer bo otrok človek in učitelj človek, kjer bo obema dom, življenje, svet v malem in velikem.

*) F. Gansberg „Schaffensfreude“ — Teubner, Berlin & Leipzig. 3. izd. 3:12 K.

Ker ne bo vsa šola med štirimi golimi ali celo okrašenimi stenami...

Le za razliko od „učne šole“ ji pravimo danes še „delovna“. Da bi ta kdaj postala sistem trd, okostenel, se ni bati; življenje jo rodi in njegova potreba, tirala jo bosta s seboj, s svojimi socialnimi nujnostmi. Zato je zaradi imena vse eno — jaz ga pridržim iz konvencionalnega spoštovanja.

Vse to, kako so vzgajali nas, kako smo se šolali mi, kako z veseljem in zadovoljstvom smo se vrgli v stari, pridobljeni sistem, ga zapravljali in izpopolnjevali ter po starih principih izboljševali — vse to nas je napravilo skeptične in za novo nepristopne. Čutili smo nezdržnost starega v današnjih razmerah, a marsikje se je upalo, da se prebole tudi te novotarije, kakor se je svoj čas Basedowa zahteva po igračkanju v šoli ali pa da se pomalem z malo koncesijo izpopolni staro, kakor se je praznoval spomin Komenskega in Pestalozzija z uvedbo „nazornega nauka“. Tako nam je postala delovna šola novotarija, modna zadeva — in marsikje se je reformiralo učno šolo vanjo z rokotvornim poukom. Bali smo se, da se ne uvede še to vsepovsod in bali smo se delovne šole. Zakaj? Ker je nismo poznali. Ker si jo mislimo tako-le: Današnja s knjigami, delovna pa z žago in obličem; današnja z duhom, delovna z roko. Bali smo se izpremembe in s strahom vpraševali po „kaj“ in „kako“; pa ker so nas učili, da verujemo drugim mislim bolj kot lastnemu nagibu do prepričanja, iščemo izpremembo v malem pri malih razmerah in ne upamo si priznati, da je prepričanje tudi v nas: „Na noben način ne moremo izpremeniti učne šole racionalnejše v delovno kakor s tem, da vzgajamo učence sistematično k mnogostanskemu in samostojnemu du-

ševnemu delu“ (Scharrelmann*). In vendar ni v resnici niti tolika novotarija vse to, kar se združuje danes pod firmo pouka z delovnim principom, da bi se mogel in smel začuditi praktičen učitelj stare šole, ker tudi ta je že upošteval veselje do dela, produktivnega dela v svojem razredu, tudi ta je že skušal, da je razvija pod vsemi okolnostmi. Ena pa je bila razlika: poleg besed, bolj v sili smo delali tudi manualno, nismo rabili delovnega principa sistematično, ker nam je manjkalo sredstev, manjkalo razbistritve pojmov.

Danes še stojimo v začetku in tudi pojmi in pota se še niso razbistrila, vendar pa govorimo lahko že o metodah pri pouku z delovnim principom. O strogo urejenem pouku za vso šolsko dobo sem govoril letos, ko sem kazal Kerscheneinsteinerjevo reformno delo v Münchnu, na drugem mestu še mi bo prilika izpregovoriti obširneje o psihologičnih zahtevah raznih metod, zato pa se omejim tu na kratko, ker hočem v drugem delu pogovoriti praktične postopke v nekaterih predmetih po nekaterih zahtevah.

Kerscheneinsteinerju**) služi vsa vzgoja trojni nalogi:

1. nalogi stanovske izobrazbe ali vsaj njeni pripravi,

2. nalogi, da postane stanovska izobrazba uravna,

3. nalogi, da postane pravno vse občestvo, v katerem se živi.

In da vrši to trojno nalogo, je namen delovne šole; ta naloga in organizacije, ki nastajajo iz njih, nanzanjajo etično pot vzgoje z načaja. kakor naj jo hodi vzgoja v naši ljudski šoli. To je njeno prvo znamenje, drugo pa — pravi — se

*) H. Scharrelmann „Erlebte Pädagogik“; Jenson, Hamburg & Berlin 1912.—6 K.

**) G. Kerscheneinsteiner „Begriff der Arb.-Schule“ 1912. Teubner, Leipzig & Berlin.

kaže v bistvu vzgoje značaja samem. Tu pa ne gre zato, kakšne smotre zasledujemo z vzgojeslovnim delom, ampak na katere psihične sile v učencu se moramo obračati in kako naj obravnavamo te.

Ustvariti si moramo torej šolo, kjer postanejo učenci aktivni sami iz sebe in ne pasivno vsled zunanjih večnih naročil vzgojnih vrst, in kjer napravi kakor v življenju družine, zadruga, stanovske zveze, države skupen pojem naloge, ki jo je rešiti, ono raznovrstnost skupnosti človeka do človeka, kjer najde skoro vsak značaj to, kar je najprikladnejše njegovemu naraščanju in bije vsak značaj ob meje, pri katerih postane družabno neraben, če jih prestopi. Stremiti moramo po šoli, ki vlada v nji in jo napolnjuje delovna skupnost, da razvija s tem vse one značaje ustvarjajoče vzgojne sile, ki se naslanjajo ravnostno vsak na idealno skupnost, ki služi resnim namenom. Učitelj kot voditelj take delovne skupine ima bolj dolžnosti skrbnega čuvaja, ki vse pregleda, ki daje le naloge in ustvarja raznovrstne razmere, splošno pa se omejuje na to, da so obrnjene mladostne sile v smeri nraavnega smotra, ter jih ne odvrtaajo od te lastno izvoljene poti k nraavnemu smotru drugi nagoni, instrinkti in impulzi.**)

Z njegovimi lastnimi besedami sem označil pot in o metodi še nekaj. Predvsem zahteva svobode dejalnosti in raznovrstnost razmer. Nerazumevanje zahteve je rodilo misel o zvezi do rokotvorne dejalnosti z vsemi dosedajnimi predmeti. Delo je navadno manualno, zato so to napravili, pa pozabili, da je ročno delo le tam nekaj vredno, kjer izhajajo pojmi iz vsakdanje izkušnje ter je treba pridobiti snov predstav iz

G. Kerschensteiner „Charakterbe-griff“. 1912. Teubner, Leipzig & Berlin — str. 148—149.

čutnega opazovanja. „Zato ne odgovarja duhu delovnega principa, če se pripravlja v uvedbo kake ročne tehnike, kakor pisanje in risanje, z drugimi tehnikami, kakor s polaganjem graha, zlaganjem paličic in oblikovanjem iz ila.“ Za metode znazorovanja, kot sredstva izobrazbe čutov, kot zadovoljitev dejalnega nagona otroka, za pozitiv vsega pouka jih pripuša tudi taka ročna opravila kot koristna, včasih potrebna. Odklanja pa jih kot novo vzgojno sredstvo za svojo šolo, ker šele, če bo manualna dejalnost uporabljena kot sistematično orodje vzgoje volje in utrditve značaja, in seveda, če se bo uporabljala le tam, kjer je to potrebno naravi stvari, tedaj šele nudi novo vzgojen člen, ki je bil naši šoli dozdej tuj. To pa bo le tedaj, če na vsaki stopnji zahteva pri vsakokratni moči izraževanja v otroku precizno podanje tega, kar občuti, vidi, misli in čuti in če po tem stavi v svoji zahtevi zahteve korak za korakom višje na ročnost in natančnost izraza.

In zato mu

— delovni pouk kot princip in delovni pouk kot stroka spadata skupaj kot držaj in rezilo pri nožu.

Podobno pravi Pabst, ki pa mu je najvišji učni princip:

Vzgoja po delu, in vzgoja k delu!“

O metodičnem postopku v pravi delovni šoli:*)

Pri pouku delovne šole pojde pred vsem za to, da se postavi smoter, ki določa tok predstav in dejanj pri učencu. S tem se pridobi njegova pazljivost ter pospešuje tok predstav v gotovi smeri, kar pa je le mogoče, če zavzema predstava vse otrokovo zanimanje. Smoter se kaže torej kot naloga, ki

*) Aus der Praxis der Arbeitsschule. — Oesterr. Verlag na Dunaju. — 7 K.

izlušči v učencu živo željo in delovanje njegovega zanimanja, in če le mogoče, si mora dati to nalogo sam. S tem je združena bistvena zahteva delovne šole, ki gleda na to, da je učenec že kar s kraja aktivno pri delu. Če bi bil le pasivno, kakor se je godilo v glavnem to pri učni šoli, bi seveda že v naprej odpadel pojem delovne šole. Priljubljeno vpraševanje in odgovarjanje, kjer določa učitelj sam smoter in smer duševnega dela, naravnost ugovarja temu, kar hočemo z delovno šolo; njena metoda je mogoča le na skupnem prevdaranju in prostem pomenku med učiteljem in učencem, kjer nastopa zadnji tudi kot tak, da vprašuje in sproža. Seveda ostane učitelju na prosto dano, da uravnava z načinom svojega nastopa pri razgovoru leh predstav tako, da se obračajo predstave nazadnje na smoter, ki se je nastavlil najprej ter jih koncentrira v skupnem proizvajanju za to potrebnega dela. Da se tak pouk ne more vršiti brez razumnega in taktne vodstva pri skupnem pogovoru, je umevno samo po sebi. Važno nalogo prevzema delo tudi na stopnji uporabe, ki ima — kakor znano — veliko vlogo že v Herbart-Zillerjevi pedagogiki, nudi skoraj vedno priliko za upoštevane delovnega principa; zlasti dovoljujejo matematične resnice in prirodni zakoni, ki se določajo med učnim postopom, najrazličnejše uporabe, pri katerih stopa lahko vedno v ospredje telesna dejavnost.

Namenoma sem i navedel Pabsta dobessedno, da vidimo, kako je mogoče celo ljudem, ki so prepričani o potrebi in dobroti reforme, zmešati pojme. To so tisti zavezniki ideje, ki stopajo s praporom v roki po začrtani poti; voditelji so tu, navdušeni zagovorniki in propagatorji; ki pa se takoj ustavijo, če še pot naprej ni sezidan, ter vprašajo: „In zdaj?“ — Tedaj pa pozabijo, da so najprej prisegli na

svoboden razvoj individualnosti učenca in učitelja, ter da mora iti pot po celini. Po taki celini, da „ugovarjamo pri popolni zavesti nauka, da bi bila psihologija temelj pedagogiki ali da bi mogla biti“ (Seidel). To bomo vzeli cum grano salis, pa po formalnih stopnjah delovnega pouka tudi ne bomo obravnavali.

Važnejše so naloge učiteljeve pri njem. Scharrelmann pravi, da so:

1. vzpodbujajo učencev k lastni duševni in manualni dejavnosti;
2. skupno pridelanje globljih spoznanj in pogledov.

In ti dve nalogi se morata spajati v idealnem pouku tako, da je ena naloga naravna posledica druge.

Njegov prijatelj in sodelavec Gansberg pa nam govori (v dveh svojih delih**) v predgovorih obširno o zahtevah, ki jih stavijo Rolandovci splošno na pouk in metodo v delovni šoli.

Predvsem se zahteva, da izhaja pouk iz tega, kaj je otrok doživel. Da ta misel ni nova ve vsakdo; stara je „kakor misel poučevanja sploh“. Ampak otrok je doživel mnogo, kje naj iščemo povsodi zodišča? „S človeštvom mora začinjati prvi pouk, s prirodnoznanjskimi studiji pa lahko konča“. In pri človeštvu — vzemite v roke eno delo Scharrelmanovo, eno Gansbergovo, Gurlittovo, Gerlachovo — toliko zvez boste našli vsepovsod, toliko produkcije, toliko svežosti v besedi, dejanju in zahtevi. Tudi v besedi. Princip pouka z delom — ponavljam še enkrat — ne zahteva predvsem manualnega dela, prav gotovo pa še manj rokodelskega dela; zastopniki delovne šole, ki so se vrgli na to, so na napačni poti. Tudi b e s e d a. Pismo in beseda sta najprvotnejše polje v šoli, zato mora poprijeti nova pedagoška

**.) Glej prej in „Plauderstunden“ iste založbe. 3. izd. 1912. — 360 K.

ideja najprej tu. Na polju produktivne dejavnosti v pisanju in govorjenju, v pripovedovanju, vpisovanju, pesnenju in oblikovanju je nudila ta pot tudi dozdej prav gotove vspehe.

Opis in povest zaslužita v šoli največjo skrb. Če se nam posreči, da fino odmerimo medseboj pouk in zabavo, da spravimo v ravnotežje stalne momente opisa in naprej deroče v dejanju, nudimo tudi najboljši pouk. Kdor ima pri roki dobro povest, obstoji lahko delj časa na istem mestu, vzprejema lahko najrazličnejše prispevke iz otroških ust ter porablja lahko toliko časa na razgovor situacije in spremljajoče jo okoliščine, da se ne dá več zabranjevati zahteva po nadaljnem razvoju zgodbe ter odseka na mah vse debate; potem se zopet odvije kos s svojega klopčiča, dokler se v kratkem ne ponavlja isti postopek igranja. Ni mogoče dovolj ponavljati, da ni boljšega, da se nariše situacija, da se premisli problem, da se spravi v tek debata, kakor prav zanimiva zgodba. Šola rabi tega cela skladišča, četudi je moder učitelj s tem eliksirjem vedno skop, barbarstvo pa je in nič drugega, če se sili otroke po cele ure k mirnemu sedenju, ne da bi se vedelo, s čim naj se spravi v tok njihovega duha in kako se lahko „priveže“ od znotraj njih ude. Z besedami. „otroci morajo vendar spoznati tudi resnost življenja in šolskega dela“, se navadno opravičuje svojo lastno nezmožnost ali mlačnost. Le tedaj bodo izvedeli učenci lahko kaj o resnosti življenja, če se njihovemu učitelju enkrat vzlic vsemu trudu nikakor noče posrečiti. Kaj nam je treba takih prilik iskati? Oj, dovolj jih je ur utrujenosti in obupavanja v učiteljskem poklicu, ur, ko izgube vsi dobri sklepi, preparacije in pripomočki svojo moč. Teorija pa, ki se jo lahko odrine, kadar se zdi ali ne zdi, in ki je lahko odvisna

od menjajoče se volje in „štimunge“, gotovo ne zasluži, da se ji reče teorija. Da se pouk, diskusijo, delo zavija v razgovor, opis in povest, pa ni drugega kot poizkus, napraviti učno delo finejše (seveda še ima v sebi mnogo več), in na takih poizkusih itak sloni vsa metodika. Nazorno in živo pisane povesti so torej najboljše učna snov, ker pa so redke, je sveta dolžnost vsakega sestavjalca učnih načrtov, da označi dobre vire. Naznanjati tema, ki jih je bojda treba obravnavati v pouku vsled zahteve po izobraženosti, ni umetnost; dajati izkaze o dobri, uporabni literaturi, je izmed najvažnejših, tekočih nalog vseh šolskih voditeljev in šolskih prijateljev. — Če hoče postati učitelj v prednašanju mojster, je treba opustiti vsako zunanjo prisiljenost k pazljivosti, kajti „ne z discipliniranjem izsiljeno, le pravi vpliv besede same lahko odloči o dobroti prednašanja“. Oj, saj kako so otroci živi, če se jim kaže življenje! — Tu ne najdejo konca v govorjenju in pripovedovanju, hitro se razvije tudi debata med dvema naših malih sodelavcev, ali pa je tu kaj, nad čemur se drugi čudijo in se smejejo — vedno pa dobe njih sodbe prispevkov iz prednašanja učiteljevega: ta moti, oni pomaga učitelju košček naprej; ta pripoveduje nemogočnosti, oni nemogočnosti zavrača. Tako si pridobivamo s skupnim delom najboljše, kar nam more nuditi šola, življenje samo — seveda: v odsevu pesnitve! Pa slišim — pravi Gansberg — ugovor; slišim da se govori o hrušču pri zabavi, o učiteljevih živcih. Čudno, v trenutku, ko sem uvedel v šolo najfinejšega disciplinatorja, tu naj postane pouk — težji?

Jaz pa slišim ugovor, da ne govorim o „delovni šoli“. Gansberg je moral tudi to čuti in poučevali so ga, da je to šola, kjer razvijajo otroci svoje sile sami na snoveh v prosti dejavnosti, igranje, s poskušnjo,

z ustvarjanjem; kjer učitelj sploh ne bo več poučeval, odpiral bo le obširna delovna polja in vabil otroke k vstopu; ne bo hodil spredaj po potih, ki se zde potrebne njemu, ampak bo hodil prav tiho za otroci ter poskušal k večjemu, da navaja njih nagibe s priložnostnimi in neopaznimi navodili. — Tako so mu govorili, ker odklanjajo enostransko vsa prednašanja, ki zadevajo ustmeni pouk; prednašanja, v katerih dá učitelj lahko svoje najboljše, samega sebe.

— Oj, če bi se moglo dati tem dela veselečim se rokam in iznajdljivim glavam vsaj malo materiala in malo orodja, star in pisan papir, ilovice za gnetenje, lesa za rezanje in listov za lepljenje! Tedaj bi se lahko še vse drugače hodilo za iznajditelji in delavci pri velikih; tedaj bi se prišlo z vsemi čuti do živega naši zagonetni in tako silni kulturi. Rokotvorna ura bo tvorila četrto stroko, ki se izloči lahko iz nazornega pouka (Gansberg).

Pa če je res, da mora biti strokovni pouk podlaga vse naše izobrazbe, — se morajo izpremeniti temeljito naše šole: namesto 4 razredov, kjer se nudi stopenjevanje pisanih raznovrstnosti, bo treba napravili 4 tečaje, v katerih bodo med seboj zmešani 4 letniki: jezikovno-literarni, prirodoznansko-matematični, umetniški in tehnični tečaj. To ne stane nič več in vodi vendar dosti dalje! V znanosti in umetnosti, tu pa ni nobenih činovnih stopenj več, tu je vse enako težko, tu dela skupaj mlado in staro. —

Da sem bil obširen v tej metodi, je bilo namenoma, po mojem srcu. Očitajte mi subjektivnost, pa pomagati ne morem: priljubili so se mi ti „Künstler-Pädagogi“ s svojim globokim umstvom in reforme, ki odgovarja duši otrokovi, ki je predvsem človek, s svojo živostjo pri pouku, s svojo radikalnostjo v klicu po svobodi. Prav gotovo bodo imele njih reformne

zahteve več življenjske sile, če se odloči državna uprava, da reformira brez birokratizma.

Pred menoj leži knjižica „Formenkunde“ dr. R. B r ŭ c k m a n n a. „Navodilo za delavni pouk v nižjih razredih vseh deških in dekliških šol“ govori o raznih delih s polaganjem paličic, kroglic, papirnih in kartonažnih delih, izrezavanju itd. To se pravi: zvezano je manualno igrakkanje z vsem in povsod, kjer služi in ne služi. Priložne tabele pa mi kažejo ne samo za redni pouk, ampak tudi za izredno delo v šoli vse ono igrakkanje, ki smo ga imeli tedaj, ko smo prodajali še platno tam v „šoli“ v Florjanski ulici ljubljanski. Tak deloven pouk in tako proizvajanje delovnega principa odločno odklanjamo, četudi smo popolnoma za to, da izhajaj delo iz igre; pa četudi priložnostno, vendar smotreno. Ne napravljajmo otroka šele otroškega; pootročimo sebe v mišljenju, stojmo visoko v razumevanju in spoznavanju in k temu vodimo otroka! Vedno pa naj bo kot „najboljši in najfinejši učni smoter v otroški inicijativi; njemu mora služiti popolnoma bistveno učno dejanje. Naj raste ustvarjajoča sila otrok, naj deluje, naj bo naš najvišji presodek pri vsem učnem početju!“ (Gansberg).

Ob koncu naj omenim še en strah, ki kaže mlačneže. Kaj poreče k temu oblast? Ne, o tem bi me bilo sram govoriti, ker imam predobro mnenje o še tako okostenelem birokratizmu. Ampak iz tega vprašanja se rodi drugo realno: Ker zahteva svobodni pouk za učitelja vse svoboščine, smemo zahtevati tudi od države, ki je prevzela nadzovanje šolstva, popolno svobodo za učitelja? Trdimo, da mora dovoliti, da nas ne vežejo „na gotove teme, ampak na gotove snovi, seveda snovi, o katerih globokem pomenu je otrok prav tako prepričan, kakor so prepričani naši skriti naprav-

Ijalci učnih načrtov o važnosti napisov, ki so jih napravili. — Dokler pa še niso našli teh tvarin, toliko časa terjamo popolno učno svobodo — in to s popolno pravico! — In do tedaj „ne dobiva javni pouk le izbire snovi, ampak tudi svoje smeri od pouka, ki stoji v znamenju produktivnosti in razvoja“ (Gansberg).

In ko prevzame s temi, popusti vojke vsega v roke država, tedaj pa: vsakemu svoje: učitelja naj svobodno naveže na svoje po času in potrebi pa vseh vzgojnih zahtevah in nujnostih urejenih določbah, ki pa se ne smejo nikdar naprasti kot vezana postava, ampak morajo iti naprej, sama pa naj pazi — ne na vspehe, ne na izpite — ampak na delo in nadzoruje s podpiranjem in pomočjo. Tako ne bo iluzoričnega nadzorstva in ne iluzorično zajamčene svobode učiteljeve, ker povsod bo gonilna moč: svoboda življenjskega dela.

Pavel Fleré.

Vojaška in srednješolska vzgoja.

Vzgoja častniškega naraščaja v vojaških šolah je strogo stanovska in ima mnogo podobnosti z duhovniško vzgojo v semeniščih. Vobče sta ta dva stanova zelo sorodna v svoji organizaciji in stanovski disciplini, v svoji nezmotljivosti in nepristopnosti za druge nazore ter končno v svoji privilegiranosti napram drugim stanovom. Zato se tudi medsebojno podpirata, dasiravno je glavni namen vojaškega stanu, ubijanje, v diametralnem nasprotju s temeljnim naukom krščanstva, ljubeznijo.

Disciplinarno moč in s tem vzgojni vpliv v vojaških zavodih imajo izključno častniki. Ako so nameščeni za posamezne stroke tudi strokovnjaki izven častniških vrst, ti nimajo nič opraviti z vzgojo, ampak so samo učitelji, klasificirajo

gojence samo v svojem predmetu, v vsem ostalem, zlasti o konduiti, pridnosti itd. pa odločujejo edino častniki.

V zadnjem času se tudi vojaško šolstvo naše države reformira, rekel bi — akademizira. Kadetnice se opuščajo, namesto njih se ustanavljajo vojaške višje realke, absolventi teh morajo predelati triletno akademijo, potem šele postanejo častniki. S tem bo polagoma tudi izgnila šarža praporščakov ali kadetov. Že lansko leto je izšlo iz vojaških akademij več poročnikov, kakor praporščakov iz kadetnic.

Ker imamo v državi nadprodukcijo srednješolcev, ki bi lahko vstopali v vojaške akademije, zato bi vojaške realke pravzaprav bile nepotrebne. Vendar vojna uprava vzdržuje celo vrsto nižjih in višjih realk, nekaj v avstrijskih deželah z nemškim, nekaj pa v ogrskih deželah z madjarskim in deloma nemškim učnim jezikom. Namen teh vojaških realk je dvojni: 1. da se častniški naraščaj že v srednješolski dobi, ko je gojenec še bolj dostopen vzgojnim vplivom, vzgaja v vojaškem duhu; 2. da se preskrbijo častniški sinovi, ki se v vojaških šolah vzgajajo popolnoma brezplačno.

Zanimivo je primerjanje vzgoje v vojaških zavodih z vzgojo v javnih srednjih šolah. V splošnem so vojaški zavodi strožji, disciplina je vojaška, kazni ostre: vstajanje pred rednim časom, konsignacija (kaznovani ne sme iz zavoda), zapor, izključitev. Kaznujejo se ne le disciplinarni prestopki, ampak tudi lenoba in nemarnost v učenju. Ta strogost je mogoča, ker so vojaški zavodi vsi internati. Telesna vzgoja je dobra, kar je pač umevno samo ob sebi. Za zdravje gojencev skrbi na vsakem zavodu vojaški zdravnik.

Ob vsej strogosti pa so vojaški zavodi v nekaterih stvareh tolerantnejši nego naše srednje šole. Pušenje ni prepovedano in gojencem

tudi ne škoduje, ker so telesno krepki. Dasiravno h pušenju najbolj miče vzgled tovarišev, vendar se dobijo med vojaškimi gojenci tudi nepušači. Znabiti jih ni manj ko v višjih razredih srednjih šol, kjer je pušenje strogo prepovedano.¹

Drugo, kar se srednješolcem zabranjuje, je čitanje političnih listov. Tudi ta prepoved je samo na papirju, ker nihče ne more dijakov kontrolirati ali čitanja preprečiti. Ako so stariši naročeni na političen list, kdo brani sinu srednješolcu, da ga čita? V vojaških zavodih se čitanje listov naravnost goji. Vsak razred ima svojo čitalnico (kazino), za katero prispeva vsak gojenec določen znesek mesečno. Večina odloči, kateri listi se naročijo. Razrednik jim pri tem gre na roko z dobrim nasvetom, ne da bi jih silil k temu ali onemu listu. Naročujejo se svetovni listi raznih jezikov. Ako je več gojencev iste narodnosti, naročijo skupno list v svojem jeziku, n. pr. Hrvati „Obzor“.

Tu se torej pojavlja paradokson: vojaški gojenci smejo čitati politične liste, dasiravno se v svojem poznejšem poklicu ne bodo smeli mešati v politiko, saj častniki nimajo niti volilne pravice; srednješolcem pa, ki bodo kdaj poklicani, da se aktivno udeležujejo politike, je prepovedano čitanje političnih listov!

Nadalje je srednješolcem prepovedan obisk kavaren. Vojaški gojenci smejo hoditi v kavarne in boljše restavracije. Stanovska zavest, ki se jim vceplja od začetka, jih varuje pred obiskom zakotnih lokalov. Seveda ne morejo ostati v gostilni ali kavarni pozno v noč, ker se morajo zvečer pravočasno vrniti v zavod.

Velike vrednosti je pri vojaških gojencih nauk o vedenju, česar na

¹ Od letos naprej je tudi srednješolcem v višjih razredih pušenje dovoljeno v danih mejah. Op. ur.

naših srednjih šolah popolnoma manjka. V obednici so gojenci pod nadzorstvom častnika ter se tako po njegovem navodilu in vzgledu navadijo primerne vedenja pri mizi. Razun tega jih komandant zavoda vabi k sebi na obed, kjer jih smatra popolnoma kot goste. Tega seveda od naših srednješolskih ravnateljev ne moremo zahtevati. Toda v dijaških kuhinjah bi se lahko kaj storilo v tem oziru. Tudi posamezni dobrotniki, ki dajejo ubogim dijakom hrano, bi morali dijake vzeti k svoji mizi, ne pa jim dajati darovano hrano v predstobi ali kuhinji, kjer je dijaku-prosjaku edina družba služinčad, ki se proti njemu dostikrat obnaša nekako protektorsko. To je poniževanje dijaka in „dobrota“ prav dvomljive vrednosti.

Razrednik nauči vojaške gojence, kako se je obnašati na plesišču, kako se rabi vizitka, sploh vsega, kar je potrebno, da se človek zna kretati v družbi.

Na naših srednješolskih plesnih vajah glede vedenja udeležencev žalibog ni vedno vse tako, kakor bi bilo želeli. Ni treba, da je izobražen človek „frakar“, mora pa biti vedno dostojen. Tega pa se mora naučiti v mladosti.

Splošno lahko rečemo, da se v vojaških zavodih ne prepoveduje toliko kakor na srednjih šolah, da pa se izvrševanje zapovedi in dolžnosti pri vojaškem gojencu strožje kontrolira, da je vojaški gojenec družabno boljše vzgojen nego srednješolec. Vsled tega je tudi samozavest vojaškega gojenca krepkejša nego pri srednješolcu. Tu tiči temeljna razlika obojne vzgoje: vojak se mora brezpogojno pokoriti poveljju, znanstveni delavec, ki naj izide iz srednje šole, ne sme slepo verjeti avtoritetam; vojak mora biti vnaprej prepričan o svojem uspehu, kdor dvomi o zmagi, je že poražen, znanstveni delavec pa mora biti bolj skeptičen in previden. Zato

nas včasih frapira sigurnost in samozavest, s katero izrekajo vojaki svojo četudi popolnoma napačno sodbo o najtežjih problemih.

Značilen v tem oziru je sledeči primer: znanstveni izumitelj aeroplana potrebuje temeljitega študija in obsežnih poizkusov, predno sestavi stroj. Dajte gotov stroj vojaku, nič dolgo ne študira, pogleda, kako se stroj zažene, dirigira in ustavi, vsede se vanj ter se dvigne samozavestno — polet se mu posreči ali pa drzni pilot strmoglavi iz višine.

F. V.

Milan in Milena.)

Vzgojni roman je ta „ljubezenska pravljica“, nič manj nego Rousseaujev *Emile*, ou *l'éducation*. Milan in Milena, to sta naša Emil in Sofija; tudi njima bi pisatelj iz srca privoščil „drugo življenje, ki ni čisto nič podobno tistemu pozemskemu, po kolovozih, po strmih stezah in po jarkih tavajočemu“.

Ta ljubezenska pravljica je huda obtožnica vseh tistih, ki jim je direktno ali indirektno poverjena vzgoja moške in ženske mladine, huda obtožnica obitelji, šole, družbe...

Vir vsega zla je brezmejna in navščinah onih, ki tvorijo te ali one vrste milje mladega bitja in ki so v svojem jedru „vsi ostudni, neumni in živalski, prav nič podobni tistemu človeku, ki ga je bil Bog po svoji podobi ustvaril“. Ti konvencionalni ljudje rabijo dar jezika v to, da zakrivajo svoje misli, čustva in poželjenje ter ne pomislijo, da nedorastli negodnik, „čeprav je še rosa na licih in na duši“, lahko v svojem srcu recimo vpraša: „Kako si me pozdravil? Na ustnicah je bil pozdrav, v očeh pa ga ni bilo!“

¹⁾ Ivan Cankar, Milan in Milena. Ljubezenska pravljica. V Ljubljani 1913. Založil L. Schwentner.

In najvažnejše poglavje! Kako bi se mlad človek „povzdignil iz blata v jasne višave, kjer ni strasti, ne greha ne zmote“, ako je n. pr. tam zadaj v očesu ženske, ki mu stoji nasproti, ali pa izkušenejšega tovariša skrita „žival, ki gleda belo in mežika in vabi v greh“, in ako so v tem odločilnem razdobju mlade duše njeni vzgojitelji — zdravniki, ki „so pisali recepte, bolezniki pa niso našli“.

Kaj čuda potem, ako našemu abiturientu ni cilj stremljenja „Dunaj“ kot središče umetnosti in znanstva, ako marveč sanja „o silnem, šumečem razmahu velikomestnega življenja“! In kaj čuda, ako je slednjič „osvobojenje“ iz takega življenja — blejsko jezero!

Tako Cankar v svoji ljubezenski pravljici, v tem biseru slovenske leposlovne umetnosti. Pesem je to — „težka, hrepenenja polna, kakor pesem jetnika, ki poje, da bi ne slišal svoje bolesti“. Bo li ta pesem našla odmeva v srcu tistih, ki jim tiče? Dvomim, zelo dvomim! Bojim se, da njeni akordi ne bodo kdovekaj izpremenili ne naše mladine in ne njenih vzgojevalcev. Posebe se še bojim, da mladi bralec ne bo dovolj razločeval umetniškega sredstva in pa vzgojnega cilja te ljubezenske pravljice. In „vzgojevalci“? No, koliko pa je ljudi na Slovenskem, ki bi se brez hinavščine nekoliko podrobneje ukvarjali z — vzgojnimi vprašanji?

K. O.

„Prodana nevesta“ v Divji Sarki.

Po veliki noči sem se letos nekaj tednov mudil v Lipskem ter imel namen, se po končanih opravkih črez Vratislavo in Moravsko zopet vrniti na jug. Toda laskave ocene in navdušeni članki, ki sem jih v rajhovskih listih čital o uspeli uprizoritvi „Prodane neveste“ na prostem („Freilichtbühne“) v Divji

Šarki pri Pragi, so me napotili, da sem jo na povratku v Draždanih ubral proti češki prestolnici ter prisostvoval Smetanovi operi, ko so jo tretjič peli zunaj v prirodi.

Divjeromantična kotlina, ki se kar hipoma amfiteatralno vzpenja proti tebi, ako prihajaš z libocke postaje ob buštjehradski železnici, to je Divja Šarka. Naravno obzidje tej kotlini tvori deloma po kraški razrito skalovje, deloma najljubkejše zeleno obočje, ki iz njega, kakor gzdave gospodične, mežikajo mlade breze v svojih belih bluzah. Tam zadej na obzorju pa zamišljeno sanja usodni gradič Zvezda in ob njem sniva Bela gora. Čutiš, da te obdaje tukaj češko ozračje; to je kos slehernemu češkemu srcu svete zemlje, to je pravo pozorišče za toli narodno opero, kakor je Prodana nevesta.

Slišal sem Prodano nevesto v praškem, ljubljanskem, graškem gledališču in se divil Smetanovemu geniju; ali tudi človeška narava je vselej neusmiljeno zahtevala svoj tribut: vsled neznosne soparice sem se vračal domov napol ubit in Vašek, Jenik, komedijanti... na odru so bili živ protest proti običajnemu gledališču z vsemi umetnimi napravami. Ako so v Divji Šarki izzveneli glasovi:

Dobrá věc se podařila,
věrná láska zvitěžila,

takrat mi noga kar ni hotela z mesta. Bujnopestre in naturalistično žive, ker vseskozi naravne slike z obsežnega pozorišča, ki je ob nekaterih prizorih stotinam oseb služilo za „oder“, mamljivi čar Smetanove glasbe, opojni zrak te deviške prirode, polna luč kot ribje oko čistega junijskega dneva, čaroben pogled na desetisočglavo morje vzhičenega občinstva, kakor je cela poljana, gosto posuta s korijandoli, zavihrala v predvečernem zefirju: vse to mi je duh strnil v toli enotno

in prelestno celoto, da sem se težko poslovil od Divje Šarke. —

Uprizoritev Prodane neveste v prirodi pa ni prvi pojav te vrste v razvoju modernega gledališča. Poznajo jih marveč že delj časa na Nemškem, Francoskem, Svicarskem in menda tudi drugje.¹ In kaj neki je bil „Marathon“, ki smo ga lansko leto videli na sokolskem telovadišču na Letni nad Prago? — Večjega pomena, nego li pravda za prvenstvo, se mi zde tukaj načelna vprašanja, kakor jih n. pr. stavlja M. Majerová²: „Zakaj so se pojavila gledališča v prirodi? Zakaj so se pojavila obenem na tolikih krajih, po vsej kulturni Evropi? Jeli to morda povratek k odprtim gledališčem grškim, povratek k deklamaciji, k lapidarnosti kretnje in izraza? Je li to morebiti negacija prefine, preintimne dramske umetnosti, ka'or se je razvila v zadnjih letih, s sceno, ki je realistična do skrajnosti, z igralci, ki virtuožno proizvajajo Ibsenov dramtizirani družinski in zasebniški roman?“

Jaz bi rekel, da tudi pričujoči pojav imenitno potrjuje to, kar domneva filozofija zgodovine: da se zgodovina ne ponavlja, da se marveč ves duhovni razvoj vrši v obliki spirale. Helensko gledališče, kjer je dramska umetnost shodila in pred malone dva in pol tisočletji dosegla kulturni vrhunec, je bilo — gledališče v prirodi. Današnji pojavi gledališča „v polni luči“ pa niso morda zopetni povratek v prvotno, grško stanje, temveč se prej ali slej razvijejo v višjo stopnjo prvotne, prirodne faze.

K. O.

¹ Ljubljanska prireditev tega žanra na Veliki Šmaren javaljne ni bila plod naravnega razvoja.

² „Dějiny divadla pod širým nebem“. (V umetniško opravljenem prospektu „Divadlo v Šarce“).

Pravo in uprava.

Dr. Leonida Pitamic, Pravica poslanca do diet.

Parlamentarno pravo je v naj-novejšem času hvaležen predmet študij. Na sebi zanimive materije vabijo k obdelovanju, ki je tem ložje, ker ni treba voziti po že izvoženih potih, vsled česar tudi ni lahko zavoziti, kajti vsaka ubrana pot je nova, problemov pa dovolj, in vsako delo na tem polju tudi praktično pomembno.

Zlasti avstrijski teoretiki se v zadnjem času prav pridno zanimajo za parlamentarno pravo.

Seidler je pred 20 leti napisal študijo o poslanski imuniteti, Neisser pred 5 leti obširno obdelal opravilnik poslanske zbornice; Kulisch se je leto poprej v Labandu posvečeni slavnostni izdaji državnopravnih razprav lotil problema pravnega stališča obeh zbornic do opravilnika. Lansko leto pa je izdal Tezner v svojih monografijah avstrijskega državnega prava izčrpno študijo o ljudskem zastopstvu.

Tem se je zdaj pridružil naš rojak dr. Pitamic z zanimivo študijo o dietnem pravu.

Srečna roka pri izberi predmeta in primerna omejitev pomeni že pol dela. V tem oziru je Pitamic ubral dobro pot. Razdelil je svojo študijo v dva dela. V prvem razpravlja o postanku in razvoju dietnega prava v državi stanov, v drugem, glavnem delu obdeluje dietno pravo v moderni državi. Zgodovinskemu pregledu sledi razpravljanje o razliki med modernimi in stanovskimi dietami, potem se navajajo politični vidiki pri dietnem vprašanju. Ko je pisatelj še navedel razne dietne sisteme v moderni državi, preide na juristični del dietnega vprašanja. Diete definira kot javnopravno alimentacijo poslancev v času poslanske funkcijske dobe.

Iz te določitve pravnega značaja diet izvaja v naslednjem, da so diete neodrekljive, neprenosljive in nezarubljive in da jih ni prištevati osebnemu dohodninskemu davku podvrženim dohodkom. Nato razpravlja o vprašanih, kedaj nastane zahtevke do diet, kako se diete v avstrijskem parlamentu izplačujejo, in kedaj se zahtevke do diet prekine in kedaj premine. Med te vzroke šteje izgubo mandata, konec in preložitev zasedanja, popust poslancev in izgubo diet kot disciplinarno kazen.

Ob koncu premotriva vprašanje o kumulaciji diet z drugimi javnopravnimi dohodki, in o sodni kompetenci v slučaju pravnih sporov.

V dodatku podaja pregledno sestavljene pravne vire in določbe vseh kulturnih držav o dietnem pravu ter dietnega prava se tika-joče določbe v najnovejšem poskusu avstrijske poslanske zbornice za reformo opravilnika. Delce konča z navedbo uporabljene literature. Da ta ni baš obsežna, ni čudno, kajti specijelnega dela o dietnem pravu razun l. 1874. izdane Milnerjeve politične študije o dietnem vprašanju do sedaj ni bilo. Pitamicova študija izpolnjuje v tem oziru vrzel.

Zanimiv je prvi, zgodovinski del. Stanovi, ki so se shajali k zborovanjem, niso bili poslanci ljudstva — ta pojem je rodila še le francoska revolucija —, ampak le zastopniki lastnih interesov. O dietah tu ni moglo biti govora. To vprašanje je šele nastalo, ko se je število stanov razširilo, tako da ni bilo več mogoče, da bi vsi osebno prišli k zborovanju, in so posamezne interesne skupine se morale dati zastopati po odposlancih; to je bilo po večini od 17. stoletja naprej, na Tirolskem že v 16. stoletju, Francozi pa tudi tukaj kakor v obče za stoletje prednjačijo. Razvoj

na Angleškem je od nekdanj šel svoja od kontinenta posebna pota.

O dietnem pravu v modernem smislu je seveda možno govoriti še le v moderni, na zastopstvu ljudstva sloneči, parlamentarni državi. To je imel gotovo tudi Gumpłowicz v mislih, ko je napisal v svojem „splošnem državnem pravu“, da o dietah v stanovski državi ni mogoče govoriti. Pitamic mu radi tega brez potrebe očita nepoznanje zgodovinskega razvoja in zmote glede pravnega značaja dietnega prava. Za pravne subtilnosti, te specialitete dunajske šole, se Gumpłowicz seveda ni zanimal. Kar je pa drugega ustvaril, bo trajalo, ko dunajske šole ne bo več.

Pitamic razločuje troje dietnih sistemov: 1. sistem dnevnic ali diet v ožjem pomenu (v Avstriji) 2. pavšalni sistem (v Franciji, na Ogrskem), in 3. mešani sistem (v Rusiji in Nemčiji). Pri tem slednjem je pravilo pavšalna svota, izjema dnevnic za med zasedanjem vstopišve ali izstopišve poslance ali pa za izredna zasedanja.

S pravno določbo prava do diet kot javnopravne alimentacije je pač juristično malo pridobljeno. Ali je morda „alimentacija“ kak izrazit pravni pojem, iz katerega bi bilo možno izvajati take pravne konkluzije? Neodrekljivost, neprenosljivost, nezarubljivost in neobdačljivost diet ima zgolj političen izvor in ne izhaja iz kake pravne kvalifikacije diet. Pitamic

operira pri določitvi jurističnega značaja diet z njihovim smotrom. Kaj bi porekel k temu Kelsen? Mislim, da pravoznanstvo ničesar ne zgubi s priznanjem, da gotovi pojavi državnega življenja za strogo juristično dojemanje sploh niso pristopni. Med take zgolj politične pojave štejejo vse ono, kar spada k tvorbi državne volje, in diete predstavitev državne volje so tem pojavom bližje kot jurističnim. Iz prava do diet kot javne zasebne pravice izvajani znaki neodrekljivosti itd. nimajo pri natančnejem pogledu nič jurističnega. Kaj pomenja neodrekljivost, ako poslanec diet noče sprejeti, kak neprenosljivost, ako se poslanec že poprej zaveže, diete darovati v korist volilcem? Nezarubljivost in neobdačljivost sta iz zakona izvirajoča karakteristika, in bi lahko tudi bilo drugače. Ali bi bil s tem jurističen značaj prava do diet tangiran?

S tem seveda ne mislim, da je Pitamicova študija odveč ali zgrešena. Nasprotno, izčrpno, pregledno in strogo znanstveno obdelana tvarina daje avtorju izpričevalo zmožnosti za večja dela. Težave znanstvenega dela na deželi poleg uradnih dolžnosti in daleč od znanstvenih virov so mi znane. Zato izražam samo upanje in željo, da nas g. avtor, prišedši med znanstvene kroge na Dunaju, kmalu razveseli z večjim delom in da pomnoži krog jugoslovanskih znanstvenikov.

Dr. Ságadin.

Politika.

Nekaj novejših prispevkov h kritiki sodobne demokracije.

Lit.: J. M. Kennedy: *Tory Democracy*, London 1911. — Dr. E. Beneš: *Strannictví. Sociolog. studie*, Praga 1912. — W. Hasbach: *Die moderne Demokratie*, Jena 1912. — Gustaf F. Steffen: *Die Demokratie in England*, Jena 1911. — Graham Wallas: *Politik u. menschliche Natur*, Jena 1911. — H. Belloc and Cecil Chesterton: *The Party-System*, London 1911. — Lloyd George: *Bessere Zeiten*, Jena 1912. — David Koigen: *Die Kultur der Demokratie*, Jena 1912. — Brougham Villiers (Shaw): *Modern Democracy. A Study in Tendencies*, London 1912. — Émile Faguet: *Le culte de l'incompétence*, Paris 1912. — William Sharp Mc Kechnie: *The new Democracy and the Constitution*, London 1912. — L. T. Hobhouse: *Liberalism*, London 1912. — J. Clayton: *The Rise of Democracy*, London 1911. — Georges Guy-Grand: *Le procès de la démocratie*, Paris 1912.

Kaže, kakor da preživlja demokratska misel kritično dobo. O tem svedoči nebroj publikacij zadnjih let in pa notranjepolitični dogodki v evropskih državah. Novi poizkusi v Italiji, Angliji in v skandinavskih deželah govorijo o hitrem postopu reprezentativne ideje, zavožena politika francoskega radikalizma, notranja raztrganost meščanskih demokr. strank v Nemčiji in avstrijske parlamentarne težkoče odpirajo nova vprašanja. Vidno je, kako zapušča demokrazem domene teoretičnega razglabljanja, išče trdnjšo podlago, se prisposoblja čimdaljebolj dnevnim konkretnim razmeram in skuša praktično čeprav s pomočjo mnogih kompromisov udejestviti stoletno naglašana načela. Njegova prvotna teoretična hipertrofija zadeva ob velika ekonomska in kulturna nasprotstva, prenosstranska ideologija škoduje koncem koncev kakor povsod tudi najupravičenejšim težnjam. Nejasnost glede načela samega je še ogromna in

odtod toliko nepotrebnih, mestoma pustih metafizičnih ditirambov. Ti ditirambi, to se mora povdariti, ne prekipevajo več tako odkritosrčnega navdušenja in služijo že bolj za druge namene, kajti po več desetletjih prakse so se pokazali temeljni nedostatki, ki bi mogli, ako se razvijajo v dosedanji smeri, ogroziti bodočnost tega in onega naroda. Ti nedostatki so vzbudili v politični znanosti mnogo kritik, ki jih beležimo kot kronisti, že z ozirom na to, ker bi zahtevala meritorična razprava preveliko obširnost.

Že glede temeljnih načel demokrazizma si najboljše politični znanstveniki niso na jasnem, čeprav damo mnogo na rovaš ponesrečene stilistike v definicijah. Da leži bistvo ideje v suvereniteti naroda, v politični enakosti vseh občanov in v pravici večine do vlade, o tem vlada čeprav ne enoglasna a vendar precejšnja enotnost v občnem naziranju. Pojem suverenosti in ljudske suverenosti posebej, ki je veljal pred desetletjem za neomajljiv aksiom, je izgubil poslednja leta pod steklom zgodovinskopravne in teoretične pravne vede zelo mnogo na svoji občji veljavnosti. Ne le to, ta se je pojem izkazal samo kot teoretičen pripomoček, kajti „ljudska suverenost“ je skoraj *contradictio in adiecto*, se spomnimo li na postanek besede in njen praviški smisel, zraven je ta suverenost v praktični in teoretični demokraziji tako problematičnega, včasih tako malo pomembnega in skoraj ničevnega značaja, da so vse diskusije o tem predmetu le malo manj ko prazno mlinsko ropotanje, metafizična ideja, s katero se da dokazati prav vse ali pa nič. Pomenja li ljudska suvereniteta absolutistično vsemogočnost večine, je to realni in običajni definiciji še najbližje, vse govorjenje o nekih naravnih,

nekratljivih in večnih narodovih pravicah do samovlade so brez zgodovinske in stvarne podlage. Metafizični pojem sam privede po svoji inherentni logiki do najabsurdnejših zaključkov in je v svoji polni izvedbi nemogoč. V tem smislu bi moralo biti demokratično ljudstvo absolutni vsevednež in vseznalec, kar je več ko absurdno. Da pa te absurdnosti neče uvideti, o tem govori sodobna zakonodajna mizerija naših parlamentov, ki si lastijo pravico do neomejenega razpolaganja z vsem, brez česar si nemotenega in naravnega razvoja ne moremo predstavljati. V tem oziru je najsprejemljivejše še mnenje Hobhousa, ki meni, da je demokratično načelo za zdravo politiko sicer vitalnega pomena, da je pa kombinacija z aristokratskim načelom, dokler se ne pojavi enotno ljudsko mišljenje, kar je utopično, neobhodno potrebna. Parlamentarna omnipotenca je privedla v francosko politiko, ki je našim demagogom vedni najeklatantnejši ideal, ker je njim bližje neznana, najškodljivejše razmere. To je posledica mehanično prenešenih tehničnih parlamentarnih praktik iz Anglije, ki še niso imele časa zadosti, da se preobrazijo po zahtevah drugačnih zgodovinskih in narodno-psiholoških predpogojev. Toglede ima Clayton prav. Demokracija ni istovetna s strankarskim sistemom, kakor bi se to sodilo po Dr. Benešovih mislih, niti ne z parlamentom. Za to oboje se angleški narod ni boril tekom stoletij, kar je zahteval in v čemur vidi bistvo demokratične misli v dveh postulatih, je, 1) da mora biti odobreno od vseh, kar se tiče celote in 2) da vlada ne sme postopati svojevoljno in absolutistično, ampak da ima poslušati pri vseh zadevah narodove želje. Ne sme se pozabiti, da angleška demokracija nima le parlamenta, temveč tudi, in to je večje važnosti, najsvobodnejšo lokalno avtonomijo in samoupravo,

kjer imajo tudi ženske taiste pravice ko moški in se jih izdatno poslužujejo. Izkušnje na evropski celini dokazujejo da je teoretična podlaga ljudske suverenosti preširoka. Ona je plod predrevolucionarnih teoretikov XVIII. stoletja, presajena v našo dobo brez praktičnejših izprememb. Njeni filozofski zagovorniki se niso zedinili glede njene socialne vsebine, zato najdejo interesi posameznih slojev svojo zaščito še vedno samo pri strankah, ki so si prilastile politično moč, nikakor pa pri demokratičnem čustvovanju celote. Preobširna je tudi podlaga demokratične enakosti. Naj filozofiramo o tem vprašanju kakorkoli, praktično se da ta postulat udejstviti le tedaj, ako so primorani vsi državljani prevzeti katerokoli državno funkcijo. Dandanes poznamo štiri vrste državnega delovanja, namreč vojno službo, sodstvo, zakonodajo in upravo. Demokratična egalitarnost bi zahtevala občno in enako vojno dolžnost, zakonodajno, sodno in upravno dolžnost. Tem štirim se pridružuje še peta dolžnost t. j. enakorazmerno prispevanje k takim državnim stroškom, ki presegajo prostovoljno opravljanje državnih poslov, z drugimi besedami občno in enako davčno dolžnost. Največja enakost, čeprav še dolgo ne občna vlada glede davčne dolžnosti, vse druge enakosti so šele v postanku svojega razvitka. Najmanj oddaljena od ideala je švicarska republika, kjer obstoja vojna ter sodna in v nekaterih kantonih tudi zakonodajna in upravna dolžnost. Drugod pa so občanske dolžnosti kljub temu, da so jih proglasili tolikokrat s toliko svečanostjo, še v zelo rudimentarnih oblikah. Čelo v za naše čase demokratično vzornih ali za takšne smatranih državah kot v Združenih Državah in v Franciji je treba še dolgega razvoja, da se približajo idealnim zahtevam. Tako obstoji v Franciji le vojna in v mali meri sodna dolžnost, v Združenih Državah

je preostala le porotna dolžnost. Na vsak način pa je značilno in za njeno psihologijo pomembno, da demokracija ne vprašuje s toliko vehemenco po svojih dolžnostih, kakor se briga in vpije po vseh mogočih pravicah. Ampak po njeni dosedanji doktrini in zgodovinskem razvoju tudi ni mnogo več pričakovati. Pa če bi se vsaj naglašale vse pravice po svoji vrednosti; tako pa čujemo le in to v nešteti variacijah o zakonodajni pravici, občna davčna pravica in enakost pa je zaničevana kot največje zlo. V resnici vlada v današnji demokraciji vse prej ko politična enakost, da o gospodarski že vsled njenega utopizma sploh ne govorimo. In čeprav bi se dala udeležiti zahtevana politična enakost, bi njena postulirana statičnost ne mogla na dolgo odoleti razvojni akciji za dinamično neenakost. To je v sociologiji in politični vedi takšen locus communis, da je vsaka beseda odveč. Današnja očetovska zakonodaja stremi sicer za tem, da potom vsestranskega vmešavanja v vse posameznikove kulturne in gospodarske razmere izravna kolikor mogoče razlik, vprašanje je pa, bodo li posledice svedočile o kulturnem napredku ali baš o nasprotjem. Ko bo izvršila legislativa svoje zenačujoče delo in bo v danih razmerah mogoča enakost dosežena, bodo obstojale pač enakolične mase, kakšna pa bo posameznikova samozavest in zaupanje v lastno sodbo, kakšna bo njegova intelektualna in moralna samostojnost in kakšen odpor proti vsemogočemu javnemu mnenju mu bo mogoč, takšna uvaževanja spadajo na drugo stran.

V sodobni demokraciji prevladuje še načelo večine. Res je, dokler ni doseženo enotno javno mnenje, je to načelo vsled svoje enostavnosti zelo privlačno in priprosto. Demokracija ga je sprejela od prvotnega liberalizma, kakor

vso svojo teoretično prtljago. Da je ono vse prej ko simbol pravičnosti, o tem so si demokratični aristokrati zelo na jasnem. Kakor hitro pa iščemo nadomestilo, naletimo na ogromne tehnične in psihološke težkoče. Najbolj priporočeno zdravilo je proporčni volilni sistem in pa cel preustroj parlamentarnega mehanizma. V malih deželah kakor sta Švica in Belgija, je to morda izvedljivejše. Ako se premagajo tudi vse težkoče, ki jih v tem pogledu nudi vsak večji teritorij, je politična izobrazba volilnih mas še povsod tako nedostatna, da bi povzročala takojšnja uvedba takih reformov veliko desorientacijo in zmedo in politično življenje bi zašlo prej v stagnacijo mesto da se zviša njegov nivo. Ugodno znamenje je pa na vsak način, da se je jel proporcionalizem uveljavljati vsaj v lokalnih zastopih kakor v Ljubljani, Dun. Novemestu itd. Začetkom tega gibanja je kazalo, kakor da hočejo doseči njeni zagovorniki le sorazmerje med številom volilcev in številom njihovih zastopnikov, ki večinskega načela ne izključuje, kmalu pa se je videlo, da ga razumejo le v tem smislu, da se razdele državna in občinska mesta po razmerju strankarskih vplivov. Obljubljalo se je mnogo. Proporc bo baje odpravil stalne zastope večine, vlada bo poučena o vseh ljudskih tendencah, vedno izpreminjajoče se koalicije raznih strank bodo pričarale neizmeren zakonodajni napredek, pravica bo našla varnejše pribežališče i. t. d. Simptomatično je to, da zahtevajo proporc le zastopniki strank, ki hočejo priti na ta način s pomočjo povečane stranke do zaželjenega vpliva. To tvori tudi jedro spora v sedanjem gibanju za proporc v Franciji. Kjer so stranke prevsemogočne, kakor n. pr. v Švici, zahtevajo zopet proporc, da se zmanjša njih vpliv. Ne more se trditi, da gre prijateljem proporca za bogve kakšne ideje. Njih namen.

obstoji po večini v reglementiranju političnih struj, porabiti posameznika kot suho število v računu. Veliko zlo je pri tem le to, da se množi stranka nestrancarjev tako, da postane lahko večina in zavlada v deželi v istini velika manjšina. Izkušnje, ki so se napravile dozdej s proporcionalizmom, stoje daleč za idealnimi postulati njegove literature. Največja ovira obstoju v prenezdostni politični vzgoji volilnih mas. Politiki, ki mislijo priti tej težkoči s tem v okom, da dekretirajo volilno dolžnost, izganjajo pač hudiča z Belzebubom in njihov račun, nuditi s tem izpodbudo k politični samovzgoji, se ni obnesel niti v zapadnih ameriških komunah, kjer se obnese na prvi hip skoraj vse, kar diši po novotariji. Sistem Ostrogorskega je lep, žalibože le prelepo racionalističen, da bi se mogel v dohledni dobi začeti uresničevati, vsi drugi pripomočki pa se nahajajo še preveč v plenících teoretičnih razprav, da bi prišli za prakso upoštev. Na vsak način pa je dosedanje načelo večine v ostrem nasprotstvu z demokratično idejo. Pa če bi vsaj v resnici vladala večina. Hasbach dokazuje statistično, da drži ravno v najdemokratičnejših državah ponekod skromna manjšina krmilo v roki. Manjšina volilcev voli večino poslancev in če je strankina disciplina urejena, monopolizira mala peščica ljudi, kar je britansko-amerikanskemu cancusu iz 70 let zelo podobno, vse javno življenje.

Z ravno takšnim navdušenjem, kakor o enakosti govore demokratični ideologi o demokratični svobodi. Tudi letá ni njihovo dete, temveč izvozno blago predrevolucionarnih političnih teoretikov iz XVIII. stol., ki so jo prevzeli brez modifikacij in jo često zamenjujejo za republiko in liberalne naprave. Francoska republika in Združene Države so proklamirale človeške pravice in delitev vladnih

oblasti. Oboje se ni moglo vzdržati na dolgo. Človeške pravice so pod taistim pritiskom gospodarskih in polit. razmer, delitev vladnih oblasti pa zapušča ravno v krajih svojega postanka pozicijo za pozicijo in glas po zopetni združitvi oblasti se širi dan na dan. Nič tēmmanj pa se govori o svobodi več ko nekda. Ne kakor da bi ljudje razumeli ali povedali, kakšno svobodo mislijo in čemu jo zahtevajo, njim so vse resnejše finese definicije zoperna stvar. Ogromna masa ne- in polizobražencev, in tem slednjim bi morali prištevati marsikoga, ki ima doktorsko diplomu obešeno v domačem zakotku, zahteva brez razloga „svobodo“ in misli pri tem navadno na „svobodno ljudsko državo“. Svoboda ima dvojni smisel. Ona pomenja prvič toliko kakor ljudsko samovlado, drugič pa neodvisnost od države. Je li dandanašnja demokratična svobodna vlada ljudstva nad ljudstvom, o tem se da mnogo dvomiti in sicer v tej meri, kakor absorbirajo demokratično oblast strankarske agitacije in kapital. Ovire leže v demokratičnem aparatu samem. Pomenja li režim svobode, ako postopa parlamentarna večina ravno v najdemokratičnejših državah bolj absolutistično kakor absolutni vladarji, ako skušajo večine, dobro vedoč, da pride dan obračuna, v kratki dobi svojega monopola izrabiti vse za svoje privatne namene, ako pred v kabinetu koncentrirano ljudsko voljo najelementarnejše privatne zadeve niso več varne, ako vzamejo razni bosses, cancus, canvassers samostojnemu političnemu prepričanju vsako veljavo, ako so manjšine predane brez usmiljenja nasprotnikovi dobrodušnosti, ako se nadalje ravna z državljaní vedno bolj kakor z nezrelimi otroci, ki nimajo poznati lastne iniciative in ako slednjič vedno rastoča neutemeljena in slabo preračunana socializacija vsega privatnega podjet-

ništva zožuje čimdalje bolj krog privatne podjetnosti ter odjeda korenino vsega napredka, pomenja li to toliko hvalisano demokratično svobodo? To je bila svoboda starih liberalcev za kulturo že precej prospešnejši činitelj. Kako zainteresovati posameznika za politične probleme, kako more politično udeleževati svoje nazore, ne da bi moral postati suženj strankarske samovolje ali izgubiti svojo intelektualno samostojnost, ali ni mogoče preobraziti strankarski stroj in njegovo odvisnost o stanovskih interesov tako, da se politična borba ne zreducira le na z demok. pompom našemljeno razredno borbo, to so vprašanja, ki čakajo prve rešitve. Dandanes je demokratična država še nesvobodna država in Montesquieu-ov izrek, da demokracija po svojem bistvu ni svobodna vlada, je dandanes ravno tako upravičen ko pred 100 leti.

Enako velika je tudi zmeta, ako istovetimo demokratičnost z kulturnim napredkom. Ne samo da ljudje navadno nimajo najmanjšega pojma, kaj je pravzaprav napredek in hvalijo kot napredno vse, kar je od danes in reakcionarno vse, kar je od včeraj, oni zaznamujejo v svoji polovičarski kulturi za napredek tudi stvari, katerih reakcionarni značaj leži na dlani. Ne more se trditi, kakor da živi naša demokracija ravno od lastnih in modernih idej. Te ideje so stare kakor človeštvo in v jedru vedno taiste, pač pa tožijo vsi veliki politiki zadnjega stoletja, kako težko da so dostopne demokratične množice novim idejam. Kar se jim ne oktroira po državni oblasti in privatni iniciativi, za to se ne zanimajo mnogo. Ali moremo misliti, da bi mogle ideje kakšnega genialnega politika ali filozofa najti v demokraciji tako hiter uspeh kakor v absolutnih ali celo konstitucionalnih monarhijah? Velmožje iz dobe prosvitljenja in energični državniki v zadnjem stoletju so mogli

premagati strankarski odpor. V demokraciji pa so parlamentarne večine oficijelni zaščitniki napredka. Demokracija sama ob sebi nima socialne vsebine, ali ona krona uspeh. Nobena državna oblika ne stavi volji večine tako malo zaprek, nobena ji ne poda takšne kontrole nad javnim upravnim aparatom, ali tudi nikod drugod ni pot od ideje k dejanju tako dolga, kajti ideja si mora za to pot pridobiti večino, ne posameznika. Predpogoji globljega političnega razumevanja in resnega patriotičnega zanimanja se zmanjšujejo v tej meri, kakor se razširja volilna pravica. Večina volilcev nima časa, da bi posvetila svojo pozornost javnim vprašanjem, njih osebni opravi jih ženejo v enostransko pojmovanje, oni imajo nekaj smisla za interesno zaključen delokrog, dalje njih pogled ne more več razločevati med napredkom. In ravno dandanes, ko se politični, kulturni, gospodarski i. dr. činitelji čimdalje bolj med seboj prepletajo, ko rastejo državne naloge imenzno in postaja upravni mehanizem skrajno kompliciran, bi moralo biti ljudstvo poučenejše kot nekaj, kajti napake, ki se napravijo v zakonodaji dandanes, mora čutiti vsled sinalagmatične odvisnosti vseh ljudskih slojev vsak del narodnega telesa, one se dajo popraviti težje, ker delujejo vidno šele, ko so se ukoreninile v organizem in jih je vsled kompliciranosti le težko izslediti. Brez ljudstva napredek ni lahko mogoč, v tem se mora Villiersu pritrditi, le da se moramo varovati grešiti par excès du principe. Pa utiranost se ne maščuje nikjer tako, ko v finančni zakonodaji in potratnosti demokratičnih parlamentov. Nobena državna oblika ni v svotah izražena tako draga ko demokratična in čim demokratičnejša, tim dražja. Tudi to je locus communis in povdarjeno od modernih polit. ekonomov tako neštetokrat. Demokracija ne zna gospodariti, varčevati, predvideti,

kalkulirati. Državne finance dosezajo danes vsako leto milijarde, v zbornici pa odloča the averageman, novi stvor novih časov, mož ki zna ali bi moral kot poslanec znati od vsega nekaj, a v resnici in običajno ne razume ničesar. V tem pogledu bi se dalo težko govoriti o velikem napredku in ravno tu bi mogla demokracija pokazati, kako ji je narodov blagor pri srcu. Nasprotno pa vidimo, da gospodarijo monarhije mnogo racionalnejše in njihova uprava je cenejša ko demokratična. O tem so si glavni politični teoretiki in praktiki edini. Le ti pa opozarjajo še na večjo nevarnost, ki jo pripravlja narodom inkopetentna omnipotenca sodobnih parlamentov. Državno izvajana evgenika je lepa beseda, njena nerodna metoda pa ogrožuje rodbino ter naravnost nasprotuje naravnim zakonom izbora in prilagoditve. Predalekosežno vmešavanje javnih činiteljev v odgovornost starišev je od zla. Ono hoče pretrgati moralno vez doraščajoče generacije in pospešuje množitev inferiornih elementov. Ako se z vedno novimi pseudo-humanitarnimi napravami vzpodbujajo revni sloji, da postavijo poljubno množico novega zaroda na svet, ki naj najde potem v državnih, deželnih in mestnih zavodih vzgojo, stanovanje, hrano i. t. d., se moramo po vsej pravici bati rapidne deterioracije fizičnih, moralnih in mentalnih kvalitet bodočih državljanov. Takšna politika pomenja pospeševanje neprisobiljivih in to povzroča pri imovitejših slojih ravno nasprotno reakcijo. Opreznost si pomaga sicer zase iz zadrege ali zle posledice se pokažejo v drugi in tretji generaciji. Bodoča demokracija bo, ako se ne najde izhod, pač uspevala kvantitativno, kvalitativne vrednosti pa ne bodo dosežale naših. Egalitarni duh, ki ga je zanesel demokratizem v rodbinsko življenje, vedno večje odtujevanje otrok rodbinski vzgoji in mehanična,

protiindividualna vzgoja v državnih učilnicah pripravljajo neugodne posledice. Morda vidita Mc Kechnie in Fagnet v tem oziru malo prečrno, jedru njunih trditvev se upravičenosti ne more odrekati. Po pravici kaže tudi Kennedy na okolnost, da postajajo vsled utriranega demokratičnega radikalizma konzervativni sloji še okostenelejši in resničnemu napredku nedostopnejši. Zlo na eni strani rodi zlo na drugi.

Omenjene temne sence rastejo, kakor se prelevlja politična demokracija v socialno in socialistično. Stari liberalni program, ki sloni na treh podlagah, na ideji države kot „nočnega čuvaja,“ samoveljavi pogodbe in laissez faire se je moral v zadnjih desetletjih sprijazniti s socialno idejo, se združiti z njo, ako ni maral podležiti. Liberalna ideja je morala postati konstruktivna, reformatorična, da, ponekod se je izpreobrnil enostavni individualizem v nasprotno smer, v vsesocializujoči garantizem. To je vse storil The average man, človek z ulice, ki ima volilni listek. Preobrazitev je bila komaj vidna, a tekom desetletij se je dogodilo, da je liberalizem umrl, kakor na počasni arteriosklerozni. Kajti kar plove dandanes pod firmo liberalizma, to ni več liberalizem starih svobodoljubnih konkvistadorjev. To je zmes najrazličnejših struj, in koherenten mozaik raznih ekonomskih in kulturnih teženj, ki so posamič preslabe za politiko na lastno pest in se na drugi strani vendar le bojijo vreči radikalnejše socialistične toke. Zato izgleda, kakor da je dandanes liberalizem brezprogramen. On hoče preveč, hoče ubiti dva komarja na en mah, obenem pa ne zna najti enostavne, vsakemu človeku razumljive formulacije svojih zahtev. Njegovi cilji so nejasni, se menjajo po raznih prilikah in veleitetah, odtod ona slaba privlačnost, ki jo ima na delaželjne duhove. Slab augurium pomenja tudi, da si glavni liberalni

vodje niso na jasnem niti glede glavnih programnih zahtev. Tako je na evropski celini. V Angliji, kjer so stopili od Campbell-Bannermannovih časov zelo radikalni moške stranki na čelo, je postal liberalizem empirična stranka z obsežnim socialno - reformatičnim programom. Glavno, je, da ta načela niso ostala na papirju. Kampanja se je začela l. 1909 in je še dandanes sredi vrtinca. Georgesov socializem je oživel, nacionalizacija zemlje, avtonomija pokrajin, šole i cerkve pridobiva na veljavi, zavarovanje zoper bolezni, nezgode in starostne rente je bilo sankcionirano v neverjetno kratkem času in Lloyd George ter njegovi kolegi Masterman, Harcourt, Macnamara, Samuel i. t. d. pripravljajo Balfourim akolitom še vedno nova presenečenja. S socializacijo liberalnega free trade se je postavila stranka na širšo in solidnejšo podlago, se združila z Labour Party in dosegla vsega občudovanja vredne uspehe. Kakor rečeno, liberalizem se je izprevernili v idejo socialne interdependence vseh slojev v garantizem. Seveda, ako beremo Lloyd Georgeove govore, zbrane v začetkomenjeni knjigi, so njegovi argumenti gotovo tehtni in njegove reforme so upravičene, več ko potrebne, vprašanje pa je, se je li poslužil v danih razmerah prave metode. Radikalnim socialnim reformatorem morajo ugajati, kajti na bolj premeten način se ne morejo pripravljati tla za zakonodajne ekonomske revolucije, čeprav jih opravičujejo v gotovi meri specifično angleške razmere. Ali to bi še ne bilo tako velikansko zlo, ako bi tega ne pospeševala vedno rastoča koncentracija demokratične vlade v rokah kabineta in v tem samem zopet v rokah nekaj glavnijših šefov. Ker je njih bodočnost v rokah volilcev, je vsa njih politika namerjena v zadovoljitev velikih mas. Zato bogati darovi premnogomno-

gim sans-sou in sans-souci, pokojnine najštevilnejšim slojem, brez razlike, so li zaslužene ali ne, od tod klic po nacionalizaciji vsega, kar je le količkaj narodnega pomena, pretrdo obdavčevanje industrialnega kapitala i. t. d., stvari ki so v prid predvsem le organiziranim slojem. Je li pravično, podpirati brezbriznost in na drugi strani strašiti privatno podjetnost, hoteti izgladiti socialna nasprotja po eni in isti metodi in uporabljati povsod nasprotni ekstrem prejšnjega laissez-faireizma, o tem diskutirajo največ novejši angleški in francoski politiki. Socializacija, to je geslo naših dni, ali vse mora imeti naravne svoje meje in na te so mnogi odgovorni polit. vodje kakor pozabili. Demokratična socialna politika se razlikuje od prave liberalne s splošnim vmešavanjem države v vse nejavne zadeve. Skoraj povsod povzroča oslabitev zgodovinsko pogojenih socialnih organizacij. Njena metoda je metoda darežljivosti. V nekterih demokracijah je javni red podkopen in pravosodstvo kakor kazensko izvrševanje podpira zločinstvo. Les magistrats contemporains sont des Saints Francois d'assises, se izraža hudomušno E. Faguet. Celo entuziastični zagovornik socialne demokracije (ne socialdemokracije, kakor trdijo nekteri listi), Villiers (Shaw) je napisal v poslednjem delu elogične strani o strankarskem egoizmu socialnih politikov, njih kratkovidnosti, o vsega začudenja vredni ekonomski nepoučenosti in splošni inkompetenci. Še bolj kot Villiers pa je udaril na to struno Faguet. Največji nasprotnik demokracije mora sicer reči, da je Rousseau-ov životo- in sociologopisec pretemeljnit črnogledec, ali napake francoske demokracije so po občnem mnenju vseh boljših politikov res take, da je ostra kritika na svojem mestu. V Franciji vidimo šolske primere napak čisto parlamentarnega reži-

ma. Kratek obstoj vsakega ministrstva in njegova kompromisna politika, da se vzdrži vsaj še za par mesecev, povzroča inkoherenco v znotranji in zunanji politiki, siužbe postajajo parlamentarna kupčijska roba, zakonodaja dela sicer mrzlično hitro in je nad vse produktivna, le da brez zveze, sporadično in paliativno. V Združenih Državah čujemo enake pritožbe. K temu se pridružuje še okolnost, da je v demokraciji z čisto parlamentarno vlado premalo izbora. Monsieur tout le monde je vseznalec, hoče rešiti vsako malenkost sam in odtod konfuznost. Inkompetenca, to je po Faguetu radikalno zlo, kateremu se pridružuje še bojazen pred osebno odgovornostjo. Inkompetenca v zakonodaji, v pravosodstvu, v upravi, v šolstvu in drugod vzdržuje politiko polovičarstva, nestalnega beganja iz ekstrema v ekstrem. Kar je pa še mnogo slabše, je to, da se kompetenca ne čuti več kompetentno in se ravna rajši po strankinih željah in neutemeljenih zahtevah slabo in dostikrat nalašč slabo poučenih mas. Inkompetentna je polovičarska naobrazba ljudskih zastopnikov v gospodarskih zadevah, inkompetentna je intelektualna in moralna nezrelost volilcev samih, inkompetentna je borniranost državnega učiteljstva, obstoječega iz ljudij le z eno a s fanatizmom izvrševano idejo, inkompetenca, to je izkratka glavno načelo vseh demokratskih načel. Tako g. Faguet. Sapienti sat! Mnogo krivde pa da pri tem na volilne praktike, na strankarske organizacije in politično desorientiranost volilcev. Ljudstvo more vladati le po svojih zastopnikih. Ljudstvo je suvereno, ampak, in v tem je videl Rousseau zelo dobro, le na dan volitev, takoj nato pa zopet le misera contribuens plebs. Samostojni kandidatje z lastnim programom niso le redki, oni so praktično tudi brez vsakega

vpliva. Strankino vodstvo je njih neomejen vladar, brez njegovega odobrenja so pokopani še tako lepi načrti. V tem pogledu pripoveduje že Hodkin (Unforeseen tendencies of Democracy) malo zabavne stvari, modernejši ponavljajo njegove tožbe. Cancus je dobil sicer legalne meje, ali on obstoja v drugih oblikah naprej in njegova absolutna vlada ni nič manjša ko nekoč. Tudi to bi še ne bilo takšno zlo, če bi obstojalo ljudsko zastopstvo iz najboljših, najkompetentnejših mož. Ali volilne množice ne vidijo rade mož z novimi idejami, širšimi obzorji. Njim se zdi mirna in resna stvarnost sumljiva. Hoče se jim zastopnikov z njihovimi lastnimi, maloštevilnimi in prežitimi idejami, srednjevrstnih polizobražencev, ki vedo vse in diletantizem je najkonfuznejši. Ti vsevedeži obljubijo vse, po izvolitvi pa ietajo v skrbeh za svoj mandat od osebne usluge do druge, so povsod navzoči, o vsem in o ničemur poučeni. Razume se, da izgleda tudi legislativa po tem. Pomankanje duševnih potenc je splošen karakteristikon sodobnih parlamentarnih zastopstev. Belloc je naslikal to mizerijo v zelo mračnih barvah. Verjetno je, da je narokovala nekaj tudi osebna užaljenost po izgubi mandata.

Kot ponareja se je zategadelj mnogo priporočevala in se še priporočuje neposredna demokratična vlada po švicarskem vzoru. Nekteri se navdušujejo zelo ob pogledu na starost stare kantonalne samouprave in so mnjenja, da ni demokratični princip nikjer tako uveljavljen, drugi pa vidijo nove in stare hibe v enakem razmerju. Aktivni občani neposredne demokracije uživajo pravico predlagati zakone, se soudeleževati pri posvetovanju in jih odobriti ali zavreči. Moglo bi se misliti, da mora biti zanimanje za politične zadeve zelo živo in politična naobrazba naravnost idealna. Žalibože se to dogaja tako malo-

kedaj, je agitacija tako težka in draga in zanimanje ljudstva, kakor se je dozdaj izkazalo, tako pičlo, da skoraj ni volitve med manjšim in večjim zlom. Direktni demokraciji je lastna ustavna in zakonodajna iniciativa in referendum. Ni mesta tu na dolgo in široko razpravljati o mehanizmu teh naprav, bodi zabeleženo le to, da občno mnenje dalekovidnejših politikov ne govori za razširjenje te švicarske inštitucije. V velikih državah je to že tehnično skrajno težko izvedljivo. (Tozadevni predlog konzervativne stranke v angleški zbornici je zahteval bistveno nekaj drugega in je bil velikim delom le manevar) pokazale so se zle posledice, kakor so nedostatna zakonodaja potom iniciative, okornost in ogromne denarne žrtve, ljudska nevolja in desorientiranost vsled neprestanega moledovanja strank in vlade, še globlja politična sužnost volilcev, počasen tempo v zakonodajnem napredku i. t. d., torej ovire in neugodnosti, ki ne delajo neposredno demokracijo posebnega zavidanja vredno. Mc Kechnie je celo mnenja, da referendum reputacijo demokracije le še zmanjša. — Kar se tiče socialne demokracije, občuti ona princip materialističnega svetovnega nazora najbolj na lastnem telesu. V tej meri, kakor se odreka nacionalističnemu utopizmu in posveča več pozornosti realnim vsakdanjostim, se njen radikalizem ublažuje in pretvarja v napredni reformizem. Koder se je znala liberalna stranka spraviti z zahtevami neburžoaznih slojev, socialdemokracija ne more osvojiti trajnih tal. Doba panacej je minula, nastopa doba politične interdependence drobčih se strank, koalicije, garantizem prikazuje nove smeri. Morris je imel prav, ne Marx in ne H. George. Nekteri avtorji hočejo zapaziti na vidiku le eno stranko v celi državi, koalirano skupino s posebnim mehanizmom za izravna-

vanje gospodarskih in kulturnih razlik, ali to je za sedaj še dosti utopična ideja.

Za sedaj gre v prvi vrsti za temeljito in podrobno politično vzgojo. Preveč je še nejasnosti glede glavnih načel med voditelji samimi. Dandanašnje demokracijo vodijo v glavnem še vedno irracionalne sile, malkontentne težnje ne morejo najti resnih argumentov in ne solidne definicije še polzavednih, tujih, lastni psihi še ne prikojenih želja. Še vedno leži pretežen vpliv pri teoretikih, ki generalizirajo, znacionalizirajo vse, tako da volilec ne ve kaj napraviti z njihovimi učenimi skrivnostmi. Socialna in politična mistika narekuje še vedno preveč politične čine, volilca obdelujejo obenem in zaporedoma najrazličnejši programi in ni čuda, da mu ostane pravi smisel politike v večini sedemkrat zapečatena knjiga. Zato pa prospeva politično diktatorstvo, diktatorstvo kabineta, diktatorstvo stranke in demagoških politikov po poklicu posebej. Temu ne more biti drugače, dokler so merodajne irracionalne sile in nagoni, da, to diktatorstvo je bistveno potrebno, psihološko predpogojeno. V tem ima Michels prav. (Gl. ref. Knafliča v lanskem I. Vede).

Demokracija je na postopu zmagovalka. Ali ona je še ko Proteus. Izpreminja se od leta do leta, od naroda do naroda, njen vpliv pa čutimo sleherni dan intenzivnejše v vseh panogah življenja. To je znamenje njene notranje vitalnosti, sedaj gre le za to, da popravimo najizrazitejše sile. Gre za to, da izločimo preenostransko teoretiziranje, spravimo politiko z realnostjo, tako da bo ona resnična podoba obstoječe socialne strukture, da naučimo ljudstvo se zanimati za politiko in mu damo širše obzorje. Moramo dati v demokraciji zastopstvo vsem slojem po njih socialnem pomenu, preobraziti parlamentarni mehanizem, zvišati čut odgovornosti,

dati kompetencam zasluženom mjesto, vsem kompetencam ali tudi edino le kompetencam. Ne več l' homme-orchestre, ampak koalicija demokra-

tičnih in aristokratskih elementov naj izvršuje vladu ljudstva nad ljudstvom.

A. O.

Politična ekonomija.

Carinsko-politički eseji. Narodnogospodarska zakonodaja v Avstriji 1912.

Carinsko-politički eseji.

I.

Pasivnost naše izvanjske trgovine sama od sebe nameće pitanje, nije toj pasivnosti kriva čitava naša trgovačka politika. Najugledniji naši stručnjaci uvjereni su da glavni razlog toj pasivnosti vajske trgovine austro-ugarske monarhije leži u neugodnim tarifama, koji priče slobodan i živ promet. Pitanje, je li opravdanija i zgodnija slobodna ili carinska trgovina, opet jako zabavlja stručnjake i političare i još iz daleka nije riješeno. Kod nas je u velikom cvatu carinska politika i ukazala se, osobito u zadnje vrijeme, veoma loša. U Rusiji je ta carinska politika još u nekoj potenciranoj formi, a gospodarsko stanje je tamo još lošije. A opet najuvaženi stručnjaci, a očito i posve opravdano tvrde, da bi sloboda trgovine za naše gospodarstvo značila gotovu propast.

Možda će se komu učiniti smiješno, da se o tim pitanjima raspravlja već danas, gdje se trgovački ugovori imaju tek god. 1917. obnoviti, a pregovori započeti tek god. 1915. No tko znađe, kolik je materijal, koji je potreban za sklopljenje takvoga ugovora, tko znađe, koliko studija i izpitivanja iziskuje svaki pojedinac na oko tako naravni i jednostavni paragraf kojega trgovačkoga ugovora, taj dobro znađe, da i danas briga oko sklopljenjatih ugovora nije nipošto preuranjena.

Jer ti nas trgovački ugovori vežu onda opet na više godina, određuju cilj čitave naše trgovačke politike za to vrijeme i odlučno utječu na cjelokupni razvoj našeg narodnog gospodarstva. Stoga se već sada u svim stručnim časopisima, na anketama i sjednicama stručnih organizacija živo pretresuju sva pitanja, koja su od važnosti za upoznanje sve trgovačke politike pa i njenog utjecaja na naše čitavo narodno gospodarstvo. Valja priznati, a to se konstatiralo i na rečenoj anketi, da naša trgovačka politika u glavnome ovisi o trgovačkoj politici njemačkoga carstva, kao što je u obće i sav gospodarski i politički i kulturni život velikog diela austro-ugarske monarhije posvema ovisan od razvoja tih područja u njemačkoj državi. Medjutim se u Njemačkoj ne osjeća baš tako jako kao u nas potreba za reformom trgovačke politike. Još pred završetak zasjedanja zadnjeg rajhstaga izjavio je državni kancelar Betmann-Hollweg u saboru, da savezne vlade s uvjerenjem ostaju kod stare njemačke gospodarske politike. I premda je znatan dio njemačkog javnog mnijenja iščekivao od novoga rajhstaga, da će u veliko promieniti carinsku politiku, ipak se ta nada nije ispunila pa se čak i u krunskoj besjedi istaknulo, da se temelji dosadanje carinske politike nesmiju promieniti.

Konačno obzirom na vrlo povoljno stanje njemačke trgovine i industrije nije ta promjena ni nužna, dok se u budućim trgovačkim ugovorima njemačkim već prije mogu očekivati znatnije promjene.

Takovo je sada stanje u Njemačkoj. Prema tomu dalo bi se očekivati, da će se slično dogoditi i u austro-ugarskoj monarkiji, no ne valja opet smetnuti da gospodarska ovisnost monarkije od Njemačke ipak nije tako silna, da se u monarkiji nebi moglo štogod stvoriti nezavisno od Njemačke. Austro-ugarska kao gospodarski slabija prije je uvela sistem zaštitnih carina nego Njemačka čak i nezavisno od nje, jer je već tada — koncem sedamdesetih godina Njemačka bila naš najveći konkurenat na svjetskom tržištu, osobito na Balkanu. Bilo bi konačno i žalostno, kada monarkija nebi u pogledu trgovačke politike mogla poduzeti nešto samostalno gdje i daieko slabije države primjerice Srbija ili Rumunjska vode posve samostalnu gospodarsku politiku. Prva moderna carinska tarifa monarkije datira od god. 1879., a nastala je usljed tadanjeg silnog zastoja industrije. Nova tarifa, od god. 1906. ima opet za uzrok teško stanje tadanjeg našeg poljodjelstva.

Razni krugovi vode razne argumente u boj protiv sadanje naše trgovačke politike. Niži slojevi, koji su usled sveopćeg prava glasa došli do velike moći, zahtjevaju, da se više obzira uzme na interese „konsumenata“. Naprotiv „producenti“ ističu, da je vrlo teško uopće odrediti granicu između producenta i konsumenta, jer je većina ljudi i jedno i drugo. U zadnje vrijeme se osobito mnogo zahtjeva sniženje carine poradi toga, što je zavladała velika skupoća i što se ukazala velika pasivnost u bilanci naše izvanje trgovačke politike. Medjutim, ne smije se zaboraviti, da je skupoća jedna internacionalna pojava, koja se osjeća. Uzroci su joj mnogi, a razni interesenti ističu razne kao glavne uzroke, već prema tomu koji njima idu najviše u prilog. Tako socijalni demokrate naravno tvrde, da su skupoći krivi kapita-

liste, koji svojevolumno povisuju cijene samo da se što bolje obogate, dok opet kapitalisti tvrde, da su skupoću prouzročili radnici time, da neprestano iznudjuju povišenja plaća.

Što se pasivnosti naše izvanje trgovačke bilance tiče, to dakako stvar ne stoji tako strašno, kako bi to mnogi rado prikazali. A baš pasivitet te bilance nipošto nije i ne smije da bude razlogom, da se sistem naše trgovačke politike promjeni. Jer je baš silni uvoz fabrikata mnogo doprinjio toj pasivnosti.

Okolnost, da monarkija mora god. plaćati za uvoz fabrikata i polu fabrikata 1323 milijuna kruna, jasan je dokaz, da naše zaštitne carine nisu baš odveć velike. Da su industrijalne carine povoljno djelovale za našu produkciju. Proizlazi već is te činjenice, da je znatno ponarasao uvoz sirovina i strojeva, a to jasno pokazuje, da se produkcija diže.

Prije uvedenja dosadanjeg carinskog sustava uvozilo se u monarkiju znatno manje strojeva nego sada. Taj uvoz raste dvostruko nego li izvoz. Osobito raste znatno uvoz iz Njemačke, dok naprotiv izvoz onamo nazaduje. Od god. 1908 naš je trgovački promet sa Njemačkom pasivan. Zahtjeva se stoga sniženje carina. A jeli je to moguće? Zar da austro-ugarska monarkija u tom pogledu kao slabija prednjači ostalim državama? Eto za Njemačku, rekosmo, da ostaje pri svom dosadanjem carinskom sistemu Francuska je god. 1910 svoje carine povisila, španjolska ove god. isto-tako, Italija takodjer sprema reviziju svoje carinske politike, isto u Belgiji i u Nizozemskoj. U Engleskoj sada zahvaća sve jače dimenzije zahtjev, da se obzirom na kolonije takodjer uvede politika zaštitnih carina. Rusija već odavna vodi strogu zaštitnu carinsku politiku. Na Balkanu se prilike slično razvijaju. Turska je svoje carine god. 1907.

povisila od 8 na 11%, a naskoro će se povisiti na 15%. Srbija je god. 1910. također povisila carine. A Grčka to sada namjerava. Pa i vanevropske države, poimence savezne države sjevero-američke, Japan i Australija povisuju neprestano svoje carine.

Druge bi države bez sumnje sniženje naših carina vrlo prijazno pozdravile, jer bi im time znatno olakšali konkurenciju našoj industriji i trgovini u našoj vlastitoj kući. O djelovanju naših posljednjih trgovačkih ugovora ne može se sada još sa punom objektivnošću govoriti, a baš s tim rezultatima ovisit će najviše rješenje pitanja, hoće li se naš carinski sustav god. 1917. promijeniti ili tek u nekim detaljima upodpuniti.

No nada sve je važno pitanje carinske zajednice Austrije i Ugarske. Jer to pitanje mora još prije početka pregovora, glede novih trgovačkih ugovora, dakle još prije god. 1915. biti riješeno. A to je baš najtamnija strana čitave naše trgovačke politike. Pitanje carinske unije između Austrije i Ugarske je od velike gospodarske i političke zamašitosti i neće biti tako glatko riješeno. O tom konačno nitko i ne sumnja, tek svatko sa nekim osobitim strahom gleda u skorbu budućnost. Mnijenja o rješenju toga pitanja su u obim polama monarhije tako razročna, da će trebati za uredjenje njegovo mnogo muke i mnogo pregovora. Od zadnje nagodbe narasao je znatno promet između Austrije i Ugarske. Izvoz iz Austrije u Ugarsku narasao je u posljednje dvije god. za 34%, a druge države samo za 15%, u Njemačku čak samo 1%. A i izvoz Ugarske u Austriju narasao je za 30%, izvoz Ugarske u druge države samo za 7%, a u Njemačku čak je izvoz za 10% opao. Trgovački promet između obe pole monarkije dakle ra-

pidno raste, dok je porast izvanjeg trgovačkog prometa razmjerno veoma slab. Navedene brojke dovoljno dokazuju, da je tomu uistinu tako. Medjutim u Austriji nijesu nikad zadovoljni sa sadanjim odnošajima prema Ugarskoj. Rasprave sa Ugarskom drže oni za prvu etapu u pogoršanju trgovačkih ugovora monarkije. Prvi carinski ugovor sklopila je Australija sa Ugarskom, a time podala veći dio svojih koncesija, tako da drugima već nije imala što dati. Odnosaj Austrije prema Ugarskoj mienja se svakim danom prema tomu, kako raste ili pada konzum ugarskih prirodnina u Austriji.

Čitava reforma trgovačke politike austro-ugarske monarkije ovisi dakle o prvom redu o tome, kako će se definitivno riješiti pitanje carinske unije između Austrije i Ugarske. Sada su prilike i političke i gospodarske u obim polama tako nejasne i nestalne, da se niti so kakvom vjerojatnošću ne može proreći rješenje toga pitanja. Na okolnost, da se to pitanje bezuvjetno riješiti mora i to najkasnije za dvije tri god. 1917. nameće političarima i s ove i s one strane Leite već sada dosta teških briga. Jer o rješenju toga pitanja zavisit će sva gospodarska budućnost monarkije a pogotovo njezin razvoj za daljnjih više godina. I najmanja pogreška ovdje može da bude od kobnih posljedica. Hoće li se do onda politički položaj tako razbistriti da će se bez strasti to pitanje moći raspraviti i riješiti onako da bude i jednom in drugom dijelu pravo? Tko bi to već sada mogao reći?

U drugom članku progovoriti ćemo o stanovištu Hrvatske kod razprava o obnovi trgovačko-carinskog ugovora između Ugarske i Austrije. —

Dr. Juraj pl. Tomičić.

Narodnogospodarska zakonodaja v Avstriji 1912.

Ukazi, razglasi itd. manjše važnosti, n. pr. o merskih aparatih, o opustitvi carinskega urada II. razr. v Serethu, o uradih za kolkovanje kart itd. so izpuščeni, ravnotako ukazi, tičeči se lokalnih železnic, šol in dr.

1. Carinstvo in finance.

Ukaz ministrstev za finance, trgovino in poljedelstvo z dne 22/12. 1911., s katerim se izpreminjajo nekatera določila izvršitvenega predpisa k zakonu o carinski tarifi z dne 13. febr. 1906. in pojasnil k carinski tarifi.

Dtto z dne	27. februarja	1912.
" " "	23. marca	1912.
" " "	29. aprila	1912.
" " "	25. maja	1912.
" " "	28. junija	1912.
" " "	27. julija	1912.
" " "	19. avgusta	1912.
" " "	27. novembra	1912.

Zakon z dne 7. marca 1912., s kovanju dvekronskih novcev, ter o dodatni pogodbi z Ogrsko; k temu razglas o tej pogodbi 20. marca 1912.

Ukaz fin. min. 1. junija 1912. o novi uravnavi prodajnih cen za tuzemsko tvorniško sol.

Ukaz fin. min. 14. dec. 1912. o katerim se za l. 1913. določi množina sladkorja, ki se sme carine prosto odpraviti v Bosno in Hercegovino.

2. Davki.

Ukaz finančnega ministrstva z dne 18. febr. 1912. o sklepnih enotah efektov borznih na Dunaju, v Pragi in Trstu, kot podstavi za odmero davka od prometa efektov.

K temu popravek 23. marca 1912.

Ukaz fin. min. 20. junija 1912. o odmeri pristojbinskega namestka nepremičnin, obremenjenih s stavbnimi pravicami.

Zakon 4. julija 1912. o nadaljnem pobiranju davkov do 31. decembra 1912.

Izvršitveni ukaz fin. min. v sporazumu z min. za javna dela, 28. junija 1912. k zakonu 28. decembra 1911. o davčnih ugodnostih za nove stavbe.

Izvršitveni ukaz fin. min. z dne 17. oktobra 1912. o ravnanju z zvišbami doklad kakor z odbitnim postavkom ob odmeri hišne najemnine.

3. Poljedelstvo.

Ukaz fin. min. 27. jan. 1912. o dovoljevanju pristojbinskih oprostitiev za postopek za novo uravnavo in odkup pravic do dobivanja lesnih, pašniških in gozdnih pridelkov ter za zagotovitev pravic tistih, ki imajo gozdni užitek na Kranjskem.

Ukaz min. za nauk, 12. maja 1912. o ustavi ter učnem redu za studij kmetijstva na c. kr. vseučilišču v Krakovu.

4. Promet, trgovina in obrt.

Ukaz trgovinskega ministrstva v sporazumu z ministrstvom za notranje stvari in z ministrstvom za železnice z dne 12. jan. 1912. s katerim se delo v železniških delavnicah pri takih opravilih, ki so po sebi predmet rokodelskih obrti, enači uporabljanju za pomočnika v enakovrstnih obrtnih obratih, in o izdajanju potrebnih izpričeval.

Ukaz ministrstev za finance in trgovino z dne 5. jan. 1912., s katerim se izpreminjajo nekatera določila pravilnika o prometnih olajšavah za parnike, ki vozijo obdobjno med pristani pogodbenega carinskega ozemlja obeh držav Avstro-Ogrske.

Ukaz min. notranjih stvari, 27. jan. 1912. s katerim se izpreminja "Tretja izdaja zdravilske odredbine k avstr. farmakopeji Ed. VII." od leta 1910.

Ukaz trgovinskega ministrstva z dne 1. marca 1912. o ustanovitvi radiotelegrafskega nadzorništva v Trstu in takih telegr. uradov na avstr. ladjah.

Ukaz ministrstva za javna dela, z min. za nauk, trgovino, pravosodje in finance, z dne 9. marca 1912. o ustavu c. k. tehničnega poskuševalnega urada.

Zakon z dne 26. aprila 1912. o stavbni pravici.

§ 1. Zemljišče se lahko obremeni s stvarno, otujno in dedno pravico, imeti stavbo na zemlji ali pod zemljo. (Stavbna pravica).

§ 3. . . . se ne more ustanoviti na manj nego 30 in ne na več nego 80 let.

Skupaj 20 §§.

(K temu izvršilni ukaz finančnega min. in min. za javna dela, ad § 19., ter ukaz z 11. jun. 1912.)

Razglas min. za železnice, 15. maja 1912. o lažjih predpisih vzajemnega prometa med avstrijskimi-ogorskimi in nemškimi železnicami, za predmete Mednarodnega dogovora 1890.

Zakon z dne 29. julija 1912. o odgovornosti, če trčijo ladje, in o zahtevkih za pomoč in rešitev v sili.

Zakon z dne 12. avgusta 1912. o vzdrževanju parnega lovstva po Donavi.

Ukaz trg. min. 22. okt. 1912. s katerim se obrtniško izvrševanje zrakoplovstva veže na koncesijo.

Zakon z dne 30. nov. 1912. o vplivu višje sile na izvrševanje meničnopravnih dejanj.

Ukaz trgovskega min. 5. dec. 1912. s katerim se izpreminja telefonska tarifa.

5. Socialna politika.

Razglas ministrstva za javna dela, v sporazumu s finančnim ministrstvom z dne 9. febr. 1912. s katerim se objavlja nov ustav državnega zaklada za zgradbo malih stanovanj.

Zakon z dne 29. aprila 1912. o zavarovanju proti nezgodam pri stavboobrnitiških obratih.

Zakon z dne 17. maja 1912. s katerim se zvišuje zaplembe prosti znesek službenih in mezdnih prejemkov, pokojninskih užitkov in dr.

Zakon z dne 17. maja 1912. s katerim se izpreminja obči rudarski zakon z dne 22. maja 1854. glede uravnave plačevanja mezd v rudarstvu.

Ukaz trgovskega min. v sporazumu z min. za nauk in za notranje stvari, z dne 12. sept. 1912. s katerim se izvršitveni ukaz k zakonu o uravnavi nedeljskega počitka v obrtih deloma izpreminja in dopolnjuje.

6. Mednarodno pravo.

Konzulska pogodba med Avstro-Ogrskim in kraljevino Srbijo z dne 30. marca 1911. podpisana 30/3. 1911, pritrilnici izmenjani v Belemgradu 23. jan. 1912.

Izjava z dne 4. febr. 1912., s katero se izpreminja 5. odstavek deklaracije, spadajoče k bruseljski generalni listini 2. julija 1890.

Trgovinska in plovstvena pogodba z dne 6. febr. 1911. med Avstro-Ogrskim in Črno Goro, pritrilnici izmenjani na Cetinju, dne 4. marca 1911.

Konzulska pogodba z dne 31. maja 1911. med Avstro-Ogrskim in kraljevino bolgarsko, pritrilnici izmenjani v Sofiji 10. maja 1912.

Zapisnik z dne 17. marca 1912. s katerim se podaljšuje mednarodni dogovor o sladkorju od 5. marca 1902.

Če primerjamo to zakonodajo z ono iz l. 1911., vidimo prav veliko nazadovanje, zlasti tudi na polju socialne politike. Če upoštevamo, da so bili lani sprejeti težki brambni in dajatveni zakoni in da avstrijsko gospodarstvo za to ni prejelo niti v zakonodaji nikake kompenzacije, smemo imenovati avstrijsko gospodarsko zakonodajo leta 1912. zelo m r š a v o.

Vladimir Knaflič.

Beleške.

Archiv für slavische Philologie... herausgegeben von V. Jagić. XXXIV. Band. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung. 1913. 649 str.

Dvorni svetnik dr. Vatroslav vitez Jagić, dunajski vseučiliški profesor v pok., ima za seboj dolgo življenje*) polno dela. Spisal je mnogo znamenitih knjig in člankov na polju slavistike; vrhu tega izdaja in urejuje od oktobra leta 1875. do današnjega dne (torej skoro 38 let) svoj „Archiv“, najodličnejše strokovno glasilo za slavistiko v najširšem pomenu besede. Letos meseca aprila se je končal 34. zvezek tega časopisa; na 649 straneh bremo tu razprave, članke in referate iz vseh disciplin slovanske filologije.

Sodelujejo pa poleg Slovanov tudi Skandinavci, Nemci, Madžari, Rumuni in dva Finca. Oglejmo si vsebino najnovejšega zvezka podrobneje in začnimo z razpravami!

Rus G. Iljinskij (v Nežinu, gub. Černigov) izkuša pojasniti etimologijo nekaterih težavnih besed, v katerih je po njegovem mnenju poluglasnik *ь* reduciran (oslabljen) iz *e*; med njimi so: štirje (prvotno bajě *čtyryje), — jset v besedi dva-jset, sem (prv. bajě *jsemъ), pes — pьstъ, pezdeti, šcebetati, (pri-)šed—(ši) in šel, tast — tьstъ, večeraj, žgati, češki čbán, — žbán, poljski skra, č., p. in maloruski z = iz; stsl. pьci (= peči) in tьci (= teci). Iljinskij razlaga besedo pes kot »dolgodlak žival«, (bajě od korena pek = volna?!), iskra iz korena as-goreti, tast in stsl. tьstъ iz tь-stъ »očetov namestnik«! Tu pa tam polemizira uspešno z Vondrákom.

Slovenec Rajmund Perušek (gimn. prof. v pok. v Ljubljani) je poslal obširno razpravo, v kateri obravnava izposojenke in tudi nekaj domačih besed v slovenščini. Da je gospod avtor (klasičen filolog) v slavistiki le diletant, dokazuje skoraj na vsaki strani, zlasti pri besedah adof, ares, androga, bahavka, flaža, drhal, i. dr. Da so mu elementi fonetike povsem tuji, je razvidno iz trditve, kakor: »Erweichung des *p* zu *b*«, »nach einem jotierten Vokal wird (neugriech.) *y* zu *ž*«: madž. bútor naj bi bilo iz n. Fuder, oz. srgn. vuoder, slov. butara iz laškega fodero (!), sl. brhek iz stgn. bəraht (!), brdek iz srgn. baerdece »primeren«, brdavs »surovež« iz srgn.

*) Ker se je rodil 9. julija 1838. v Varaždinu, je obhajal letos svojo 75-letnico.

burdúz »romarska palica« (!), bezáti iz srgn. buzen i. t. d. Črna vojska je po mislih g. P. iz it. cernide, »nekaki poljski stražniki; milizije del contado«, [fant od] fare iz langob. fara = rod, pleme, družhal od stsl. drьhlъ = čemer, ožoten itd.

Jako rad pobija Perušek Štreklja, a šele po smrti tega izvrstnega poznavalca izposojenk.

Nemka Emma Haertelova (v Vratislavi) razpravlja o raznih oblikah ruske sklanjatve pri Turgenjevu. Srb Al. Stojčević (v Lipskem) piše o besedah semenj — sejem — sajam i. pod. ter prihaja do neverjetnega zaključka, da je imela že praslovanščina vzporedni obliki sьsemъ in sьjamъ; gotovo je pa druga dosti mlajša. Ker pozna St. slovenščino samo iz Pleteršnika, imenuje naše Dolensko »Gegend von Dolensko«! (namesto: Unterkrajin). Slovenec Karel Oštir tolče trd lešnik, na katerem so že Vondrák, Meillet in Iljinskij izkušali svoje zobe: *ъ* v glagolu gьnati; on ga razlaga iz kratkega *u*, kar ni neverjetno.

Čeh Václav Titsch (realni prof. v Svitavi) dokazuje, da je v staročeškem evangelistaru »Čtení zimního času« drugi del po jeziku starejši od prvega, ter naštevá dialektične razlike med obema.

Rus Jevgenij Ščepkin obravnava nasledstveno pravo v starih slovanskih dinastijah v XI. in XII. stoletju. Seniorat v pomenu normativnega pravnega sistema ni dokazan niti kot o bičajno pravo kake vladarske rodovine, niti kot rodovinski zakon. V redkih slučajih, ko je seniorat obveljal, je ostal vselej le izjema; v vseh drugih primerih se sme govoriti kvečjemu o neuspeših poizkusih nove tvorbe. Pri Hrvatih se zdi, da je bila zraven prvorojenstva med brati pglavitni moment za nasledstvo določitev (designacija) po predhodniku — dokler je imela domača dinastija še krepkih zastopnikov. Pri Srbih in Bolgarjih je bil običaj, da se je stari vladar tik pred smrtjo odpovedal in postal menih; designiral pa ni vselej najstarejšega sina. Včasih so vladali bratje skupno. Pri Poljakihi ni prodrli niti princip seniorata, niti poizkus, da bi se uveljavilo prvorojenstvo za določeno parentelo. Nedotaknjeno je pa ostalo načelo gradualnega nasledstva. Pri Čehih je veljal seniorat poleg designacije, volitve in drugih momentov. Pri Rusih

imamo dva važna znaka: I. prednost stricev in tjecev pred nečaki in II. »izgoj«, to je zatajitev reprezentacije; vnuki, katerih oče je bil umrl pred dedom, niso imeli pravice nasledstva. Izgoj je pristno germanski (vpliv skandinavskega prava).

Srb Stojan Novaković (v Belgradu; bivši minister) piše francoski o »Les problèmes serbes«: o postanku in razvitku srbske narodnosti ter njeni identifikaciji s pravoslavjem; govori o etnografiji srbskih dežela v srednjem veku, o gospodi in nižjem ljudstvu i. t. d., narodnem čustvu v sr. veku, o tvorbi in imenih držav, vplivu romanskih elementov na balkanske Slovane, kulturnem in verskem razkolu, nedostatku čustva enotnosti. Potem obravnava N. propad neodvisne Hrvatske in Bolgarske, srbsko kraljestvo Zeto, porod politične ideje srbstva v zač. 11. stol. (z ustanovitvijo kraljestva), borbo latinskega vpliva v bizantskim med Srbi v 12. in 13. stol., prepire Nemanjehovih sinov in zmago bizantskega vpliva med Srbi. Ob koncu pravi avtor: »Il nous faut aujourd'hui ne regarder dans le passé que pour comprendre les fautes commises et les mauvais exemples qu'il faut éviter«. Razprava je izredno poučna; povod, da jo je napisal, je dala srbskemu učenjaku Jirečkova »Geschichte der Serben«, (Gotha, 1911).

Nato sledi razprava Srba Milana Rešetarja (vseuč. prof. na Dunaju), ki dokazuje, da moramo razumeti neki stavke v spisu »Vita Methodii« takole: Metodij in dva pomočnika sta prevedla v 7—8 mesecih vso Staro Zavezo razen psalterja in Makabejcev (to je moralo biti l. 880.)

Slovenec K. Kovač je poslal »Archiv« iz Dubrovnika prispevek k biografiji Ivana Gundulića, najboljšega dubrovnškega pesnika; latinsko listino iz l. 1619. o doti pesnikove sestre in laško ovadbo zastran tihotapstva, ki je podpisana tako: Gio. Fr. co di Gond. Conte in datirana: »di Canali adi 27. Giug. 1619.« Ta ovadba je tudi faksimilirana, ker je to edini doslej znani Gundulićev avtogram in njegov edini doslej znani laški spisek (njegov in slog je slab). Holanec Izak Collijn v Upsali popisuje neko bibliografsko redkost: ruski luteranski katekizem, natisnjen l. 1628. (v tiskarni Holandca Petra van Selow) v Stockholmu.

Nemec W. Christiani (v Poznanju) piše obsirno o ruskih osebnih psovkah, toliko o metafornih kolikor o formalnih

(pri katerih je graja ali žalitev v obrazilo). Šved Herbert Petersson v Lundu je objavil 14 etimologij; med njimi so besede poditi, cviliti, škrl, štula, lava, klop. Verjetnega je le malo vmes. Isto velja o etimologijah Bolgarja St. Mladenova, ki razlaga nekaj bolgarskih in srbohrv. besed in naposled izraža mnenje, da je glagol tešiti soroden irski besedi toisc = potreba, želja! Erdmann Hanisch (v Bytom) se bavi s staropoljsko Sofijino biblijo, (rokopisom, najdenim v Šarošpotoku). Poljakinja Eva Rambergova objavlja svojo disertacijo, s katero si je pridobila doktorat v Vratislavi; to je sintaktična preiskava staropoljskega »Florijanskega psalterja«. Hrvat Franjo Fancev (v Zagrebu) priobčuje podrobnosti o kajkavskih pisateljih Pergošću in Škrinjariću (16. stoletja). Iz peresa Čeha Jožefa Vajsa (poprej na otoku Krku, sedaj docenta na češki univerzi v Pragi), beremo razpravo o hrvatskih brevijarjih v glagolici in o oficiju zapadne cerkve od VI.—X. stol.; Vajsu se zdi zelo verjetno, da se je Metodij akomodiral rimskemu obredu, da bi rešil slovanski bogoslužni jezik.

Jagić je sestavil pregled vseh srbohrvatskih prevodov sv. pisma in posameznih delov biblije; najstarejši delni prevod je zaderski lekcijonar iz 1. polovice XV. stol.; celo sv. pismo je bilo prvokrat prevedeno leta 1831: to je Katančičevo »Sveto pismo«, natisnjeno v Bedimu. Najnovejši prevod je Čebušnikov, 1911. — Hrvat Stjepan Tropsch (prof. v Zagrebu) dokazuje Petru Radicu laž glede na dve srbohrvatski nar. pesmi, ki ju je bil prevedel v nemščino ter objavil l. 189. nemški pesnik I. N. Vogl, Radicu pa je trdil l. 1879., da ju je on odkril v zapuščini Anastazija Grüna.

Madžar Melich János (knjižničar madž. nar. muzeja v Budimpešti) piše o besedah Turtur-Tatra, madž. butor, maloruski borkut (iz madž.) in o madžarski obliki slov. izposojenk, ki se končujejo v slovanskih jezikih na y ali i. Rus V. Osten-Sacken (v Rigi) ugiblje etimologijo ruske besede botva (= natje), slov. betva, —vo, —ev in srbohrv. batvo; vse to izvaja iz glag. by—ti (ruski bo—, slov. be—, shrv. ba—kažejo na bъ—, in to je reducirana stopnja omenjenega by—).

Za razpravami sledo manjši spisi: Novogrč N. Veis piše o kodeksu srbske carice Milice ali Helene; I. Košťál (v Gorici) navaja kakih 75 slov. izposojenk v

furlanščini; Luka Pintar (kustos licejske knjižnice v Ljubljani) je objavil 3 pisma: Kurelevo iz l. 1841., Volčičevo iz 1850. in Dajnkovo iz 1836. (Kopitarju).

Čeh Fr. Krčhek (priv. docent na levovski univerzi) piše o podvojitvi predloga **s** v poljščini; Lah Carlo Salvioni (naslednik slavnega Ascolija na katedri v Milanu in urednik lista »Archivio glottologico italiano«) je poslal »Archivu« parabolo o izgubljenem sinu v čakavskem (in sicer ikavskem) prevodu iz l. 1835. L. Pintar razlaga besedi šeskat in prezati (malo prepričevalno) in navaja besede, ki kažejo metatezo soglasnikov v in I:

Voklo iz Lokev, Lavtar iz Walther in na gvali = na glavi. — H. Krebs (v Oxfordu) objavlja naivno vprašanje, ali je ime Bohmit (= Mohamed) v kaki zvezi z imenom Bohara (!) Če bi vprašal g. Mart. Žunkoviča, ki zna vse razlagati iz slovanskih jezikov, bi mu ta menda promptno odgovoril: Oboje je seveda iz besede bog, češki bůh, slovaški boh! Isti Krebs poroča, da se nahaja v Taylorjevem zavodu v Oxfordu (že od l. 1865. sem) eden izvod Mikaljevega srbohrv. slovarja, izdane l. 1651. v Jakinu (Ankona); v knjigi je zapisek, da jo je dal l. 1697. grof Inzaghi v Gradu v zameno grofu Wildensteinu. Izmed nekrologov moram omeniti enega, v katerem ocenjuje Jagić dela in zasluge pokojnega Štreklja.

»Archiv« prinaša tudi mnogo ocen, med katerimi so posebno Jagićeve zelo poučne ter imajo dostikrat samostojno znanstveno vrednost. V 34. zvezku je obširno ocenil A. Sobolevskega »Lingvističeskija i arheologičeskija nabljudenija«, J. Loša »Pamićnikne Janczara«, A. Petrova »Materialy dlja istorii Ugorskoj Rusie«, VI. zvezek in P. Lavrova »Žitija kersonskih svjatyh v grekoslavj. pismennosti«. Hrvat J. Nagy podrobno ocenjuje knjigo Zabolotskoga »Russkaja struja v literaturě serbskago vozroždenija« (v Varšavi, 1908) in pa A. Gavrilovića »Istorije srpske i hrv. književnosti«, Čeh Karel Kadlec piše jako pohvalno o Stojana Novakovića »Zakonskih spomenicah srpskih država srednjega veka« (v Belgradu, 1912, XLII + 909 str.); to krasno delo vsebuje pravne spomenike srbskih držav v sr. veku v ekstraktih ter je slovanskim pravnim historikom neobhodno potrebno. A. Thomson v Odesi je napisal izredno poučno kritiko o Ščerbovi knjigi »Russkije glasnyje v kačestvennom

otnošeniji«, E. Aničkov o Murkovi razpravi »Das Grab als Tisch«, Srb M. Čurčin (v Belgradu) kritizira knjigo svojega rojaka V. Jovanovića »La Gusla de Prosper Méricme« (Pariz, 1911.) Zanimiv je kritični referat znanega Šveda Alfreda Jensena (v Stockholmu) o zanimanju Skandinavcev za slovanske literature in njih zgodovino.

Ivan Koščial.

M. Murko, Die Schröpfköpfe bei den Slaven. Slav. baňa, baňka, lat. balnea. Wörter und Sachen, Bd. V., Hft. 1, 1913. Str. 1—42.

Kulturnohistorični časopis »Wörter und Sachen« si je stavil nalogo, razjasnjevati zlasti kulturne besede ne samo v jezikoslovnem, ampak tudi v stvarnem oziru. Ta način razlaganja ima predvsem to prednost, da hodi sigurnejšo pot kot samo glasovna razlaga, pa tudi to, da je vsled kulturnozgodovinskega materiala zanimiv za veliko večje število bralcev kot golo prikazivanje glasovnih izprememb.

V četrtem zvezku omenjenega časopisa (str. 196 sl.) je objavil Meringer razpravo o stavljenju rogov ali kupic (Schröpfköpfe) pri različnih narodih in o etimologiji tozadevnih izrazov. Ker ni dospel sam glede vseh nudečih se mu vprašanj do zadovoljivega zaključka, se je lotil na njegovo željo Murko dela, da bi našel »eine befriedigende Erklärung der Bedeutungsübergänge Bad, Badewanne, Gefäß und speziell Schröpfköpfe für slav. baňa, dem. baňka«. Murko je zbral precej gradiva, da bi podkrepil razlago baňa lat. balnea. V jezikoslovnem oziru je bilo vsako dokazilo odveč, kakor hitro je bilo dognano, da so izgovarjali v vulgarni latinščini I tako, da je lahko nastala v slovansčini iz lat. balnea banja. Jezikoslovnje bilo to že pred Murkom dognano, a ta se ne zadovoljuje z zgolj glasoslovnim dokazom, ampak išče dokazil tudi v stvari sami. Ravno v tem tiči zanimivost njegove pričujoče razprave. Kogar zanima kulturna zgodovina, ta bo z veseljem sledil Murku, ko nam kaže, kako je prišla baňa do svojih različnih pomenov: kopel, banja, vrč, posoda sploh, pa tudi kupola, rudnik, salina in rog, kako so prehajali ti pomeni in se menjavali. Žal nam je, da ni imel Murko glede vseh teh pomenov zadostnega gradiva pri roki in da je zato ostala njegova razprava v nekaterih točkah nedovršena.

Takoj na prvih straneh dopolnjuje Murko Meringerjevo razpravo glede stavljenja rožičkov in puščanja krvi pri Slovanih. Ker ni moj namen, podati vsebino Murkove razprave po poglavjih, kar so storili drugi naši listi, hočem v naslednjih vrsticah glede Slovencev tu in tam dopolniti, kar je napisal o nas Murko.

Navada puščanja krvi in stavljenja (sekanja) rogov in kupic je na Slovenskem že povsod razširjena, dasi že precej pojema. Vzrok pojemanja je ta, da se ljudje z rastočo kulturo ne zdravijo več toliko sami, ampak si iščejo pomoči pri zdravnikih in opuščajo „šintarice“ ali „babe“, kakor imenujejo kratko v več krajih mazačice. Pri puščanju krvi in stavljenju rožičkov ali kupic se pa niso obnesle samo „babe“, ampak tudi „dedci“. Ni ga večjega okolisa na Slovenskem, kjer bi ne slovela v tem poslu kak moški ali kaka ženska. Včasih je ta slava toliko, da hodijo ljudje k njim iz krajev ki so dan hoda oddaljeni. Vsa Kranjska ima n. pr. zdaj pri Višnji gori tako zdravnico. Pa tudi oblasti, ki zasledujejo „domače zdravnike“, s nemajhen vzrok pojemanja omenjene navade.

Najenostavnejše puščajo kri s pijavkami. Te so dvojne vrste: prave in konjske. Dobivajo jih ali iz lekaren, ali jin pa sami nalove v kakem kalu ali pa v tekoči vodi, n. pr. v jarkih na travnikih, kjer se voda počasi odteka in se pijavka rada drži. Na Štajerskem slove pijavke oo Ptuja, na Belokranjskem one iz kala na Podgori. Tudi vse lekarne nimajo enako dobrih pijavk. Savinska dolina jih dobiva iz Celja, Kočevje-Banja Loka z Reke, Ljubljanci se zatekajo ponje v deželno bolnišnico. Pijavke stavijo, če ima kdo preveč krvi, da je zaradi nje bolan. Ako ga n. pr. „božji žlak“ lovi, si mora večkrat staviti pijavke. Del telesa pri tem ni določen; največkrat jih stavijo na noge ali roke. Zoper glavobol jih devajo na sence na žilo, zoper zobobol na lice ali celo na zobno meso. Puste jo toliko časa, da se tako napije krvi, da odpade sama. Potem jo je treba povaljati v soli ali vsaj posipati s soljo, da izpusti nasesano kri, ker sicer pogine. Pije namreč nečisto kri. Drugod zopet jo dajo samo v slano vodo ali pa v pepel. V radovljiškem okraju jo pa samo z roko malo stisnejo, da izpusti kri. Škoda bi namreč bilo vsake pijavke, ki bi poginila zaradi zaužite krvi. Pijavke hranijo namreč, zlasti babe, v kozarcih v čisti vodi,

katero morajo menjati poleti večkrat na dan, pozimi samo enkrat. Včasih pa ne pomaga nič. Brantna“ kri ugobni pijavko. Ako se hočeš prepričati, ko se je napila, deni jo v osoljeno mlačno vodo! Le pri zdravi krvi bo pijavka živila.

Za „Hörner ansetzen“ poznajo Slovenci izraze „rožiče (roge) staviti ali sekati“ in „kupico staviti“ ali „küfice gor devati“ (Ižakovci). Rožiče stavijo največ ženske, pa tudi moški in sicer tako: Na določenem delu telesa se vseka rana, na katero se pritisne ali postavi rog, tako da, pritisnjen na telo, pospešuje tok krvi, ki teče vanj. Rožiči so čisto navadni goveji, a snažni. Ne sekajo se torej rožiči, ampak vseka se rana. Postavi se navadno naenkrat več rožičev. Na rane denejo potem kaka zelišča in jih obvežejo z domačim platnom (Ljutomer, Ptuj). Sekanje rožičev je bilo, kakor omenja Murko, zlasti v posameznih toplicah v navadi. V Krapino hodijo n. pr. še zdaj, da jim stavijo rožiče. V Čatežu na Dolenskem se poslužujejo pri tem strojčka, ki mu pravijo „šnaprl“. To je kocka s stranico kakih 5 cm. V njej je 16 zob, pero in petelinček. To pripravo pritisne puščalec krvi na kožo in sproži petelinčka, nakar se zarežejo zobje v kožo. Nato se odstrani „šnaprl“ in se stavi nad vsekanim mestom govej rog, ki je pri strani prevrtan. Rog tišči puščalec nad vsekanim mestom in izsesava med tem z ustmi skozi luknjico v rogu zrak. Ko je zrak izsesan, zamaši luknjico z „ledrom“. Zdjaj stoji rog sam. Zračni tlak goni kri iz rane in drži „leder“ na rogu. Vsa „operacija“ traja manj od $\frac{1}{4}$ ure, ko rog sam odpade.

Roge stavijo radi trganja, „gihta“, otečenih nog i. t. d. Tudi radi „križebola“ jih stavijo. V tem slučaju na križu. Za glavobol puščajo na obeh rokah za pestjo in ebenem za tilnikom. Za „giht“ ali „putigróm“ kakor sploh za trganje se vrši „operacija“ na nogah. Pri puščanju rabijo torej oboje: „šnaprl“ in rog.

Navada je bila pred kakimi 20 leti precej razširjena, a sedaj pojema. Oblast je pregnjala in celo parkrat zaprla dotične „padarje“, a ni nič pomagalo, ker je bilo ljudstvo puščanju vajeno. Ker pa se niso upali padarji iz strahu pred oblastjo puščati doma, so izvrševali svojo obrt skrivaj. Poleti so se skrivali največkrat v koruzi. Pa tudi iz koruze so jih pregnali.

Ker se je bilo puščanje skoraj zatrla, so izostajali tudi gosti iz toplic, ki so

hodili tjakaj v veliki meri zaradi puščanja. Zato so puščanje zopet dovolili, a le pod zdravnikovim nadzorstvom in to samo v toplicah. V čateške hodi zdravnik iz Samobora. Komur on dovoli, temu se stavi rog. Brez dovoljenja in brez zdravnikovega nadzorstva ne delajo ničesar več.

Sedaj pušča Miha Prah, posestnik in mizar na Cerini pri Čatežu. Najemnik toplice, g. Zupan, učitelj v Brežicah, ima z imenovanim pogodbo glede puščanja. Puščajo pa ob ponedeljkih, sredah in sobotah popoldne.

Približno enako kakor v Čatežu se vrši stavljenje rogov tudi v toplicah grofa Margherija pri Smarjeti na Dolenjskem, kjer pušča kri že nad trideset let eden in isti. Tudi tu si dajo kri puščati izvečine samo taki, ki trpe na trganju in temu sličnih boleznih. Včasih si dovoli ta „špas“ tudi kak polnokrvnež, kateremu ne da miru preobilo zaužiti alkohol. Seveda je pri takih puščanje menda vedno brezuspešno. Toplice, kjer se pušča kri, obiskuje edino le preprosto ljudstvo. Kakih 500 m proč ima isti lastnik druge toplice za „boljše“ ljudi. Komur puščajo kri, mora biti vsaj par minut prej v vodi, nato se vsede na nalašč za to pripravljeno klop v vodi, tako da ima hrbet zunaj vode. Nato pride mož, ki rogove stavi, vzame strojček (Schröpfmaschine), naročen iz Gradeca ali z Dunaja, — sam mu pravi „mašina“ — ter ga nastavi pacientu tja, kjer ga najbolj žrga, najrajši na vsako pleče, potem spodaj na vsako stran kolka, nad zapetjem in na mečah pod kolenom, sproži nato petelinčka na strojčku, ki je podoben škaticli (4 × 4 × 3 cm), nakar udari po 5 rezil-sekal v kožo. Zdaj nastavi hitro na vsako rano rožiček. To je pravi konec govejega roga. Na gorenjem koncu je cel, zaprt, ob strani pa ima luknjo, ki se zapira z usnjatim pokrovčkom. Skozi to izsesa zrak, da se drži rožiček telesa. Kri se nateka potem v zaprti rožiček sama. Večkrat ga suame in s tem, da izsesa zrak, zopet pritrdi, da potegne vso slabo kri iz telesa. Rožički ostanejo na rani po 1 uro, v katerem času jih privdigne „padar“ po vsem —, do desetkrat, da odstrani v rogu že nabrano kri. Na isti rani izsesava popoldne (stavi dopoldne) še enkrat kri, a mu ni treba rane vnovič nasekati. Enemu nastavi po 8—10—15 rožičkov. Bolnik izgubi tako veliko krvi, ki jo mora nadomestiti z dobro hrano, sicer preveč oslabi.

Smarješki „padar“ se je naučil svoje umetnosti od očeta. Ustno sporočilo trdi,

da opravlja njegov rod ta posel že nad sto let.

Pijavk ne stavijo radi v toplicah, ker se ne izplača z ozirom na uspešnejše delujoče rožičke.

V Čatežu, Smarjeti, v Dolenjskih Toplicah (tu so s stavljenjem že skoro prenehali) in sploh po toplicah so padarji že modernizirani, ker imajo „mašine“, drugod na kmetih vsekavajo rane s približno šilo podobnimi nožiči, imenovanimi sekački.

Namesto rožičkov stavijo ponekod rajši kupice, n. pr. na Belokranjskem in Ogrskem.

Puščanje žile so smatrali Slovenci tudi za dobro sredstvo proti blaznosti, kar kaže naš izraz: „treba bi mu puščati na glavi“, da bi bil pametnejši (prim. poljski „trzeba by mu na głowie postawić bańki“).

Glede pomena besede banja so Murku nekateri poročevalci napačno poročali: Belokranjecem je banja to, kar je drugim škap, torej posoda za vodo. Pri večini Slovencev je pa dandanes baňa = Wanne, podolgasta posoda iz lesa ali iz pločevine, v kateri se kopljejo otroci ali pomiva posoda, n. pr. v gostilnah. Izraza banka za to, kar ima Murko naslikano pod št. 45, ne poznajo Belokranjci, pač pa besedo žbanjka za predmet, ki ga ima naslikanega pod št. 48. Tudi belokranjski kabel je drugačen, kakor piše Murko. To je posoda za vodo, zgoraj nekoliko ožja kakor spodaj, podobna nekako maslenici pod št. 44 in rabljena zlasti v tretjih. Otroke so kopalj Belokranjci prej samo v nečkah, zdaj jih tudi v „dugih banjah“.

Zanimivo za Murkovo razpravo je i to, da se nahajajo tudi na Slovenskem cerkve, katerih stolp ima streljo v obliki kupole. Navadno sta dve: večja in manjša. Pravijo jim veliko in malo (na vrhu stolpa) jabolko. Cerkev sv. Vida pri Črnomlju je imela, dokler je niso prenovili, enak stolp, kakor ga ima Murkov „Altrichterhaus“ na sliki 15, seveda brez hodnika.

Murkovo razpravo, ki nam nudi deloma vpogled v kulturne stike Slovanov in Romanov, krasi lepo število slik.

Dr. Lokar.

V Revue des Deux Mondes, julijska številka, opisuje André Tardieu ustroj, cilje in razširjanje protivojaške gibanja v Franciji, onega gibanja, ki je navzelo letos, o priliki izpremembe vojaške dolž-

nosti iz dveletne v triletno takšen obseg, da je zbudilo pozornost celo med širšo slovensko javnostjo, koje briga navadno ne sega preko lokalnopolitičnih dogodkov. Viri, iz katerih je pisatelj zajemal, so bile razne anarhistične in sindikalistične francoske revije in podatki o raznih anarhističnih kongresih.

Protivojaško gibanje na Francoskem, piše André Tardieu, vodi delavska organizacija pod vodstvom anarhistov. Slednji se glasom sklepov kongresov v Havru (1880) in Curihu (1893) do leta 1895 niso družili z delavci, ki so bili združeni v socialističnih organizacijah. Ko je pa zakon iz leta 1894 vsled mnogih anarhističnih atentatov onemogočil vsako samostojno delovanje anarhistov, vstopili so anarhisti v razne delavske socialistične organizacije: v teh so zavzeli vodstvo in jim dali anarhistično smer. Njih uspeh v tem oziru je bil velik, kakor opazimo to na mednarodnem socialističnem kongresu v Londonu leta 1896, na katerem nastopajo bivši voditelji anarhistov kot vodje sindikalistov. Polagoma so dobili anarhisti v sindikatih premoč ter uvedli v istih svojo bojno taktiko potom stavk, nasilnega poškodovanja tuje lastnine (sabotage), bojkota, antimilitarizma, antipatriotizma i. t. d. In anarhistične organizacije „Fédération communiste révolutionnaire“ nastalo je 54 drugih, ki imajo svojo revijo „Le Mouvement anarchiste“ in ki gojijo stike z drugimi izvenfrancoskimi anarhističnimi organizacijami, vse pod krinko socialističnih organizacij. „Organisation de combat“ in „jeunes gardes révolutionnaires“ so organizirane anarhistične bande, nekako vojaštvo anarhistov, ter prirejajo atentate i. t. d.

Glavna organizacija anarhistov je „Confédération Générale du Travail“ (C. G. T.), ki izdaja časopis „Voix du peuple“, vodi splošne stavke in sploh vse važne zadeve te zveze, ki ima okoli 600.000 članov; od teh plačuje jih 450.000 redno prispevke. Ker je vseh delavcev na Francoskem okoli 10.000.000, tvori ta zveza gotovo zelo znatno manjšino. V delokrog C. G. T. spada tudi protivojaško gibanje.

Ker zahtevajo anarhisti popolno, neomejeno svobodo posameznika, so seveda najhujši sovražniki vsake oborožene sile v državi, kakor vojaštva, policije itj. Sredstva tega protivojaškega gibanja so zelo raznovrstna. Anarhisti skušajo spraviti vojake k nepokornosti, begunstvu, k umoru predstojnikov i. t. d. Razne anar-

histične revije skušajo netiti sovraštvo v srečo ljudstva proti vojaštvu. Tako je pisala „Guerre sociale“ dne 16. V. 1907: „Za obrambo Francije ne bomo žrtvovali niti enega kvadratnega centimetra svoje kože. Revija Le Mouvement anarchiste daje svojim bralcem poduk v tem, kako se napravi topove, puške, železnice, brozjavne naprave i. t. d. nerabene.“

Protivojaška propaganda poslužuje se za širjenje svojih idej raznih shodov, prireditev, tudi gledišč in varijetejev. „Théâtre social“ v Parizu, ki obstoja od leta 1894, nudi svojim obiskovalcem razne igre anarhistične vsebine, na pr. „Le Dragon“, katere junak je vojak, ki ustrelil svojega stotnika, „L'Aiguilleur“, v kateri povzroči anarhist veliko železniško nesrečo i. t. d. Organizacija „Sou de Soldat“, ki je imela izprva namen podpirati vojake, služi sedaj v prvi vrsti antimilitaristom. O priliki naborov pa prinaša „Voix du Peuple“ manifest, v katerem pozivlja novince k uporu.

Uspehi protivojaškega gibanja so v primeru z žrtvami in trudom še mali. Leta 1898 bilo je med vojaki 1931 begun in 4078 neposlužnih; leta 1903 pa 2194 in 4973; leta 1909 že 3129 in 9378; konečno leta 1911 2548 beguncev in 9786 neposlužnih. Uspehi antimilitaristov, se torej vidno večajo.

Vojni minister je nastopal v letih 1909, 1910, 1911, proti 63.337, 70.038 in 76.723 beguncev in nepokornim.

Uspehi boja proti antimilitaristom so skoro neznatni, tako da lahko rajejo anarhisti nekaznovani proti državi.

Dr. D. Vrečko.

Iz Štifterjeve avtobiografije.

Dne 10. aprila 1913 je v Kalugi na Ruskem umrl tamošnji profesor Fran Matvejevič Štifter, rodom iz Solčave na Štajerskem.*)

Mlajša naša generacija pozna njegovo ime kvečjemu iz časniških poročil o darovalnih darov v narodno-slovenske svrhe, kjer je bilo Štifterjevo ime često čitati.

Štifter je ostavil avtobiografijo, ki sega precej daleč v rusko dobo njegovega življenja. To avtobiografijo priobčimo v polnem obsegu drugje. Poleg tega pa sem prejel iz njegove zapuščine še kos druge avtobiografije, ki sega le do kon-

*) Prim. uvodnik dr. K. Slanca v celjskem „Nar. Listu“ 24. apr.

čanih njegovih gimnazijskih naukov. In iz te avtobiografije hočem tu izvaditi nekatera mesta, ki so karakteristična za dobo okoli 1860 ali za poedine znane osebe one dobe.

Solčava.

„Moja najoža domovina je Solčava, ktera je pravzaprav meni obvezana svojim slovenskim imenom, prej pa so jo zvali Žolcpah, po nemškemu Sulcbach“.

Muzikant „Gidij“.

Štitar je bil od prirode jako muzikalen. „Dasi so mati strašno sovražili godce i ples, vendar so me 1849. l. odposlali v Železno Kaplo učiti se muzike k slavnemu, izobraženemu muzikantu „Gidiju“ — Egidiju Lučovnik — k mežnarju pri Devici Mariji. Pa v Kapli sem tudi v šolo popadel blagodar učitelju tamošnjemu Josipu Englartu, kar sem popisal v „Miru“ pred tremi leti...“

Slomšek.

„Z bando sem izhodel vso Koroško, sem videl mnogo lepega, pa še več tak grdega, da mi je godba postala toliko zoprna, da sem spomladi l. 1861. vsoj siloj potegnil jo nazaj v Kaplo, v šolo k g. Englertu, čemur so največ pomagali mati i pa fajmošter Ivan Janc, kateri je godce tudi ravno tako ljubil, kakor ljubi pes mačko. Taistega leta sem odlično končal kapelsko dvorazrednico, a v Solčavi je bila firma, pri kateri me je drugokrat videl škof Slomšek, ostavivši v meni tako trajni utis, da ga i zdaj pomnim, kakor da bi stal pred mano živ i zdrav. Torej mati, Englert, Janc i Slomšek napotili so me v Celje „študirat za gospoda“...“

Celjska šola.

„V Celju sem stopil v 3. razred normalke, k učitelju Fassel... a v 4. razredu je bil historično znani Schellander. Oba sta bila izvrstna moža, vestna učitelja, tvrda Nemca, kar pa tedaj še ni nič značilo. Ljubo nazvanje prvega bilo je „windischer Trottel“, drugega pa: „verfluchtes Vieh“, torej bez narodne mrznje. Mene sta oba ljubila; izza mene je marsikteri izbegnil strašne, po sedanjem divje razprave, t. j., palice po plečih, po hrbtu, po licu, po nosu, po zobeh etc.!!!“

Začetek gimnazijskih študij in narodne zavesti.

„L. 1863. postopil sem v celjsko gimnazijo... Stanoval sem Pod semeniščem,

kamor je zahajal g. opat Vodušek. Ta me je kot prvega učenca znal še iz normalke i po prekrasnih mojih risankih (Zeichnungen!), kateri se hranijo v Solčavi, zlatom zvezani, na občinski račun (publice) celjskega šolsk. nadzorništva. Še tekom prve šole me je g. opat uže vzel v konvikt, kateri je bil v Tapejnerovi hiši z lepim vrtom, tikom s železnico. V semenišču sem se seznanil z g. M. Lendovšekom, kateri je bil g. opatu (Vodušku). Ta me je sprebudil k narodnemu zavetju s „Torbico“ i drugimi slovenskimi knjižicami...“)

Mihael Napotnik.

„V opatiji sem služboval do skončane 7. šole, do l. 1870. „Eno leto je bil „mlajši služitelj“, potem je za Žičkarjem postal „starejši“. „Pri prehodu iz 5. v 6. šolo sem jaz vzel svojega tovariša iz konjiške okolice, prav pridnega kmečkega sina Miho Napotnika, kateri je do tega stanoval v Gospodskih ulicah se svojim zemljakom Jakobom Puklom v Novakovi hiši vis-à-vis Wokauna, v pritličju na dvoru; pri ženski grbati i nenavadno mali, po imenu Juliji, v sobi, v katero menda solnce božje ni imelo svojega dostopa...“ Nekoč sta Napotnik in Pukl vzela Štitarja v Konjice s seboj na počitnice velikonočne... Z g. M. Napotnikom živela sva prav prijateljski, dasi sva se o principih mnogo pravdala i grizla. Jaz sem bil za svobodo, g. M. Napotnik pa je mislil zmerno, konservativno. Pa zato ga preč. g. opat nič ni bolj čislal, kajti preč. g. opat je bil velik Slovan...“

Opat Vodušek.

„Jaz v svojem življenju nisem več srečal človeka, kateri bi imel zame i mojo vzgojo večo pomembo“ (nego opat Vodušek). „Pod perotni tega istinitega mojega dobrotnika je popolnoma okrep (?) i ojačil moj narodnostni čut... Glavni vir mojih nevgod je bil seveda hinavski, nemškutarski direktor gimnazije g. Jože Premru (Premrl), kateri bi me bil na krat uničil, če bi mu ne bila protivila se mogočna opatova roka, iz ktere je zlogasni ravnatelj i dobro pil i dobro jedel“.

Med „Taboriti“.

„Moje zveze v narodnih krogih (kot celjskega dijaka) so hile vse silne: Dr. Jože Kočever, Ivan Žuža, veliki posestnik,

*) „Torbica“ je bila dijaški list, ki so ga za l. 1862. litografski izdajali ljubljanski dijaki, ki pa se je 1863. kot tiskano glasilo jugoslovanske mladeži preselili v Zagreb.

France Kapus, trgovca, Tone Tomšič i Jože Jurčič, urednika „Slov. Naroda“, dr. Josip Vošnjak, dr. Žarnik, s katerim sem se seznanil na Pliberškem taboru, dr. Dominkuš, ktereга sem spoznal na ljutomerskem taboru i množica drugih svobodomišljenih slovenskih mož, mej njimi posebno g. Dav. Trstenjak, kateri je bil tedaj na Ponikvi župnikom i kateri je prav pogosto zahajal v opatijo. V pogledu na tega vrlega domoljuba, učenjaka i svobodoljubčega duhovnika so pred mano vsi duhovniki, katerih sem spoznal cel legijon, kar bledeli, i v njih nič drugega nisem videl, kot homines ad fruges consumere natos...“

Ravnatelj Premru. Začetek pisateljavanja.

„A moji tovariši? Mej njimi prvenstvo pripada g. dr. K. Slancu. Taki mogočni činitelji, kakoršna sta mi bila Tomšič, in Jurčič, ktera sta na Žalskem taboru posadila me mej saboj ter proročila mi, da v meni sedi ne eden Börne, pri mojih prirodnih voljnih sposobnostih, niso mogli ostati bez sledov. V 8. razredu gimnazije sem torej stanoval pri g. Kapusu s Slancem... Po razredu pa nisem bil prvi, obnašanje moje je gimnazijski svet, seveda, najbolj po zahtevanju g. Premru, klasifikoval samo povoljnim (befriedigend). Tako pa je govorila vsa gimnazija, govorilo je vse mesto celjsko, govorili so vse (!), kdor je znal razmere, da sem jedino dostojni prvak bil le jaz, ne pa — g. M. Napotnik, kateri je v 8. razredu postal mojim „rivalom“. In jaz se za faktički principat nisem dosti brigal, mene sploh gimnazija v poslednjih letih ni toliko zanimala, kolikor sem plamenel za slovensko stvar, kak politično, tak slovstveno... Svoje slovstveno delavnost sem začel v prvem razredu, ko je prof. Ivan Krušič zadal nam kot domačo zadačo popis škofovega prihoda v rojstno mesto Celje, Jakoba Maksimiljana Stepišneka... V javnosti pa sem se najprej pokazal v predalih tedanjega slavnega celovškega „Slovenca“ pod uredništvom Andreja Einspielerja. Hodil sem namreč letom 1864. se svojoj sestričnoj Filomeloi k sv. Križu pri Belih Vodah, i to božjo pot sem opisal kakor gre, ter sem potem krenil tudi g. ravnatelja I. Premru, kar je nekako zvedel in mi tega greha, seveda, nikoli ni odpustil. Ta podlistek je nadelal mnogo šuma v tedanjih literarnih krogih, a v vse slovenske liste mi je bila od tedaj pot odprta, posebno pa v

„Slov. Narod“, Tržaškega „Primorca“, v goriško „Domovino“, v ljublj. „Danico“, negovore o „Slovenca“, kteremu sem postal stalnim sodrudnikom. Svoje spise odkrito, seveda podpisavati nisem mogel, da i nisem smel, le tam pa tam se je prikazoval navadno „Solčavski“, „Franjo“ ali še bolj skrivnostnega kaj...“ Z beletristiko se nisem pečal tedaj, se ne pečam z njo tudi zdaj: moje pero je bilo i ostane političnega značaja i kritičnega pomena, i jaz bi bil postal doktorjem pravic, zaščitnikom poniženih i ubogih parijev slovenskega naroda, če bi me ne bila zbila s poti prirodna slučajnost, ktera je vselej ostala za mene usodepolna“ (Pri maturi je namreč inspektor Holcinger javno izpovedal, da bo on izvrsten profesor klasične filologije). Tako torej sem zapustil Celje kot bodoči nadopolni profesor klasičnega jezikoslovja, v zameno sebi pa sem napravil na pobožno pot g. Napotnika, ter na ta način volens — nolens pripomogel slovenskemu narodu k svojemu škofu...“

Priobčil dr. Fran Ilesič.

Meminisse iuvat.

Bil mi je užitka polen odih, ko sem nedavno tega za nekaj časa v Wundtovem psihološkim laboratoriju, ki je prvi te vrste na svetu in kjer se shajajo ukaželjni ljudje z vsega sveta, imel vsak dan priložnost občevati s priznanimi učenjaki. Ob tuji veličini človek bridko občuti svojo ubornost in tako sem nekoč skoro boječe vprašal, ali se je kedo tudi s slovanskega juga že izobraževal na tem slovitem zavodu.

In ljubeznivi prof. Wirth mi je s svojim hreščečim glasom kar jel naštevati: „Da, Bazala, Kršnjavi, Rostohar... so delali pri nas. Bili smo ž njimi jako zadovoljni; ti gospodje so (pri psihol. eksperimentiranju) fino opazovali...“ — Bil sem prijetno presenečen, ponosen in iz srca hvaležen za priznanje, ki sem ga iz merodajnih ust slišal o naših ljudeh.

A pri nas? No pri nas je nekoliko drugače! Pri nas n. pr. mladič, ki je še moker za ušesi in ne zmore slovnično pravilnega stavka, imenuje življenjsko in uvaževano delo enega naših najboljših mož — knjigo „za prvo silo“*)

*) To bi bilo še najmanj. Pri nas se vrši še mnogo več! O enem takim slučaju bomo govorili na drugem mestu. (Op. ur. K.)

„O slovenskem učnem jeziku na srednjih šolah, namenjenih Slovencem“.*)

V tej knjižici se verno zrcali ves naš „mar i bor“ za vpeljavo slovensčine kot učnega jezika po srednjih šolah, ki jih obiskujejo učenci slovenske narodnosti. Menda bi dobro služila za „ogledalo“ pri izpraševanju vesti — našim gg. politikom!

K. O.

Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu, br. 8.—9., prinaša toti referat: *Lamp, die Verfassung von Bosnien und der Herzegovina vom 17. Februar 1910.* (Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart. Band 5., 1911. Tübingen 1911).

I. Nema zacijelo područja javnog prava monarhije, koje bi u toj mjeri bilo zavisno od apriornog stanovišta, što ga zauzima državnik, političar, a nerijetko i stručni publicist, nego je ono, koje se bavi javnopravnim institucijama Bosne i Hercegovine. Konflikt interesa i ustavnog shvaćanja ovdje je vanredno oštar, te je dužnost i zadaća referenta, da se otme utjecaju političkog ambijenta. Svako polje jedne discipline, koja je zavisna u ovakoj mjeri od subjektivnog shvaćanja historičke evolucije, zahtijeva, da se laćamo predmeta sa velikom oproznošću, pa da kušamo jedino u pravnim formama, koje je ustvarila znanost, naći preduvjete istraživanju. Ako je u kojoj znanosti potrebno da se instinktivno približavamo pravcu, koji bismo imenovali juste milieu, važan je takov pravac u disciplini, koja je najbliža političkoj evoluciji.

Zadaća će nam biti, da referiramo o raspravi, u kojoj imade daljih vidika, a koje posljednji rezultati ipak nisu prihvatljivi.

U uvodu k spisu, o kojem imademo da referiramo, bavi se autor pojedinim fazama evolucije monarhije tijekom prošlog vijeka. Ovakve faze su mu njemačko pitanje g. 1866., ustavno pitanje i narodnostni problem. Četvrta faza mu je pitanje jugoslavensko. Treći taj stadij karakterisan je u Austriji osnovnim zakonima, koji normiraju jednakopravnost svijui naroda, u Ugarskoj eksistencijom mađarske narodne države sa osebnim državnopravnim položajem Hrvatske, koja je po Lampu vezana sa Ugarskom realnom unijom. Uistinu, glavni su problemi ostali nerije-

šeni i zato nema austro-ugarsko javno pravo nikakvih oštih i jasnih kontura, nego je ono kompromis protivnih utjecaja i pokreta. Najviši državni organi kušaju postići privremena rješenja. U vrijeme, kad nije bio riješen ni jedan od temeljnih problema, kucao je na vrata monarhije balkanski problem, koji je našao s pogledom na Bosnu i Hercegovinu jedno sasvim privremeno rješenje time, da je bio ovim zemljana dan ustav g. 1910.

Autor je zaboravio istaknuti historijsku vezu medju ujedinjenjem Njemačke i Italije, te okupacijom obiju balkanskih zemalja. U patrimonijalnom shvaćanju državnog sistema monarhije duboko je osnovana činjenica, da se je težište monarhije premjestilo prema istoku Sve, što pripada dinastiji: „Erbkünigreiche, Erzherzogthumber, Fürstenthumber, lande und leüthe sambt aller Ein- und Zugehörung“ (riječi testamenta cara Ferdinanda II. od g. 1621.) tvore (po carskom reskriptu zemaljskom saboru u Lincu od g. 1721.) Fidei-Commissum i majorat, Zadaća vladara austrijske kuće jest, da se taj fideikomis ne umanjí, već da se sačuva u onom opsegu, što ga je imao odvajkada. Gubitak zemalja uslijed pokreta, kojemu je poslednja svrha bila ujedinjenje Italije, pa i dinastički interesi austrijske kuće, ugroženi ujedinjenjem Njemačke, zahtijevali su, da se monarhija proširi na istok. Ovaj golemi interes dinastije sasvim se podudarao sa historičkim državnim pravom zemalja krune sv. Stjepana. Okupacija Bosne i Hercegovine rezultanta je dviju protivnih komponenata, patrimonijalnog shvaćanja austrijske kuće i historicizma državnog prava zemalja krune sv. Stjepana.

Bosni je po mišljenju autorovu namijenjena važna uloga u evoluciji javnog prava monarhije. Bosansko je ustavno pitanje u najužem dodiru sa narodnosnim i ustavnim problemima monarhije. Bosanski ustav djelo je dubokog značenja za posvemašnji ustavni život Austro-Ugarske, znači „polaganje temeljnog kamena preuredjenju cijelog državnopravnog ustrojstva monarhije“ (st. 138). Bosansko pitanje ima da nudja priliku za „načelnu reviziju“ nagodbe. Velika historička zadaća dakle pripada bosanskom ustavu. Uoči ovakve činjenice mora nas preneraziti, što autor imenuje Bosnu kolonijom; isto je učinio već prije njega Tezner u svom „Kaiseru“. Nadalje Lamp i sumnja, da li smijemo uopće govoriti o „ustavu“ Bosne. Čini se ipak pretjerano, da bi mogla ovaka

* V Ljubljani 1913. Založilo „Društvo slovenskih profesorjev“ v Ljubljani. Tisk. I. Blasnik na sl. Obseg. 20 str. Cena: 40 vin.

„kolonija“ imati slične velike historičke funkcije.

O aktu aneksije naveo je autor historičku i političku literaturu. Ova literatura nije potpuna. Spomenut nije jedan od najtemeljitijih radova o međunarodnom karakteru okupacije i aneksije, a to je Trakal: Bosna i Hercegovina po strance prava mezinarodnih. 1909. Kod Trakala našao bi Lamp takodjer cijelu srpsku i francusku literaturu, koja takodjer nije quantitate negligible.

II. Bosanski ustavni zakoni imaju svoj izvor u aktu aneksije (st. 140.). Izjave o aneksiji ujedno sa paktiranim zakonima od g. 1880., zakonima o proširenju carinskog i gospodarskog područja na Bosnu i Hercegovinu od g. 1879. i konačno sa zemaljskim statutom za Bosnu i Hercegovinu, tvore bosanski ustav. Lamp tvrdi, da tvori taj ustavni kompleks jedne tobožnje kolonije „Reichsrecht“ monarhije. (Archiv des öffentlichen Rechts. Heft 2. 1910./1.)

Utjecaj austrijskog javnog prava na bosanski statut vrlo je jak. Austrijski zemaljski sabori dali su u mnogom pogledu inicijativu za razne bosanske ustavne institucije. Istina je, da je bosanski sabor jedna potpuno nehistorička tvorba, a ipak ima i na austrijskom jugu sabora nehistoričkog podrijetla kao dalmatinski i istarski — i gorički sabor nema pravnog kontinuiteta sa nekadašnjim staležima, jer su francuski upravitelji pod Napoleonom I. ukinuli staleže, koji nijesu bili uspostavljeni poslije odlaska Francuza, kao u susjednoj Kranjskoj u vrijeme austrijske restauracije. Vopće moraju i najvratniji braniti historičkih individualiteta pojedinih zemalja priznati, da je sadašnjim zemaljskim redovima u velikoj mjeri oduzet tradicionalni historički karakter. Praktički ustavni život učinio je iz sabora donekle već najviše samoupravne organizacije.

Od austrijskih zemaljskih sabora preuzeo je bosanski sabor načelo jednog doma i interesnog zastupstva. Uz ova načela realizirano je jedno novo načelo, koje imade svoj izvor u specifičnim konfesionalnim i političkim prilikama zemlje, a to je načelo konfesionalnog zastupstva. Sa stajališta ustavne politike moglo bi se sumnjati o opravdanosti takvog zakonodavnog principa, osobito u vrijeme, kad je islamizam znatno oslabio kao državni a opće socijalni faktor.

Znamenita činjenica bosanskog izbornog roda jest, da imaju izorno pravo

osobe, koje nijesu bosansko-hercegovački zemaljski pripadnici nego austrijski ili ugarski državljani. Izorno pravo imadu svi zemaljski činovnici, učitelji i namještenici na zemaljskim željeznicama kao i svi austrijski i ugarski državljani, koji uživaju izorno pravo u jednoj bosansko-hercegovačkoj općini.

Jedan za naše ustavne prilike važan ustavan novum jest poslovni red bosanskog sabora. Mora se priznati, da je pretjerana strogost nekih ustanova na štetu onoj ratio legis, koja je u svojoj jezgri opravdana. Valja konstatovati, da je osnovna erta poslovnika ipak u potpunju harmoniji sa snjjerom savremenog teoretskog shvatanja poslovnih redova. Dobro je istaknuo autor, da je u bosanskom saborskom poslovniku krepko izraženo načelo dužnosti. Prošlo je staroliberalno doba, koje je poznavalo samo prava a nikakih dužnosti. Prava moraju imati svoj pendant u dužnostima. Nije autor spomenuo, da je bosanski poslovnik jedan od prvih, koji shvaća legislativno organstvo kao dužnost.

Saborski predsjednik biva imenovan od vladara. I ta je odredba nastala pod utjecajem austrijskog zemaljskog prava. Svi austrijski zemaljski poglavari, koji su i predsjednici zemaljskih sabora, bivaju imenovani, izuzevši jedino tršćanskog gradskog načelnika, koji takodjer izvršuje funkcije zemaljskog poglavara, od vladara. To je u Austriji razumljivo, jer su zemaljski glavari šefovi jedne donekle parlamentarne eksekutive, koja je na čelu zemaljskoj upravi, a koju biraju zastupnici pojedinih interesnih skupina. Bosanski predsjednik nije šef zemaljske uprave nego samo predsjednik jednog zakonodavnog tijela.

Poznat je auktoritet engleskoga i američkoga speakera. Tvoici bosanskog ustava zacijelo nijesu imali namjeru, da dadu vanredno veliku vlast predsjedniku, imajući pred očima taj uzor, te bosanski predsjednik, kao osobiti pouzdanik vladarov, nema da bude prvi čuvar ustavnosti, već organ, koji jamči, da se u saboru ne će udomačiti politički radikalizam. Isključenje kao institut parlamentarnog prava tačno je uređeno. Predsjednik ima besprizivno pravo odrediti, da se otrpavi silom zastupnik, koji se usprotivi njegovim odredbama. Jedna sasvim savremena ustava jest, da se štite osobe, koje ne pripadaju kući, od usmenih ili pismenih uvreda sa strane zastupnika, koje se tiču privatnoga i obiteljskog života. Dobro bi

bilo, da bi ustavi, kojih je duh staroliberalan, recipirali ovaku važnu ustanovu, koja je prenužna u vrijeme potpune moralne dekadence parlamentarizma, kad se zastupnici ne žacaju dirati u privatni život političkih protivnika, koji ne uživaju ustavnih privilegija.

Što se tiče državljskih osnovnih zakona, mora se istaknuti, da je u tom pogledu bio bosanskom ustavu uzor austrijski katalog državljskih prava.

Pitanje bosanske zemaljske pripadnosti u mnogome je zanimljiv objekt javno-pravnog istraživanja. § 3. nabraja uvjete, pod kojim se može postići zemaljska pripadnost. Bosanci su u Austriji kao i u Ugarskoj inozemci, isto tako su i Austrijanci te Ugri u Bosni inozemci. Poznato je, da austrijsko državljanstvo ne isključuje ugarsko i isto je tako moguće također, da Bosanac bude austrijski ili ugarski državljanin. Kod bosanskih zemaljskih činovnika vrši se ovaka kumulacija državljanstva sa zemaljskom pripadnošću na sasvim automatski način. Definitivnim namještenjem u javnoj službi postizava se bosanska zemaljska pripadnost. Autor tvrdi, da ovaka zemaljska pripadnost ima karakter pripadnosti monarhiji.

Osnovna državljska prava nemaju ustavnih garancija. Promjena ili ukinuće osnovnih građanskih prava nije u nadležnosti bosanskog sabora, nego potpada vladarovo naredbenoj vlasti, jer dotična nadležnost nije u statutu izrijekom nabrojena (st. 153.) Vladarova naredba može osnovne zakone u svako vrijeme ukinuti.

Sasvim dobro kaže autor, da je preuzeto iz austrijskog ustava ono konfundiranje građanskih prava sa „političkim“ ili „konstitucionalnim“ ili „osnovnim“ pravima.

Bosanski ustav imade također i svoj čl. 19., i to je § 11. bosanskog ustava, koji se tiče čuvanja nardnih osobina i jezika zemaljskih pripadnika. Lamp odobrava, što tvorcii ustava nisu preuzeli formulu o jednakopravnosti sviju „zemaljskih jezika“ čl. 19. Po ovoj njegovoj bilješci čini se, da autoru nije jasan etnografski sastav bosanskog pučanstva. Budući da je u Bosni samo jedan narod triju vjera i samo jedan zemaljski jezik, bilo bi sasvim izlišno, da se recipira čl. 19. u svojoj cijelosti.

III. Mnogo više, nego kriterij pozitivnog zakona, mora nas zanimati pravna konstrukcija državnopravnog odnošaja Bosne. Budući da su pojmovi i konstruk-

cije u pogledu državnih forama, kakva je n. p. zemlja ili državni fragmenat, dosta neustaljeni i sasvim dinamičkog karaktera, to ćemo se na tom poprištu namjeriti na razne poteškoće.

Bosna i Hercegovina bile su prije okupacije turske provincije, koje nisu imale državni karakter, nisu bile teritorijalne korporacije sa državnim subjektivitetom. Sporan je pravni odnošaj Bosne od okupacije do aneksije. Austrijsko stanovište u tom pogledu u oštroj je opreci sa onim srpskih međunarodno-pravnih pisaca.

Lamp prikazu e zanimljivu evoluciju bosanske uprave. U početku prevladava dualističko ustrojstvo vlade. Odmah poslije okupacije bila je uprava podređena zajedničkom ministarskom savjetu. U tu je svrhu bilo stvoreno povjerenstvo, sastavljeno od zastupnika triju zajedničkih ministarstava, te austrijske i ugarske vlade. Ovako ustrojstvo bude već g. 1879. ukinuto. Bosansku upravu preuzelo je zajedničko ministarstvo financija.

Spomenuo sam već u svojoj „Ustavi i upravi ilirskih dežel“ (st. 142), kako su sorodni počeci upravi ilirskih zemalja pod Napoleonom I. sa onima bosanske uprave poslije okupacije. Ilirske zemlje bile su kratko vrijeme podređene svim francuskim ministarstvima, neko vrijeme pak samo ministarstvu financija. Čudnovato tačna je analogija sa najvišim vladinim organima. Nadležnost ilirskog generalnog gubernatora i generalnog intendanta financija bila je dosta srodna onoj najviših organa bosanske zemaljske vlade.

Bosna ima svoj puk i svoj teritorij, nedostaje joj treće obilježje države: nezavisna državna vlast. Nema sumnje, da je Bosna državni fragmenat u smislu Jellinekove terminologije. Pojam državnog fragmenta je dinamičan, to je pravna kategorija, koja je zavisna od socijalne evolucije, od utjecaja društvenih i historičkih sila. Bosna nosi na svaki način znak takvog provizornog državnopravnog starija.

Jedna forma državnog fragmenta, zemlje, kojoj nedostaje jedan od kriterija države, jest sporedna zemlja (Nebenland). Potonja ima svoju osobitu političku ekzistenciju i ne sudjeluje u političkom životu glavne zemlje. Glavni kriterij sporedne zemlje u prvom je redu socijalan: druga socijalna struktura i nedostatak političkih i ustavnih veza.

Razlikovati treba tri vrste sporednih zemalja: sporednu zemlju u užem smislu

riječi, koloniju i kolonijalni protektorat (Schutzgebiet). Učitelji međunarodnoga prava obično ne razlikuju, već miješaju ove pojmove.

Sporodna zemlja u užem smislu riječi nastaje obično u povodu kojeg međunarodnog akta. Država, koja je uvela nov državni red u podloženoj zemlji, često nije u geografičkoj, organskoj ili socijalnoj vezi sa ovakom sporodnom zemljom. Ovakve su zemlje bile one, kojima je upravljala Austrija tijekom vijekova, n. p. talijanske provincije ili Nizozemska. Svaka takova državna tvorba imade svoje upravno ustrojstvo. Sporodne zemlje u tom smislu riječi bile su i ilirske zemlje pod Napoleonom I. U ovu kategoriju spada i Bosna.

Lamp kuša dati novo obilježje kolonije, ali to mu nije nikako pošlo za rukom (st. 213.). Ni geografski razmak, ni razlika rase među domaćim pučanstvom i naseljenicima, ni način naseljavanja i njegove svrhe nijesu „juristički znaci pojma kolonije“. Istina je, da su ovaki kriteriji sasvim nepravnički. Istraživati nam je, ima li autor sreće sa svojim pravničkim kriterijem. Ovaki kriterij mu je „vlastita organizacija zemlje, koja stvara razliku među njezinim državnopravnim odnošajima i drugim dijelovima cjelokupne imperije (des Gesamtreichs) i koja uzrokuje odnošaj nejednakosti prema drugim dijelima cjelokupne imperije“. I pojedine države u saveznoj državi, koja može i biti stvorena na temelju nejednakosti, ili države u savezu država mogu imati vlastitu državnu organizaciju. Odnosaj nejednakosti može biti i među glavnom zemljom i državnim fragmentom, kao među Francuskom i ilirskim zemljama, među Austrijom i negdašnjim nizozemskim ili talijanskim zemljama, a ipak ne će nitko tvrditi, da su to bile kolonije. I u tom slučaju vrijedi takodjer načelo vlastite organizacije i njezine podređenosti, ako i ne možemo u tom slučaju govoriti o pojmu kolonije. Priznajemo, da takva zemlja nema pravnog utjecaja na cjelinu imperije, a ipak je ne smijemo degradirati na stupanj jedne kolonije.

Autoru zacijelo nije pošlo za rukom da nam dade konstrukciju kolonije, jer ovaki kriteriji vrijede za svaku zemlju, koja je bila uslijed prilika vanjske politike okupirana. U okupiranim je zemljama nastao nov upravni red, koji se strogo luči i od austrijskog i ugarskog. Uslijed potpuno različitog državnog i pravnog razvoja nema organske i prave socijalne

veze među Bosnom i monarhijom. Ustavno-ustrojstvo monarhije ostalo bi neosakaćeno, kad bi ona izgubila Bosnu.

Premda se državni život Bosne dosta luči od života monarhije, ipak mora se cijelom energijom oibaciti mnijenje, da bi Bosna bila kolonija. Kakva je to kolonija, koje pučanstvo pripada narodu, koji izvan Bosne po pozitivnom ustavnom pravu učestvuje u ustavnom životu zemalja krune sv. Stjepana i kojega državne tradicije su starije od monarhijskih?

Govoriti nam je sada o drugoj vrsti sporodne zemlje, o koloniji. Razlika među sporodnom zemljom u užem smislu riječi i kolonijom ogromna je. Jelinek („Lehron den Staatsverbindungen.“ 1882. st. 64.) ovako je karakterizirao koloniju: „Kolonije u državnompravnim smislu su naselja podanika jedne države na dosada nenaseleonom državnom području ili na tuđem području...“ Priznati treba, da je ovaka definicija socijalna, a nije pravnička. Ipak ona dobro ističe karakter kolonije. Okupirana zemlja sasvim je nenaseleona ili malo naseljena. Stara država šalje na taj teritorij, koji je naseljen tuđjom, inferiornom rasom, svoje državljane, koji predstavljaju viši građanski standard of life, dok je domaće pučanstvo naseljenicima u svakom pogledu inferiorno. Kazali smo već, da Lampova „pravnička“ formula kolonije vrijedi i za zemlje, koje nisu kolonije. Pojam kolonije nije moguće maskirati pravnim floskulama. Lamp je dosta iskren, te nam razvija i svoj socijalni pojam kolonije. „Formalnom jurističkom izražaju moramo tražiti jednu osnovu, i ova je historički događaj, politički cilj, gospodarsko stanje.“ (st. 214.) „Svaka vlastita organizacija jedne podložne kolonije pravna je forma za poduzeće vladarskog karaktera uopće, koja smjera k određenom gospodarskom ili kulturnom ili narodnom razvoju ili pretvorbi naseljenog teritorija.“ „Lamp je tako ljubazan, da nam citira s pogledom na Bosnu jedan primjer ovake kolonije, a to je zemlja njemačkog viteškog reda: polabski Slaveni.“

Ne razumijemo, zašto se autor toliko trudi, da nam pravno konstruira na vrlo irelevantan način sa nekoliko općenitih riječi, koje ništa ne znače i koje bi imale jedino da opsjene prostotu. Ipak je autor tako iskren, te nam daje jednu „socijalnu“, bolje kazano imperijalističku definiciju kolonije. Mislili smo ipak, da nauka općeg državnog prava ima ipak druge

svrhe nego tu, da velikim učenim riječima prekriva najprostije instinkte gospodstva, kako bi se eksploatisale drugorodne mase u ime imperijalizma jedne rase. Čudimo se samo, da mogu ovaka politička gledišta naći mjesto u takvom jednom serioznom stručnjačkom godišnjaku, kakav je Labandov Jahrbuch.

Još ima treća forma sporedne zemlje, a to je kolonijalni protektorat. To je najjednostavnija i najprimitivnija forma. Ovako ustrojstvu moguće je samo tamo, gdje prije nije bilo nikakve državne organizacije i gdje su bili rodovi sa svojim poglavarima nekakav surogat državne organizacije. Privatna udruženja, kolonijalne družbe počesto stvaraju prve osnove kolonijalnog protektorata.

Čudovnato, da nam nije Lamp karakterizirao Bosnu kao kolonijalni protektorat. Ipak je on držeći Bosnu za koloniju sasvim zaboravio na historičku državnu prošlost i na donekle ipak važnu činjenicu, da je isti narod izvan Bosne ipak stvorio prije vijekova osnove svog državnog života, koji su se sačuvali do danas.

Još jedan drugi austrijski imperijalista ne žaca se imenovati Bosnu „Kolonialland“ (Der Kaiser. st. 268.) U ovom austrijskom shvaćanju istaknuta je patrimonijalna ideja, da je zemlja i narod objekat vladarove vlasti.

Valja priznati, da ugarski državoslovcu nikad nisu počinili faux pas, te bi imenovali Bosnu kolonijom. Ferdinandy naziva Bosnu odijeljenom zemljom svete ugarske krune. (Staats- und Verwaltungsrecht des Königreichs Ungarn. 1909. st. 42.) Marczaliu je Bosna provincija sa vlastitom autonomijom, državnopravno označenje, koje je nejasno i neodređeno. Uopće se Marczali služi terminologijom, koje ne ćemo tako lako naći u jednoj u njemačkom jeziku pisanoj knjizi: „Das historische Recht Ungarns und die Souveränität seiner Könige steht fest und wurde nur durch das Recht der Waffen unterbrochen.“ (Marczali: Ungarisches Verfassungsrecht. 1911. st. 197.)

IV. Lamp raspravlja opsežno o državnoj vlasti, koja vlada u Bosni i Hercegovini, govoreći o vladaru, zakonodavstvu i eksekutivi.

Mora se priznati, da je bila okupacija kao i aneksija jedan apsolutistički akt. I ustav je dao vladar slobodnom svojom voljom. Time je bila apsolutistička vlada

promijenjena u konstitucionalnu. Nigdje ipak nisu februariski zakoni označeni kao „ustav“. Sabor nema nadležnosti glede promjene ustavnog prava, nego to je prepušteno slobodnom rješenju vladara. Autor imenuje „ustav“ „kolonije“ Bosne „einen Teil der österreichisch-ungarischen Unionsverfassung“. Car vlada „centralizovanom državnom vlašću nad Bosnom i Hercegovinom u ime austro-ugarske monarhije“. (st. 181.) Da je ovako nazoranje u oštroj opreci sa ugarskim državno-pravnim stanovištem, ne treba ni spominjati.

Drugi jedan austrijski pisac Tezner zove vladara „gospodarom Bosne i Hercegovine“. (Der Kaiser. 1900 st. 256.) Kad bi išlo po volji Teznerovoj, imao bi vladar nositi naslov kralja Bosne. Naravna konsekvencija ugarskog stanovišta, koje smatra Bosnu za zemlju krune sv. Stjepana, jest, da bi morale vrijediti za Bosnu pragmatička sankcija od g. 1723. Lamp nam nigdje ne kaže, na temelju koje sankcije je uređeno prijestolonasljedstvo ovakog „gospodara“ ili „bosanskog kralja“.

Dosta je instruktivna glava o bosanskom zakonodavstvu, o takozvanom paktiranom zakonodavstvu, te o naredbama. Ovdje ćemo naći tvrdnju, da je bosansko zakonodavstvo jedna zajednička institucija monarhije.

Spomenuli smo već, da je na drugom mjestu nazvao autor odnošaj između Ugarske i Hrvatske realnom unijom. U glavi o zemaljskom zakonodavstvu (st. 183.) ispredjuje odnošaj austrijskih zemalja spram Austrije s odnošajem Hrvatske s pram Ugarske. Kaže, da u ovim slučajevima nema zemlja (Hrvatska?) državnog kvaliteta, a upotrebljavao je ipak termin realna unija.

Što se tiče državne eksekutive, koju izvršuje u Bosni zajedničko ministarstvo financija, mora se priznati, da se ona izvršuje neposredno u ime vladara jednim zajedničkim organom, ministarstvom financija. Zajedničko ministarstvo izvršuje kao jedan zajednički organ neposrednu zemaljsku upravu u zemlji. (St. 202.)

Svršujući pitajmo se, kakvu funkciju imade po mišljenju autorovu Bosna i Hercegovina u ustavnim razvoju monarhije. Ova „kolonija“ i njezino ustavno pravo imala bi biti početak jedne organizacije u formi savezne države. (St. 229.) To je pitanje ustavne politike, o kojem ovdje nije mjesto da se raspravlja. Uopredno sa ovim momentom federalizacije

smatra autor bosanske ustavne institucije kao i bosansku zemaljsku pripadnost, kojom su Bosanci neposredno podredjeni monarhiji, za jedan momenat centralizacije u ustavnem pokretu monarhije.

Dr. Bogumil Vošnjak.

V „Časopisu za zgodovino in narodopisje“ (10. l., sn. 1.—2., Maribor, 1913) piše pod naslovom „Slovenska osebna imena v „Liber confraternitatum Seccoviensis“ o slovenskih osebnih imenih mladi, nabudni zgodovinar Milko Kos. Ta liber confraternitatum sekovske škofije (Seckau; pod to škofijo spada menda Gradec) je bil spisan po 1180, glavni del je iz 12. stoletja. Že takrat so bili rudniki v Ljubnem (— ni boljše na Lubnem? Leoben). Tod in pri Schreiflingu, Judenburgu, Aflenzu je v 11. in 12. stoletju polno slovenskih imen, kar znači na močan slovenski živelj. Tudi se omenjajo slovenske kmetije za Lubno, Murau, Voitsberg, Rottenmann — slov. „v Cirminah“ = „v Črnomelah“? Navaja 60 slovenskih osebnih imen, med njimi Boleslav, Dobrica, Domagoj, Gojslav, Jaroslav, Jelen, Lepa, Ljuba, Medved, Miroslov, Radigoj, Slavo, Stane, Stojan, Svegoj, Sveslav, Svetomir, Zdeslav, Zverina in dr. Radgona 1211 Rategoysspurch je Radigojeva vas (grad, selo?) (Radigojci?)

Kratka pa zanimiva studija je ilustracija velikega germanizatornega procesa, ki je požrl toliko Slovencev. — Ob njej se človek rad spominja Vrhovnikovega dela „Grmanstvo in njega upliv na Slovanstvo v srednjem veku“ (S. Matica, 1879) in pa — obrambne razstave, ki je znazorila nemško koloniziranje in kasneje germaniziranje v Meklenburgu, na Pomorju, potem na Poljskem. Dobro bi bilo revidirati paralelnost germanizacije ob črti Meklenburg — Gornje Štajersko — Jadran, ki se je kasneje premaknila Pomorje — Poznanj, se upognila ob češki trdnjavi, pa pogošla daleč na Podonavje do Blatnega jezera in podavši roko Madjarom pustila le nekaj ostankov, „Wendendörfer“, vzela Gradec in celo Zgornje Štajersko — Koroško ter oblikovala našo severno mejo.

(„Časopis za zgodovino in narodopisje“ je resna, znanstveno pisana in urejevana revija, delo nekaj osamljenih štajerskih rodoljubov).

Naši Zapiski, V št. 5—6. zanimata poleg nadaljevanja „Seksualnega problema“ zlasti 2 članka o jugoslovanstvu, dr. Tumov

uvodnik „Preporod“ in Abditov „Slovinci ali Jugoslovani“.

Najprej izraz „opolčenje“. Pod črto avtorjeva opazka: „Opolčenje, **орълчение** bolgarsko **ополчение** rusko, Miliz: ker smo prevzeli polk, smemo dosledno prevzeti tudi potrební izraz opolčenje“. Docela soglašam. Opomnim pa, da sem našel isti izraz pri Slovencih v nekoliko opredeljenejšem smislu. Občina Kokarje na Štaj., znana po svojem nekdanjem vzglednem boju za upravne in ustavne pravice slovenskega naroda, vodi (in je vodila še pod „starim režimom“, predno se je pričel njen narodni boj) imenik mladeničev in mož, ki morajo odslužiti še takozvano „črno vojsko“. Imenitna naša terminologija je reveže krstila za „črnovojniške obvezance“, kar spominja na — povratek iz boja. Namesto v ta imenik „obvezancev“ zapisujejo v Kokarjih v „Imenik narodnega opolčenja“, — to menda že od l. 1890 naprej. Bolgarski in ruski pomen sta skoraj ista; Miliz. Bi li ne kazalo povsodi rabiti „opolčenje“ namesto „črne vojske“ in njenih „obvezancev“?

V članku samem se bavi dr. Tu m a s preporodom in „Preporodom“, po zgodovinskem in zemljepisno-političnem uvodu pride do sklepa: „Da bi Avstrija razumela svojo pot, sledila prirodnemu razvoju, morala bi postati demokratična, slovanska država“. — Nastopil je „Preporod“, — ki je simpatičen tudi dr. Tumi, ki zahteva le realnosti. Conclusio: „Preporodu so dana le ena tla, tla spoznanja lastne zemlje, lastnega ljudstva, krepitev lastnega telesa... Avstrija mora postati slovanska in balkanska, ali pa prestane biti Avstrija“.... (Ko sem jaz prišel do istih zaključkov, so me radi „Preporoda“ napadali v dnevnikih listih, radi „Jugoslovanskega vprašanja“ pa v revijah in polrevijah. To le tako ena parenthesis).

Abditus je v svojem članku odločno nesrečnejši. Nasedel je menda Rostoharju ali komur že, in pravi, da je iznova oživeło vrazovstvo, starčevičanstvo, ilešičevanje, planinsko hrvatstvo. Seveda so to docela napačne predpolage, zato tudi njegova, sicer iz onih predpolag logično se razvijajoča pa ravno zato napačna kondna izvajanja ne zadenejo jedra, marveč govoré le mimo njega v oni „novi ilirizem“, kakršnega — nikjer ni, razven tam, kjer ga hočejo videti in usum. Seveda treba soglašati z njim in z vsemi, ki toliko zabičujejo „Novoilir-

cem“ njihovo lastno temeljno načelo, da ne gre opuščati slovenske narodne individualnosti na korist drugi. Glaukas eis Athenas.

V 7.—8. številki je posebne pozornosti vreden spis dr. Lončarja: „Avstroogrsko vprašanje in Poljaki“ po Studnickega brošuri „Die oesterr. ung. Frage“: Poljaki se bavijo z vojaškimi vajami, za bodočo vojno Avstrije proti Rusiji. Mislijo tudi na nekaj poljsko-magjarsko-nemški trializem, na novo, še hujše zavozljanje avstr. vprašanja. — O Poljaki bi trebalo Slovincem natančne informacije, — kakor o sodobnem položaja Slovanstva sploh.

Omladina. Leto X. št. 1.—4. Nova zunaj in znotraj, bogata — revija. Pozdravljena v desetem letniku!

— Moral bi sicer pomisliti, ali smem kritizirati oziroma „beležiti“, da se ne zamerim, ker so „Omladinaši“ včasih nekoliko občutljivi gospodje in radi odgovarjajo vsakomur, kdor jih po čem vpraša. Ravno to pa je dobro. — Program za deseti letnik: „Najskrbneje gojiti polno delo v notranjem razvoju kulturne politike“, stopati „k spolnitvi“. „Strujne programatične zadeve ostanejo na dnevnem redu in oživljeno jugoslovansko vprašanje bo brez dvoma pripomoglo k živahnim prispevkom... Za svojo osebo (— pa, prosim, brez zamere! In če že, brez jeze — bi želel revizijo programa in natančnejšo določitev marsikatero točke, ter revizijo „apoliticizma“ kot formalne, ne stvarne točke; kritikizem nasproti naprednjaštvu, osveženje starih gesel „podrobnega dela“, ljudskega knjižništva (v smeri, ustanavljanju itd.) in odprave onega, v uvodniku povdarjanega nedostatka, da hodijo naši fantje po Pragi in drugod slepi in gluhi. Toda — to je pravzaprav stvar cele struje (t. j. danes vsega neklerikalnega slov. dijaštva), ne pa le „Omladine“, ki pravzaprav govori o vsem tem — sama. In ker to dela, zato tem topleje pozdravljena v X. letniku!

Nekaj Jugoslovanstva. Članek razmotriva pro in contra proslule zadnje kampanje in sklepa: Slovenec, ergo Jugoslovan. Zato najprej Zedinjena Slovenija, ki pa stoji na jugoslovanski platformi — „v svoji priprostosti, potrebnosti, jasnosti“... Edino pametno in edino pravilno stališče. Do istega sklepa prihaja „starejšina“ v „Jugoslovanskem programu“: „Sociološki te-

melji jugoslovanskega naroda: Etnična sorodnost, jezikovna sorodnost, gospodarska sorodnost, isti interes, ista bodočnost, skupna zavest in volja: To je več nego aritmetična svota 4 narodov. Izvojujmo pa pravice tej svoji skupni zavesti na svojih domačih bojiščih“. Neki filozof in urednik „konkurenčne revije“ — menda ni ga ni treba še jasneje označiti, — je zato starejšini očital, da nima pojma o sociologiji, — dasi bi se šel lahko k njemu učiti. Pa tudi filozofije. — V nadaljnjih dveh zanimivih člankih polemizira Ogris proti Masarykovemu nerealističnemu humanizmu in dogmatizmu. Vse prav in dobro: Toda — roko na srce, g. Ogris, ni li vsak mlajši slovenski inteligent, ki išče resnico in realnost, realist in pravi otrok Masarykovega duha, če je tudi prišel v filozofiji in sociologiji do drugih zaključkov? Zdi se, da imajo vse te polemike preveč tujk, preveč opredelb o pozitivizmu in druge izme, preveč bibliografije in citatov in besed. Kar je Masaryk dal Čehom in Slovincem in Hrvatom, to ni noben izem, to je le volja, gledati vse tako, kakor je: ali se vsaj truditi v tem smislu, — tj. biti kritičen nasproti sebi in objektivno nasproti drugim. Errare humanum, in ni le Masaryk človek, marveč tudi mi brezimni minorum gentium. Vendar leži slovenski prepoved le v — realizmu in v njem tudi jugoslovanski. To velja za narod in za posameznika. In zdi se mi, — da če z Ogrisom prav rad priznam nedostatnost miroljubja in se glasim — ne quid nimis, seveda — k agresivnosti, ki je znak življenja in zdravlja, — ni li to nekaj docela — realističnega?

Sploh pa ima Ogris neko posebno averzijo proti optimističnim obljubam socialistov, demokratov, itd. itd. ter se diabolsko veseli nad ljudmi, ki negirajo. Je nekaj zdravega v tem, celo mnogo. Realizem! Toda, sunt certi denique fines! Niti Michels, ta veliki kritik, ni tak pesimist, kakor naš Albin. To se pozna tudi v „Maskah in profilih“, kjer nam predstavlja može velikega sveta, Francoze, Angleže, Nemce, Ruse, Čeha itd. itd. 25 nam jih je že predstavil — samozavestno se sliši, da je v teh 25 skicah „več, nego je mogoče najti v drugih slovenskih revijah v pol deceniju“ —; no, nekoliko preveč samozavesti je v tem, pa kar je res, je res: Ne poznam nobene slovenske publikacije, ki bi nam bila toliko pripovedovala o nositeljih moderne

svetovne znanosti in naziranj, kakor ravno „Omladina“ v „Maskah“. Objektivni ti spisi niso vedno, — vidimo jih vse skozi Ogrisov naočnik, — skoraj postane bralec ob njih protidemokrat. To grajam, odločno grajam, — toda Ogris ni kriv, da ni nikogar, ki bi nam pokazival iste ljudi tudi z druge strani in ki bi znal demokracijo postaviti v simpatično luč; samo radi nas pa tudi Ogris ne bo izpreminjal svojega svetovnega naziranja, ne li? Tako se torej ločimo, spravljeni nasprotniki; — Sicer pa nočemo biti dogmatiki; sociologija, ekonomija itd. so polne bajeslovja; toda to ni najvažnejše; vsaka veda ni matematika. Gre za temeljno smer, za voljo, za cilj. S tega vidika je demokracija nekaj docela drugega, nego če poslušas na galeriji avstrijske državne zbornice Gostinčarja ali K. H. Wolfa.

Novost: „Omladina“ prinaša članke v srbohrvaščini. Da bi jih naši tudi — čitali! In članek iz Journal des Economistes, in poročilo o Jakopičevem paviljonu, pa dijaški vestnik, literarno kritiko, rubriko za filozofijo in sociologijo, kjer se ne ozira le na Nemce, kakor je pri nas razvada, marveč tudi na Francoze, Ruse, Lahe; rubriko za gospodarstvo in socialno politiko, bibliografske notice, drobiž, — polno zanimivega, čeravno ne samo novega gradiva. Videti je stremljenje po izpopolnjenju. To pa ne velja za jezik, ki mrgoli čelizmov, in s tem tudi germanizmov. Tujk na — učni (evolucijski) je legion. Zunanja oprema je zopet nova, to pot z nalahko kubistično primesjo na naslovnem listu. Tudi smo dobili umetniško prilogo, Tratnikove „Sense življenja“. Se te sense niso nekdanj drugače imenovali? Sicer bi pa bilo morda dobro videti kedaj tudi kaj več pozitivnega, n. pr. kakega Marka Kraljevića ali podobno.

Danzer's Arme-Zeitung, armadno glasilo, ki se navadno odlikuje z zelo slavofobskimi in politično zelo nizko stoječimi članki, ima ipak včasih kaj dobrega v sebi. Tako je precej informativen članek „Avstro-Ogrska in Evropa“, ki je izšel v letošnji 33/34 (avgustovi) številki. Ni sicer vse natančno tako, kakor izvaja člankar, toda dobro je slišati tudi to plat zvona, zlasti, ker je tudi tu zrno dobro:

Znana je stara in trajna napetost med Avstroogrsko in Rusijo. Vzroka temu pojavu ni iskati v Slovanom sovražni notranji in zunanji avstrijski politiki,

marveč tam, odkoder so izišli vsi prevrati nove dobe: V narodnostnem vprašanju. Rusija je negacija narodnostnega vprašanja, je le ogromen konglomerat nesovisnih elementov. Najvažnejše narodnosti Rusije (brez Finske) so (po Bonstedtu in Trietschu):

Slovani **92,089.733**

Velikorusi 55,667.469
Belorusi 5,885.547
Malorusi 22,380.551
Poljaki 7,931.307

Baltoslovani **3,094.469**

Leti 1,435.937
Litvini 1,210.510

Germani **1,813.717**

Nemci 1,790.489

Romani **1,143.000**

Rumuni 1,121.669

Drugi Indogermani . . . **3,159.252**

Armenoci 1,173.096
Sarti 968.655
Taožiki 350.397
Grki 186.925
Oseti 171.716
Kurdi 99.949
Tati 95.096

Semiti **5,070.279**

Židje (židovski Nemci) 5,063.156

Kavkazovci **2,444.317**

Georgijci 2,336.779
Čečenci 226.496
Avari 212.642
Kyrini 159.213
Dargini 130.209

Turki **12,632.596**

Kirgizi 4,084.139
Tatari 3,737.627
Baškiri 1,321.363
Čuvaši 843.755
Uzbeki 725.534
Turkmeni 281.357
Jakuti 227.384
Osmani 208.822
Kirgiški Kazaki 201.682
Tepjari 117.733
Karakalpati 104.274

Fini-Ugri **3,502.147**

Mordvini 1,023.841
Esti 1,002.738
Votjaki 420.970
Čeremisi 375.439
Karelci 208.101

Sirjeni	153.618
Fini	143.068
Pernjaki	104.691
Mongoli	480.128
Burjeti	288.663
Kalmiki	190.648

Iztočnoazijski kulturni

narodi	86.113
Čunguzi	69.664
Samojedi	15.887
Praazijci	31.057
Eskimi	1.009

Govori se v Rusiji okrog 140 jezikov.

Torej cel Babilon! Iz tega je razvidna centrifugalnost in notranja slabost ruske države, ki mora v interesu svoje moči vse te navskrižne elemente pomešati, stisniti v stikalnico enega jezika in verstva ter jih uniformirati. Rusko carstvo je edino i nerazdelno, rusifikacija zato bistvo dobre vlade. Odtod veleruski nacionalizem. Ker ni mogoča enotna kultura (ruska kultura je slabša od finske, nemške, poljske: Po Visli je gramotnih 30,5%, v evropski Rusiji 22,9%, na Kavkazu 12,4%, v Sibiriji 12,3%, v osrednji Aziji 5,3%), — ker torej ni mogoča enotna kultura, ostane veleruski nacionalizem kot edino državo ohranjajoče sredstvo... Toda Rusi sploh niso Slovani (!). Tako vsaj trdi knez Mestščevsky: „Na svetu živi narod, ki je neznanega porekla, kakor cigani. Ta narod brez spola in imena smo mi Rusi. Nismo Slovani niti po duhu niti po krvi. Kdo pa smo? Kaj vem jaz? Le to vem, da Slovani nismo. Največja nevarnost za Rusijo je vera, da smo Slovani, in na tej krivi veri temelječa politika.“ (Poseben človek, ta Mestščevsky iz „Dancerce“. Bilo bi dobro izvedeti kaj več o njem*). Toda, — sedaj pride:

Država Petra Velikega rusificira, habsburška država pa izigrava proti raznarodovalni politiki rusifikacije svojo politiko narodnosti. Ob 800 km dolgi državni meji se ne stikata 2 ministra, 2 vladi, 2 dinastiji, marveč 2 temeljno različni sociološki smeri, 2 kulturi... Toda to so naše notranje zadeve, in le radi državnega temeljnega zakona podpiramo poljske centre Kraków in Lvów in dajemo Rusinom vseučilišče. In sploh dajemo narodom kar mogoče največ svobode. Ker jih rabimo.

*) Morda izdaja tudi kakšno revijo, n. pr. „Russkaja Mysl“, časopis za samorusko kulturo? Kdo ve?

Ker bomo v kratkem sokobnili, mi in oni, dve „sociološki in kulturni smeri“....

Kakor rečeno, — zrno je dobro. Toda konkluzija? Ta pa je docela po splošnem nivoju „Dancerce“. Pa dobro je, če se seznanimo tudi s takimi „revijami“.

V. K.

Šwiat Słowiański. Kakor Čehi svoj „Slovansky Přehled“, imajo Poljaki v Krakovem svojo slovansko revijo Świat, ki jo urejuje po slovanskem svetu znani rodoljub dr. Feliks Koneczny. Revija je že v IX. letniku in je mnogo, mnogo pripomogla slovanski misli med Poljaki, pa tudi med nepoljskimi Slovani precej k razumevanju in pravični oceni poljskih teženj. V 104/105 števec govori R. Zawiliński o vzajemnih stikih Poljakov in Slovakov, Edmund Kołodziejczyk o slovačenju in madjarizaciji, dr. Jan Magiera pa „Pred drugimi Slovani“. (Avtor se ostro obrača proti krivični oceni Poljakov, zlasti njihovih stikov s Slovaki, in zavrača praški „Čas“, čegar izvajanja sem posnel za predzadnji števec. „Naših Zapiskov“, — seveda z odgovornostjo „Časa“. Magierov članek so prinesli potem „Naši Zapiski“ v zadnji številki. Światova redakcija je dodala opombo: „Nemožno plitve, iz palca izsesane „informacije“ in docela gole izmišljotine o poljskih stikih in stvareh pričenjajo krožit po slov. listih o poljskem vprašanju na Gornjem Ogrskem. Lep „komplet“ čudežnih „glas“ je via praški „Čas“ prišel tudi v ljubljanski (!) mesečnik „Naši Zapiski“, ali ta revija je lojalno tudi sprejela pojasnilni članek dr. Magiere.“) Dr. T. I. Grabowski referira o srbskem dramniku Petru Petroviću, potem pride kronika Balkana 1760 - 1806, članek o Vrchlickem, o novoilirizmu (dr. F(eliks) K(oneczny)?) ter polno gradiva in pregledov, zlasti političnih, šolskih itd.

Dr. Konecznega članek „W sprawie neoiliryzmu“ podajemo v naslednjem:

Več časa že podajemo zvezek za zvezkom v svojem stalnem „Pregledu“ in v posebnih člankih informacije o pokretu med Slovenci, ki se je prvotno nazival „slovensko-hrvatska enota“, pozneje pa „novoilirizem“. Poročali smo, kako je začel plavati proti vodi praški docent dr. Rostohar in koliko neprijetnosti je imel radi tega, posebno ko je v praški „Union“ razložil svoje mnenje in se obenem uprl gonji, ki se je začela pod

geslom jugoslovanstva proti Albancem. Pripovedovali smo tudi, kako je bil nekdaj dr. Ilesičev glas novoilirizma glas vpijočega v puščavi, in da se sedaj ta vpijočega glas pripisuje dr. Rostoharju. Vestno smo pričeli istega dr. Ilesiča članek, ker vsebuje stvarno utemeljitev, in ljubo nam je, da slišimo oba zvana po načelu: audiatur et altera pars. Po zaključitvi materijala za naš julijski zvezek se je pojavil v št. 169. „Narodnih Listov“ jako zanimiv članek dr. Rostoharja, poln novosti*), tičočih se tega vprašanja in ga zato pričujemo kakor sledi:

„Novoilirizem ima dva pravca: kulturni in politični. Politični neoilirizem smotri za združenjem vseh Jugoslovanov, Slovencev, Srbov in Bolgarov, v novo slovansko državo. „Njegov ideal je irendentičen, in njegova ideologija revolucijska“ — kakor se je trdilo ob svojem času v ljubljanski korespondenci do praškega „Časa“.

Pripominjam pač, da ta irendentistični neoilirizem ni državi nevaren, ker ga oglašajo piščeta, ki nimajo pojma o politiki; ampak toliko bolj škodijo slovenskim naprednim strankam, katere so v težkem boju s „patriotičnim“ klerikalizmom vedno izpostavljene sumničanju o mahinacijah, ki dišijo po veleizdaji in to vsled nepremišljenega časopisja, kakor Dan in Preporod, ki se ne prenehajo izdajati za glasilo napredne slovenske mladine in inteligence. V istini pa stoji za tem časopisjem komaj kaka d-setorica ljudi, ki so vsled dogodkov na Balkanu izgubili razum in se vedejo, kakor bi že ne bilo Avstrije.

Ta politični ideal novoilirizma je danes splošno priznan za utopijo. Napredna stranka je oficialno izjavila, da noče imeti z njim nič skupnega in da ne more biti odgovorna za to, kar glasita Preporod in Dan. Na ta način je dosti jasno povedano, kako se zadržuje slovensko napredno občinstvo do novoilirizma, za kojega „osamljenega“ protivnika se označuje vedno mene bodisi v čeških ali srbsko-hrvatskih časopisih. Vsekakor me to ne dirne preveč. — Kulturni novoilirizem smotri za tem, da bi se Slovenci strnili (spojili) kulturno — da rabim ta znameniti izraz Schauerja — s Srbo-Hrvatji i se z njimi spojili polagoma v edin velik jugoslovanski narod. Udejstvi-

*) „Za nas sicer ta članek ni „poln novosti“, ker je dr. R. vse te ugovore že poprej objavil. (Op. ur.)

tev ideje bi pomenila pogin slovenskega naroda, proti temu se mora ureti vsak zaveden Slovenec, ki želi goreče, da bi se slovenski narod razvijal in ne da bi izginil v srbsko-hrvatskem morju.

Ni lahko umevno, da bi ravno slovenski narod moral izginiti zato, da bi Srbo-Hrvatji postali močnejši. Evo, tu se nam pokazuje v ostri luči profinarodna tendenca panslavizma. Te vrste panslavizem mora zavrniti vsak mali slovanski narod, ker ogroža njegov obstoj. Isti panslavizem je, ki deli danes Srbe in Bolgare in previden Slovan bi se moral naučiti, da je faktično panslavizem notranji sovražnik Slovanov, kojih moč in rešitev obstoja v realnej vzajemnosti vseh istovrednih in enakopravnih slovanskih narodov. V tem vidim pravo Slovanstvo, katero oglašain med Slovenci z isto iskrenostjo, kakor pobijam novoilirski panslavizem, za kojega se mi Slovenci faktično ne moremo ogrevati.

Vsekakor bi bil pregrešek, če bi se sklepalo iz tega, češ da bi se Slovenci ne čutili Slovane in popolnoma nezdrudljiva je z resnico trditev, da so med nami osebe, ki hočejo biti samo Slovenci. Nobeden slovanski narod ne poseduje toliko odkritega čustvovanja in smisla slovanskega, kakor Čehi in Slovenci, toda žal večkrat nas je slovanska ideja razočarala. — Vsled tega nima smisla trditev, da se je slovanska zavest ravno sedaj pri Slovencih ojačila. — To je bilo vedno! Res je samo, da smo pripravljeni braniti svojo slovensko narodnost tudi proti slovanskemu narodu. — Žalostno je pač samo to, da moramo to vršiti. Mi Slovenci smo mal narod, ogroženi od Nemcev in Italijanov; toda vzlic temu imamo danes višjo kulturo, kakor naši bratje Srbi in Hrvatje, akoravno se oni razvijajo sredi mnogo ugodnejših življenjskih pogojev kot mi Slovenci.

Navadili smo se, zanašati se na svojo lastno moč in na vstrajno delo: razen Čehov nam nikdo ni pripomogel v našem kulturnem in gospodarskem razvoju. — Od Srbov in Hrvatov imamo dosedaj samo ilirizem.

Ni mogoče že danes trditi, da je ves slovenski narod obsodil moja izvajanja o neoilirizmu, ker je znano da ogromna večina naših znamenitih kulturnih delavcev zastopa popolnoma moje stališče; tako n. pr. se je literat Ivan Cankar, kateri je govoril gotovo v imenu več od njih,

pri predavanju v Mestnem domu v Ljubljani strinjaj z mojim naziranjem glede današnjega jugoslovanstva in to z odobravanjem vsega občinstva. Omenjam, da je pred 14 dnevi Narodna stranka na Štajerskem zavrnila neoilirizem en bloc. To ogorčeno slovensko občinstvo, katero zavrača moja izvajanja, obstoja v celem iz 5 časnikarjev brez večjega pomena, ki so si dovolili govoriti v imenu slovenskega naroda, kateremu se ni nikdar niti sanjalo o kakšnem ogorčenju. To občinstvo, sestavljeno iz petorice, kakor jo je primerno orisal Cankar, je insceniralo tudi slavno albansko gonjo, o kateri sem se izrazil, da je bila neracionalna in sicer s povdarkom v svojem odgovoru dr. B. Vošnjaku v praški Union, zavračajoč opombo, da bi jaz zastopal v albanski zadevi isto stališče kakor dr. Kramar. — Ivan Cankar je nazival postopanje teh ljudi jako karakteristično z „delirium“. Treba je povdarjati, da v resnici napravijo vtis ljudi, katerih se ne more vzeti resno, s katerimi je zaradi njih fanatičnosti nemogoča skoro vsaka stvarna debata. — Bo jako dobro, ako se tudi češka javnost ozira na Jugoslovanstvo ali neoilirizem s kritičnejšim očesom. —

Dr. M. Rostohar.

Ta članek je opremilo uredništvo Narodnih listov z naslednjim pripisom:

Vsled navala gradiva bili smo primorani odložiti za nekoliko časa ta članek, katerega priobčujemo v interesu vsestranske informacije naših čitateljev, akoravno se ne strinjamo s vseskozi negativnim stališčem avtorja. — Neoilirski pokret, tak, kakor se danes razvija, pomenja bližanje Jugoslovanov in sicer kulturno in jezikovno združenje Srbo-Hrvatov in s časom gotovo tudi Slovencev. — Ilirizem, sedaj pa i neoilirizem, je jedina realnejša struja med slovenskimi narodi, voječa k narodni integraciji in ne k diferenciaciji. — Neprimerno je nazivati to zbliznanje in združenje — raznarodovanje. — Jezikovno združenje vseh Slovanov je v resnici utopija. Toda razmerje Slovencev do Hrvatov pač ne spada v to kategorijo. —

Naziranje, izraženo v prejšnjem članku, da so Slovenci pripravljeni braniti svojo slovensko narodnost tudi proti drugemu slovenskemu narodu, je povzročilo, da je dr. Ilešič priobčil v „Slov. narodu“ članek pod naslovom „Strašni ilirski dnevi

Srbov in Bolgarov“, kojega vsebina se glasi:

Strašno vojno med komaj večerajšnimi zavezniki je povzročil narodni separatizem; ako bi se bili čutili jeden narod, bi nikdar ne prišlo do tega. Nemci in Mažari ljubijo take prenapete individualiste, pripravljene vedno se zoperstavljat drugemu slovenskemu individualizmu: Pretresa jih žalost vsled rusifikacije, preteče gališkim Ukrajincem, svetujejo saboru negovati svoje srbsko svojstvo in Bolgare hvalijo za njihovo izrazito bolgarsko politiko. Toda med tem se morejo ti individualizmi, razvijajoči se drug pri družem, toda ne ozirajoč se nikako drug na drugega, konečno spoprijeti med seboj. Torej ali se Slovenci združijo narodnostno s Srbo-Hrvati, ali pa bodo osamljeni na životarjenje in konečno na pogin in smrt. Boj bolgarsko-srbski je svárilo Slovence, naj bo enkrat Koper v Istri hrvatski, naj se namesti v Porto-Rose hrvatska šola; mora se priti do prepričanja, da je vsejedno bodisi slov. ali hrvatsko, ker sicer boj med brati pomenja oslabljanje obeh. Tako naglašá prof. Ilešič.

Ako se gorenja sestava slov.-hrvatskih in srbsko-bolgarskih razmer ne zлага popolnoma z resnico, je pač naravno, ker nobena primera ne more biti natančna. Držimo se misli avtorja in njegovih izrazov. Gre zato, jeli eminenten narodni individualizem mora privedi do boja in slab k — mirnemu združenju? Evo — gotovo da ne! Dr. Ilešič je gotovo na napačni poti.

Vzrok vojne za Macedonijo tiči v slabem individualizmu njenih prebivalcev; ako bi imelo macedonsko ljudstvo silno narodno čustvovanje, bi si ne mogli obe stranki prilasčevati Macedonije vsaka sebi na podlagi etnografije. Sedanja vojska pospešuje jako izražanje (izkristaliziranje) te individualnosti, Z njo se izcimlja v Macedoncih narodnost. Gorje državi, katera pobere to doželo proti narodnemu čustvu, ki se poraja sedaj pred našimi očmi. S puntom in državljanskimi vojskami magari celo dvajseto stoletje je pripravljena Macedonija se osvedočiti. Ako bi jo bila poprej osvedočila, bi nikdar ne prišlo do današnje bratomorne vojske. Istotako stoji zadeva rusinska v vzhodni Galiciji. Da bi oni pač že enkrat sami vedeli, kateri narodnosti pripadajo! Toda sami se ne zavedajo več kot Macedonci. Nekateri prisegajo na Dunaju, da Ukrajina čaka na rešitev od

Rusije, dočim drugi ravnokate slavnostno polagajo prisego u Peterburžu, da gališki Rusi ne morejo dočakati prihoda toliko zaželjenih kozakov pomagati vreči nemški jarem; eni kot drugi dražijo Poljake, kateri so v največji zagati, ki ji ne najdemo para v zgodovini. Da bi konečno sami Rusini vedeli, kaj hočejo da bi bili res nekaj, magari „Moskali“ (Rusi), bi bilo vsaj mogoče omisliti si kake dogovore, na kojih podlagi bi zanamci mogli mirno živeti. Vsled pomanjkanja toliko izrazite narodne individualnosti tej etnografični masi bode ona i nadalje boljše političnih intrig med Dunaajem in Peterburgom in nemirov za poljsko politično misel.

Moti se istotako dr. Ilešič, misleč da bi Srbija in Bolgarija tvorile pomirjeno jednoto, ako bi ne bili preizrazito narodno individualizirani. Ne edno ne drugo ni med seboj v kaki zvezi. Ako bi tudi ne bilo ne za vedno srbske ali bolgarske narodnosti, bi ti kraji vseeno mogli biti v medsebojnem boju. Razlika bi bila le v tem, da bi bilo mesto dveh na istem prostoru njih več — vsled pomanjkanja spojujočega činitelja, kakor je žut narodne skupnosti; čim več pa držav, tem več bojev.

Toliko kar se tiče teoretične strani dr. Ilešiča. S praktične strani pa je na napačni poti, veliko je prezrl: zdi se mu napačno, da bi bilo narodno združenje edina pot zmanjšanja prostorov, na katerem lahko izbruhne vojna. Narodno združenje je brez dvoma glavno sredstvo do tega cilja, ker olajšuje državno združenje. Toda ako državna enota sledi brez narodne enote, je dosežen cilj še hitreje, radikalneje in na krajši način.

Stojimo tu vsekako pred uganko, je li odstranitev vojne mogoče uvažati za cilj ciljev. V tem slučaju bi bilo podjarmljenje Evrope po Prusih najhitrejša rešitev cele zadeve XX. stoletja. —

Kakor vojna, tako more biti tudi mir le sredstvo ciljev: včasih je to sredstvo boljše in poštenejše, včasih ono. Dr. Ilešič obravnava to vprašanje, omejujši se samo na Slovane in to ne z ozirom na najmanj „pacifistično ideologijo“ ampak z ozirom na slovansko idejo. Evo vprašanje, jeli bo sedanja srbsko-bolgarska vojska pomenila padec slovanske ideje na Balkanu ali morda le poravnana pota (smeri)?

Kdo more to vedeti? Ako ta vojna pospeši razvoj narodne zavesti v Mace-

doniji, je to že korist. Ako bi zmanjšala število slovanskih dinastij na Balkanu, bi bilo to velika korist; skoro gotovo bode uvod k temu v nadaljnjih svojih posledicah — brez kojega je nemogoče v bodočnosti državni razpetljaj balkanskega Slovanstva. — „Avtonomna Makedonija“ bi bila za slovansko stvar brez primere večji poraz, kakor vojna srbsko-bolgarska.

Vojno srbsko-bolgarsko je postavil dr. Ilešič kot strašeci vzgled onim, ki hočejo vzdrževati samostojno slovansko narodnost. Razvidno je, da uvažava on narodnost za nekaj odvisnega od ljudske volje. — Res posebna stvar, da se vsi neolirci, bodisi klerikalci ali naprednjaki nahajajo v tej zmoti; zdi se jim, da ljudje zamorejo priti k zborovanju in skleniti, h kateri narodnosti bodo pripadali; glejte kaj se godi s Srbi in Bolgari; Exemplo moniti ne bodede pač hoteli tvoriti, kakor oni, dveh narodnosti?

Toda med tem ni narodnostna zadeva jako malo ali (morda nič) odvisna od ljudske premissljenosti. Dovoljujem si vam dati lastni primer iz lastne prakse dr. Ilešiča: zbližanje slovanskega in hrvatskega jezika, o katerem je podal pred kratkim tako izborne primere, ali je bilo to morda delo premissljenosti in sistematično izračunjene delavnosti? Ta opazovanja dr. Ilešiča tvorijo brez dvojbe konkreten argument na njegovo tezo; je pa to ravno karakteristično, da kar je bilo v celi diskusiji edino konkretnega proizhajja iz sistematičnega delovanja ljudske voje.

Absolutno nobena teorija nam ne opiše zadostno pogojev obstanka in razvoja narodnosti. Vsa raziskavanja, ki so se dosedaj vršila radi tega vprašanja, so imela edini vspeh, da je ugotovljeno, da je narodnostni pojrn samo lastnost klasično-krščanske kulture. Razven tega je vprašanje samo preveč komplicirano, da bi bilo mogoče skovati kako formulo. Kolikokrat so že zavedle na napačno pot te filologične konstatacije.

Gotovo je, da narodnost ni nikakor sila, dana že po naravi, prirodna, ali pa antropologična sila, rojena v gotovem etnografičnem življu. Ona je aposteriorična, sila pridobljena, vstvarjena od človeka in tvoreča se šele na gotovi stopinji kulture. So ljudje, med katerimi se ni pojavila še nikaka narodnost. Ni mogoče predvideti, če se z gotove mase ljudi izcizni ena, dve, ali več narodnosti, ker na tem polju ne odločujejo prirodni činitelji, nikake apriorične premise, ampak

historični razvoj, na katerega se naslanja tudi narava rase, kraj in prosta ljudska volja, katere ni mogoče preračunati od 1000 slučajev 999krat in katero je komaj enkrat od tisoč slučajev mogoče preračunati. Prirojene lastnosti — etnografija antropologija — ne dajejo trdnjših zvez kot ljudje; človeštvu pridobiva narode zgodovina. Vsled tega nam je narodnost tako draga, kot vtelesenje vseh življenjskih idealov, ker je stvar dela pridobitev razvoja, dokaz popolnosti, do katere se je prišlo s težkim trudom pokolenj z boji; gorjem, prepiri toda tudi z vodečo mislijo, ki naj vede do vedno višje duševne stopinje prirodnega etnografičnega materiala, sklopljenega v narod s pomočjo dostojanstva kulturnega reda. Cvet razvoja in ponos človeški je narodni čut, radi tega posebno, ker narodnost v zgodovini ni nekaj aprioričnega, nekaj že samo ob sebi umljivega in neizogibnega.

Vsled tega, da Zagrebčani govoré slovensko navzlic temu, da je stolica Hrvatske — kako voditi stvarjanje narodov? V svoji lastni domovini ima dr. Ilešič gotovo v celi Evropi najboljši vzgled o nepreračunljivosti te zadeve. Ako bi bilo mogoče preračunati, potem bi bila naloga novoilircsev jako lahka, ampak postanek in razvoj narodnosti se zdi, da spada tudi v polje, kateremu moramo reči: „ignorabimus“.

Slovenci in Hrvatje se zamorejo strniti v eno narodnost le v toliko, v kolikor bi ta spojitev nastopila brez neoilirizma; ker faktično se v tej stvari ne da ne pomagati, ne koristiti, ne škodovati. Bodisi kakorkoli, razvoj Slovencev je prišel že do te točke, da čuvajo svojo narodnost in da bi se je morali odreči. Eksperiment je pač popolnoma neodvisen od volje demonstratorjev. Mogoče je, da nastopi kdaj strašna reakcija.

Bolje je propagirati združenje narodov kot spojitve, katera je vničenje, kasiranje ene narodnosti na korist druge. Proti programu združenja Slovencev in Hrvatov bi ne bilo najbrž nikakega protesta in korist bi bila večja in bolj gotova.

Resolucija, ki jo je sprejela eksekutiva narodno-radikalnega starešinstva:

Ker je dejstvo, da smo Slovenci, Hrvati in Srbi kompaktna jezikovna in etnična skupina s slično družabno strukturo, ki jo na sklenjenem ozemlju veže skupna usoda tako nerazdružno, da drug brez drugega nima bodočnosti, — in uvažuje, da med Slovenci, Hrvati in Srbi že danes mogočno klije jugoslovanska narodna ideja, smo proširili i mi svoje narodno čustvo preko dosedanjih mej na Hrvate in Srbe, kakor se tudi med njimi širi ideja narodne vzajemnosti s Slovenci. S tem postajamo vsi člani enega skupnega jugoslovanskega naroda. Ta duh moramo vneti v vseh Jugoslovanih. Kar se tiče Slovencev, posebej konstatiramo, da evolucija njihovega narodnega čustvovanja v široko podlago Jugoslovanstva že danes silno krepi njih odporno silo proti raznarodovanju in tujim imperializmom.

Gospodu dr. Rostoharju.

Odgovarjati na trditve in napade „Napredne Misli“ (št. 6, l. I.) na mojo osebo, je nehvaležen posel, tudi če treba pobijati očitne — neresnice. — Vsekakor je sumljivo, da smo vsi trije, Ilešič, Ušeničnik in jaz — in z nami vsi, ki mislijo resno — videli v članku praškega filozofa denunciacijo. (Avtor „Sočinega“ članka ni trdil, da je R. denunciant, marveč da je „padel na nivo navadnega denuncianta“). Konstatiram, da je Rostoharjev odvetnik predlagal razsodišče, ko je njegovemu klientu že tekla voda v grlo. Predpogoj vsakega razsodišča je, da se zadeva poravna brez sodne intervencije. Mož je pa že bil napolnil vse slovenske liste z grožnjami s tožbo in grozil s poroto, ako tekom tedna ne prekličem. Preklical nisem ničesar, pač pa je gospod nasprotnik izgubil pogum in se ustrašil porote, ker bi ga bila tam slovenska javnost — spoznala.

Laž je, da sem se kedaj vozil v Prago pregovarjat dr. Rostoharja, naj opusti svoj časopis „za napredno kulturo“. Bil sem v Pragi v drugih poslih. Vedno sem bil pripravljen na spravo, — vse drugo je izmišljeno.

Izmišljotina je, da sem ponujal kakršenkoli reverz, da ne reflektiram na profesuro v Pragi, pač pa sem samo povdarjal, da se kot docent ne bi potegoval za profesuro v mestu, ki je tako oddaljeno od mojega stalnega bivališča, — kar je gotovo korektno stališče že iz ozira na Čehe.

Kar se tiče cene pa zlobne trditve, da me v Pragi „niso marali“ za docenta, se sklicujem na dopis dekanata češke pravniške fakultete, dostavljen mi v času, ko so bila moja pogajanja z Zagrebom že v tiru. V tem dopisu me dekanat izrečno pozivlja, da se naj habilitiram v Pragi.

Smešno bi bilo polemizirati proti takim očitkom, ki jih je diktirala osebna mržnja in nič drugega.

Bogumil Vošnjak.

Gospod dr. Rostohar,

v tiskovini, ki jo nazivate „revijo za napredno kulturo“, ste se blagovolili zaleteti v mene. Za revanšo očitka nehonetnosti govorite o „globini moje nehonetnosti“, ker sem konstatiral, da je denunciatorno, če ste očitavali takozv. „Novoilircem“ — „fremde Einflüsse“ in „državi nevarno gibanje“ v času, ko je tak očitek nekaj pomenil; iz osebne mržnje soglašate z nezrelo kritiko o spisu, katerega ste pred 6 meseci v Pragi meni v obraz hvalili; s **prozornim namenom** me imenujete „jurista“ v pomenu dijaka, dasi ste me že pred letom imenovali odvetniškega kandidata, ko ste me vabili na sodelovanje pri svojem časniku. Seveda se tudi spominjate „Vede“ in poskušate nekaj zasmehljivo govoriti o njenem „znanstvenem nivoju“. Oprostite, da ne smatram za potrebno odgovarjati Vam v uredniškem delu naše revije. Vaše pisanje samo označa Vas in Vaš časnik. Podrobnejšo sodbo o obeh naj si napravijo eventualni bralci sami „v interesu napredne žurnalistike“, pred koje forom se še vidiva. Ohranite si dotlej svojo delavnost v prid napredni kulturi. Zdravi! Vaš

Vladimir Knaflič.

AŠKERČEVA ČITANKA.

Izbrane pesmi Antona Aškerca. Izbral in uvod napisal dr. Ivan Prijatelj. Izdala „Svobodna Misl“. Ob obletnici pesnikove smrti toplo priporočamo ta vredni knjižni spomenik Aškercu, pesniku — umetniku.

Sem Benelli — dr. Alojzij Gradnik: Ljubezen treh kraljev. (L' amore dei tre Rè).

Gorica, 1913. — Pravkar je izšel slovenski prevod tega tragičnega poema. Prevod je ne le po vsebini, marveč tudi po obliki in izpiljenosti jezika **umetniški dogodek** prve vrste.

Upravništvo „VEDE“ kupi

po originalni ali sicer dogovorjeni ceni 2. številko II. letnika „Vede“ kakortudi kompletne izvide II. letnika in prosi za ponudbe.

Gg. naročnike opozarjamo na njihovo dolžnost!

6. številka izide 1. novembra.

